

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

7.

A hossz a mérték?

„A szélességet az ég derekán keresztül
méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

B2-páholy

Ez egy kínai történet lesz. De leginkább magyar. Mondhatnánk azt, hogy magyar. De inkább kínai. Egyezzünk ki abban, amolyan kínai-magyar. Vagy magyar-kínai?

Kínába az utazik ki a saját zsebre, akinek nincs máshova tennie a pénzét. Vagy az, aki abbéli bolondériába esik bele, hogy nem akar úgy meghalni, hogy ne látná, még életében, Kínát. Amaz szórja, ő meg spórolja. Szétszórja. Megspórolja. Nem ugyanazok a paraméterek. De az úton együtt repülnek, a repülőn egymás mellett ülnek, a szállodában egymás közelében laknak, a városnéző buszon egymással versengve isszák a szénsavmentes ásványvizet (a kínaiak nem nagyon szeretik a buborékos vizet, valami szódaféleség ugyan kapható némely utcai bódében, de abba valami édes szar van belekeverve, ami miatt európai ízekhez szokott szájnak befogadhatatlan) meg a busz hitványan hűtő szekrényéből előkerülő olcsó söröket. Együtt, de veszélyesen külön.

És itt most beszélhetnénk úrgazdagokról meg gazdag szegényekről, érdeklődőkről és érdekeemberekről, világlátókról és világvásárlókról, élménygyűjtőkről és élményhencegőkről, de nem tesszük, mert minek. Meg beszélhetnénk Kínáról is, amelyről a rossz, vagy az éppen célzatosan hamis média-megfestések miatt teljesen téves képünk alakult ki. Arról mindenképpen, hogy Kína, e sorok fölött görnyedező egyed tapasztalatai, értesülései és meglátása szerint, a nem is olyan távoli jövő világot vezető, ha nem uraló nagyhatalma lesz, ha már nem az ma is. Afrika a zsebében, Európa ipari nagymoguljai a zsebében, a világ híradástechnikája a zsebében, amerikai kikötők tulajdonosa, Amerika legnagyobb hitelezője. Amit nem vehetett meg, azt ellopta... Meg arról is, hogy Kína a daruk országa, annyi toronydaru áll ma ennek a kontinensnyi országnak a földjén jelen pillanatban, amennyi összesen sincs a világban, épül vidéken, falvakban is az ég felé Kína, és el is éri azt egyszer. Ahol szántóföldek voltak például, még a kilencvenes évek elején, Sanghajban, most olyan hatalmas, tízmilliós lakosságú modern üzleti negyed fogadja a látogatót, amelyhez fogható talán – legfeljebb a nem negyed század alatt a földből kinövő – Manhattan lehet.

De nem erről akarok beszélni. Inkább a magyar mentalitásról. Az, hogy az első napon valaki rögtön felvetette, legyen egy vásárlónap Kínában időzésünk alkalmával (12 nap, ebből kettő elmegy repüléssel, egy éjszaka pedig a Pekingből Sanghajba történő utazással...), még meg sem rendített. Abban, hogy vannak, akiknek a begyűjtött egzotikus tárgyak és az azokkal való itthoni hivatkozás az utazás lényege, nincs semmi meglepő. Finomabb meglátások rögzültek az emlékezetembe. A vacsorák. A közös vacsorák. Ahogy körbeülünk tízen egy-egy asztalt, lerakják a különféle formájú tálakon a vacsora fogásait, és forognak körbe-körbe a forgatható üveglapon ez egzotikus tálak. A szokás – és a dolgok logikája – szerint mindenki vesz egy keveset mindenből, szépen, sorban, aztán megint és megint, amíg az anyag tart. Nem így a magyar! Szedi, amennyit csak bír magának szedni abból, amit szeretni vél, ismerni ugyan nem ismer, mit sem törődve azzal, jut-e a maradék kilencnek. Mi ez? Rák. Kiszedi a közös tálka felét. Belekóstol, otthagya. Őt embernek nem jut rák. Na és. Marha? Biztosan marha? Lapátol. Négyen nem látnak aznap este marhát. Na és. Nem sorolom. Pálcikával csak a feleségem, én és az idegenvezető eszünk. Meg sem próbálják *elaprózni*. A villa gyorsabb, több fér rá. Érkezik tíz szelet görögdinnye. A hozzá legközelebb ülő levesz hármat. A férjének a tányérjára rak kettőt. A lányáéra is hármat. Biztos, ami biztos. A maradék hármat leveszi, akinek ezek után van hozzá gusztusa. És vacsoráról vacsorára egyre nő a feszültség. Vacsoraidőre egymás ellenségévé válnak a napközben

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXX. évfolyam 7. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene), **Hlavacka András** (műbírálat), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő) **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (tördelés), **Toot-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).

Naplút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**, **Gráfik Imre**, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radinóti Zsuzsa**, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Teléfono: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongy@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája borítóbelső

wenner tibor: öt rövid szöveg 3
Stanczik-Starecz Ervin: Farsang Pittiglianóban 10

Ablak

Hegyi Zoltán Imre: A médium Nagy Piramisa
(Esszé Babics Imre Gnózisáról) 33

Mustra

Babics Imre versei 59
Csáji László Koppány: Voltjelen
tűkörszilánkok 67
Csörsz István: Fában gondolkoztam 90

Tárlat

Csőrsz István faragásai színes melléklet

Mustra

Karsai János: Szamurájmesék 113
Bogdán László: A kábulat 130
Vaszilij Bogdanov: Sikerületlen szélfoglató
a futurista akadémián; A kínai kalózkod
(Fordította: Bogdán László) 138

Hetedhét

Wolfgang Borchert: Tűzifa holnapra;
Sápadtarcú fivérem; Radi; Két férfi;
A cseresznye; A szomorú muskátlik;
A kávé meghatározhatatlan;
A professzorok se tudnak semmit se
(Szalai Lajos fordításai) 140

Levélkeringő 4. (Kovács katáng Ferenc,
Cserna Csaba, Gaál Zoltán) 158

Hangszóló

Sziklavári Károly: Erkel Ferenc
és a hazai irodalom 167

Berek

Gráfik Imre: Népi építészeti hagyományunk
„fenntartható elemei”-ről 174

Charta XXI

Makkai Béla: Nemzetiségi jogok és jogigények
a kiegyezés kori Magyarországon 186
Székely János: Történelmi megbékélés
– lehetőség vagy keresztény kötelesség? 189

Herczku Ágnes: Szomszédaink nyelvéről
 Bartók nyomában 193
 Surján László: A Haza nemcsak magyar! . . . 195

Égalj

Szentmártoni Szabó Géza: Tiszanagyfalu . . . 199

Napút-díj

Csörsz Rumen István: Éles és
 nem goromba elmével
 (Szentmártoni Szabó Géza köszöntése) . 217

Illusztráció

Csörsz István fafaragásai . . 129, 157, 185, 198

E számunk szerzői. 220

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 127.

Szofia Kolotúru: I tríti jenyjá
 (Az Országos Idegennyelvű Könyvtár
 13. műfordítás-pályázatának anyaga)

A Napút tizenharmadik éve közöl lapszámaiban Káva Téka füzetmellékleteket. Azért is, hogy így mentse közlésre megannyi értékes, de hosszúdad tanulmányt, gyűjteményt, dokumentumegyüttest. Lévén, hogy a magyar nyelvű kulturális periodikapiacon ez a gyakorlat – így – ismeretlen, jelentős és szinte győzhetetlen versenyhelyzet alakult ki szerkesztőségünkben e téren.

Ezért határoztunk arra, hogy húsz év alatt egyszer megengedjük egy összeállításon belül testesebb (irodalmi vagy kutatói) alkotások egymás melletti szerepeltetését.

Kivált úgy, hogy jó ideje a megszokott 128 + 8 oldal terjedelem – a témához kért kiváló anyagok publikálása miatt – 200 körülire duzzad rendre: ekként nem rí ki ez a válogatás se a főleg az utóbbi két évben tapasztalt vaskosabb folyóirat-megjelenéseink közül. (Nem elegáns a változó oldalszám – de vállaljuk.)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

XX. évfolyam 7. szám

A hossz a mérték?

ÓRATARTÓ

E számunk képzőművész vendége a feledettségben közülünk idén eltávozott sokoldalú alkotó: Csörsz István. Gazdag művészeti örökségének részeként faragásai közül adunk közre most oldalainkon.

wehner tiber

öt rövid szöveg

az érkező és a távozó

mindig korábban, jóval korábban érkezett a megbeszéltnél, és nemcsak a késéstől való irtózása miatt. ha délelőtt tíz órára volt hivatalos, akkor már nyolckor ott volt, ha este hét órára szólt a (vacsora)meghívás, akkor már fél ötkor beállított. az ajtót nyitó vendéglátó nem lepezett meglepetésére reagálva ilyenkor a kezdeti taktika szellemében úgy tett, mintha feledékeny lenne, mintha fogalma sem lenne arról, hogy mennyi is az idő. a látogatás, a találkozás eredeti célja a korai érkezéssel megsemmisült. vendéglátójában rendszerint egy világ omlott össze, amikor tudatosult számára, hogy két, két és fél órát kell elidőznie valakivel, szerencsétlen rögtönzésekre hagyatkozva, minden előzetes terv és előkészítő manőver nélkül. vontatottan indult a beszélgetés, amelyet azzal vezetett be, hogy megvallotta: valójában mindig tudja, hogy mennyi az idő, azonban igencsak érdekes és esetenként számára is megütköztető módon a megbeszélte érkezési időpontot ő általában távozási terminusként értelmezi. ezért viszont korábban kell érkeznie, hogy pontosan távozhasson. itt azért valami tévedés csak van, vetette közbe kelletlenül a házigazdája, mert amikor távozik, akkor érkeznek a többiek. szerencsés vagy talán inkább szerencsétlen esetben pont az ajtóban futnak össze. ezt a kifejezést, ezt az aljas általánosító hivatkozást – többiek – gyűlölte; mert megsemmisítette a személyiséget, elmosta az egyént. higgadtságot erőltetett magára, és megjegyezte: na látja, ha a normálisnak vélt érkezési időben jönnek, akkor én is többiekké válnék, és ezt nem szeretném. úgy beszélne rólam, úgy kezelne, mintha az arctalan massa egyik szürke alkotóeleme lennék, nem is személy, hanem valamilyen tárgy, vagy jó esetben a jellegtelen többiek súlytalan egyike. nem lenne normális, ha nem lázadnék fel egy ilyen megalázó eljárás vagy vélekedés ellen. így, korábban bekopogtatva mintegy kiválok az arctalan masszából, illetve megőrzöm egyéniségemet. vendéglátója ekkor – konyhai és fürdőszobai teendőkre hivatkozva – elnézést kért és visszavonult: négykézlábra ereszkedve eltűnt egy rejtett, a falióra alatt a tapétázott falba simuló, alig észrevehető, mintegy nyolcvan centiméteres magasságú ajtó mögött. egyedül maradt a tágas szobában, amely leginkább egy állatkerti ketrecre emlékeztetett, talán azért, mert a sarokban egy preparált-kitömött, egyik kezét fenyegetően felemelő emberszabású majom álldogált. görbe hát, behúzott nyak, rövid, csámpás lábak. lehet, hogy majom-jelmezben szolgálják fel majd a vacsorát is, mérlegelte a várható események bizonytalan kimenetelét. és az is megeshet, hogy ez az egész csak egy színház, a majom meg kellék, és én a színpadon ülök, az egyik fal az valójában függöny, amelyet rögtön felhúznak, és a nézőtéren üldögélők feszült várakozással egy még megíratlan dráma (kegyetlen színház) előadásában reménykedve feszengenek: mit akar itt ez az öntelt alak ezzel

a majommal? ebben az esetben akkor sem merül fel különösebb probléma – ez a különösprobléma-felmerülés az egyik kedvenc fordulata volt –, ha nem történik semmi. hirtelen elhatározással, önmagát is megcáfolva zsebéből egy piszkosfehér kendőt és egy vékony botot húzott elő – szokatlanul hosszú lo-vaglópalcára emlékeztette –, és összeeszkábálta a megadás fehér zászlaját. a majom-preparátumhoz lépett, és a zászlót, illetve a „zászlórudat” a majom feltartott öklének ujjai közé erőltette, majd az ajtót maga mögött tárva-nyitva hagyva sietve távozott. a falióra nagymutatója ekkor a tizenkettes számra ugrott, pontosan hét óra volt, de a szerkezet tizenegyet kongatott. a nyitott ajtó előtt egy ballonkabátos alak suhant át, aki kísértetiesen hasonlított columbo hadnagyra, a nézőtérben megkönnyebbült kollektív sóhajtás fogadta jelenését. végül némi dramaturgiai zavart keltve a majom megmozdult, elindult a falióra alatti, tapétázott rejtekajtó felé, de a kezében lengetett zászló miatt – bohózatba illő jelenet – csak nagy nehezen, harmadik vagy negyedik nekirugaszkodás-ra vergődött át a szűk nyíláson.

a guminó halála

vigye innen, inkább hamvassza el otthon, kedvezményesen adunk hozzá egy formatervezett urnát is, mordultak rá barátságtalanul, amikor a guminó temetését próbálta intézni a temetkezési intézet kellő ünnepélyességgel kidekorált irodájában. a felfújtt állapothoz is ragaszkodott, és ezen az ügyintéző azért is csodálkozott kissé, mert ha egyszer teljesen működőképes, és a szelepekkel nincs semmi baj, akkor ugyan mi végre a súlyos költségekkel járó temetés? maguk ezt nem érthetik, motyogott az orra alatt, ha egyszer elérkezett, akkor végérvényesen elérkezett a búcsú pillanata, és ha viszont végérvényes a dolog, akkor meg kell adnunk számára a kellő ünnepélyességgel celebrált végtisztes-séget. számomra ő már egyszer s mindenkorra halott. minden extra költséget vállalok. szabadna a papírokat, megkaphatnám a halotti anyakönyvi kivonatot, fordult felé akadémikuskodva, szája sarkában gúnyos mosollyal az ügyintéző, előre sejtve hogy nem teljesítheti kérését. a kérés valóban váratlanul érte, mert rémképei között már az merült fel, hogy a gyászhuszárokon kívül csak ő áll ott egyedül a ravatalnál, mert hozzátartozói persze nem voltak, csupán a gyártó cég képviselőit invitálhatta volna a temetésre, de nem vállalta annak a kockázatát, hogy delegálnak egy nagypofájú marketingest, aki aztán reklámízű szövegeket mond gyászbeszédében. még azt is elképzelte, hogy a gyászszertartás ömlengései alatt váratlanul felmondja a szolgáltatást az egyik szelep, és minden illúziót szétrombolva leereszt szegény. a papírokkal kapcsolatos kérdésre reflektálva még a zsebeit sem kezdte tapogatni zavarát leplezve, inkább kifordult az élő ügyfelek irodájából. a sarki virágboltban műanyag koszorúkat és vastag gyertyákat vásárolt, hazament, és számolva azzal, hogy a jövőben a konyhai csapnál kell majd tisztálkodnia, a fürdőkádban felravatalozta a guminót. naponta egyszer-kétszer bement, gyertyát gyújtott, fejet hajtott, és azon tűnődött, hogy így még jobb is, mintha a távoli temetőbe kellene újra meg újra elzarándokolnia. azt a közhelyszerű vélekedést ismételtette magában, hogy az idő múlása mindent megold, de néhány év múlva, amikor a ravatal felújítási

munkálatait végezte, és a guminót átmenetileg bevitte a napfényes nappaliba, ennek az alapigazságnak pont az ellenkezőjével szembesült: szomorúan állapította meg, hogy alaposan megviselte az idő. a színei szinte teljesen kifakultak, a régen égővörös, vastag száj már rózsaszíneknek sem volt nevezhető, és a körmök lilája is teljesen beszürkült. (a ravatal-viszonylatban kissé kacérnak ítélni, néhány helyen már szakadozott csipkés ruha alá nem volt bátorsága benézni.) a gumibőr itt-ott elvékonyodott és meggyűrődött, a hajlatokban vastag ráncokba gyűlt. dühében már-már kivágta az egésztestet a kukába, de aztán sikerült úrrá lennie indulatain. nyugodt, kimért mozdulatokkal összekaszabolta egy nagy konyhakéssel – végső soron azzal kényszerült szembesülni, hogy ravatal ide vagy oda, ez a halál beálltának valóságos pillanata –, és közben színlelt csodálkozással vegyes közömbösséggel figyelte, ahogy a belsejéből hamuszínű hintőporszemek szabadulnak ki, és impresszionisztikus könnyedséggel lebegnek felette a levegőben. türelmesen várta a lomtanító érkezését, nem sejtve, hogy azok a környezetvédelmi aggályokra hivatkozva már évekkorábban felfüggesztették működésüket.

az ejtőernyős vagy a lőporgyári munkás

na de te melyik szeretnél lenni, tette fel a kérdést alkalmi kocsmai ismerősének, az ejtőernyős vagy a lőporgyári munkás? nyomatékosan megismételte: az ejtőernyős vagy az egyszerű lőporgyári munkás? beszélgetőtársának persze fogalma sem volt, miről van szó, értetlenül nézett rá. ezért neki is, mint korábban minden delikvensének, elmesélte a régi viccet, amely egyébként minden komolyabb viccgűjteményben évtizedek óta szerepelt: zuhan lefelé az ejtőernyős, és nem tudja kinyitni az ernyőjét. egyszer csak jön felfelé valaki, akitől végre megkérdezheti: mondja, uram, nem tudja, mit kell meghúzni, hogy kinyíljon az ejtőernyő? mire a felfelé jövő csak annyit mond: fogalmam sincs, én csak egy egyszerű lőporgyári munkás vagyok. ez a vicc általában mindig bevált, senki sem ismerte, vagy legalábbis úgy tettek, mintha most hallották volna először. volt, aki hangosan nyert, volt, aki csak mosolygott, és egy esetben volt olyan is, akinek nem esett le a tantusz. minden eshetőségre felkészülve biggyesztette hozzá a vicc fogadtatása után így vagy úgy beálló csend megtörésére a kérdést: te melyik szeretnél lenni? minden válaszlehetőségre felkészült: az ejtőernyősre, a lőporgyári munkásra, és arra is, ha valaki azt a képtelenséget mondta volna, hogy mindkettő, vagy azt, hogy egyik sem, esetleg azt a választ okoskodta volna ki, hogy teljesen mindegy, mert végső soron valóban csak idő kérdése, és a lőporgyári munkás is jön majd lefelé. a témát minden esetben azzal zárta volna le, hogy választhatod bármelyik lehetőséget, a vágyaink csak a legritkább esetben teljesülnek, és erre aztán lehet rendelni egy újabb sört. most viszont nem választ kapott alkalmi beszélgetőtársától, hanem egy újabb kérdést: az ejtőernyős az micsoda? hogyhogy micsoda, értetlenkedett. hát, ha a lőporgyári az munkás, akkor az ejtőernyős az micsoda? ez lényegtelen, mondta. korántsem az, érkezett rögtön a válasz. lehet, hogy az ejtőernyős egy személtáda társadalombiztosítási előadó vagy egy ravasz kurvapeccér, és ebből kifolyólag korántsem mindegy. nem merte megkérdezni, hogy miért szemét-

láda és miért ravasz, inkább elszánta magát a kompromisszumra: válasszunk valamilyen normális, hétköznapi foglalkozást, mondjuk fodrászt vagy... ez nem választás kérdése, vágott közbe alkalmi ismerőse, vagy van neki valamilyen eredeti foglalkozása – amely korántsem biztos, hogy normális –, vagy nincs. de nekem erről fogalmam sincs, sehol sem hivatkoznak arra, hogy mi a foglalkozása az ejtőernyősnek, mentegetőzött. akkor viszont, ha fogalma sincs a dolgokról, ne meséljen itt nekem hülye vicceket. zseniálisnak tűnő mentő ötlete támadt, és ez kapóra jött, mert le szerette volna zárni a váratlanul hosszúra nyúlt vitát: lehet, hogy az ejtőernyősnek az ejtőernyős a foglalkozása. egyszerű ejtőernyős, és kész. beszélgetőtársa feldühödött. egy ejtőernyős nem lehet egyszerű, hiszen akkor nem tudná, mit kell meghúzni, hogy kinyíljon az ernyő. na látja, éppen ez az, mondta a dühös embernek, éppen ez az. erről van szó, és nem másról, pontosan ezt kérdezi, hogy mit kell meghúzni, ezt kérdezi az egyszerű ejtőernyős. beszélgetőtársa ököllel durván az arcába csapott, elfordult és új társaság után nézett. erről írják a rendőrségi jegyzőkönyvekben, hogy a kiváltó ok ismeretlen, kissé fontoskodóbban fogalmazva, a tett indítéka az előzményekből és a körülményekből levezethetetlen, tűnődött, amikor az orrából ömlő vért itatgatta a klozet szűk előterében felszerelt koszos mosdókagylónál. ismered a felicitást?, lépett szorosan a háta mögé a kocsma egyik régi, buziké-pű törzsvendége, akit látásból már jól ismert: többször ki akart kezdeni vele is, de eddig még valahogy mindig sikerült leráznia. tudta, hogy nem szerencsés, ha visszakérdez, ennek ellenére már a nyelvén volt, hogy az olasz fülbemászó slágerre gondol-e, vagy valamilyen konkrét személyre, esetleg egy régi, közös ismerősre, de erre már nem volt ideje: a gyengéd támadó a nadrágjában kotorászva hátulról szorosan hozzásimult – a lépésnyi széles mosdó-előtér mindehhez optimális terep volt –, rángatózó feje, lihegéstől eltorzult arca meg-megjelent előtte a homályos tükörben. ezután minden igyekezetével arra koncentrált, hogy valahogy elzárja végre a csapot, de a nyitó-záró kallantyú nem működött, hiába forgatta, cibálta. az orrából még csöpögött a vér. a víz csorgása később nagy szörcsögések közepette mégis elapadt. egy rejtett fotocellás szerkezet megkésétt működésére gyanakodott.

a nagy találmány

alaposan, gondosan, részletesen kidolgozta a koncepciót, és a rajzokkal kísért dokumentációban körültekintően megokolta a terv megvalósításának szükségességét: a büntetés-végrehajtó intézetek – amelyek kifinomult tevékenységére egyre fokozottabb igény jelentkezik – eszközrendszeréből a villamosság mellett a kezdetek óta égetően hiányzik a villamosasztal. ezt kettős, illetve csoportos kivégzésekhez alkalmazhatnák: a fémből készült, puritán, már-már durva kivitelű asztal lapjához, minden egyes oldalnak megfelelően két-két precíz módon zárható bilincs illeszkedne, és hasonló szerkezetek sorozatát szerelnék fel az asztallábakhoz is bokamagasságban. az asztalhoz rejtett, a padozat alatt futó és láthatatlanul kapcsolódó, magasfeszültséget áramoltató vezeték csatlakozna, amelynek kapcsolója a villamosasztal termére tükörablakkal nyíló, szomszédos vezérlőteremben lenne működtethető. a villamosasztalra ítélt

alanyok végső soron kényelmes testhelyzetben foglalhatnának helyet a különleges bútor körül elhelyezett, garantáltan eredeti fa tonettszékeken, mintha csak egy könnyű ebédhez készülődnének, vagy akár esti, baráti kártyacsata résztvevői lennének, s az ebbéli foglalatoskodásaik során szokásos, természetes testhelyzetük csak abban térne el a megszokottaktól, hogy kezüket az asztallaphoz, lábukat az asztallábakhoz szorítanák a bilincsek. de különben nincs semmi fakszni, semmi színpadias gesztus, semmi külsődleges ceremónia. a mozgáskorlátozottságukból eredő szorongásukat némiképp oldhatná a közösségi élmény. az *egy füst alatt* címmel beadott (titokban zseniálisnak vélt) tervdokumentációjára hosszú hetekig nem kapott választ az illetékesektől. hosszan morfondírozott, hogy telefonon, írásban vagy személyesen reklamáljon, de aztán mindhárom lehetőséget elvetette, és inkább egy humanisztikus indíttatásokkal alátámasztott kutyakupleráj-nyitási kérelmet (hommage à t. l.) fogalmazott meg és adott be a kerületileg illetékes hivatalhoz (miután persze roppant elővigyázatosan ellenőrizte a helyesírási tanácsadó szótárban, hogy a kupleráj j-vel, és nem ly-nal írandó, nehogy formai okokra hivatkozva visszadobhassák beadványát). nem tudták kiólni örök, masszív optimizmusát.

helyjegy

mielőtt betolta, még egyszer alaposan átvizsgálta minden hullát. a zsebekre különösen ügyelt, hogy ne keveredjenek a dolgok, meg hogy ne váljon porrá fölöslegesen semmi. az egyik meglehetősen elhanyagolt, középkorú férfi zakójának szivarzsebében – az alakról messziről látszott, hogy nem került a halottöltöztetők kezébe – furcsamód egy másnapra szóló vonatjegyet és egy mellé csatolt, a mediterrán panoráma expresszre szóló helyjegyet talált. a bilétákról leolvashatta a csaknem fél évvel a vonat indulása előtti időpontban történt jegyvásárlás dátumát is, és ez a mozzanat mélyen elgondolkoztatta: ha fél évvel korábban felkészült az ápolatlan alak az utazásra, és közvetlenül az utazás előtt halálozott el, akkor itt valami gebasz van. (gyakran használta ezt a kifejezést, bár ennek a szónak nem tudta teljesen pontosan a jelentését, csak annyit sejtett, hogy valami olyasmit jelöl, hogy nincsenek teljesen rendben a dolgok.) illetve – kombinálni kezdett – ennek az elmaradtnak tűnő utazásnak valami fontos oka van vagy lett volna. a vonatjegyes figuráról nem deríthetett ki semmit, még a nevét sem tudta. ebben a fázisban a delikvenszeknek (néha a munkatárgy-megnevezést is használta) – az esetleges névazonosságokból eredő tévedések elkerülése végett – már csak egy hosszú, három négyes csoportba foglalt, tizenkét jegyű kódszám volt a jelölésük. aztán amikor porrá válnak, tulajdonképpen már ez a kódszám is teljesen felesleges. nem tudhatta, hogy a középkorú pontosan hány éves, nem tudhatta, mi volt a foglalkozása, hol lakott, hol élt. az elhanyagolt külsőről arra következtetett, hogy nem nagyon voltak hozzátartozói – vagy ha voltak is, akkor meg nem törődtek vele –, mert a végkifejletet követően a legádázabb rokoni ellenfelek is behódolnak a halálnak, és ímmel-ámmal bár, de mégiscsak gondoskodnak hozzátartozójuk színvonalas végtisztességéről, azonban ebben az esetben ennek nyoma sincs. ezen felül még az utazás időpontja és a vonat útiránya alapján vonhatott meg fontos

következtetéseket és hasznos tanulságokat: a magányosan élő, egyedül és feltehetően a földi létből váratlanul eltávozott, és ezért az utazásról lekésett, valójában véglegesen lemaradt alak célállomása – legalábbis az expressz neve erre utal – valahol délen lehet. szabadnapot kért, mert emlékei között felmerült, hogy az olvasmányélményei során vagy a városi legendák ostoba terjesztőinek történeteit hallgatva találkozott már hasonló esettel: valaki másnak a jegyével utazott el valahova csak azért, hogy az eredeti jegytulajdonos utazásának célját kiderítse, és nem várt, izgalmas kalandokba keveredett. másnap a korán reggel induló vonaton ült. a kocsikban csak néhány utas lézengett, és a kalauz sem mutatkozott, pedig lett volna egy-két szokványos és néhány rendhagyó kérdése, nem is szólva arról, hogy a szolgáltatás igénybevételének jogosságát igazoló menet- és helyjegyet sem ellenőrizte senki. hát így mennek a dolgok, vontta meg utazásának kezdeti konzekvenciáit, az ember kiteszi a lábát megszokott életteréből, és máris szétfoszlik minden, a világ rendjéről alkotott vagy vélt illúziója. valóban délre tartottak, és a célállomás egy számára ismeretlen, semmitmondó nevű helység, pontosabban helységnév volt. a csaknem háromórás, az expressz-megnevezéshez teljesen méltatlan zötykölődés után, már a leszállás pillanatában megállapíthatta: ez a hely valójában csak egy valószínűtlenül keskeny állomásépület, amelyhez egy nyílegyenes út vezet a távoli domb aljába simuló, befejezetlen építésű, lakótelepszerű település felől. amikor elhaladt a teljesen lezárt épület mellett, felismerte, hogy az objektum szélességét a vágányok nyomtávolsága határozta meg, és ezért egy olyan vasúti kocsira emlékeztetett, amely annak ellenére, hogy leszerelték a kerekeit, bármikor elindulhatna. egyedül szállt le a vonatról, és senkivel sem találkozott, az elhagyatottság mintha magától értetődő sajátossága lett volna a helynek. olyan cserejátékosnak érezte magát – és ebben a párás hőség is szerepet játszhatott –, akit a 89. percben, inkább csak az időhúzás miatt, mintsem taktikai feladatokkal küld be a pályára az edző, és súlyosbította a helyzetet, hogy ebben az esetben magát az edzőt sem ismerte. némi mozgolódás csak a távolban támadt: kezükben tüntetőtáblákat tartva, magasba emelve egy csoport vonult át a terepen – a táblákra írt szövegeket ilyen távrolól nem tudta leolvasni, de aztán ez a mozgás is elült, a néma embercsoport eltűnt a lakótelepi házak között. a házakat kissé közelebből szemlélve most már inkább azt állapította meg, hogy nem félbemaradtak és befejezetlenek, hanem lepusztultak és romosak. lekéstem volna? itt valami nem stimmel, de hát ezért kaland a kaland. a „város” felé haladtában félúton, kissé eltanácstalanodva megállt, visszanezett, és elcsodálkozott: az állomásépület ajtaja és ablakai tárva-nyitva voltak, és oldalt mintha valaki – távrolól vizsgálva természetes nőszemélynek tűnt – nagymosás után ágyneműt teregetett volna egy cikcakkvonalban kifeszített kötélre: most simította ki a tizenhatodik egyforma, égszínkéék lepedőt. a nehezen megmagyarázható látvány hatására már-már úgy döntött, hogy felszáll az első, ellenkező irányból érkező vonatra, és feladva homályos úti célját, leküzdve kalandvágyát hazautazik. azt is megfogadta, hogy ezentúl mindig a zsebében fog tartani egy jó előre megváltott, jóval későbbi időpontban sorra kerülő utazásra érvényes menet- és helyjegyet, amellyel majd valakit ő is behúzhat a csöbe. a házak felől váratlanul zörgést hallott: az úton feltűnt egy furcsa, a hőség ellenére télikabátot viselő, maga után kézikocsit húzó alak. egyenesen felé tartott,

de másfelé nem is mehetett volna. a kézikocsin, már messziről felismerte, halotti urnák voltak, abból az olcsóbb, márványutánzatú műanyag fajtából, aminek beszerzéséhez részletfizetési kedvezményt is igénybe lehetett venni. az egyiknek hiányzott a fedele. a télikabátos alak le sem lassított, amikor elhaladt mellette, és mintegy foghegyről vetette csak oda a kérdést: elhozta?, és mivel válaszra nem számított, továbbcaplatott kocsijával az állomás felé és eltűnt az épület mögött. leült az út szélére, elnézett a távolba. a látvány végső soron látványnak sem volt nevezhető: a sík vidék egyhangúságát még egy fa vagy bokor sem törte meg. nem tenne fel ilyen kérdéseket, ha ismerné az ügymenetet, tűnődött, a por nem egykönnyen csempészhető ki a telepről, a hivatalos úton történő kiadásnak meg bonyolult szabályozása, részletesen kidolgozott rendje van, mindenféle biztosítékokkal, bizonylatokkal, aláírásokkal és pecsétekkel. (mindennek ellenére rendkívül sok visszaélés volt már, ezért a szabályozást állandóan alakíttgatták, és ezek a változó feltételek voltak a szabályszegőkre a legveszélyesebbek.) felállt, leporolta nadrágját, a házak felé kémlelt, de miután ott sem mozdult semmi, elindult vissza, a nevetséges állomásépület felé. amikor odaért, az épület természetesen már ismét zárva volt, a teregetésre szolgáló kötelek meg különös módon üresen, ernyedten lengedeztek a tétován meg-megmozduló forró légáramlatokban. a kézikocsis alaknak és a kézikocsinak nyomát se látta, pedig az út nem vezetett tovább, a síneken túl ugyanaz a pusztaság nyílt meg, mint a lakótelep dombját övező tájban mindenütt. bár visszafelé nem voltak érvényes jegyei, eldöntötte, hogy ha a helyjegy hiánya miatt súlyos bírsággal sújtják – erről elég sok, csúnya kimenetelű történetet hallott korábban –, akkor is felszáll az első érkező szerelvényre. úgy tűnt azonban, mintha a menetrend kibabrált volna vele: vonat csak abból az irányból érkezett, ahonnan reggel az ő szerelvénye is befutott – leszálló, érkező utas egyetlen esetben sem volt –, és dél felé, a kiindulási pontjától egyre távolodva, az ismeretlenbe távozott. megőrizve az ilyen esetekben nélkülözhetetlen higgyadságot, minden történésre éberem ügyelve, szívósan várakozott. rezignáltan rögzítette még azt is, hogy estefelé a vonatok elhaladásával ellentétes irányban egy koszorúkkal alaposan megrakott kézihajtány zakatolt át, mögötte fehér gyászfátyol lengedezett hosszan a lassan lehűlő levegőben.

Stanczik-Starecz Ervin

Farsang Pitiglianóban

Történet a 15. századból

Négy echós szekér nyomában porzott a kanyargós dél-toszkánai út, amit valaha a titokzatos etruszkok építettek. A *via cavák* egyikén haladt előre a maskarások, színészek vén, recsegő, botladozó járműve. Valamikor, réges-régen az őslakók szent helyeihez vezettek ezek a kígyózó, többnyire a dombok tetejére kúszó utak. A nap karéja éppen a láthatár fölé emelkedett, s a magasba törő árnyék-óriások lassan átváltak büszke, karcú ciprusokká, melyek gyűrűként övezték az apró toszkánai városokat. Krisztus megtestesü-

Jean-Antoine Watteau: *A bohóc* (1718–19)

lése után 1493 évvel a farsang első napja virradt. A déli széltől megszaggatott esővédő csikos és pettyes vásznak bizarr látványt keltettek. Hol megmosolyogni való, tréfás menetnek tűnt, hol pedig viharvert zászlós flottillának, mely soha nem volt országból hajózott idegen vizekre fölfedezőként.

A komédiások, maszkosok, idomárok, zsonglőrök mélyen aludtak, nem zavarta őket a kátyús, kövecses út sem, mely olykor-olykor nagyokat rándított a vasalt kerekeken.

Tegnap még Pienza főterén nevetgéltek, boroztak, táncoltak a mulatságos késő délutáni műsor után a komédiások, s a város apraja-nagyja velük járta a bolondosabbnál bolondosabb lépéseket. A tánctanítás fejedelménője körül forgott minden. Oly ügyes, kecses, könnyed mozdulatokkal tánctanárkodott, hogy percek alatt fergeteges légörvényként vonzott magához szinte minden pienzait. Ismerték őt, Maresolét az egész toszkán vidéken. Maresole, a nyereg nélkül lovagló, a lovak hátán piruettozó ragyogó szépségű lány vonzotta igazán az előadásokra a városlakókat, így megteremtve azt a minimális jövedelmet, melyből a társulat túlélte a nehéz napokat vagy hónapokat. Születésekor az Inéz Fuorila Zapata (Csizmadia Szédítő Ágnes) nevet kapta, mely tán spanyol apjának fejéből pattanhatott ki, mert a család az egyszerű Zapatio nevet hordozta emberöltők óta. Firenzében járt a társaság, amikor felkérték a város nemesei, hogy táncoljon nekik. A buzdítás s a szemek legeltetése közben gurultak az aranyflorinok, s közös elhatározással Maresolénak hívták attól kezdve. Ostromolták főnemeseik, nemeseik, bajnokok, de a lány óvta tisztaságát, s így egyre nagyobb

ováció kerekedett, ha a társulat deszkáin lépett fel. Már a tengerek és a Nap meglovaglójának szólították finomabb úri körökben (*Il sola e il mare, a cavallo di donna agnes*), de ő mindig visszatért szegény komédiás barátaihoz, hisz nyolcéves kora óta a cirkuszosok nevelték, mert családja kitagadta valami apró csínytevéséért, mely lehet, hogy csupán ürügy volt az elszegényedő nyolcgyerekes családfőnek, ki sokat betegeskedett (sok száj, sok kenyeret kért). Tán ennyi a múltba vesző história...

Elcsigázva érkezett meg a szekeresek tábora Pitigliano főterére. A szökőkút körül állították fel a vén batárok, s közéjük pallókat szegtek. Így egész nagy porondot sikerült kreálniuk, s a közönség látta s hallotta a maskarások minden hangját a visszhangos terecskén, melyet két-háromszáz esztendő kőfalú házak öleltek át. Maresole és öltöztetője, Lucia énekelni kezdtek egy *amoros cantót* az ébredő szerelmesekről és a vándorélet szépségéről: „Nincs szebb a komédiások szabad életénél! Miért bújjik el a hold? Szeretném szerelmem arcát látni, finom bőrére érezni a bodza s a réti virágok illatát. Fussatok messzire, felhők! *Corri pernuvole lontane!*” Óvatosan nyiladoztak ki a fatáblás ablakok a megható dallamra. A direktor, aki oroszlánidomár is volt egyben, azon nyomban ébresztette a tűzgyújtót, az ördögbotost, ki előző nap alaposan a pohár fenekére nézett, s a zsonglőrt, az ördögi ügyességű karikást, hogy ébresztgessék a lakókat. Tudván, hogy mivel jár ez, a zsonglőr iszákjába csent két üveg rosét, amit titokban meg-meghúztak. Kezdetben tavalyi rohadt gyümölcsökkel és répával dobálta meg őket némely zsémbesebb pitiglianói, de aztán néhány garas is hullott az égből. Az emberek örültek, hogy vége szakadt a szokatlan hosszú télnek, s eljött Gyertyaszentelő Szűz Mária megszanó ünnepe. A napfény is végigfutott a sikátorokon. A fiatalok már tapsoltak is: „*Eccolo il diavolo in fuocato! Viva!*” (Itt a tüzes ördög! Éljen!) – Ébredjete farsang nagy ünnepére! – A tűzfújó mindig ugyanezt mondta: *Svegliati per una grande festa di carnevale!*, s kétméteres lángnyelveket eresztett ki ördögbotjából az ablakok felé. „Mesés tűzijáték leszén a délutáni műsor után, mely két báró hajba kapását meséli el” – tette hozzá a zsonglőr, s öt karikával játszott egyszerre a házakból báméskodók öröme. „*Fabuloso artificiale fuoco!* Mesés tűzijáték, mely elűzi a telet!”

Erre már egy ezüst is csengett a kockaköves utcán.

– Föllép maga Maresole kedves lovával, Pegazussal. A játék végén ihat mindeki ingyen egy kortynyi tüzes-testes montepulcianói veresbort, a gyermekek porcióját ígyák a felnőttek! Gyertek hát!

Egy órába sem tellett, s árusok özönlötték el a főteret. A nap oly melegen sütött, mintha május eleje lenne, pedig az írástudók s naptárat ismerők még február 2-ánál tartottak, melyen fényes körmenettel üdvözölték Isten anyánkat. Szobrára ilyenkor az ablakokból konfettit, színes szalagokat s papírrózsákat szórtak, megköszönve szüntelen fohászkodását a bűnösökért. Az árusok száraz spagettit, makarónit, tojást, malachúst, báránycombót, fűszereket s jóféle borokat kínáltak.

– Tudja, min jár a fejem – nézett komoran a herceg a fiatal földbirtokosra.

– Igen, herceg, érzem.

– Nos, mivel ön a fiatalabb, magának kell kimondania a nevet. Hogy mindketten megkönnyebbülünk, vagy pedig...

– Rendben. Lássunk világosan. Végül is a szerelem ereje ellen védtelenek vagyunk.

– Jól mondja, fiatal barátom. Tehát, ki miatt tartózkodik e városban?

Némi töprengés után az arezzói férfi, ki a Habio don Pescano nevet viselte, kimondta: „Maresole!”

– Szentséges ég! – fohászzkodott a herceg. – Én is miatta érkeztem. Most mit tegyünk?

– Szerintem, tegyük azt, ahogyan eleve elgondoltuk.

– Igen. Meglepően bölcs, barátom, ha szólíthatom így – válaszolt a herceg.

– Én azt terveztem, hogy a komédia után megkérem a hölgy kezét...

– Én úgyszintén ezen járattam elmémet, annyi különbséggel, hogy a műsor elejére terveztem ugyanezt.

– Tegyük meg egy időben, a komédia után, így érzem igazságosnak e különös párviadalt – javasolta a firenzei előkelőség.

– Bocsásson meg, Barnesculi herceg, mintha említette volna, hogy családos...

– Nos, igen. Négy szép gyermekem van, de a feleségem két esztendeje váratlanul elhunyt... Isten nyugosztalja.

– Úgy hiszem, hercegem, ez az előadás hosszabb lesz, mint ahogyan a direktor tervezte... – köhintett az arezzói férfi.

Négyen ültek a stallumok között. Hátul két koldusféle, középpütt két előkelő úr, amikor szószerkekre lépett a pap.

– Látom, amit látok. Eme világ rút és lélekre éhes fenevadja eltekerte híveim zömének fejét. Mily szégyen ez Atyánk házára nézve!

A méregtől elvörösödött az arca az esperesnek.

– Olvassátok Salamon Példabeszédeit és Sirák fiának minden napra szóló intelmeit, és tartsátok be őket! Az Úr legyen veletek. Ma nem osztom szét Urunk szent testét és véréit, mert nem érdemesültök rá. A misének vége. Menjetekek békével – fejezte be a világ tán legrövidebb és legbotrányosabb homíliáját a pap, és diakónusaival, ministránsaival elviharzott a plébánia irányába.

– Megvallom magának az igazat, hisz Isten házában csak nem vetemedhetek hazugságra... A szerelem sodort e városkába.

A herceg és az arezzói nyomott egy-egy ezüstöt a kvestáló rongyosok kezébe, s tanácstalanul elvegyültek a tömegben.

Az ünnepi bőséges ebéd után a városiak java sziesztázni tért, maga mellé véve némi altató borocskát. A herceg és Don Pescano a vendéglőbe tértek lepihenni.

– Ne örölje magát, Barnesculi uram – búcsúzott el az arezzói szőlőbirtokos.

– Így is, úgy is a mi Urunk kezében vagyunk. Legyen meg az ő akarata.

– Jól szólt, barátom. Amikor 3-at kongatnak, találkozzunk a főtéren.

Amikor háromszor zendült meg a templom harangja, már a társulat irányába tartott a két úr. Kalapemeléssel fejezték ki üdvözlésüket, de mintha a semmiből támadt volna elő, egy hosszú ősz hajú, de fiatalos, szép mosolyú cigány nő toppant eléjük.

– Finom urak, engedjék meg, hogy mondjak valami igazat a jövőjükről. Eddig nem csalatkozott bennem senki.

– Nos, mondd hát – tartotta tenyerét hamiskás mosollyal az arcán a herceg.
 – Uraságodat nem is oly rég nagy megrázkódtatás érte, azért is van most ebben a városban. De óvja magát, különben ma vagy a napokban látni fogja saját véréét.

– Nagy része igaz, amit mondtál. Mily szellemi erővel dolgozol össze?

– Ezt ugyan meg nem mondhatom, még ha máglyára küldet is.

Firenze méltósága arannyal jutalmazta jövendőmondóját.

– És az úrfi nem kívánja fellebbenteni a jövő fátyolát? – Fordult a tenyerjós Don Pescano felé.

– Beszélj, de légy rövid, eretnecség lánya.

A kék szemű cigány asszony megfogta az arezzói kezét, s némileg elborult orcája. – Ma a firenzei előkelőséggel egy szekérnyomban fog zötykölődni s szenvedni. Ima nélkül egyikük se lépjen színpadra.

– Nem is volt szándékukban vándorszínészekkel együtt fellépni. És honnan tudja, mely városból jöttem?

– Hogy mit akar az ember, e földi satnyaság nem számít, ha nagyobb szellemhatalmak vonzásába kerül...

A szőlőbirtokos úgyszintén aranyat nyomott a jövőlátó kezébe, aki grófnő módjára meghajolt, s amilyen hirtelen eléjük tűnt, máris nyoma veszett.

A direktor és oroszlánszelídítő mellett maga Maresole állt hófehér, csipkés ruhában s rövid szoknyában. A társulat igazgatója fennköltén beszélt Pitigliano lakosaihoz (az biztos, hogy emelkedettebb stílusban, választékosabban és kedélyesebben, mint az esperes a 9 órás misefélén.)

„Tisztelt és nagybecsű, fergetes szórakozásra összegyűlt nagyérdemű közönség!

Mai műsorszámunkra figyelmezhetsz gyerek, vén, ifjú gyöngyvirág-asszonyok, érintetlen, illatos rózsalányok, borissza férfiak s önmegtartóztatók, még az esperes úr is, ha itt lenne. Gazdagok és koldusok egyaránt. Nyomorékok és délcegek. Zsörtölődők és jó kedélyűek.

Bemutatónkat az Itália-szerte híres Maresole vezeti be lovas számával. Nézzék a lovát, a hollófekete Pegazust, ki úgy érti gazdája szavát, mint egy jó házőrző eb, de tán még az ember nyelvét is elsajátította. Két kört fut Pegazussal a templom és a szökőkút körül, aztán folytatom világraszóló műsorunk fejezeteit.”

Maresole egyet dobantott, s hármat pördülve a levegőben, Pegazusa hátán állott. Két kézre állt a lány, de jobbával végigsimította lova sörényét. Széttárta kecses lábait, s egyre gyorsulva indult a templom felé.

A csodálkozástól a tömeg elcsendesedett. (Féltették is a lányt, nehogy bal eset történjék vele.)

Mikor visszatért a szökőkúthoz, megállította lovát, s piruettezni kezdett Pegazus hátán a különös tehetségű balerina. A második kör végén Pegazus két

Maurice Sand: Buffon maszkban (XIX. sz. 2. fele)

lábra állt, mellsőivel a légben kapált, miközben Maresole a ló nyakáról lecsuszszant, s két pördüléssel földet ért.

Leírhatatlan ujjongás fogadta az attrakciót; kiabáltak, bravóztak, éljeneztek az emberek. A direktor átkarolta Maresolét, és nyugtatni kezdte a sokadalmat:

„Pitiglianóiak! Ez még csak az előétek volt. A fő fogásban a vad szerelem, féltékenység, ezer férfierény, keserűség és reménykedés bomlik ki. Persze jól tudhatjátok, hogy mindez, mint a vulkán tüze, miért szokott belobbanni.”

– A nő miatt, az asszony miatt – hallatszottak a bekiáltások.

– Úgy bizony, barátaim! A szép nő veszélyes, mint az áspiskigyó, de hát mit tehetünk, ha szeretjük őket?! – folytatta a társulat vezetője. – Két bárót látnak majd, kiknek szíve egyazon hölgyért ver hevesen. Egyik sem engedi hőn imádott donnáját a másiknak át, ezért három próbát eszelt ki egy jövőlátó s múltban bolygó cigány asszony, ki a holtak szellemével is képes beszélni. Mindkettejük szívébe elülteti az ötletet, melyet magukénak gondolnak a bárók, s könnyen kötélnek állnak. Aki nyer, a hölgy kegyeltje lesz. Mielőtt azonban elkezdődne a játék, igyunk egyet a tavaszra, a megújuló természet-re az ajándékba kapott montepulcianói testes, sűrű veresborból, a társulatunknak adományozott hordónyi itókából, s énekeljük el a vándorszínészek himnuszát!

A boroshordót leengedte a nép közé a robusztus direktor, s énekbe kezdett, mire a maskarások fele jobbra, másik fele balra lépdelt táncolva, fújva a dalt:

„Félre, könyvek, doktrínák, hív az édes dáridó!
Kivirult az ifjúság, szúzi csokrát szedni jó,
vénhez illik a komolyság, neki már csak az való!

Ránk dohosul az idő könyvek börtönében.
Tréfa és csók, nóta, nő az igazi éden!”

Másodjára már az egész sokadalom zengte a toszkánai vándorok himnuszát. Még az esperes is jókedvre derült, ki-kilesve a templom karzatának ablakán. (Igaz, már erősen megfogyatkozott spanyol misebora.)

„Rajta, fiúk, indulás: mozogjunk hát a piacra, az utcára ízibe,
viszket már a lányok talpa, táncra cincog a zene.”¹

Egy ezüst s egy vörös maszkos férfi jelent meg, s Lucia mesélte a történetet. Ó volt az kétségtelen, ki találkozott a herceggel s a földbirtokossal a műsor elején, s jósolt nekik tenyérből.

– E két úr alig ismeri egymást, s hazájuk is távoli, mégis úgy döntöttek, idejönnek, e városba, mert szerelmük is itt lép fel, s megkérik kezét, melyet már százan is akartak. – Hosszú köpenye alól gitárt vett elő, s fennköltén énekelt: „Vizet adj, de bort is, ifjú, hamar adj pazar virágú koszorút: ma még Erósszal megyek én ököltusára.”²

¹ Középkori vágáns-dal – Szabó Lőrinc fordítása

² Anakreón: *Szerelmi párviadal* – Franyó Zoltán fordítása

– Három próbát kell a küzdőknek kiállani, hogy szerelmet nyerjenek – folytatta a cigány asszony. – Elsőként pintnyi erős vörösbort kell hajtásnyira meginniük, aztán lóra pattannak széleseben, s a templomot megkerülve viszatérnek a színpad elé, végül a pallókon karddal szerelmi párviadalban kell egyiküknek győzedelmeskednie. A harc első végig tart.

A nép újra fergeteges ovációba kezdett, s csúszott le a torkokon a montepulcianói háromesztendős bor. Kinyitották a szökőkút vízköpőit, s tüzeket raktak a korai alkonyban a főtér kőkockáin. Ettek-ittak az emberek, s várták a szerelemért harcolókat. A két báró, oldalukon karddal, bársonyruhában, rövid, hátrafésült, fehér parókában.

– Giacomoni úr, mit keres e szegényes időpocsékláson?

– Ugyanezt kérdezhethetném én is, nagyuram. Miért nem menüettezik márvány táncteremben, baroneszek s hercegnők között, kristálycsillárok alatt?

– Mielőtt összekapnánk a rongyosok előtt, hadd mondjam el álmodat Frattoro méltóságodnak.

– Meghallgatom...

– Álmodban megjelent egy angyal, ki látta szerelemtől vergődő szívem, és a következőket tanácsolta: *„Becsülettel küzdj meg három próbán imádott hölgyedért, s ha győzedelmeskedsz, tiéd lesz Donna Bella.”* Ezt ajánlom én is önnek. A méltóbb férfiút válassza a bájos nő.

– Giacomoni uram, vigyázzon, mert az angyali tanács kétélű tőr, hisz Bella Donna nemcsak közös szerelmünk, hanem a rétek árnyas felének pompás, halovány rózsaszín virága, mely azonban halálos méreg. Csak egy apró levelét keveri borába az ember, és többet nem látja a napvilágot, mire fölébred, már Kharón, a túlvilág révésze viszi a Léthe folyó túlsó felére, Hadész országába.

– Ne borítson derűmre fátylat, Frattoro úr. Egy szuszra fölhaltunk egy kannányi bort, s lóversenyzés után (a győztes választhat helyet), első végig harcolunk karddal, ármánykodás nélkül. A győztesé lesz Sinodia Aliente keze.

A háttérben közben fuvaláztak, s lány gitárszó hangzott. A többi színész, társasági tag a pallók szélén ülve csendben figyelte a párbeszédet, közben iddogáltak. A szökőkút környékén egyre magasabbra csaptak a tüzek. Szükség is volt rá, mert gyorsan hűvösödött. A vízköpőket s a pallók széleit vastag kocsisgyertyákkal rakták tele a város lakók, hogy minden pillanatot láthassanak. A gyengécske lángokat a tűzfűjő élénkítette fel ördögbotjával.

– Miért az a két magos gerenda, a szekerekhez kötve? – kérdezte az egyik borízú hang a tűzsonglőrt. – Tán akasztás lesz?

– Az tán nem – válaszolta az ördögbotos, s a kíváncsiskodó feje köré tűzgyűrűt fűjt.

– Szent Atyám! – ijedt meg a kérdezősködő.

– Inkább botom valamely démonja játszadozik majd ott...

A férfi gyorsan keresztet hányt magára. Pontosan tizenkettőt.

– Mi is tucatnyian vagyunk – nevetett gúnyosan a tüzes ember, amitől majd halálra vált a pityókás néző.

A direktor lépett ki a szekérből, jobbján, mint kezes kutya, kedvencével, a núbiai tigrissel.

– Ki túlzásba vitte az ivást, s úgy gondolja, merész, erős férfiú lett a vad vörösbortól, az táguljon tőle, mert az efféle emberekben oktanul megnöveked-

szik a bátorság, s ha szerencséje lesz, csak a lábát vagy kezét veszti. Különösen ingerült lesz a kardok összezsapására, így báróink harmadik próbája igen veszedelmesnek ígérkezik. Lássuk hát, ki végez hamarabb a pintes kannával.

A pohárhoz szokott úr fuldokolva nyeldekelt a szőlő levét, de az ezüstszablyás már végzett is vele.

– Lovat neki! – Indulhat a futamra, míg a másik báró lila bársonykabátját is leitta.

– Lovat, lovat! – ordít a néptömeg, s már nyeregbe is pattan a fiatalabb.

Kinevették, gúnyolták, letolták ülepükről gatyájukat a késedelmeskedő főúr előtt a részegek.

– Hol van a paripám? – kérdezte kótyagosan a hátramaradt báró.

A sokadalom röhögött, kiáltozott.

– Neked lovat, hisz nyeregbe sem tudsz emelkedni!? – ordították mellette. – Sánta öszvér való alád, avval lehet, hogy elporoszkálsz a hajnali misére. – A bárói alakot öltött álarcosban, maskarásban villant még a bor tüzének heve. Kitépte egy szájtáti kezéből a boroskupát, fölhajtotta egy szuszra, s eszeveszett módon vágta az előtte járó nyomába. Az árusok fogadásokat kötöttek két birkafejre, nyakukon maradt lőrējükre, szakadt köpönyegekre, melyeket napvilágnál az asztalukra ki nem raktak volna. Tudták, mi a csízó!

A templom mögött, hol csak a Teremtő láthatja őket, a lila kabátos, csalárd módon, a rövidebbik utat választja, s lám, a szökőkúthoz ő ér elébb, de az úr megbünteti, s lova nyekken egyet a kemény kőlapokon. Vérzik sok sebből. (Igaz, csak a testéhez szíjazott bőrtömlőket vágta át, melyből a jóféle veresbor kezdett szivárogni.)

– Csaltál, te átok! – kiáltotta az ezüstszablyás. – A rövidebbik utat választottad. Ezért most megbűnhődsz, elpáhollak kardommal, s véget vetek pünkösd királyságodnak. Szicíliai bort mindkettőnknek – szólt a sokasághoz –, hogy erőt nyerjünk. Ne egerek harcává satnyuljon fegyveres összezsapásunk. Sinodia úrhölgyünk megérdemli, hogy érte folyassuk vérünk!

A boroskupák tucatjával álltak a vastag pallókon. Ivás után kibontakozott a kardviadal, melyet az idomár tigrise folytonos bömböléssel kísért. Néha valamit előhúzott zsebéből a direktor s a földre tette, a vadállat elé, s amint fölfalta, rövid időre megenyhült a sivatag ragadozója.

Az alaposan elázott lila kabátos úr meglepő szívóssággal harcolt. Ám mindkét felet elnémította, mikor csatározás közben a fölállított gerendákról át- meg átlendült kötélén egy hosszú köpenyes, ősz hajú, veres ábrázatú nőszemély egyenesen oda, hol a kardok szikráztak.

Don Pescano Firenze hercege felé fordulva megjegyezte, életét rátenné, hogy ő a cigány asszony, ki tenyérből jósolt nekik három kondításkor.

– Igaza lehet, Pescano úr, csak akkor fehér púderes volt az ábrázata, és jóval karcsúbbnak tűnt. Boszorkaféle ez, aki tudja korát és kinézetét változtatni, s tán képességeit is.

Közben az ezüstszablyás majdnem vágást kapott, de nem olyan vándorszínész-félét, hanem szívére irányulót. Úgy látszott, a lila kabátos elveszítette józan ítélőképességét, s valódi párharcban érezte magát, de egyetlen perc múlva hanyatt zuhant, le a pallókról, s társa kardhegye a nyakánál megállt. A közönség

elnémult, s várta az első vért. A fiatalabb úgy tett, mintha a nyakát vágná a megvadult komédiásnak, de csupán a jobb kezét metszette végig felszínesen. Ebben a minutában a kötélén lengő cigány boszorka a fiatal férfi nyakába ugrott.

– Ha feleségül veszel, akár fejét is veheted...

Lentről a direktor ingatta a fejét. A győztes elé lépett a szekér rejtekéből Maresole.

– Ha utolérsz lovaddal, tiéd a kezem – mondta, s messziről fölperdült Pegazusa hátára. Fiatal komédiástársa azonban szorosan a nyomában vágta, halálra hajszolva lovát. Percek múlva eltűntek a templom mögötti sötétben, ahol Maresole sötét köpenyt kanyarított magára, s fekete Pegazusán eltűnt az emberi szem elől. A férfi hiába kereste-kutatta lépésről lépésre a társulat műlovarnóját, felszívta az este. Csak a harangot hallotta, hogy nyolc órát üt odafent.

Búsan poroszkált vissza a pitiglianóiak közé.

– Mintha fölkapta volna egy forgósél – magyarázta hitetlenkedve a színész.

– Pedig egy méter sem választott el tőle. Huss! A semmibe enyészett.

A boszorkány jósnő az egyik szekérből lépett a deszkákra, fiatalon, üdén piros blúzban és fehér hosszú szoknyában.

– Pitiglianóiak! Nehogy azt higgyétek, vége van műsorunknak, mert az élet mindent kiegészít, vagy elvesz a világi semmi-létből valamennyit vagy az egészet, hisz nem mi irányítjuk dolgainkat, hanem az égiek. A láthatatlan erők. Példának okáért: tudomásomra jutott, hogy a sokadalom tagjai közt is van két nemes férfiú, kik Maresole szívéért esengenek, mint ahogyan azt be is mutatuk. Csakhogy ez a párviadal másképp fog végződni minden bizonnyal, mert az élet írja meg a történetet. Itt van-e a két nemes előkelőség, akiket városunkba üzött a Maresole iránti szerelem? Jöjjenek hát fel mellém, a színpadra!

A herceg és az arezzói szőlőbirtokos fönt termettek az összeeszkábált porondon.

– Ó, a firenzei uraság... És ön? – nézett a szemébe a jósasszony a másik férfinak.

– Arezzóból jöttem Maresoléért.

– Látom a jövőjüket. Maguk is láthatják rögvest a városiakkal együtt – emelte magasba kezét az asszony. Sorba állította a bolondos ruházatú álarcosokat, s maga mellé rendelte a gyűrűzsonglőrt.

– Mindenki kezén menjen át mind az öt karika, s te dobd a szökőkút közepén égre törő vízszugárra – parancsolta a jósnő.

– Ilyfélét még soha nem csináltam – bizonytalankodott a zsonglőr.

– Most fogsz. Úgyis én fejezem be a mutatványt, melyet egyedül soha meg ne próbálj!

Az első karika eljutott a zsonglőrig. A cigány asszony három pontján meggyújtotta fáklával a fagyűrűt, s rászólt a mutatványosra.

– Mosd dobd a felszökellő vízoszlopra.

A gyűrűs rárepítette a karikát, mely a kút medencéjében elsüllyedt, s a lángjai kihunytak. S jött a többi karika, de azokat nem gyújtotta meg a boszorka. A gyűrűs zsonglőr valamennyit a kilövellő vízre dobta.

– A jövőlátás most következik – kiáltotta harsányan a cigány nő. – Emeld ki egyesével a kút medencéjéből a karikákat, s mutasd fel, hadd lássa mindenki varázserőm.

– Egy, kettő, három, négy – emelte ki sorban a karikákat a zsonglőr. Az utolsó karika következett, mely ugyanúgy lángholt a víz mélyén is, mint mikor meggyújtotta az ördög inasnője. A tömeg zúgni kezdett a csodálkozástól.

– Mit jelent e víz alatt is égő három lángnyelv?

– Hogy boszorkány vagy, s máglyán a helyed – kiáltotta be hátulról valaki.

– Nem, barátom, Francesco Aquilla. Mit tudna egy *fruttondolo*³ a magas égi üzenetekről egy sikátor mélyén öt gyerekkel és egy zsémbes asszonnal.

A férfi, kit látni sem lehetett a sötétben, összegörnyedt: „A gyomrom élesen fáj” – panasolta a többieknek, kik félve eltávolodtak tőle.

– Mit jelent? Bökd ki már – fogyott el a türelme az arezzóinak.

– Két halált és két életet – válaszolta a démonikus asszony –, de majd a próba kideríti. Azt a három próbát csináljátok végig, melyet társulatunk két tagja, s mindenre fény derül.

– De hát hol a hölgy, kiért kiállunk egymással szembe? – kérdezte a herceg. A szőlőbirtokos is bólogatott.

– Minden időben kiderül. Az ember egyik legnagyobb hibája, hogy türelmetlen, s amikor bekövetkezik a várva várt esemény, csalódott lesz. Nemes urak, Maresole itt lesz, ha itt kell lennie. Pontosabbat én sem tudok róla, mert el van takarva előlem is holléte. Ami valóban igen különös.

– Elő a pintes kannát! – szolt Don Pescano, s egy kortyra lezúdította az erős bort.

Barnesculi herceg szintén gyorsan végzett az első próbával. Lóra pattantak, s már nyomukat is alig lehetett látni. Mindkét ló szívósnak és gyorsnak látszott. Fej fej mellett vágáltak. Amint megkerülték a templom mögötti fehér, kopár sziklákat, rátértek a piacra vezető, kitiport útra.

A karzat ablaka még mindig nyitva volt, s az esperes kíváncsian figyelte a versenyzőket a főtér távoli tüzei mellett. Mellette azonban állt valaki, maga *Maresole*. Amint az ablakban álló lovarnő a gyertyákat igazgatta, látta, hogy a firenzei idegen lova megbotlik, s lovasa a földre zuhan. Don Pescano azonban visszafogta lovát, és segített a szerencsétlenül járt hercegnek visszaülni a lovára.

– Köszönöm, nemes úr. Ön máris érdemes Maresole kezére.

– Barátom, ne feledje, a kardviadal még hátravan... Fel a fejjel!

A lovasok egyszerre szakították át a célt jelző piros szalagot. A lovakról szakadt a víz, s habzott a szájuk. Alaposan meghajtották szerencsétlen párakat.

A direktor a pódiumról kezdett beszélni.

– Idegen urak! Jelenleg döntetlenre áll viadaluk, ám most következik a legveszélyesebb része: megvívunk karddal első vérig, de nem akárhogyan. A két széles palló között arasznyi rést hagyunk. Tigrisemmel, amit azért láncal féken tartok, a pallók alá húzódunk. Jól tudják, a kardcsattogásra ideges lesz a vadállat, s fel-fel fog nyúlni hatalmas karmos mancsaival a küzdők közé. A sérülés ilyenkor elkerülhetetlen. Legyenek résen! A ragadozó okozta seb nem számít bele tusájukba, ha bírják tovább, akkor folytathatják. Elfogadják az új feltételeket?

Mindkét férfi bólított.

³ Fruttondolo: gyümölcsárus

„Igyatok rá!"; „Kell az erő, urak!"; „Szárason ezt nem lehet végigcsinálni!" – hallatszottak a tömegből a kiáltások. „Felgerjesztjük a tüzeket is, hogy jól lássatok!"

A földbirtokos és a herceg ittak egy kupányi bort. A herceg ennyit szól:

– Pescano uram, melyik oldalt kívánja elfoglalni?

– Önre bízom, nekem mindegy...

– Gáláns, mint mindig. Akkor én a szekér felőli oldalon állok, ha elfogadja – válaszolta Firenze nagyura.

Jó ideje forgatták már a fegyvereket a párbajozók, s tán el is feledték a földön lapuló veszélyt, amikor az alattomos mancs kinyúlt a pallók közül, Don Pescano lábát súlyosan megsebezte. Az arezzói visszafordult, s lecsapta szabályjával a halálos karmokat, majd ugyanavval a lendülettel a firenzei nyakához szorította a véres fegyvert, de az egyik gerendáról kötélén felé lendült a jósnő, kezében egy törrel. Barnesculi, látva ellenfele állapotát, bugyogott csizmájából a friss vér, azon nyomban keresztülvágta az alattomban támadó cigány jóasszony testét. De a holttestből furcsamód nem folyt egy csepp vér sem. A tömeg fölhördült. Ily pokoli dolgot még nem látott senki.

– Uraim és Hölgyeim – fogta át egymás vállát a két férfi –, arra jutottunk, mint az országúton, mikor e városkába jöttünk. Tartjuk magunkat eredeti terünkhez, s legyen meg az Úr akarata!

Hatalmas vivátozás és ováció tört ki. Sokan a tüzek körül körtáncokat jártak, s a bortól és az előadás eufóriájától megszedülve egymás nyakába borultak boldogan. Csak a két párbajozó nézte egykedvűen az ünneplőket, s szinte bizonyos, hogy egyvalakire gondoltak.

Nyíllövésnyire, hófehér ruhában meglátták közeledni Maresolét Pegazusa hátán.

– Büszke vagyok magukra, uraim! – mondta a műlovarnó, és két borítékocskát nyújtott át a küzdőknek. – Ha elmennek ebből a városból, csak akkor bontsák fel, kérem.

Másnap hajnalban, mikor még aludt az egész város, a két férfi útjára indult. A szekereknek már nyoma sem volt a főtéren, mintha álmukban történt volna az egész tegnapi játék. Don Pescanót is csak a tigriskarmolás emlékeztette a valódi történésekre.

– Azt mondta Maresole, ha elhagyjuk a várost, bontsuk ki üzenetét – mondta a herceg. – Hát nézzük!

– Nézzük! – vágta rá az arezzói, s fölnyitotta a borítékot. – Azt írja az imádott Maresole, hogy három nap múlva szívesen lát Cortona városában, ahol fellépnek a maskarások...

Jan Miel: Vándorszínészek érkezése a város főterére (1640)

A herceg hosszan, némán nézett maga elé. – A nekem szánt üzenet ennyi: *„Bárcsak sok ilyen férfit megismerhetnék, mint maga, hercegem, de már választottam a földi paloták és a föld illata között. Remélem, keresztapaként megtisztelteli leendő családunkat. Maresole.”*

– Szerencsés ember, Don Pescano úr. Még találkozunk – köszönt el a firenzei, s tovavágta.

Még visszakiáltott egyszer: – Ne feledje kárpótolni a direktort invalidussá vált vadmacskájáért!

II. fejezet

Borgia városa

Don Pescano féktelenül hajtotta, sarkantyúzta lovát, pedig tudta, hogy ilyen iramban nyargalva egyetlen nap alatt eléri Cortona városát, csak az Arno folyó menti úton kell maradnia. Már tervezgette Maresolével való életüket, s közben-közben dicsőítő imát mondott az Úrnak. Erősen reménykedett, hátha beéri a szekeres maskarásokat. Bár, ha az Arno széles, ciprusokkal, bozótossal telinőtt árterét elnézte, kifutott belőle minden bizakodás. Bármikor lehajthattak a szekerek, egészen a folyó partjáig, hogy ott némelyek kialudják magukat, früstölköljenek, híg kapás borral gyógyítgassák testüket a tegnapi kimerítő valós és kitalált színjátás után, hogy új erőre kapjanak.

Annyira elmerült gondolataiba, az utat sem nézte, csupán angol telivér, fekete csödörére bízta magát. A folyó szélsőséges vízjárású volt, sokszor nem elégedett meg a kilométernyi ártéri homokkal a partján, ki-kicsapott a földes, köves útra, s nagy kátyúkat hagyva maga után húzódott csak vissza a medrébe. Ez volt a veszte az arezzói birtokosnak, mert lova egyensúlyát veszítette, s lovasa árokba zuhant, fejét alaposan bevágva egy fatönkbe. Jó ideig eszméletlen feküdt Don Pescano. Leírhatatlan fejfájásra és szomjúságra ébredt. Hűsleges lova nyalogatta a fejéből szivárgó vért. Üggyel-bajjal felkászálódott hátasára, és poroszkálva folytatta útját Cortona városa felé. Hosszú, fehér kendőjével átkötötte a fejét, de úgy látszott, hiábavaló mindez. Kellott keresnie egy fogadót. Az isteni kegyelem segített a szerelmes, sérült ifjúnak, ugyanis számárháton közeledett egy atyafi.

– Bátyám, nem tud a közelben valami fogadófényt, mert leestem a lovamról. Egy tiszta, erős kötés, harapnivaló és egy üveg bor kellene. Persze az éjszakát ott tölteném...

– Hogyne tudnék, ifiúr, tán egy lófárasztásnyira van a fogadónk. Az aszszony és a cselédek mindenben kedvében járnak. Keresse a Kék Hold fogadót. A Luna Azulban még a lovát is jöltartják. A feleségemet Maresolénak hívják, keresse őt.

– Maresole?! – hökkent meg a nemes úr.

– Tán ismeri uraságod?

– Nem. Nem hiszem – válaszolt megzavarodva Don Pescano.

A Kék Hold fogadóban csak két-három vendég lézengett. Éhesek és szomjasak voltak. Ők is Maresolét keresték.

– Biztosan a pincében lötyböli a borokat – mondta az egyik rongyos. – Rézgarasért hozza a lábvizet, bezzeg ha ezüstöt lát, genovai vagy firenzei bor kerül az asztalra.

Az egyik toprongyos lekiáltott a pincébe: – Igazi vendég jött, Maresole! Teljes ellátást akar...

– Honnan tudja? – meredt rá Don Pescano.

– Megsérült, szomjas, éhes, és lepihenne... Jól mondom, uraságod?

Az arezzói bólintott. Megnyalta cserepes ajkát. Ekkor tűnt fel a terebélyes asszonyság a pincelejárathánál, két nagy kannával a kezében.

– Ó, hát miért nem mondtátok, naplopók, hogy igazi úr várakozik nálunk?! – perelt az igencsak korpulens háziasszony. – Megterítetek, uram, látom, mesziről jött.

Don Pescano nagyot húzott az asztalra tett borból, s a földre köpte.

– Miféle lötyty ez?! – nézett szemrehányón a fogadósnera a jobb borhoz szokott nemesember.

– Ötgarasos... – vágott vissza az asszonyság.

– Jöjjön ide, maga perszóna, genovai borral és szalámival, friss cipóval!

– Megvan annak az ára is – nyelvelt Maresole. – Az egy kis ezüstbe kerül.

– Igyekezzen, mert elégek a láztól, megbotlott a lovam, s ki tudja, meddig fekettem az arnói úton eszméletlen...

A fogadósne láthatóan nekidurálta magát, s néhány perc alatt mindent a vendég elé tett. Még egy díszes kupát is szerzett gyorsan, hogy elégedetté tegye váratlanul érkezett vendégét.

– Üljön le, asszonyom. Láthatóan más utazója nemigen van.

Don Pescano nagyot ivott a tüzes genovaiából, s a nyersfa asztalra csapott egy nagy holland aranyguldent.

– Látott már ilyet?

A pénzéhes fogadósne rögvest ellenőrizte is maradék fogaival.

– Hisz ez színarany – mondta megdöbbenve.

– Pontosan 150 nagy ezüstflorint ér. A magáé. Cserébe kérnék egy tiszta szobát, egy felcsert, hogy megnézzék a fejsebem, és ne feledkezzenek meg a lovamról, Bükephalloszról. Úgy lássák el, mint egy jól fizető vendégüket. Csak új fémvederből iszik, s bronzszegekkel patkolják. Kényes jószág. Nagy Sándor lovát is így hívták, a világhódítóét...A nyeregpálástot meg mossák ki.

– Azt a fekete-fehér címerest? – nézett a caballeróra⁴ Maresole. – Már kite-
rítettem levegőzni.

– Véres. Ki kell mosni.

– Igenis. Minden úgy lesz, ahogyan kérte – válaszolt nyájaskodva, s már nyúlt a nagy aranypénz után.

– Az az ördög ganéja. Vigyázzon! Jól gondolja át, mire költi. Ha csak magával törődik, lenyeli az ördög élete végén, s még ezen a földön is borzalmakra juttatja.

Az asszony láthatóan megrémült.

– Ez csak eszköz a próbára. Emlékezzen csak, hová került vissza a 30 ezüst, amit Júdás kapott. A templomi kufárok közé: a nagy hatalmú főpaphoz és

⁴ caballero= ifjú lovag

írástudókhhoz. A fazekas telkének ára. A fazekas az agyagból bármit tud gyúrni: szörnyeteget és angyalt is.

– Jézusom... – hányt magára kereszteteket a fogadósne.

– A férje rongyokban, öszvér- vagy szamárháton járja a környéket, hogy vendéget szerezzen a Kék Holdnak. Itthon meg garasos bort kap, meg egy tál vörös lencsét száraz kenyérral. Maga meg tornyozza az ezüstöket, hogy vénségére egyedül hagyja férjét. A cselédmunkát is az ura végzi: takarít, az utazók lovait ellátja, söpri az udvart... Szóval, ebül bánik vele. Ha itt hagyja a fogadót, s útra kel a pénzes ládikájával, ki fogadja be? Legfeljebb úri szobát bérel, szép ruhákat vásárol, és így válik valóra a sátán terve. Senkinek nem kell, csak a pénze. Egyedül lesz. Egyedül hal meg, mert a fiait elkergette fiatalon, hogy rájuk se kelljen költenie.

– Jó Atyám! Honnan tud maga ezekről?! Ki maga?

– Don Pescano vagyok Arezzóból. Keresek valakit. Errefelé jó időben biztos sokan megfordulnak, s beszélnek a környék dolgairól.

– Nem panaszkodhatom. Áprilistájt megeléknül az arnoi út. Kereskedők, garabonciások, fals hangú trubadúrok, vándorszínészek lepik el a Kék Holdat. Ritkán járok ilyenkor misére. Gyónni meg nem is tudom, mikor voltam – kezdte mondani a fogadósne lelki bajait, egyre kisebbre húzódva össze.

– Nem is tudom, miért mondom el magának. Talán mert őszinteség sugárzik a szeméből, és az értelem. Szóval, megvallom, bocsánatot kérve az Úrtól, hogy gyakran többet számolok az asztaloknál tolongóknak, mint ami járna, s szegény uramat is napokig nem látom. Ki tudja, mit eszik, iszik. A konyhán is megfeleztetem a porciókat, s aki hitelt kér, kidobatom az útra... Bocsásson meg nekem az Úr!

– Amen – mondta rá Don Pescano. – Kérhetek valamit?

– Természetesen – vágta rá Maresole.

– Ne csaljon, s aki nyáridőben csak garasos bort tud inni, annak adja ingyen. – De én nem vagyok pap, mégis úgy tűnik, megbánta vétkeit; induljon a dolgára békében. Én kimegyek csatangolni a folyópartra, addig hívasson felcsert és takaríttassa ki az egyik szobát.

Maresole felvette a pénzt az asztról, amikor Don Pescano visszanezett.

– Még ma kialakudok az uramnak egy jó hátsalovat, szép nyereggel, s egy rend úri ruhát, amilyen magán is van.

Borgia ősi Nagymesterének gyűrűjét kapta meg beavatásakor Metzben. Ezt azonban, más tárgyakkal egyetemben Cortona városának főterére szórta palotája emeletéről. Majd ő is levetette magát az erkélyről. A gyűrű visszaszerzése életfontosságú, hisz ez egyben társaságunk címere is. Erre külön csoport felállítását javasolok. Tűvé kell tenünk Toszkánát, vagy akár Itáliát a gyűrűért.

Második napirendi pont társaságunk újjáalakítása. Javaslom a vándor- vagy szabadkőműves elnevezést, kik titkaikat magukban hordozzák, s csak társaságbélivel vitatják meg.

Harmadik pontként megvitatandó, hogy jó VIII. Ince pápánk halála után, ki a Vatikánt védelmezte csupán, VI. Sándor egész Itáliát egységbe kívánja fogni. Fő gondolata, a világhállam létrehozása, nagy feladat és lehetőség előtt áll, mivel Cristobal Colón új földrészt fedezett fel. Személy szerint, én a reformtanok terjesztésére, térnyerésére elsőként a jezsuita rendet látom ezen munka és küldetés elvégzésére a legtökéletesebbnek,

– Látott erre ma vándorszínészeket, zötyögő szekereken?

– Nem én, uram. Hajnali négy óta fenn vagyok, de erre teremtett lélek nem járt. Persze, magán kívül. Ugye, Don Pescano a neve?

A férfi bólintott.

– Tán a múlt héten vartyogott itt két részeg. Nem tudom, mi az igazság belőle. Állítólag Emanuel Borgia égre-földre kerestet egy arezzói urat, Don Pescanót, s minden fattynak, ki tud róla valamit, pénzt ad. Van önnek családja? Csak hogy figyelmeztesse, mert én nagyuramból rosszat ki nem nézek. A felcser várja fönt a díszszobánkban. Gondoltam, ez méltó magához.

– A felcser tud várni. Arról beszéljen, ki ez a Emanuel Borgia?

– Nem tudja, jó uram?! Emanuel Borgia élet és halál ura az egész megyében. A pápai legátus vezetője. Minden város segnioréjéhez bejáratos. Szicíliában állítólag katonai flottája van...

Hieronymus Bosch: A gyönyörök kertje (részlet)

Kozma Eszter (2010)

Itt elhalkult a nő, s közelebb intette magához az arezzóit. – Állítólag a templomosok kincstárnoka volt 12 évig Luzitániában, a spanyol és francia király is adósa. Lehet, hogy mesebeszéd ez, de dúsgazdag ember. A pecsétgyűrűjének belső felére a pentagramma van vésvé, amivel megállíthatja a napot az égen. Na de én tanulatlan, egyszerű földi lélek vagyok. Azt sem tudom, mi az a pentagramma.

– Az az ördög jele...

– Ne olyan hangosan, jó uram.

– De hisz nincsen itt senki.

– Az igaz, de evvel az istentelenséggel megidézhetjük az...

– Fölmegyek a szobámba pihenni. A felcser se várjon hiába. Kérem, senki ne zavarjon.

– Természetesen, uraságod szava parancs.

– El ne feledjem, vétessen két rend ruhát, olyat, amit az urának szán, de az enyém fehér legyen, s ne legyen rajta semmi cifraság. Egy füst alatt megvehetné férjura hátasát is. Vigyázzon, mert értek a lovakhoz. Azoknak a rongyosoknak az udvaron adjon az ötgarasos borból, amennyit kérnek, meg egy-egy cipőt, de fizetséget ne fogadjon el. Köszönöm – mondta Don Pescano, s fölvo-
nult az emeleti nagy szobába.

Maresole a fejéhez kapott, annyi teendő sokasodott előtte.

Pescano caballero szokása szerint korán kelt. Lement az udvarra, hogy körbenézzen, miként állnak a dolgok. A házigazda épp akkor abrakoltatta az úri vendég hollófekete lovát.

– Nagyuram, épp ilyen ruhát kaptam, mint amit visel, csak nem patyolat-fehér, hanem barna. És nézzen csak be az istállóba: az a paripa is az enyém.

A Spanyolországban, Portugáliában, Frankföldön, Itáliában alvó, titkos, de szét-szórattott tagság felélesztése után, rögvést missziókat kell küldenünk az Új Indiákra, vagy ahogy már emlegetik: Amerikába. Ezt azonban meg kell előznie a fent említett négy ország titkos tárgyalásának. A legelső lépés már folyamatban van ez ügyben, Spanyolország és Luzitánia bizonyos geográfiai hosszúsági vonalakon kettéosztja a földet, a későbbi világállam megalapításának fundamentumaként.

Pescano közelebb ment az állathoz, megnézte a fogait, s végigtapogatta a szügyét.

– Friss zabot adtam neki, amibe almát vagdostam.

– Remek. Látom, ért a paripákhoz. Fénylik a szőre. Alaposan lecsutakolta. A farkát maga fonta össze spanyolosan? Látom, tett rá ezüstös zsinórt is, mint a zaragozaiak.

– Kegyes uram, a ló hűséges, sőt állhatatos teremtmény. Megszolgálja a gondoskodást. Bár most én sem panaszkodhatom a fehérrépre, mert az oldalbordámtól kaptam a lovat is, a ruhát is. Mi szállt belé, ki tudja?

– Ezt a nagy ezüstöt fogadja el a loápolásért, s a maga lovát egyszer napon-ta hajtsa meg keményen, hadd izzadjon, hadd prüszköljön.

Ekkor keveredett elő Maresole asszonyság.

– Csak nem menni készül, jó uraságod?! – csapta össze a kezét. – A bőrtarsolyába tettem harapnivalót meg egy kis itókát.

– Isten megáldja magukat. Most ahhoz megyek, aki annyira kerestet, Emanuel Borgiához. Ha visszatérek egy szépséges lánnyal, megpihenünk itt egy keveset.

– Várjuk magukat, és vigyázzon avval a Borgia-félével, nehogy bajba keveredjen, mert ő errefelé élet-halál ura.

Cortona felé közelítve egyre több utassal találkozott. Mindenkitől érdeklődött, hogy vannak-e már vándorszínészek a főtéren. Senki nem tudott róluk, s ami még furcsább volt, a híres műlovarnőről sem hallottak. A városba érve, a piacra és a templomba ment. Ott sokat megtudhat, gondolta. A kanonok szívesen fogadta, s ajánlotta, keresse fel Emanuel Borgiát, mert a nagyúr beszélni kíván vele. A piacon nem árulta el a nevét, de érdeklődött a marhaszéken, a zöldségeseknél, s valamennyien Don Pescanót nevezték meg keresett emberként.

– Aztán miért akar vele beszélni a főúr? – kérdezgette.

– Titkos ügyek azok, senki nem tudhatja, senki – bólogattak az emberek.

– Benne lehet még a pápa is, meg több király... Nem a mi dolgunk.

Mindenki a leghatalmasabb márványpalazzo felé irányította. Többen hozzáfűzték: – Menjen csak, ha nem ment el a józan esze; nehogy az utca porában végezze...

A Bíborosi Tanácsba feltétlen be kell juttatnunk egy előkelő főpapot, hogy tudomást szerezzen mindarról, ami VI. Sándor tervei közt szerepel, s minél jobban be kell vonnunk őt a mi elképzeléseinkbe, persze okkult, elfedett módon. Niccolò Machiavellit, aki, mint azt tudják róla, a társadalmi rendszerek szakavatott írója, szakértője, vendégség

keretében meghívtam palotámba, így második megújult gyűlésünket, Machiavelli úr távozása után, nálam tartjuk. II. Piero de' Medicit úgy mozgatom, ahogyan kívánják. Az Egyház bizonyos emberei, kik barátaim, bármikor elmozdíthatják Firenze uralkodói pozíciójából, amit én vennék birtokba...

– Kik azok a jezsuiták? – kérdezte valaki.

– Egy új vallási rend. A szegénység és a betegek támogatása, hittérítés az evangélium alapján, ez a fő gondolatuk. Egyelőre ismeretlenek, mert az egyetemek padjaiban ülnek, Bolognában és Párizsban, de legfőképp Madridban, Sevillában, Avilában, tehát Spanyolhonban. Ez az ismeretlenség számunkra tökéletes időzítés. A szabadkőművészség és a harcoss jezsuiták tökéletes párosítás.

Most kezdenek rendházakat keresni, és megfelelő egyetemi oktatókat. Evvel kapcsolatban is vannak ismereteink. Jól jegyezzék meg: sziénai Katalin követőit, tanítványait messze kerüljék. Ők a politikát és a földi királyokat az ördögtől valónak tartják. És a titkos társaságokat is.

A jezsuitákban látom első, hatékony fegyverünket. Missziók álcája alatt elvégzik az első munkát. A luzitánoknak, mint kereskedő népnek, nem leszünk útjában. A spanyolok többségét is csak az arany érdekli. A szálaikat mi szőrjük össze.

Borgia emeletes márványpalotájába csak akkor engedték be, mikor elárulta a nevét. Háromemeletnyit kaptatott a carrarai lépcsőkön. Négy díszöltözékű bárdos loholt a nyomába. Egy vastag, domborkárpitozású ajtónál megállították.

– Várjon, amíg nem szólítják! – mondta marcona hangon a testőrkapitány.

Arany velencei tükrök, csillárok, ókori szobrok bronzmásolatai, selyempántok, bojtok, egyszóval: undorító gazdagságba csöppent az egyszerűséget kedvelő Don Pescano.

Nem váratta sokáig Emanuel Borgia.

– Jöjjön csak, barátom! Néhány fontos dologról kell tudnia.

Az őrséget kiküldte.

– Tehát, ön Don Pescano, az arezzói szőlővidék kétharmadának tulajdonosa.

Az ifjú bólintott a 70 körül járó, hosszú párdúcundát viselő nagyúrnak. Ruháját drágakövek ékesítették, s négyszer sodort aranyláncot viselt.

– Foglaljon helyet, nemes uram. Amint látja, én már életem végéhez közeledek. Elrendezni valóim vannak. Megkínálhatom krétai mazsolaborral?

Az arezzói bólintott.

– Ebből a templáriusok utolsó Rendmestere ivott...

– Akkor inkább egyszerű pohárból, ha lehet...

– Mi gondja, amice, a templomosokkal? Én magam is az voltam 15 esztendeig.

– Egyszerre nem lehet két urat szolgálni... Földi gazdagság és Donna Paupertas nem igazán illenek össze.

– És az eretnekek?

– Mindenki azt gondolja Égről, Földről, Pokolról, ami a meggyőződése.

– Egyedül csak az a bűn, amit tudatosan követnek el. A maradék: tévelygő, félrevezetett, tudatlan és igénytelen. Vagy a saját, vagy mások hibájából.

– Na de ha reguláinkat mi szabjuk meg, az káoszhoz vezet. Assisi Szentje csak annyit mondott Ince pápának, a mi regulánk egyedül az evangélium lesz, se több, se kevesebb.

– Arról az ismeretlen nyelvű hajósról minden bizonnyal hallott, aki hajónaplójának másolatát úgy adta le – mert ez kötelező volt Alexandriában –, hogy szokás szerint lepecsételte, majd indult tovább. Módomban állt ezt a pecsétet közelebből is megtekinteni. Egy kör jobb fele fehér, bal fele fekete, de a két színt egy hullámvonal választja el. A fekete belecsúszik a fehérbe; a fehér a fekete. Ön szerint ez mit jelent?

– Majd kegyelmességed megmondja, nem akarok beszélni olyasmiről, amit alaposan nem tanulmányoztam.

– Fiatalságához képest igen eszes, művelt, sőt már-már bölcs is. A válasz egyszerű: a gonosz addig mehet, amíg az Úr meg nem állítja, s az Úr addig, amíg hagyatkozhat a gonosz esztelenségére. Emlékezzék: „...a sötét nem fogadta be a világságot”. Nos, itt a határvonal.

– Nem akarta befogadni, mert gőgös lett és önző. Egy 13. rendbeli „kis” angyal, Michaél figyelmezteti erre, amitől fortyni kezd az epéje Lucifernek, mire az Úr az angyali seregek vezérévé teszi Mihályt.

– Most én mondjak olyasmit, amitől fortyni fog az epéje? Nem, még nem. – Borgia lehúzott egy rubingyűrűt az ujjáról, s az ifjú kezébe nyomta. – A magáé, Arezzo hercege.

– Nem vágyom efféle címekre. – Közben nézegette a gyűrűt. Belső felén a pápai exorcista jel, melyet kívülről közrefogott az ördög csillaga. – Miért csodálkozik, nagyuram, hogy „Szép” Fülöp egyetlen éjszaka kifosztotta és kirabolta rendjüket?

– Én már csak Luzitániában léptem föl, oly öreg azért nem vagyok. Tartozt a rendnek Fülöp, de más uralkodók is.

– És honnan szedték azt a temérdek kincset?

– Tervünk volt, hogy a szegényeket támogatjuk vele, de a királyok mohósága...

– Emanuel Borgia, nem szívesen hazudtolom meg, de ön is tudja, hogy ez gyenge kifogás. Melyik szegény fogadott volna el mondjuk egy ilyen gyűrűt, amit a kezemben forgatok. Megölnék egymást a rongyosok, éhezők érte, végül egy jómódú polgár néhány ezüstért megvenné ezt a 100 aranyguldent érő ékszert...

– Nos, váltsunk témát. Valaki beszélt a városról, vagy azokról, akik ide készülődnek?

– Nem, senki, sőt elfordultak.

– Helyes, a parancsom szerint cselekedtek. Tudom, várja a vándorszínészeket. Már mind tömlöcben van, csak Maresole nincs, a lányom. Ezt a gyűrűt a metzi nyolcszögletű kápolnában kaptam lo-

Az illuminátusok jele (fotómontázs)

vaggá avatásomkor. Ott őrizték sokáig a turini leplet is... Meggyőződésem, hogy Krisztus halotti leple volt. Maradék lelki ereje égette bele az arcát. Na de menjünk az erkélyre levegőzni keveset.

Don Pescano visszaadta a gyűrűt tulajdonosának. Forgott vele a világ Borgia bejelentésétől. „Maresole, az a szép, egyszerű lány egy efféle sötét alaktól származna?!” – forgatta elméjében a kérdést.

– Nézze, szép kis város ez, és hatalmas földek tartoznak hozzá. Magára hagyom, mert megérdemli. Dédapja szintén keresztes lovag volt, templomos centurio.

– Micsoda?! – riadt meg az ifjú.

– Nem is tudta? – mosolygott cinikusan Emanuel Borgia.

– 93 évesen hunyt el, de alig lehetett szóra bírni. Van 5000 holdam, nem szorulok rá senkire.

– De így lenne 35 000 holdja s egy városnyi szolgája.

– Tegyek mindenkit földönfutóvá?

– Ugyan, dolgoznának a földeken, s a termény 30%-át megkapnák. Még elégedettek is lennének, mert én csak 20%-ot adok munka fejében.

– Hát így gyűlt össze az az irgalmatlan sok kincs?!

– Maga moralista és idealista.

– Engem csak Marisole hozott ebbe a városba.

– Azért sok emberem dolgozott, hogy véletlenül élje meg. Gondoljon a főlovászára, aki folyton-folyvást azt duruzsolta a fülébe: „Ideje lenne családot alapítani.” Vagy Maresole lovára. Ön szerint egy vándorszínész, ha mégoly népszerű is, képes lenne megvásárolni egy lipicai mént, ami négy flamand guldenbe is belekerül? Ugyan, vegye elő a jobbik esztét, s Maresole is önnek nyújtja kezét.

– Beszélnem kell vele négyszemközt, feltétlen.

– Küldöm a lányomat, de fogják rövidre, mert Maresolénak este fellépése lesz.

– Várom – mondta teljesen megzavarodva Don Pescano, s ivott a krétai borból.

Maresole belépett egy sima szabású, testre feszülő bordó bársonyblúzban, és fehér, hosszú szoknyában. A nyakában értéktelen, de ízléses lánc függött, rajta egy remekművű lófej.

– Körző, mérőszög és a mindent látó szem – javaslom eme rajzot megújított gyűlekezetünk jelképeként – s felmutatott egy körcímet Barnesculi herceg.

Kiegyenesítjük a világot! Elég, ha csupán egy szűk csoport ismeri a valós tényeket. A dolgozók többségét nem is érdekli a politika, és hogy milyen társadalmi rendben él, csak legyen meg a betevő falatja, és biztonságban érezze magát családjával együtt.

– Nagyon örülök, hogy eljött. Apám bizonyosan meglepte néhány bejelentés-

A szabadkőművesek jelképe
(készítője ismeretlen)

sel. Azért jöttem, hogy elbúcsúzzam tőle örökre. Nyolc és fél évesen megszöktem tőle. A pribékjeivel három napig üldöztetett életre, halálra. Az egyik lándzsa fordította ki a földből ezt az ezüst lófejet, tőlem egy lépésnyire, egy bokor tövéből, ahol rejtőztem: Mária visitatiójának napján. Azóta a társulat, tanácsomra, minden jeles napkor, melyen Szűz Anyánkat dicsőítjük, fellép. Hiába rabolt el Borgia Katalóniából, azt hazudván, hogy apám halálos beteg, Jézus és Szent Anyja akarata szerint alakult az életem. A lovaglásra a társulat tagjai tanítottak. Mindenki csiszolt valamit tudásomon. Sok barátot szereztem és Itália-szerte ismertté lettem. Harmadnapra visszavonultak Borgia katonái. A *Deus Irae*⁵ rövidke időre eltávozott fejem felől. A Boldogasszony nem engedett el, fogta a kezemet, és kivezetett, bátorítva engem, az arnoi út szélére, ahol tán egy perc múlva fölbukkant szeretett színitársulatom, nyikorgó szekereken, vidáman és dalolva. Egyetlen keresztet rajzoltam magam elé. Azóta sem éreztem oly világosságot, könnyedséget, örömet és hálát. Talán csak most, de tudom, hogy ezt másnak nevezik...

Apró csókot lehelt a lány az arezzói férfi arcára, aki szorosan átölelte őt, s csak annyit tudott szólni: – Drága Maresolém... – Ölelte, mint aki soha nem akarja elengedni.

– Az Úrtól fél nevelőapám, ha ugyan szólíthatom így. Az Úr pedig nem késik és nem siet. Akkor jelenik meg, amikor szükséges. Vagy üzenetben, jelekben, angyalai által, álomban, vagy ő maga, kinek még a tekintetétől is felforr az ember elméje, mert felfoghatatlan erővel, tisztasággal és értelemmel találkozik a földi féreg, ki a legnagyobbra tört Isten nélkül.

Engedjék meg, hogy bemutassam társaságunk vezetőinek egyetlen női tagját, akit szintén Metzben, mint annak idején nevelőapját, fogjuk páholyunk állandó és örökös tagjának beavatni, neve – kérem, vegye le álarcát, szóljt a nőnek a herceg –: Donna Agnes de Borgias, alias Doña Inéz Maresol. Kifogástalan erkölcsiségű, jó hírben álló úrhölgy.

Ekkor jelent meg Emanuel Borgia zaklatottan, fuldokolva a dühtől s bűneitől. A márványpadlóra dobta párduckabátját, s égnek emelte kezét, szeme vérben forgott.

– Átkozottak! Átkozottak legyetek! – kiáltotta magánkívüli állapotban. Pescano és Maresole először azt hitték, nekik szól az átok-szidalom, de Borgia tekintete egy láthatatlan pont felé irányult. Ruhája ezüstmegnyit

Salvador Dalí: Szent Antal megkísértése
(részlet) Kozma Eszter (2010)

⁵ Deus Irae = Az Úr haragjának napja

letépve, rubingyűrűjét, keresztes láncát és dísztörét, áthajolva az erkély mellvédjén, kiszórta Cortona főterére.

– Állítsátok meg a hatlovas hintót! Nem kell több véres és égő áldozat. Nem rájuk vár Baal isten a templomában. Velem beéri! – lihegte a képzetektől gyötört, teljesen aggastyánná változott férfi, a portugáliai keresztesek egykori vezére, s levetette magát az erkélyről. A két fiatal utánanézett, s a döbbenettől elállt a lélegzetük. Emanuel Borgia zuhanás közben megállt a levegőben, s zöldes színű tűz gyulladt ki alatta. A főtérre kocsis nélküli hatlovas hintó kanyarodott, s megállt a lebegő alak alatt. A szellemtest a bakra zuhant, láthatóan megelégedt. Iszonyú sebességgel, de hangtalanul tűnt a semmibe, ahonnét jött...

III.

Maresole iskolája

Barnesculi herceg az óvárosban, nem messze a városházától, melynek tornya az égig nyúlt, vásárolt egy kétemeletes házat iskolájuk új helyéül, s rendfőnök asszonyinak Maresolét nevezte ki. (Hiszen már Don Pescano felesége volt, bár ő az asszony titkos üzelméről semmit sem tudott, még csak nem is sejtett. A „karitatív célú tanításnak” még örült is az újdonsült férj.) Az épület belsejébe vezető folyosót hat pápista testőr ruhájába öltözött alabárdos felügyelte, hogy csak illetékes léphessen a várszerű falak közé. Az épület közepén csodálatos, buja kert ontotta illatait. Az intézménynek már hét tanító apácája volt, kiket Maresole alaposan kikérdezett múltja és világnézete felől. Most éppen egy középkorú Domonkos-rendi tapasztalt nővért faggatott, aki fizetség nélkül vállalta az okítást.

– Nagy történések előtt állunk, kedves Rosanda nővér. Hogy ítéli meg mostanság hazánk és Spanyolország helyzetét, különös tekintettel arra, hogy a betolakodókat sikerült kiszorítani spanyol testvéreinknek Hispániából?

– Megmondom őszintén, hogy politikával keveset foglalkozom, inkább az egyháztörténet, szertartások, imaközösségek létrehozása, a betegek és szegények támogatása, ami érdekel. S ebben van tapasztalatom is.

– De hisz ez kiváló! – lelkesedett erőltetve Maresole. – Bár úgy gondolom, hogy a nagy történelmi változásokra mindannyiunknak oda kell figyelnie, hisz kihatással lehet akár iskolarendszerünkre is. És nem mindegy, mit hall a fiatal lélek, milyen mag ver gyökeret szellemükben, s miként használják ezeket fel hétköznapjaikban. Sziénai Szent Katalin sokat írt effélékről, melyeket üdvös megtartanunk.

– Természetesen, igaza van, rendfőnök asszony – esett kissé kétségbe a „felvételiző”, bár negyed század is lehetett köztük életkorban. – Egy tanítórendnek nyitottnak kell lennie a világra.

– Bizony, bizony – bólogatott Maresole, miközben bölcsnek próbált mutatkozni, ami az ő szabad műlovarnői múltját figyelembe véve, elég görcsösen és hamisan festett. – Mi a véleménye például a tavalyi granadai eseményekről és következményükről?

– Helyeslem, hogy végre, sok száz év után megtisztították Spanyolországot a tévelygő muszlimoktól, s egységessé vált Hispánia, de ugyanakkor 200 ezer zsidót is száműztek.

– Netalán ön is izraelita, azaz holt hitű apáca, aki nagyanyai ágon kikeresztelkedett, amit maguk a zsidók sem fogadnak el?

– De jól tudja, asszonyom, hogy a hispániai Domonkos-rend főnöke, Tomás de Torquemada szintén nagyanyai ágon zsidó, ugyanakkor Aragóniai Ferdinánd gyóntató atyja.

– Rendben. Felveszem, heti 3 florinért. Értesíteni fogjuk futár által, mikortól számítunk a segítségére – vágta el hirtelen a beszélgetés fonálát Maresole. Ugyanis megfájdult a feje, s a kertben keresett felüdülést a fejfájás és nyomasztó gondjai ellen. A sűrű herbárium- és virágillatban eszébe jutottak vidám és felhőtlen napjai, éveit, melyeket szeretett szinitársulatával tölthetett. „Az ördög körbejár, mint az oroszlán, hogy kilesse, kit nyelhet el” – villant az agyába. Ekkor bukkant elő a pálmák mögül váratlanul Barnesculi herceg.

– Mit óhajt, herceg? – nézett rá meglepve Maresole.

– Ma este értekezést tartunk, főleg az iskola működésével kapcsolatban. Este tízkor az épület alagsorában. Jelen lesz az idősebb Lorenzo Medici, Firenze signoréja, és fia, ki még rövidke ideig uralkodója lehet a városnak, II. Pietro. Sajnos, nem alkalmas rá. Társaságunk megbízhatóbb alapot ad Firenze irányításához. Sándor pápa tud a gyűlésről, de egyelőre nem kötelezi el magát – legalábbis hivatalosan. Mindenesetre, alapelveinkkel egyetért, ami biztató. Tehát, várjuk önt is, asszonyom.

– Ott leszek, Barnesculi herceg. Ha nem haragszik, most rendezem gondolataimat.

Az egységes Spanyolország címere

Az összefövetelre csendben, lassan szivárogva érkeztek meg a vendégek. A hintók egymástól távol álltak meg a környéken, nehogy feltűnést keltsenek. Az illusztris meghívottakat Barnesculi herceg köszöntötte, kinek jobbján Maresole ült hosszú fekete köpenyben, vastag, hosszú ezüstláncsal a nyakában, melyen a vándor- vagy szabadkőműveség új címere függött; balján pedig Don Vittorio de Borgia, Emanuel Borgia első házasságából született, harminc év körüli férfi, ki hasonló öltözetben volt, mint Maresole, de a címer fölött kicsiny, nyitott aranyládikát viselt, mely kincstárnoki mivoltára utalt, s melyet még a nyolcszögletű metzi kápolnában kapott a bajor nagyhercegtől.

Barnesculi, ki a Rézkígyó Lovagja címet és láncát viselte, kezdte a társaság üdvözlését, s együttesen elmondták a Szent Mihályhoz szóló főimát, amit már több mint száz esztendeje töröltek a katolikus liturgiából, nem tudni, mily oknál fogva.

Tisztelt Társasági Tagok és Meghívottak! Örömmel adó bejelentésekkel kezdeném megnyitómát. A Farnese-ház, kik gyökereikig katolikusoknak számítanak, a közel-

jövőben tervezi a jezsuita rend megfelelő anyagi alapokra való helyezését, majd hivatalos bejelentését is. Ugyanakkor minden erejét latba veti, hogy az itáliai Szent Inkvizíciót is felújítsa. Láthattuk spanyolhonban is, hogy mily nagy segítségére volt az El Santo Oficio de la Santa Inquisición, a hispán Szent Inkvizíció a requinqista-háborúk során, mert sokszor a fegyvereken a hit győzedelmeskedik. A közelgő tridenti zsinaton igen nagy fontosságú az első alakulású jezsuita rendek győzelme, amit minden erőnkkel támogatunk. Szeretett városi uralkodónk, II. Pietro, és a nagy tiszteletnek örvendő Lorenzo Medici, Firenze signoréja jelentős összeget ajánlott fel céljaink megvalósításához. Kérem, tapsoljuk meg őket nemeslelkűségükért.

Felkérem Agnes de Borgiast, hogy számoljon be új városi iskolánk fejlődéséről, melyet magam néztem ki és vásároltam a megfelelő utánpótlás biztosítására.

Maresole megköszönte a felszólalás lehetőségét, tudván, hogy ő a legfiatalabb beavatott. – Uraim! Új iskolánkat Barnesculi herceg jóváhagyásával Szent Sebestyénről neveztem el. Egykoron Diocletianus császár katonáinak nyilai hatástalannak mutatkoztak San Sebastiano hitével szemben, ezért más halálnemet eszeltek ki az erős hitű keresztény férfi megölésére. A korabeli szemtanúk szerint a mártírrá lett keresztény, kioldozása után egyesével tépte ti testéből a nyilvesszőket, melyek száma épp 33 volt, jó Krisztus Urunk életéveinek száma, így iskolánk pontos neve: „33 Nyíl Katolikus Hitvédő Iskola, mely neveztetett San Sebastianóról, alapítva Krisztus földi megtestesülésének 1500. esztendejében.”

Épp a mai napon végeztem el a tanító apácák felvételét. Gondos mérlegelés után nyolc tanítót választottam ki, akik teológiára, egyháztörténetre, etikára, grammatikára, matematikára, medikúra és filozófiára fogják okítani hallgatóinkat, kezdetben 55 diákot. A lányok a jobb oldali épületszárnyban, a fiúk a balban nyernek elhelyezést. Az épület középső részében ispotályt alakítunk ki 20 ágygal s 3 ápolóval.

A közel húszeszes könyvtár a földszinten kap helyet. Imaórák hajnalban, ebéd után, este és éjfélkor lesznek. Háziarendünk szigorú, annak második megsértése elbocsátást von maga után.

Az éves tandíj 120 ezüstflorin.

Uraim! Tisztelt Társaság! Reméljük, Szent Sebestyénről nevezett iskolánk hamarosan tekintélyre fog szert tenni az Uristen kegyelméből! AMEN.

– Amen – hallatszódott a sorok közül is.

A gyűlés végén 15 rangban rendezték a firenzei szabadkőművesek beosztását, majd a Mediciek tiszteletére állófogadást adtak. Barnesculi herceg és a Mediciek között elsősorban a pápai jogutódlás volt a beszédtema. Az idős Medici ígéretet tett, hogy Hadrián nevű fia pápává választása esetén a titkos társaságnak katonai haderőt is biztosítanak érdekeik megvédése céljából. Az 500 fős gyalogságon kívül rájuk ruházzák az elhunyt Emanuel Borgia szicíliai hadiflottáját, mely 18 háromárbócosból áll, s jelentős tüzerőt képvisel a Földközi-tengeren. Valamennyi pápa igénybe szokta venni Dél-Itália és Dalmácia megvédésére oszmán betörés esetén.

Maresole rettenetesen unta magát, és erős fejfájás kínozza.

– Kimegyek a kertbe levegőzni – szólta oda a hercegnek. – Rövidesen találkozunk.

Amint kiért az utcára, leakasztotta nyakából a szabadkőművesek láncát, s hintőjához sietett.

- Arezzóba megyünk – szólt a kocsisnak.
- Hölgyem, az igen messze esik innen...
- Megfizetem tisztességgel. Ha szükséges, az egyik fogadónál lovat is válthatunk.
- Vihar közeledik... – aggályoskodott a bakon ülő.
- Nem érdekel semmiféle vihar. Harminc nagy ezüstöt kap, ha reggelre Arezzóban leszünk.
- Ott leszünk, Úrhölgy. Ennyi pénzért akár a Vezúvra is felviszem.
- Hajnalodott. Tiszta, szép idő ígérkezett. A hintó bekanyarodott a nagy udvarház elé. Három agár is körbevette a hintót. Maresole kifizette az utat.
- Visszajöjtek Önért, asszonyom, a mai napon valamikor?
- Nem köszönöm. És egy szót se az útról, senkinek.
- A kocsis bólintott.
- Köszönöm, Donna. Az Isten vezérelje! – köszönt el, s kikanyarodott az útra.
- Maresole, amint visszafordult, meglátta az oszlopok közt várakozó Don Pescanót, a férjét.
- Drágám – karolta át a nőt. – Halálos fáradtság ül az arcodon. Gyere, ülj le, hozassak frissítőt?
- Maresole bólintott.
- Egész éjjel úton voltam.
- Úgy volt, kedvesem, hogy holnapután kereslek fel, mert, mint írtad, rengeteg a tennivalód az új iskola megnyitásával kapcsolatban.
- Igen – simította végig férje arcát a fiatal nő. – De elegendem van az iskolából, Firenzéből, és főként a városi arisztokráciából, kik hatalomra törnek mindenáron. Senki és semmi nem áll az útjukba. Fonogatják cselszövéseiket, mint pók a hálóját. Engem is egyre közelebb húztak magukhoz, úgy éreztem, most szakítok velük, vagy már soha. Elvesznek a nyugalmas reggelek, a felhőtlen vidámság, az őszinteség, s azon kapom magam, hogy senkiben nem bízhatok meg. – Maresole az asztalra tette a szabadkőművesek láncát.
- Mi ez, drágám?! – nézett a férfi baljós tekintettel feleségére.
- Egy firenzei titkos társaság: hercegek, bárók, maga a pápa, s megbízottjaik. Csak úgy hemzsegnék. Én veled akarok élni nyugalomban, szeretetben...
- De hisz te rosszul vagy! – riadt meg a férj. – Beviszlek pihenni a szobádba. Ezt a fekete köpönyeget pedig kidobjuk.
- A kicsitől van, édes. Mostanában gyakran fog el gyengeség.
- Áldott állapotban vagy? – sugárzott a férfi. – Mennyi idő az apróság?
- Épp három hónapos. Akkor jártam itthon utoljára.
- Arezzo újra megtelt étellel. Új értelmet nyert minden gondolat, cselekedet és ima.

A médium Nagy Piramisa

(Esszé Babics Imre Gnózisáról)

I. Benyomódások könyve

fejezet,

amelyben a vámvizsgálat után illúzióromboló és végzetes találkozásra kerül sor főhősünk és egy másik, mindenesetre ruhákba burkolt élőlény között, aki bár képes nagyszámú tagolt szó kiejtésére, de hiányos dezodoráltsága és egyéb feltűnő higiéniai baklövésai miatt Bill Blaise Björn Leon y Nuss szerint nem alkalmazható rá az ember főnév...

Nagyon szeretek magából a feltáruuló szövegből kiindulni – ismeretlenül, lehetőleg minden előzetes információ nélkül belefejeselni a más világába; derüljön ki, tudok-e úszni benne... avagy belefulladás az érdeklődés (az unalomba, avagy

az értetlenségen át az érintettség érzetének teljes hiányába akár). Nem szeretek előre búvárkodni, a pár momentumon kívül, amivel bárki/bármilyen (barát szava, reklám, olvasott, hallott, látott bejegyzés) felcsillantotta az olvasandót; ne láttassa előre senki, amit majd nekem kell észrevennem (előre szólok, ezen írás NEM ennek a szellemében készült...). Ne álljon a könyv és közém lehetőleg más – még az írója se. Olykor (amikor a teljes értetlenség rémülete elfog) előrelapozok... Erről a csalásról még nem sikerült leszoknom, de talán soha nem olvastam volna el enélkül például Hamvas Béla *Karneválját*, azzal a zavarba ejtő, zavaros, ógörög, latin, héber, szanszkrit, s ki tudja, még milyen nyelven írt szótöredékekből mixelt, oldalakon át hömpölygő kezdettel...

Nos, Babics Imre könyve legalább ennyire zavarba ejtően kezdődik – a külön nyomtatott, kötetet őrző *Szfinx*, a *Lepecsételt ajtó* nyitóverse, az ajánlás után: *Ezt a könyvet kevés embernek ajánlom. Nem is ismerem őket. De el kell jönniük, különben „csak” Istenért éltem.* Zavarba ejtő a *Gyarmati emlék* (verses *gyorsregény*) a durván munkált, ollózott kollázsok közt csak így: „fejezet” kezdettel lapra szórt, kegyetlenül gunyoros próza, s az olykor keresetten erőszakos, bökversjellegük ellenére furcsán koherens, egységes szerzőt feltételező, fejezetzáró csatanóként ütemesen elhangzó versek. Mintha Bill Blaise Björn Leon y Nuss (leoninus – ez is egy keserves vicc, a hős neve) kalandjainak számozatlansága egyfajta töredékességet is jelentene. A verseket mintha direkt tenné ki egy teljesen más íznek a szerzőjük – akinek a bőrébe bújt Babics Imre, a formaművész, az erős szavakat kifinomultan használó, e versek „szerzőjénél” messze cizelláltabb hangú költő... bizonyára szerepe lesz e versek „szerzőjének” a könyvben, de ettől még zavarba ejtő az a kíméletlenség, ahogy a nyelvünk szavaival, a rímmel bánik, így, a kötet nyi-

tásaképp (hiszen a nyers, keresetlen versek alkotói szerepjátéka alól nyilván az amúgy slókat – a Mahábhārata mértékét – magyarul meghonosítani akaró, kisujjból rendre hibátlanul és hibátlan szépséggel verselő költő valamilyen hátsó szándéka kacsint ki ránk). A kötet alcíme: *Ének*. Már itt eposzi ízekre számítok.

Nagyon jó. Fenn a bolond feleségem, alattam a Föld, a mögöttem lévő ronda virágtartóból ronda tahók már másfél éve kitépkedték a növényeket, és az orrom előtt árvíz. Hát érdemes élni?

Persze hogy rögtön előrelapoztam – hogy egy teljesen más szerkezetű, de legalább ennyire kegyetlen, ismeretlenek közt folyó párbeszédéből és belső monológokból álló szövetbe bámuljak, legalább ekkora értetlenséggel. Ahol a belső monológok amúgy feneketlen ihlettel szótt hexameterben tülekednek. A Havanna-lakótelepre csöppent olvasó (megint csak) kapkodja a fejét. Ki beszél? miért így? Lassan bomlik, különül a három hang – mindhárom nevezetlen: a feleségével diabolikus diskurzusban közönyös macskatulajdonos, a kocsmából moziba tántorgó alkoholista s a villamoson zötyögő látnok hangja. Lassan oszlik a homály – ahogy a *Szfinx* mellett átléptük ezt a küszöböt, ahogy megmarkol és nem ereszt ez a kíméletlen, szinte szociografikus látásmód ebben a kifacsart, oldalakon át ijesztően pontos formáltságban: mítoszlevegőt árasztó hexameterek szöveggözegekben.

A szerző tehát az első oldalaktól láthatóan nem keresi az olvasója kegyeit – sőt, így, az egész ismeretében kijelenthetem: a maga látomásán soha nem csorbít az olvasójára tekintettel. Persze hogy érthetővé válik így az ajánlás: a már említett *Karneválnál* is magyarázatszegényebben elindított szövegtömbök ránk zuhogása valóban hamar válik olvasót próbáló, kegyetlen menetté. Vesszőfutássá – ami így, az egész ismeretében hallatlanul bátor gesztus, mainapság annyira nem is jellemző. Nekem a szövegből áradó erős, mitikus levegő segített benne maradni – szeretem, amikor így, ennyire többről szólnak szegény, elhordott szavaink, amikor a körénk (akár a panel-szenny elszórt kockái köré) egy minden ízében teljesebb világlátás érzete bomlik. De tényleg bátor dolog így, oldalakon át Szentkuthy módjára leckéztetni a könyvet kézben tartó elmét, szinte pofozni: *ezt se tudad? És ezt is rosszul?* Tényleg bátor dolog azonnal a mély vízbe lökve egy Várkonyiánál összetettebb, komplex és személyes világkép légcseppjeit apró buborékok gyanánt vízbe szórní, és elvárni, hogy az elmerülés közben belőlük vehető levegő legyen elég...

Erős, sűrű anyag ez, amiben az olvasó merül, egyre mélyebbre – egyfajta sötétben hagyásban az egész értelmét illetően. Mintha egy kőfalba diffundálnál. Nekem úgy a háromszázadik oldal környékén derengett fel először, hogy mit őriz a Szfinx, minek van lepecsételt ajtaja – amikor megértettem: **Emlék**, az egyik főhős verseit olvastam a *Gyarmati emlék* lapjain. Ez a felismerés juttatott odáig, hogy tudatosan is belássam: ennyire erős, sűrű anyagot csak erővel lehet olvasni – az olvasójától is megfeszített figyelmet, munkát követel. Viszont ez a felismerés hitette el, a feltároló fénye, hogy érdemes ezt az erőt, ezt a munkát az olvasásba fektetni. Mert itt, ennyi szó után jelentem csak ki: ez a kötet a maga nemében jelen irodalmunk egyik csúcsteljesítménye.

„Megvan! A boltban meghívom magam egy közepes gombóc unikumra és beülök vele... és beülök vele, mondjuk a... mondjuk... mondjuk... mondjuk már, apafej! Fórum mozi? Jó lesz? Jó lesz. S azzal a tagbaszakadt fickó, aki első pillantásra szerencsevadásznak, marcona, zord és hétpróbás szesz-csempésznek, rideg ámde belül lágy és érzékeny zsoldosnak látszott, végre elindult”

A függőnyt széthúzták. A világos sáuban látta a lötytyedt testű, lomha, kövérkés férfit a legközelebbi ülésre lerogygni.

„Na tessék! Csak beidétlenkedte magát a töketlen. A francba! Nincs nyugalom soha. Itt csuklik majd és bőfög. Állat.”

Számomra mélyen evidens, hogy valójában nemigen van ismert irodalmi rokona. Joyce *Ulysses*ével, vagy a nyomdokain (akár ellentétes irányban) járók, mint például Thomas Pynchon köteteivel, avagy a dekonstrukciós nagyregények (magyarul például Bartók Imre regénytrilógiája) világával ellentétben a *Gnózis* szinte építészeti konstrukció, szigorral megtartott rendje a szemünk láttára felépülő szöveg-piramissá összeállva egyértelműen beavatási céllal követeli: e piramis egyik élén járd a magad megértésig érő útját te is végig. A töredezettségéről lemondó embernek, akinek a megigazulását elmeséli, olvasóként válj az egyik elemévé magad is. Az antik mérték műveinek rilkei megidézése jegyében követeli: az elolvasása után nem maradhatsz ugyanaz. Ezt az igényt ilyen ruhátlanságban Hamvas Béla *Karneváljában* ismertem és szerettem meg – nem véletlen, hogy ha rokonítom, akkor kizárólag ezzel a koncepciójában hasonlóan teljességigényű munkával.

Hamvas a maga művében gátlás nélkül vonná ugyanígy a kötet feltárlásába az olvasót, a kritikust, bárkit – kijelentve: senki nem áll kívül. Gátlás nélkül tárja fel: amit megalkot, az hőseinek (a mesélőnek és a mesét lejegyző ügyvivőnek) egyfajta tükre – s az én megértésének számunkra egyetlen lehetősége ez a senkit ki nem hagyó tükörállítás. Kísérlet az egész *miben vagyok* megértésére, s hogy ennek tükörképében végre látsszon: kicsoda vagyok. A *Karnevál* ekképp nem szükségképpen Hamvas Béla tükre – hanem a tükörgyártás módjának felmutatása, az elvégzett munka felmutatása. Az olvasása által születő megértés: csak a módszertan megértése. A munkát az olvasónak magán, léte vegyelemein aztán ugyanígy el kell végeznie. Babics Imre vállalkozásának halatlan izgalma ugyanígy gyökeres. Mintha a maga számára megértve a példát, megalkotta volna ugyanígy azt a módszertant, amit az eltelt idő (s a vele tett tapasztalat) a számára hitelesített módon sugallt. Nem szükségképpen a *magá tükkrét* – bár a történet számos eleme mélyen a saját bejárt út göröngyeibe túr, az alkotó különösebben nem is rejti a gyökérzetet, ahol kapaszkodik.

Hiszen Leon y Nuss sajátos pályarajza a bakonyi faluig: Bakonyszücsig való éréssel (ahova aztán a történet megfelelő pillanatában az egyik szereplő is kertet álmodik), a *Gnózis* alkotójáé is – még ha a tételes módozat gyökereken különbözik, akkor is. A felismerések egymásra rétegződésében a *Gnózis* piramis-épülése és a *Karnevál* alkímiai menyegzője ugyanúgy a hagyományok mélyelemeinek biztos kezű használata által válik hitelessé. Miközben süt mindkét műből: a hagyomány hitelesen soha nem megidéződik, mindig

újraateremtődik. Nem halottvirrasztási szertartás egyik sem – de mind a kettő szertartásszerű (miközben gátlástalanul humoros, keserű, bölcs és bolond – azaz megéli a megélhető lehetőleg teljes spektrumát a hősein át). Az alkotói attitűd alapvetően rokon – olyannyira, hogy a *Gnózis* bizonyos rétegeit bizonyára teljesen másképp értem (értem félre) a *Karnevál* más ízekkel a megértésre felkészítő ismerete nélkül. Nyilván nem állítom, hogy annak átélése nélkül ez a kötet nem tárulkozik – de nekem mindenesetre sokat segített. Azt viszont biztos állíthatom: *Karnevál*-rajongóknak Babics Imre munkája nemcsak ajánlott, de egyenesen kötelező.

Tudta: a Ráérős-kultúra felébred a szívben. Ébredszik, mert minden az emberi szív, s kitörölni semmit nem lehet onnan, a csillagokat sem. Akármilyen szülte világra a csillagokat, míg emberek élnek, minden csillagok ősi vetése a szívben. S szív nem aludhat. A fémek elalszanak újra a tenger mélyén, s roncsstemetőkben. Az ásványok szuszogása fájdalmas, mint jól meggyötröttek szuszogása, újra elalszanak. Emberi szív nem aludhat, a szellem alszik.

Vizionáljon a sok rovarember! Az ősi Ráérős-kultúra felébred, s majd a vetése körbeforog szívükben! Vizionáljatok és a csillagok ősi vetése ledől a cipőtök elé!

A Ráérős-kultúra hibernáltatta magát a szívben, mert hisz a kőköröket, sietős piramist, gyors zikkuratot már senki se érti, de a szív nem aludhat, benne felébred minden!

Vizionáljatok!

Hiszen amúgy persze hogy minden egyéb értelemben is tükör! Kegyetlen, szociografikus tükre a kilencvenes évek végi teljes értékválságnak, a mindmáig fokozatosan romló körülmények közt egyenletesen zuhanó létminőségnek, a lakótelepi létezésnek, aminek a Havanna ugyanúgy és sajnos ugyanolyan emblémája ma is. A társadalmat mérgező vegyelemek rajza hibátlan – és ma pontosan ugyanúgy érvényes, még ha valójában tényleg csak pontos kerete, katalizátora (olykor indikátora) egy teljesen máshová elemelt, minőségében máshová igazodó történetnek. A környezet részeként feltűnő mellékalakok olykor már a feltűnés módjával, azonnal megteremtik azt a szolidaritás minden gesztusát sutba hajító, valójában önmagát egyfolytában felszámoló társadalmi keretet, ahol valóban a „környezet” lényegtelen „részeként”, gépies és kiszámítható pszeudo-létek biorobotjaként lehetnek aztán a hősök köré festett kulissza. Nem csoda, ha ebben az egyre nyíltabban üresbe zuhanó közegben az ember mély magárahagyottságban kizárólag önmagával törődik akkor is, amikor a *mindenkit* mentené.

Ez a magára hagyott pár hős abban is tükör, ahogy magadra ismerhetsz bennük. Én különösen az egyik hexametrizált belső beszédét türtem nehezen – nyilván a benne megfogalmazódó világhoz állás bűnében ugyanúgy bűnös lévén. Olykor napokig képtelen voltam kézbe venni, megelégtelve a szégyen meglehetősen kínos érzetét – hiszen csak egy könyv, csak irodalom... persze... Ahogy azt Móricka elképzeli! Sose csak egy könyv, sose csak irodalom – bár kivételes, amikor ennyire nem az. Van abban valami félelmetes, ha az olvasmányélmény ennyi távolságtartást sem enged. Van abban valami bölcsesség,

ha valaki ilyen mélyen felhorzsolja önmagát, hogy minden klinikai csináltság-íztől mentesen teremtsen (persze hogy) koherens különbözőséget. Néha elgondolkodom rajta, mekkora fegyelem kellett ehhez az eltartott fókuszhoz, milyen hosszan feszített új húrjáról repült aztán rendre a húsba vágóan pontos találat. Ez a kötet kilenc éven át készült... Várkonyi egyszer így idézte az egyiptomi közmondást: *Minden fél az időtől, de a piramisoktól maga az idő is fél...* Néha elgondolkodom rajta, milyen ára lehet egy ennyire teljes érzetű (még egyszer leszögezném: messze nem pusztán *irodalom-érzetű*) kötet-piramis megírásának...

II. A piramis elemei

Macska, világtengernyi. S jégtömb úszik a perzsa macska szerelmén. Testből testbe csap át ez a tenger. Jéghideg és viharos mindig; nem tűri a könnyű lélekvesztőket. Gonosz asszony volt az a macska és azelőtt egy macska az asszony. Egészen az ősi kezdetekig letekintve a tengeri hintapalinta így ment. És már most vezekelt azutáni, kegyetlen létéért az az otthon szundító cica. Akkor majd gyönyörű nő lesz, de a mostani férfi csak emlék. És a hiánya a kárhozatot kivetíti a Térbe, hol kifacsart húmek – kiürült töltényhüvelyek – majd szétszóródnak szívsebeik nyalogatva.

A férfi emlék, és nem tudja, kié, mert hisz sosose hallott róla, de ő kell. Jéghegy, hol a kígyók tekeregnek. Pillantása akár anakonda kicsap jaguárra lomha folyóból. Ő kell, messzire tűnt ölelések krákok csápjai közt porladt el tengerek árján.

Mert nevetés az egész lét és a talpazata **Semmi**. Három hős. A Dél-Pesti Kórház pszichiátriáján találkoznak, ahová az „egyiket” katatón állapota miatt, a „másikat” (a megszökött „egyikkel” együtt megejtett) pucér esőtánc miatt zsuppolták be a demens öregek közé, Józsi, a nem enyhén fasisztoid ápoló karmaiba – s van még a „harmadik”, akit egy zsebben felejtett telefonszám von bele (látogatóként) ebbe a találkozásba. Az első kulminációs pont – hiszen számunkra, azaz az olvasó számára csak innen lesz nevük. Milyen érdekes, hogy az „egyik”, a legkevésbé világunkba kötött lény, **Béla** nevét ismerjük meg először – milyen érdekes, hogy a polgári, becsületes nevét (úgymond) mindvégig csak Horváth Bélának ismerjük; annak a nevét, akinek erre a legkevésbé van szüksége. Hiszen a társainak a szemünk és fülünk hallatára ő ad új nevet, amit azok azonnal felvállalnak – s mi csak ezeket ismerjük. A macskatulajdonos, depressziós feleségével szeretetlen egymáshoz kötöttségben szenvedő, a Havannán tudta nélkül egy egykori szentelt térben, csak Béla számára látható *aranyszín fejben* lakó „úr” így lesz a hármas számára (s számunkra) **Emlék**. S a halál szelétől legyintett, saját indulataival hiába küzdő, öngyilkos hajlamú (immár kigyógyult) alkoholista így lesz a hármas számára (s számunkra) **Atkó**.

Háromuk közül Emlék számára ez a találkozás könnyedén fülhatna nevetésgébe. Csakhogy Béla tényleg látja. A lényét. A szeretetlenségben vergődőt, aki akárhány „reinkarnáción” át ugyanaz a kudarc: aki szeretné, azt nem szeretheti; s akit szeretne, az macska képében kísérti éltén át. Béla tényleg látja: tényleg belelát a fejébe. S Emlék fejében kibontakozik a (Béla sugallta) terv – amihez mind a hárman kellene. Egy eszelős, örült terv: a szakrális terroré,

amely visszalassítja az emberiséget a Ráérős-korba, amely visszaállítja mélyen anyagba merült létünkben a líra-világuralmat. Emlék már látja Atkót, a terv világi részének végrehajtóját, és Bélát, aki majd összegyűjti öröklátása által a világban szabadon úszkáló lírát, versek özönét, a leírt, elgondolt és elfelejtett költemények óceánjából annyit, amennyit csak tud...

S ez a sajátos, parádés természetességgel leírt mitikus alaphelyzet köti aztán az olvasó figyelmét végképp a kötetbe, ha a szavak akadálypályáján elhatolt idáig. Nem kell tényleg különösebb ismeret hozzá, vagy tájékozottság, hogy lássuk: a világunk egyre komolyabb bajban van – s az elkövetett hibák garmadájának valóban a körülöttünk elterülő „elérhető mindenséget” profán, hideg, matematikával leírható halmazként kezelő szemlélet a legfőbb okozója. Soha ekkora tudományos-technikai ugrást nem hajtott végre az általunk ismert időkben az ember, miközben ökológiai értelemben vett valódi mérete sokszorosára hízott, vírusként szaporodva – de mintha ez az ugrás valójában zuhanás volna; egyre megállíthatatlanabb. Szemléletváltásra volna szükség, valóban, gyökeres szemléletváltásra, amely nem hagyja érintetlenül létünk egyetlen fikarcnyi tényét sem – de az eddigi kísérletek erre nemigen mutatnak számottevő eredményt. Babics Imre megfogalmazza a szemléletváltás kényszerét, anélkül hogy különösebben a szánkba rágná, sőt gyakorlatilag csak az alap-elemeit rakja elénk belső monológban, dialógusban, értésben és nyilvánvalóvá tett félreértésben; meghagyja nekünk: fűzzük egybe a magunk szája íze szerint. De pontosan megrajzolja a lehetséges szemléletváltás kudarcát is – hiszen itt rég nem a szemlélet kéne hogy változzon, de maga a szemlélő.

„Most küldj jelet ebbe a bűzös, mocskos lépésben haladó léleknyomorító tákolmányba, a Sátán konzervesdobozába, Béla! A Sátán konzervesdobozába?! Megálljunk egy-nyolc ásonyomra! Hogyan jutott eszembe ilyesmi? Béla, te Horváth Béla! Te képetető! A jelet benn kell megvárni, világos teljesen. Ez nem az első jel. Hisz franc se akarta az alkoholista pojácát gondozgatni. Azonnal megbántam. Mialatt a szám mozgott, megbántam. Az ígéret kötelez, már mindegy. Azonban jó tisztában lenni a ténnyel: Béla irányít, Béla beszélt. Hogyha akarja, bábujaként gügyögök. »Gondját viselem.« S az öcsémet nem láttam két éve. Apámat négy. Feleségem gyűlölöm, és egy részeges állatnak gatyaugyben itt buszozok le-fel ocsmány bunkók közt. Csoda. Hát az. És röhej egyben. Jól van, Bélám. Én is igyekszem majd.»

Aki a Béla által látott (csak a lélek szemével látható) aranyszín fejben lakik – a maga lakásában, egy Havanna-lakótelepi panelház hatodik emeletén, a férfi, aki Béla keresztiségében az Emlék nevet nyerte, maga a tömény intellektus. Persze – ki más lakna a fejben... Mély kiábrándultság, életuntság, céltalanság – csupa „nélküliség”; a *Gyarmati emlék* költője – a regény bevezetés utáni kezdő mondata tőle: „Hát... ez az. Ennyi. A korszak is ennyit tud csak?” – azaz senki többet, mint ő maga. Ez az ember ráér. Munka avagy foglalkozás nélküli? Miből él? Sose tudjuk meg. Emlék: szeretetlen kapcsolatban a feleségével, s szeretetteljes ölelkezésben a perzsa macskájával: Bnuckóval. Emlék: az egymást kergető, megvetéssel és önutálatlaltal itatott mondatok atyja. Hideg. Elme. Mélyen megvetve a maga körül értelmetlen célokat hajhászó emberforma lényeket,

a szeretetlenség elől hol depresszióba, hol más karjába menekülő (belé reménytelen szerelemmel szerelmes) feleségét, de legelső- és nem utolsósorban saját magát.

Emlék a tervező. Aki felépíti a tervet a líraviláguralom megszerzésére, aki megtervezi az utat, hogyan szerezzenek pénzt, sok pénzt (Béla képességeit megcsapolva), aki létrehozhatja Atkóval a gondolat zavartalan terét, a lakása alatt s felett minden lakást megszerezve s összenyitva – létrehozva az elme kútját, aminek magasában kifeszített függőágyában függeszkedhet, mint egy soha lábát a hálójából ki se tévő pók. Aki saját démonával hadakozva visszaszerezné s veszíti el végképp a feleségét. Aki rühelli az *olcsó gyáva megoldásokat* – de mindig akkor nyúlna a dolgok után, amikor kizuhannak a keze ügyéből. Az elvesztés gesztusában, amikor a feleségét egy lövöldözésben golyó éri a bárban, ahol dolgozik, érti meg az asszony jelentőségét a maga életében, de más a megértés és más az életbe helyezés. Az asszony figyelme halála után is kíséri: *s nézte őt hatalmas mélységes szeretettel*. Beleköltözik a tekintetébe, annak a tekintetébe, aki csak saját meccseinek viszonylatában tudta tekintetbe venni.

Emlék elégetett verseivel nyílik a könyv – és különállásának teljes vere-ségével ér véget... A versek elégetésének gesztusával helyezné magát is ki a tudat delíriumának állapotából – mintegy a Béla által halászható mindenségbe hamvasztva őket –, de ezt a „kivüliséget”, az általa elképzelt líraviláguralom állapotát így nem érheti el (a titkon magára büszke – aki várja, Béla mikor hoz végre neki a túlból a saját műveiből is). Nem éri el az elme, a meztelen elme nem érheti el a szakralitást: hiszen mindig terror, mindig hideg és részvétlen, átölelhetetlen jég; mindig fasizmus és erőszak. Folyvást csak fejben dől el... s alkalmanként mindenki (bárki) a terhére van – még azok is, akik tervének részesei. Bizonyos szempontból neki van a legnehezebb dolga: *meg kell gyógyítania* önmagát. Emlék útja elveszíteni minden kapaszkodót – aki az elme kútjának mélységével való évődésben lelte örömét, annak meg kell tapasztalnia a zuhanást. A hármas nagy, alkímiai egyesülésében ő a veszteségei által így találja meg azt a nem térbeli értelemben vett „helyet”, ahol a másik kettővel végül azonosulhat.

„...a kisfiad itthon épp zuhanyozgat távoli, drága mamácska, jeges víz ömlik erőtlen kis testére, gyomortanyasít kell túrnie, öklözi, kézzel csapkodja turáni őseréjével, az ötlet igencsak avas, ki találta fel sejteltmem sincs, de szerintem századok óta így bántalmazzák a rakoncátlan beteget száz s száz diliházból sok százban, mama, tudja, miért, mert így nem hagy nyomokat kezük... és olyan okból – stílusosan – kifolyólag, kedves anyám..., hogy azonnal, abban a... századmásodpercben hűl le a bőr, így... így, anyu... nem jut idő, anyukám... belilulni... szegénynek”

Atkó teljesen más eset – a hármas szereposztásban külön megtett személyiségfejlődés tekintetében ő a bajnok. Hiszen bajnok amúgy is, (s ahogy a szótó sugallja) folyvást bajban. Indulatait nehezen zabolázó test. Az egykori lelenc-múlt evidens alkoholistája – aki Béla hathatós segítségével kijózanodik – elkezd felépíteni magát: először izmokat, aztán technikát gyűjt. A kéz – aki ezzel a szereppel amúgy soha nem békül. Főleg akkor egyre nehezebben, amikor

egyéb testkiterjesztések: vagyon és hatalom halmozásába fog a líraviláguralom érdekében. Van ebben valami pompázatosan ironikus – ahogy ő is a saját belső akadályai kivételével hadakozik. Mert a kiterjesztett test elképzelései mindig alapvetően naivnak bizonyulnak. Mert a problémákra talált megoldásai (persze hogy) csak újabb problémák garmadáját termik. Más kérdés, hogy ez a naivitás vezeti a hármast meglehetősen extrém közös életébe az események egyik legfontosabb katalizátorát: Xéniát. A kislány árva, az őt egyedül nevelő nagyapját Atkó a skinheadek kezéből szedi ki – s annak halála után az egykori lelenc magára veszi Xénia gondját. Akkor is, ha aztán messze nem ő lesz a hármastól a kislány számára a legfontosabb – Xénia az árvaságával Atkó, az egykori árva számára az ideális csali.

Atkó, a nagy bosszúálló. Övé a bosszú. Tény, az elégtétel-vadászat toposza annyira mélyen a kultúránk része, hogy szinte nincs most akcióba ágyazott mese nélküle. A személyesen végrehajtott bosszú a legtöbb ma leírt és forgatott történet veleje – lehetőleg „társadalmi igazságérzet” által hitelesítve, a törvény kiskapuival szemben tehetetlen hivatalos szervek helyett cselekedve, magányos hősként a kartellek, maffiák, korrupt politikusok ellen. Mintegy átnemesítve azt, ami amúgy meztelen, szürke erőszak – a szituációban erősebb terrorja; amin valójában nem változtat, hogy jobbára szintén terrorista ellen alkalmazódik. Atkó, a maga technikáját kidolgozó atlantiszi makákó – még a neve is egy gonosz tréfa, hiszen a vállán „megjelenő” szárnyas majomtetkőről kapja –, ő a megtettesült szakrális terrorista. Ő a kéz, Emlék ötleteinek végrehajtója, legyen a rövid távú cél a pénz fialtatása, a vállalatcsoportok menedzselése, avagy tízemeletnyi szellem-kút padlóba vágása lézerrel. Igaz, a maga kisszobákból egybenyitott kútját csimpaszkodni való kötelek garmadájával szövi – amiken nem a gondolat jár le-fel...

Az útja ezért a leghosszabb (avagy a leglátványosabb – nézőpont kérdése). Először el kell élnie, meg kell élnie (teljes spektrumában) ezt az annyszor végigálmódott szerepet: az igazságtevőét. Meg kell erősödjön, testben és fortélyban, hogy valóban átélhesse magát a terrort, hogy eljusson benne a végső-kig – amikor már ölné. Bizonyos szempontból neki van a legnehezebb dolga: hiszen *le kell győznie* önmagát. Hiszen a legkülönbözőbb módokon próbálkozik a felszabaduló gátlástalan energiák strukturálásával (kordában tartásával); a krimiírástól a kertművelésig. A krimiírás Babics Imre talán legleplezetlenebb kritikája a lektúr felé, egyszerűen Atkó személyén át megmutatja, milyen alapokról születik (jobbára az író-testek ilyenén fazonigazítása nélkül) a hideg szívvel gyártott, akár jól elkapott tömegcikk: egy rétege (legtöbbször az alaprétege) mindenképpen elégtételmese, mégpedig a szerzőé. Az meg külön imádni való (és Babics részéről szelíden önreflexív), amikor Atkó Bakonyszücsön telekhez jutva kertész lenne, fát nevelne... hiszen Béla a Ráérs-kultúrát teljében látó segítése nélkül teljes kudarcra volna ítélve. A végén eljut odáig, amikor már csak *gátat szab* a más erőszakának – így találja meg azt a nem térben vett helyet, ahol a másik kettővel azonosulhat.

- *Khm... és most..., khm... ebben az életedben... szeretnél angyal lenni?*
- *Igen.*
- *Igazi angyal. Szárnyakkal, lángpallossal, vakító, hófehér lepelben. Akarod?*

– Igen.

– Azért kérdezem, mert..., tudod, Bélám, ha nem félnék annyira Istentől, sokkal többet tehetnék érte.

– Tudom.

– Viszont bármennyire is félek, nincs más lehetőségem. Csak te segíthetsz nekem abban, hogy bevezessem a szakrális terrort, és a költőiség eluralkodjon a földön. Csak te. Voltaképpen Istent kell megváltanunk, nem a világot.

– Igen.

– Nem akarom a hatalmat. Nincs szükségem vagyokra és hírnévre, tudhatod.

– Igen.

– A lélek fenségét akarom megerősíteni, fontosabbá tenni mindeneknél. Semmit sem akarok elvenni az emberektől, mindössze azt akarom, hogy a költőiség mindennél, érted? mindennél erősebb legyen.

– Igen.

Ez az *Igen* Béla arca, kifelé. Ezek a gyönyörűen koppanó egyszavas mondatok. Amit borzongatóan egyensúlyoz ki a belvilág, a belső monológ folyamatos áradása, ahányszor csak az írója kegyéből szóhoz jut. *Kulturált lény szellemi síkon jár a világban*. És nem sajnálja tőlünk útjai leírását. Horváth Béla, az egykori kertészmérnök, aki látja a Ráérős-kultúrát, a növényt a maga teljében, aki látja és utazza a teret s az időt: az Időfát a maga teljében – s mindez katatón „diliházi növényné” fonnyasztja; látszólag a testben igen vézna alak csak egy nyitva felejtett szemmel elalvó elmebeteg. Egy emberi kóró. Pedig Metatron – azaz ahogy ő fogalmaz: előangyal. Furcsát mondok: minden idevágó keleti és nyugati tudásunk szerint Béla a tettnélküliségben, a bölcs nemcselekvésben volna a helyén – tényleg a diliházban, rácsos ágyban –, hiszen olykor azért elmászkál a járkálva is alvó eszement. Béla valójában kizárólag Xéniával talál ezen az „igen-nem”-en túl hangot, amikor mesél neki, amikor a kezdetektől egy sajátos folytatásos népmesészerű kalandjátékban tanítgatja mindarra, amit tud.

Béla, a tudatfolyam-úszó vershalász. Aki a világba sóhajtott utolsó versektől a könyvtárak nem őrizte kéziratokon át a szájhagyományban elhaló szövegekig mindent lát – ami a szakrális terrorhoz kell. S aki cselekszik, aki Atkót első találkozásukkor megmenti magától – s megtisztítja. A tanácstalan megvilágosult, aki megvilágítana. Aki kezét és tervezni képes, a világ csapdái között eligazodó elmét keres – a szegény pára: a magában cselekvőképtelen lélek. Akinek aztán folyvást az erőszak csábításába csúszkáló kezét kell lefognia, akinek aztán folyton az elme által félretervezett cselekvést kell igazítania – a *maga* árán. Aki felnyitja Xénia, a kislány harmadik szemét Emlék utasítására, aki jövőbe hatolva a lottón megszerzi a líraviláguralomhoz szükséges profán uralmi eszközt: a pénzt... Mennyire pontos pokol ez – hogy a vágybeteljesítések útján a világot menteni akaró hármas is már a kezdetekkor úgy téved el, ahogyan mi mindannyian, akik befizetjük a bolondok adóját! Az oda vezető út megerősítő tanulása nélkül annyian szeretnénk azon a keresztúton állni, ahol a vágyak azonnal teljesülhetnek, ahol már minden feltétel adott, hogy... mihez is volna adott ott minden feltétel? Ez a keresztút valójában egyfelé vezető „kút” (nemében a

legszellemtelenebb), épp egy bolygónyi „egész társadalom” szédeleg a szélén – de feneketlen, betölthetetlen, ha a szerencse négylevelű lóheréjén behullsz, sose érsz a fenekére...

Béla beavatkozik – és ezért mindig megfizet. Mindig elfonnyad a teljeséből valami, mintha a valóságunkhoz változtatva simuló szakralitás az érintés által veszítené azt a többletet, amitől a léleké. A földbe ágával markoló növény, a fénybe kitett gyökerekkel. Ahányszor csak Béla kénytelen menteni Atkót vagy Emléket, elveszít valamit abból, ami angyallá tenné – és be kell avatkozzon; másból sem áll a mese, mint Béla különböző valóságba nyúlásairól. Amint nem szellemi síkon jár a világban, hanem átnyúl a miénkbe a szellemi síkról, úgy csoffad az angyala varázsa. Az „angyalszabadító” Atkó nélküle a kapuig se jutna el – s még számos esetben be kell avatkozzon, amikor a hármasként két aktív tagjának létbe nyúlásai a szükségképpen hibás eredményt szülik. Persze: „téved és téveszt” ő is – hiszen a maga teljesebb viszonyrendszere szerint dönt, amikor cselekszik. S ez a mi valóságunkra nézve bizonytalan kimenetek gar-madóját szüli – ahol a tévedés az evidens, ott a helyes cselekvés a tévedés... Bizonyos szemszögből nézve neki van a legnehezebb dolga, hiszen felébredésének teljesen *el kell fogynia*, hogy megtalálja azt a nem térbeli helyet, ahol majd a többiekkel azonosulhat.

...És választva a rutint és szorgalmat s mechanizmust, elmenekültek. Utolsó szellemiségtöréddel a rendszer létrehozása még megtörtént, majd beleveszve az önmaga által megszerkesztett nagy mechanizmus gépezetébe, már-már porszemként, mely feltart és akadályoz, eltűnt még eme kis töredék is. Nagy tagadás volt ez, rossz példa.

Azóta a természetvárba harangszó nem jut az úrból. Fényből és szeretetből öntött nyelv kongatja az úr falait, s a haranggömb állandóan zeng, mert mindig Egész van. A roppant nagy tudományt rejtő építményekbe harangszó nem jut el. És kihalása ezért lehetetlen a józan természetrendnek: nem vár rájuk az Úr; az örök élet vár rájuk, nem öröklét...

...És van-e angyal a természetvárban? Lenne-e mersze egyvalamely gyönyörűnek mély kamrákba lebukni, hol közöny és örök élet van, lárvák nevelődnek, lélek nélküli lárvák, eszköze mind a királynő önfeladásának, régen volt ősei rendszert óhajtó vágyának? Lenne-e mersze? Lenne-e mersze a szűk kis járatokon, folyosókon, termeken át csak egyetlenegyszer végigkúszni a szárnyai nélkül, az Úrnak csillagtűz-oltalma, sugárzó fényei nélkül, és a királynő ormóttan testét simogatni, s felvillantani őfőméltósága előtt, hogy egykor rég megszerkesztett univerzuma nem más, mint a magány megtesztelése?..."

Béla mélyen lelki „órangyala”, Emlék állandóan csikorgó elméje és Atkó örökké feszülni akaró teste – ez az első és legnyilvánvalóbb réteg, amely mentén egymásra hatásukat érteni kell. Füleki Gábor a *Gnóvizist* máig a legalaposabban összefoglaló nagyesszéjében (*Piramiskönyv*, Irodalmi Jelen, 2016. 04.20.) felhívja a figyelmet a szövegben elejétől végéig állandó rejtettalany-váltásra, ahol csak a szereplők általunk egyre jobban megismert jelleme/jellege árulja el, éppen ki beszél – s ennek jelentőségére, hogy ez a narratíva valójában az *emberi lény hármasként tagozódásának Doppelgängerekbe való kivetüléséről* szól: ahol Béla a lélek, Emlék a szellem és Atkó a test. *Továbbgondolva: Atya,*

Fiú és Szentlélek. Esetleg Brahma, Visnu és Siva istenháromassága. Az örök egy-kettő-három szentszámossága, önmagába visszatérése. A mű szerkezetéhez mintául szolgáló piramis örök-egy-pont csúcsába összefutó három él. Szeretni való gondolat, hogy sokasodásunk valójában töredezés, hogy az egyén valójában minden deklarált szuverenitása ellenére azért ennyire tehetetlen a választásaiban, mert valójában tényleg a boly tagja; s erről semmi sem árulkodik jobban, mint hogy mennyire fél.

Ez a fél-elem a másoktól és saját magától egyként rettegő Atkóé – aki a testépítés, a félelmet provokáló test és gesztusrendszer izomnövelésének tév-útjával javítaná az egykori elégtételeit gondolatban vadászó lelenc félelem-tévedését. Ez a fél-elem Emléké, aki legszívesebben ki sem mozdul tíz emelet mély elme-odújából, aki e félelem életben tartásáért leszerelteti a kút alján kifeszített biztonsági hálót – hiszen pontosan a félelem okán érzi egyedül, hogy él, tehát a félelmét ő is egy másik félelemmel gyógyítaná. Ez a fél-elem Béláé, aki ugyan nem fél másoktól vagy magától, de immár annyira nem, hogy saját lényéből minden moccanó indulat hiányzik – s aki mégsem maradna a félelemtelenség ilyen katatón állapotában, ha ez a teljes tehetetlenséget jelenti. Ezt a félelmet (az egymástól valót is...) szünteti meg az a lassú, következetesen ábrázolt folyamat, ami az egymás megbecsülése nélkül való kis különútjaik végső fogytáig tart – az utolsó szökési kísérletig; s Béla fogytáig, akinek minden szellemben tett gesztusa értelemyszerűen hat vissza az őt hordozó testre. Hárman együtt adnak ki egy egészet, ahogy Hamvas Béla *Karneváljában* Bormester Mihály három fia (az alvó, a fél-álmodó s a majdnem éber) csak együtt adnák ki az apjukat (legalábbis Máté, annak a relációnak az „elméje” szerint).

Egy helyütt kapunk a szövegben erre a sejtelemnél konkrétabb utalást. Atkó (számunkra Béla által, a maga számára később jósnő által is) feltárt, életeken túli múltjának egyik sarkpontja a római legionárius, aki beteljesülhetetlen szerelmének tudatát nem viselve östulokkal tapostatta halálra magát. S emlékezzünk Emlék feleségének elmesélt álmára: *„Római százados voltál... Ott álltál a pusztaságban és viszonzatlan, fájdalmas szerelmed a térbe helyezted el, kisugározta, kilökted magadból a végtelen pusztaságba.”* Fogadjuk el: tényleg ők a piramis örök-egy-pont csúcsába összefutó három él. Miközben valójában pont felszámolhatatlan töredék létük okán képtelenek egymás viszonyában is (az utolsó pontig) a helyesre. Emlék manipulációi, Atkó elégtétel-útjai, Béla tehetetlensége a másik kettő szeszélyeivel szemben igen korán megmutatják: az elképzelt, szakrális terror által megszerzett líraviláguralom sem bontaná fel a körülöttük és bennük egyaránt lüktető „közeg” belső ellentmondásait – nem segítené őket külön-létükön belül az *egy* megszületéséhez. Béla látomása, ahol a következetesen járt úton meglátja, a sikerük hova vezetne, e kötet egyik legihletettebb betét-története: *A széthajtogatott fekete doboz*. Béla egyik vershalászata, az általuk provokált út végének „fekete doboza”, amit az „utolsó túlélő” jegyzett le:

...Aztán írt, megidézve az emberi szellem erőtlen hajtását lényében. Idáig. Ahogy kifakult a tinta, szolid, csigagyűrűs szél pólyálta be. – Felkap – mondta. Valóban. A porhüvelyéből fenn kitekerte

*s elvitte. A test lezuhant... Befejezni, kizárni
ezt a dobozt. Legutolsó emléktárgya a fajnak.
Nincs címzett... És én lassan nekilátok a rám mért
tervnek; a génbank tornyából fújom fel az ürbe.*

Ebben a tört relációban a hármas legnagyobb elérhető „sikere” ez az epozsi fekete dobozban rögzített kudarc volna. Mindazonáltal a mi megértésünk „negyedik éle” nélkül egyesülésük beavatás-története még inkább hiába volna – csak mint a Vers-tenger bármelyik, olvasatlan foszlánya. A történet akkor teljesül ki, ha elmesélik, és abban, akinek mesélik. Béla, Emlék és Atkó csak az olvasó jelenlétében, az olvasás által érkehetnek a „bárhová nyíló” sarokpontra a történet piramisának remélt tetején...

III. A piramis felépülése

Magányba zuhan majd Xénia, mert ha korán reggel felkel, szeme akkor megláthatja, a testetlen levegő csupa oszlop, s mert kreatúráknak mozgásai köztük: üres tér, folyton megváltoztatják a helyük s az alakjuk; megláthatja a szél árnyékát, s azt, hogy egy árnyék – bármilyen árnyék – hogy szárnyalna a földeredetbe, még mielőtt a sötétség felszippantja magába; megláthatja: a tűz sóhaj, csupa égbe törekvés, s csillagok árnya a tűz, s megláthatja: a víz a párolgásban nézi magát, és tükre a pára, s önnön hátát nézi a vízpárában a tenger; megláthatja: a föld a parányok egyetlen imája, és így önmaga gömbkatapult más őselemeknek; megláthatja jövődő röptét majd madaraknak, és azon okból, hogy belepillanthat tudatukba, és a madár repülése, akárcsak sörte a légben, s bámulhatja, amint a Teret madarak kikefélnek; megláthatja, a csúszómászók mintha örökké pergő dob felszínén élnének, s riadókból surrannak riadókba, akárhol is éri a testük épp a talajt, ami lüktet; megláthatja a hangyák, természetek és méhek kollektív összauráját, és a hiányt, ha egy is kirepült vagy messze barangol, és aurák örömét, ha fehérségük kiegészül újra a visszakerüléssel...

...ahová nem tarthat velük senki más. Xénia sem. Keserves ez a női sorokkal bánás – ha valamit, hát ezt kérném számon egyedül az író, Babics Imre amúgy teljesen érthető módon *így teljes* koncepcióján, hogy a „Nap műveletei” mellett nem adott túl sok teret a „Hold varázslatainak” (mindhárom nőalakja: Emlék felesége, Bnuckó, a macskabőrben őt kísérő egykori maja papnő és Xénia is valójában a történéseket elviselő áldozat). Nyilván oka van – mint ahogy annak a nem kicsit kegyetlen szerepnek is, amit a történetben a kislánynak szán. Oka, hogy itt a kiegészülés által nyíló ösvényre senkit nem rángathat magával (se beleegyezésével, se akarata ellenére) a kiegészült *Egy*. Hacsak... mert olvasás közben többször kísértett a gondolata, hogy a „Piramis negyedik éle” valójában a kislány: Xénia.

Aki Emléket a legtöbbet billenti ki a maga elégedett önteltségéből. Aki viszonyukban örökösen frusztrált kamaszszerepbe löki nyíló kamasz mivoltával Atkót. S aki a legközelebb jut Bélához, aki őt talán a legmélyebben érti, miközben fokozatosan egyre többször segít vereshalászati tevékenységében. A kislány jelenléte rendre a kötet messze legüdébb pillanatait hozza el a három

férfi nehézsúlyú légkörébe. Amúgy a fenti idézet környékén (melyben a hármás „jelke” figyel a kislányt a „felébredése” előtti éjszakán) kapunk valamit Béla eksztatikus tolmácsolásában a Hold hagyományaiból, Xéniaval kapcsolatban: *vigaszmetafora ő, a humuszba bezártak fájdalmára a gyógyúr tündöklő ragyogása...* Ennek fényében valahol szomorúan evidens, hogy a *Sátán majmai* épp őt rabolják el, hogy a „betörése” után futtassák majd valamelyik kocsisoron.

A könyv messzemenően legkegyetlenebb része, amikor Xénia az őt elrablók szüntelen erőszakában gyalázva létezik, s a három hős *besoroltatik népes szolgaseregbe* (jelzem, inkább megalázó visszasoroltatás ez), minden különlegesség-érzetük felszámolja a tragédia. Amit aztán a kislány fejben folyamatosan mantrázott gyermekverse nyit – *a billog ütötte vereslő húson hemzsegő okos legyek, homokóra-fiúk* kisugárzása ugyanis elleplezi Béla szeme elől is Xénia hollétét; s csak így, kerülő úton, a vereshalászattal képes a kislány nyomára akadni. A kiszabadítás gesztusában mindhárman átlépik a saját árnyékukat: Emlék (az elme) tudatosan veszélynek teszi ki magát, Atkó (a test) legyüri magában a zsigeri, gyilkos bosszúvágyat, Béla pedig néma sikolyát betükké alakítva – azaz az ige mágiájával – szólítja a többieket, végre nem a kezével: a „szavával” nyúl mindenki közös delíriumába. Valahol kegyelmi állapot fogja el őket, ott, a bedesztkázott cellában: *bennük nyugalom, szeretet, csend, mély bizalom. S analógia, képzelet és hit. A kételyt száműzték szívükből... és fel-emelték archaikus fejük és fegyelemtől átítatottan vártak...* S Béla, kinek már nem volna szabad, hogy ehhez ereje legyen, kiemeli őket a megoldhatatlanból a tetőn át, s hazalevitálnak az *arany színű koponyába*. Akkor és ott (s lám: négyen), a legmélyebb ponton vannak a Ráérős-kultúrához a legközelebb.

Hajnali hétre Zürichre beértem, s ott már volt taxis, ki egy orvos félhavi béréért felvitt Budapestre. Fizettem, bár szétmorzsolhattam volna fejével a pörgő kis kilométer-számlálóját. Nem leszek attól jobb kedvű, és Xénia sem nyeri vissza bemocskolt ártatlanságát, ha a furmányos sokaságból egy megaláztatik. Egy, ki utálja a veszteseket, mint azt kifecsegte nekem, jó pénzü, hallgatótag úrnak. Elfog a rosszullét, ha anyagba merült nyomorultak elmélkednek az életről, amióta Dabásról más úton tértem haza, mint azt vártam. Ezúttal sem történt másképp: így hát letekertem a hátsó ablakot és nagyokat nyeltem szemináriumától. Minden győztestől hányanom kell, sok csalafinta taxistól diktátorokig, mert mind csak a gyengét tudja legyőzni, magát nem...

A kislány mindezzel együtt ebből a lélek-halálból (Xénia testében *belső siva-tag, noha magvak...*) képtelen a világba visszatérni – zárdába vonul. A személyében megélt veszteség nyílik aztán Emlék és Atkó számára az anyagban való mindent veszteségig: Bnuckó egy poszméhet üldözve belezuhan a panelkútba; s Atkó kertjét is csaknem maradéktalanul felszámolja egy forgószelel. A megnyitott ösvény bezárult – és megnyílt: a versek áradása Béla segedelme nélkül is immár szüntelen. Van ebben valami elemi logika – a piramis csúcsához közeledve elfogy az „anyag” a szereplők körül, a tárgyiasult szenvedélyek sorra hullanak le róluk, mint ahogy az egymás elől rejtegetett (kis, mocskos, avagy nagy, tehát még mocskosabb) titkaik is. Atkó számára végre nyilvánvaló, hogy Béla kicsoda, s Emlékkal való évődéseikben is egyre inkább egyenrangú partner.

A piramis csúcsához közeledve csökken a megtehető is – és minden sokkal jelentékenyebbé válik. Valamilyen szinten mindhárom hős átéli a leesés élményét – az égből zuhanó angyalét – gondolatban testben és képességben. Béla leejti magáról a vershalászt, a költészet élő dagálya mellett a maga röptére immár nincs szükség. Milyen gyönyörű, hogy ez a felismerés ajándékozza végül a szárnyakkal! Hazaútjuk a bakonybéli zárdából azzal a megszülető, valódi érintéssel: Béla kezével a két keseredett férfi vállán, ami tényleg gyógyít és közösséget teremt, minden démoni nélkül...

Atkó számára ez a zuhanás az égbe kapaszkodás egyensúlyvesztésében nyilvánul meg, amikor a *gallyakon állva* kísérli meg *tartani egyenességét*, felkapaszkodva a kertjében a diófájára, miután életében először kaszálás közben a költészet beszélt hozzá, közvetlenül hozzá, Béla segedelme nélkül is. Nem melleleg egy gyönyörű, sokértelmű *rubái*, amivel a líradagály hulláma eléri:

Kaszás

*Ring a fűszálban egy álom:
gondola négy pókfonálon,
s felhőtlen ég a léghajó.
Én a fűvet lekaszálok.*

Atkó itt ébred rá, nem történetet kell „gondolnia”, mint amikor idétlen alapokról elégtétel-krimiket körmölt: *az ember arra való, hogy ezer mítosz alkosson az Úrnak...* itt lepi először a *tengeri lélekvesztőn álló egyenesség látomása* – itt és így nyílik neki (sorsában először) látomásban jövő.

Emlék zuhanása komplementer – rímel a macskájáéra; nem csoda, hogy nem tud megtörténni ott, az utolsó elszakadási kísérlete (mondjuk ki: a tudat utolsó gögből szőtt reakciója) alatt, utazása közben a Himalájában. Persze csak miután *el is játszott* a zuhanással: bungee jumpingolva egy kelet-ázsiai, távoli viaduktról. Ez az elme! Ahogy eljátszik a gondolatával: *haldoklom...* Neki ez a játék tárja a líra dagályát, a gondolathoz tapadó vers, a *Big life* minden verszaka így kezdődik: *Haldoklom...* (hogy aztán magába zárt, aforisztikus módon jelentsen szakról szakra egészet – e vers tíz versszaka ezáltal tetszőleges sorrendben olvasható...). Tibeti, valódi zuhanását megtartja az élet árama – az *önfeladás az ősökba* a tudat éber jelenlétében nem merülhet. Vissza kell térjen csúcstól és forrástól (Béla utolsó erejével) a tutajra az óceán közepén – hogy együtt legyenek hárman.

Mindhárman tátott szájjal bámultak utána. Lángfagyibimbam szólalt meg legelőször:

– *A helyzet az, hogy most kissé értetlenül állok.*

– *A helyzet az, hogy most nem is állsz, de lebegsz, s nem is annyira kissé értetlen, hanem inkább teljesen ostoba arcot vágsz – dünnyögte Robin Hód elkeseredve. – Kíváncsi volnék, honnan szárnyaltál ide, hogyha nevé sem hallottad Méhrajvezető szektársnak?*

– *Ahonnán jött, ott nem fagyaltkeverés folyik. Ennyit azért már megtudtunk – szólt közbe epésen a társa.*

– Valóban nem. Mi az emberi faj mellé, őrizni születünk. És aki létrehozott, odavolt a harangok utolsó zúgásáért. És lángolt körülötte az ég s a föld teremtésünk idején.

– S pisztáciafaagylalt ízét érezhette a nyelve hegyén! – nevetett a két állat szimatolva.

– Lehetséges – mosolyogva fűzte tovább szavait már Lángfagyibimbam.

– Az ember, bár újjászületett, ugyanúgy eldobta magától minden esélyét, mint azelőtt. Mi, a lángfagyibimbam-nép, éreztük, hogy kinevetnek, semmibe vesznek minket. A többiek elmentek, keserűen a messi úrbe. Csak én vagyok itt.

– Te miért nem akartad a bolygót hagyni merülni a csillagtengerben?

– szomorúan nézett Torzonborz Tarzanborz Lángfagyibimbam kéklő szempárjába.

– Nagyon szeretem.

Ez a palackba zárt mese, az *Embertelen* című mese részlete, amit Atkó hív egyetlen szóval a rejtett sárkányösvények, ley-vonalak segedelmével, üzenetnek az üvegbe – s hajítja a körülötte elterülő óceánba: lelje meg Emléket, s hívja hozzá, és Bélához. Milyen érdekes... az én olvasatomban ez a mese Béla Xéniát szelíden nevelő esti meséit idézi. Úgy érzem, egyfelől így van jelen a kislány ott, a tutajon, az „utolsó kétségbe” esetben széttartó *Egy* összefogását markoló történetben. Másfelől mélyen meggyötört nőisége evidensen jelen van: az őket körülölelő, végül elnyelő óceán jelenlétében, mindnyájunk, az „élet anyja” jelenlétében. Amely a mítosz egykor tág és tisztelt közegében elnyelte Atlantiszt – a tisztító erejű, biblikus vízözön (amely furamód minden általunk ismert őstörténetben ott terpeszkedik a maga fontosságával a sumer agyagtábláktól a polinéz törzsek alig néhány évtizede lejegyzett meséiig). Amely ebben a frissen megszületett mítoszban, Babics Imre munkájában megszüli az *Egyet*...

Itt, az óceán szívéen lebegő tutajon a *három* közt elomolnak a különbségek. Egyre nehezebb követni, épp *ki* gondolja a *mit*, a körülöttük (egyre inkább *körülötte*) fogható magány egyetlen ellentettjéről: a kozmoszról. Valóban mítoszból szótt, eleven, fantáziadús, analógiáktól hemzsegő kozmológiát kapunk itt a végén – hogy aztán az egyesülő hang az elfogyó terjedelmű fejezetek végén egyre többször étertisztaságú versekben beszéljen (érezem néha úgy: az összes szerepjátékot levette az alkotó, Babics Imre hangjává tisztuljon), s fejeződjön a legutolsó fejezetekben immár sorokba rendezett hexamaterekben. Itt, a sűrűsödés e meglehetősen fontos, szavakat pontosan mérő szakaszában merült fel még egy olvasat bennem – hogy ki alkotja a piramis negyedik élet. *Összefutó élek, mielőtt gúlába bezártok hármat, Egyet kirekesztetek; az, ki a megszületésre vár, elhagyná most, amit el sose érhet: a tengert.* Pengeéles válasz: a negyedik maga az *Egy*, aki a piramiscsúcs után is folytatódik...

Nemcsak a fejezetek hossza rövidül, a fejezetkezdő iniciálé mérete is csökken a végső „egy pontig”. A komponáltság ilyen szintjén szinte természetes: nem lehet a mű az alkotója kézjegye nélkül. Az iniciálék mintegy akrosztichonként a következő „sírfeliratot” rejtik/tárják: *Hexameterrénumból itt nyugszik Babics Imre, egykor bűnös lény, mára növénylehelet.* Van ebben a szignóban kétségtelen büszkeség elég – de van mire. Az a kérlelhetetlenség, ami Béla

hangjában a kötet első felében harsányan követelte a mítoszt az ember látásmódjába (*vizionálijatok!*), szellemiségében az utolsó pontjáig áthatja a szöveget. Lehet a vízió bizonyos elemeivel egyet nem érteni – én sem lakom a szerző minden kérlelhetetlen ítéletében, nem látom minden látomását – s van, hogy mást, másképp látok helyette. Vitatni lehet (én mondom: kell) részelemeket, de a látvány összerejét kicsinyelni szégyentelen vakságra vall. Ezért értem (még ha nem is szeretem) a szerző időnként a sorok közt átsütő sérelmességét. Hiszen tényleg nem értik (gyakorlatilag szinte nem is látják) a kánon-formálók a művét; s így nem igazán engedik látszani sem. A művet, ami nem illik (semmilyen vonatkozásában nem!) a paradigmáik szabta irodalom-térbe. Talán el kéne jutni oda, hogy nem ez a hangütés az értelmetlen – hanem a látásmódok szabta keret nem keretezi. Ez a mű-logika ugyanis a ráció kereteit magáról leszakító, színtiszta, eksztatikus mítosz-logika.

Hogy aztán a legtisztább dimenziókba való törekvés egy ponton már magát a mítoszt is felszámolja. Hiszen a leggyengébbekből mitológia épül mostanság... s olyanok építik, akikben deka hit nincs. A mítosz nélküli szólás elejti a helyesírást is – hiszen immár sugallat-gyűjtő csak, prófétálnia *hallott* szavakat kell, *ódaadó*k, *elérhetetelleni*, *állatozat*, *szülevény* –, a szóalkotás kell: a kifejezhetetlent így csalogatni le. Így, ide.

Aztán a csúcs közelében elfogy a szó, hogy a mágikus fordulópont pillanatában, 1999. december 31. utolsó másodpercében egyetlen sorral záruljon/nyíljon: *...Tiszta, szabályos idom csúcsáról indulok Én. Most.*

IV. Kövek textúrája

*Révbe nem érhet, akit nem támogat emberi mítosz, mert egyedül van a képzeletével. A háta mögött nincs megtörtént esemény, csak előtte, de el sosem éri, mint puha ködbe kilőtt nyílvevesszőjét soha többé nem látja viszont, ki a tengeren éjszaka lődöz. Nem mítoszt kitalálni, de azt átélni: közelség egy-
valamely révhez, tépetten partra kifutni, és tele nyílvevesszőkkel, ködből hullt valamennyi.*

Megszenvadni a mítikusért; jutalom keveseknek, s mindezt ábrázolni megint jutalom keveseknek. És kitalálni: magány csakis és mély elfeledettség.

Ámde ha nincs más. Akkor rév sincs, csak a megtett, jól elvégzett munka varázsa marad, de belül, s nem szűnik meg soha, ám teljességgel lehetetlen térbe kitörnie. És mindezzel jobb kiegyezni. És folytatni, feleslegesen pazarolni a hosszú éveket egyre, csak egyre, miközben a fák, valamint ha a föld hátába csapódott nyílvevesszők magasodnak, és valahány terebélyesedik, minthogyha a sebből táplálkozna, de nem: föld és fa is önmaga immár...

A kötetet alapjában meghatározó szerkezet meghatározza azt, ahogy nyitni engedi magát. A belelapozásnak az égvilágon semmi értelme nincs (hiszen meséltem: próbáltam...), de hogyan lapoznál bele, amúgy is, hogyan egy piramisba? Úgy érdemes, csak úgy van értelme belépni, ahogy az építője vezet benne. És azzal a tempóval, amit a szavak eksztatikus rendbe formáltsága megenged. Az *ének* valójában tényleg eposz – a hexametrizált szöveg nem engedi a prózaolvasás kis csalásait, a sorokon futó szemet, az agyban össze-

rakódó képek által félig elolvasott és agyban kiegészített szavak, a gyorsolvasás mókáit. Minden betűjét el kell olvasni, és fel kell venni azt a lényegesen lassúbb tempót az olvasáshoz, ami a maga nemében tényleg előbeszédyszerű. Kialakul amúgy, ha van füled rá, kialakul az a vezetett tempó, ahol a kötetet jó olvasni – más kérdés, hogy a sűrű, olykor utánanézni készítő mítoszömlés (főleg Béla lebegéseiben), a rengeteg látomással érkező, verssűrűségű képekben tobzódó belső monológ nem teszi lehetővé, hogy fald a szöveget. Érdemes olykor amúgy is megállni vele, szüneteket tartani, hogy berétegződhessen az olvasott.

Magával sodorhat – hogyan. Van, aki imádja a beleolvadást a mesébe – én is. Azonban ez a mese számos esetben annyira szívétpő, zsigerien őszinte fordulatok egymásra csapódása, hogy szinte fizikai fájdalmat okoz, ha elsodor: ezek a történések inkább elgázolnak, mint fénybe tévedt borjút a vonat. Sokáig tartott, mire megtaláltam azt a nekem rendelt ritmust, ahol a nem szűnő érdeklődés, a sodratás áldott élménye és a zátonyra futtatások megcsikordulása (hogy egy vízközeli képet emeljek ide) engedett egy szaggatott, mégis rendszeres olvasást. A tükör-élmény hátulütőiről fentebb már szoltam – sokáig tartott, mire ez a viszonylag kiegyensúlyozott rendszeresség elviselte a magamra ismerések keltette érzelmi hullámozást, amíg a tény: szégyellem magam (a hőszömmel, tehát szégyenével is könnyen azonosulva) nem rázta szét a már megtalált tempót. Mondom, ez a könyv megdolgoztat, tényleg erővel kell olvasni, ahogy egy vérbeli antik eposzt is...

A lassú olvasás kényszere, a Ráérós-kultúra könyvbe idézett mondatain túl a valóságban is sokkal inkább észrevétette velem Babics Imre világlátásának általam is kézzelfogható bizonyítékait. *Számomra mindig is a fák voltak a leghatásosabb prédikátorok. Tisztelem őket, ha nemzetségben, családban élnek az erdőkben, ligetekben. De még jobban tisztелеm őket, ha egymagukban állnak. Ezek a fák olyanok, akár a magányos emberek. Nem remetékhez hasonlítanám őket, akik valamilyen gyöngéjük miatt kivonultak a közösségből, hanem az olyan nagy magányosokhoz, mint Beethoven vagy Nietzsche* – mondja Hermann Hesse a fákról – komoly segítség volt e könyv, hogy a növényi élet (bennem azért eddig is gyökeres) tisztelete hatalmasat bokrosodjon. Annyi ihletett szóalkotással ünnepli a földbe kötött élet minden formáját a szerző (az élet-egész minden momentumát ugyanígy szívemnek tetsző helyen láttatva amúgy), hogy külön könyvet szentelhetnének csak ezek felsorolására. Az eposz nyelvi jellemzői, állandó jelzői, visszatérő mondatszerkezetek itt nemcsak a deklarált, híven követett hőszöket, de az élet számos formáját (s kiemelten a növényi létet is) megilletik...

Ő a riasztást elvégezte magában, máshoz nincs köze. Mások büntudatával (már ha van) ő nem küzdhet.

Esőcsepp koppant kint. És minden esőcsepp tükre a fáknak. S szétrobannak a földön lenn fák tükrei mind, mind, s tükröt iszik be a por, nem esőcseppet, s az a látszat.

Gondold el: zuhanó tükrökben nézni a lényed! Egy másfajta időkezelést kíván ez: erős-vad áramlást az eső idejében, felfele, felhők rémítő magasába.

Ki bátor ilyesmire?

A kötet szövege át- meg átszövődik a cselekvők különböző analógiás szinteken ezer alakban feltűnő látványaival. Ez a szövedék teszi élővé – a pontosan rendesen nem is tudatosított egymásra utalások érzete teremti a valóságérzetet, ahogy egy-egy jobban elkapott filmben a történelemhű, hibátlanul a korban (illúziójában) tartott díszlet. Szeretnék erre példát mutatni – mert pontosan megmutatja, a formáltság már tárgyalt csinjain-bínjain túl milyen eszközökkel operál a szerző. Nézzük Xéniát. Emlék (démonával való meccse tudatában) felelőtlenül elejtett mondata jut az eszembe először, amit imádott Bnuckója szórébe suttog (magához, a macska helyett beszélve, elváltoztatott hangon), amikor a kislány egyszer felbosszantja a nyafogásával: *Figyelj csak! még egy-két év, aztán azt a nagypofájú kiscsajt is leküldheted az utcára strichelni!* Micsoda árnyék-mélységet kapnak ezek a szavak – a később esett borzalmak fényében... de ez a példámhoz túlságosan egyenes vonalú játék.

Sokkal rétegeesebb, ha a gyíkra gondolok. A gyíkra, akivé a Grófkisasszony változott Béla egyik lírabirodalomból halászott kézírata, a *Warning* meséjében, ami a Saragasso-tenger egy (lehetséges) jövőjéből származik, s amit Emlék pont akkor olvas el, amikor a kislányt elrabolják. A gyíkra, „akit” e mesében a Léghajós így jellemez: *többet érdemelt az emberi létnél.* Mint Xénia. Ha a másik gyíkra gondolok, a háromfejű mutánsra, Csernobil közeléből, „akit” a líradagály sodor Béla kezébe, vers szavaival halott hasán (*Már maguktól jönnek, Emlék. Nem lehet őket megállítani. Mindent el fog nyelni a költészet, az emberrel vagy anélkül.*) A gyíkra, amit Béla Atkó kertjébe temet (*az a kert Xéniához tartozik, ezt a múltkor teljes bizonyossággal megéreztem, mondja egy helyütt Atkó...*) – s mintha ez a temetés-gesztus, a gyík kertföldre helyezése szakítaná fel, engedné a kertre az Atkót tőle eloldozó forgószélet. Amely mintha Xéniától is ugyanúgy eloldaná – hiszen a kert betelepítését bakonyiszücsi tartózkodása alatt a kislány folytatta. A bakonybéli zárdába vonult (a termő-világtól egyszer s mindenkorra elszakított) kislányt e helyhez kötő kötelékek (s a termést hozó létezéshez kötő bármilyen kötelékei) ugyanúgy szakadnak el ekkor, mint az Atkót idekötözők.

A gyík momentumán át a szövegszinten megszótt szövevényre előre- és visszautalásokkal lehet, csak én látok így. Az biztos, Babics Imre eposzában „A” történetet írta (avagy ahol több helyütt sugallta: lett „A” történet kiválasztott lejegyzője, médiuma), nem pedig „egy” történetet. Az enyém viszont csak „egy” olvasat. Számos olvasat lehetséges még, s nemcsak a máshová helyezett hangsúlyok segítségével – talán annyi, ahány az olvasója e kötetnek. Ezt a gazdagságot meg kell becsülni... Ez a könyv érdemes arra, hogy észrevegyük a szövegen egymás felé futó szálak mintázatát is, a kis rejtélyeket a nagy mesében. Gondoljunk a betét-mesék pontos, markáns jelentőségére a teljességben. Nem egy közülük korábban elkészült, mint a *Gnózis* teljes koncepciója, de ahogy a szerző egy interjúban megfogalmazta: nem arról van szó, hogy a korábban született műveket felvette volna a teljesbe, mindössze magát a *szövegtörzset* hagyta utoljára – mert még nem volt világos a számára, mi a pontos terv. Az utalások (a bevezetővel együtt) markánsan elkülönülő négy betétmesét legalább annyira mélyen átszövik, mint a főszöveget...

A lélekvesztőm körberagasztom emléktárgyakkal, s rájuk pillantani kell csak, máris eszembe jut egy hajnaltól alkonyatig nyúlt messzi Időiv, egy pici

részecskéje a Körnek, mely, valamint horizont a vizek közepén a magányos vándort, úgy veszi körbe az emberiséget. Irányunk bármi lehet, sohasem közelíthetjük meg, amint az sem közelít meg minket. Csak ha a mélybe merültünk, akkor rázhatjuk le bilincseit. Vagy ha az égbe szárnyaltunk fel. Másképpen soha. Jól kitaláltam, nemde? Hiába, ha el kell foglalnom magam... Emlék persze fanyar megjegyzést tenne, talán ha betűket írnék egymás mellé, könnyebb lenne a dolgom. S ezt úgy hívják, hogy naplóírás. Druidákat kellett volna neked győzködnöd a messzi Időv egy pontján, Emlék. Keserű kacagásuk még visszhangozna a menhirek élei közt és dolmenek árnyékában szardonikus nevetésük most is húzlná a varangyokat és a kevés ép kromlech legközepén mosolyuktól lenne hatalmas minden nyáron a parlagfű. De te akkor nem mondtál, nem mondhattál semmi ilyesmit, az ám, más testben terveztlél folyosókat a Nagy Píramisba.

A mű elkészült – s mint minden Píramis, rejti/feltárja létével az Aknát, öt lapjából szőtt világ-egész négy háromszögforma láthatója (Föld, Tűz, Víz, Levegő) alatt húzódó eredmény/alap: a négyszögű Éter „síkjában”. Folyosók a Nagy Píramisban: az utószó, az Akna szonettkoszorúja... Akna a Gnózis alatt, tizen-négy kamra, fedőkő (valójában EZ a kötet utolsó hexametera...). Ahol immár teljesen nyíltan Babics Imre tesz hitvallást – vállal garanciát minden addig leírt szaváért. Fontos még egyszer elgondolnunk: ez egy eposz; nem dráma, nem dilemmát hagy maga után, hanem katarzist és bizonyosságot (ha az adott bizonyosság csak annyi is: a világ helyes nézete mítoszi, egyszerre szellemi-testi; lélek, gondolat és zsigerek remegése a válasz, nem a dialektika). A szerző az életével felel azért, amit eldalolt – ahogyan minden eposzénekes egykor.

A szonettkoszorú kényes és kegyetlen műfaj, főleg ha egy ennyire látomás-gazdag anyag végére kerül pecsétnek. Tizennégy szonett (tizennégy számozott kamra), a következő első sora az előző utolsó sora – s a végén a mesterszonett (a Fedőkő), minden szonett egyben látott első sora. Íze van – Babics Imre valóban szeretettel és szigorral gondolja a maga forma iránt (szerintem alkatból kifolyólag is) élő képességét. Mindazonáltal nagyon jó volna, ha tévedne abban, ahogyan magát látja; irodalmi örök elküldöttként, akinek jöttére nem harsannak fanfárok. Bár ne volna igaza korcs korunk pontokba szedett, szinte vádiratszerű ismertetésekor!

A mű-egész a maga oltalomtalan nagyságával bárki számára hozzáférhető, álljon hát itt a Fedőkő, teljes terjedelmében:

*Győzelmet arattam sötét démonomon,
már csapdosnak szívem körül belső szárnyak,
ikerúr legeslegutolsó otthonom,
Magyarországot nem tekintem hazámnak.
Nyomasztó közegben itt ragad a testem,
indulok Egy felé szétszórt versalakban,
azzá válok, akit sohasem kerestem:
egy érinthetetlenből megfoghatatlan.
Jövőtlenként pillanatokban oldódom,
hogy vehetném magam túlzottan komolyan?*

*Jöttömre nem harsannak fel a fanfárok,
e lét nekem nem görcs, mint lánymosoly, olyan.
Talán megmaradhat, s kutatandó csókom:
választható vagyok és semmit se várok.*

V. Utószó

*Legmagasabb alkímia, megtörtént az olyan rég
kívánt átalakítás. Jöjjön a próba tehát, s a
Tér állójén hulljon rá az Idő kalapácsa,
hogy kiderüljön, a mű a valóságban mire képes...*

1.

– *Úgy érted, mindenkinek hexametert kellene használnia, ha írásban óhajtja közölni a gondolatait?* – kérdi homlokráncolva a regény egy pontján Atkó Emlektől. Valójában nem ártana – válaszolok picit szarkasztikus éllel én magam. Nemcsak azért, mert az erősen devalvált nyelv rászorulna egyfajta formai fegyelemre, s mert amúgy kortársaink egy jókora része számára egyre inkább amúgy is a kép lesz az egyetlen, közvetlenül is értett jelközlő. Hanem mert visszaállítaná a dialógus dráma-kor előtti méltóságát. A dialogikus gondolkodás gyermekei vagyunk, épp azt gyakorolva, hogyan fulladjunk a saját szemetünkbe (s ezt most nemcsak irodalmi értelemben értem...). A Gnózis alapját is jelentő mítoszi megközelítés nem ismeri el a drámát abban a relációban, ahogy mi az életünk részévé tettük: dilemma és döntéskényszer, avagy döntésképtelenség gyanánt. Nem véletlen, hogy nem a másik életének bármiféle jobbításkísérlete mellett, hanem a maga nyilvánesszökeként való égbe lövéséért érvel – magával kezdi, ahogy a mítoszi hősök. Nem a köz megjobbításának mintegy melléktermékeként akar átnemesedni – átnemesedne, hogy létevel jobbítsa a közt.

Babics Imre egész hozzáállásának az alapja ez – elsősorban az életével szavatozza a művet, s nem fordítva szeretné: a mű irdatlan mérete mentse. Van ez a hozzáállás – én egyszerűen tanúságtételnek hívom. Az így valósuló alkotás (akarástól függetlenül) szakrális. A megalkotása is szakrális gesztus, s maga a kész mű is szakralitást hordoz. Az irodalmunkban kevesek bírják a szememben e rangot, Hamvas, Várkonyi... páran. Tény, maga a hozzáállás nem feltétlenül szavatozza a sikert (bármilyen értelemben – főleg nem annak kereskedelmi értelemben jól értékesíthető, démonjárta felét), viszont a Bakony magyar íróremetéje esetében ez most már hadd ne legyen kérdés! Ez a hang a magyar irodalomban most úgy van megint jelen, hogy a széles értelemben vett irodalmi közéletben úgyszólván nem beszélnek róla – és ezen sürgősen változtatni kellene.

Szondi György jó ideig a Napkút Kiadóban, s most a Cédrus Művészeti Alapítványban ennek a hangnak boldogan adott és ad teret. Ahogy a szerző elmeséli egy interjúban: *Ha nincs irodalmunk önfeláldozó robotosa, Szondi György, a Napút főszerkesztője és a Napkút Könyvkiadó igazgatója, a kiváló bolgarista, aki minden követ megmozgatott, hogy a mű megjelenjék, akkor a Gnózis még mindig kiadatlan. Így is tizenégy évet volt asztalfiókban, ugyanis már 1999-ben befejeztem. Ő már akkor említette, hogy szándékában áll kiadni, mikor kb. tizenöt évvel ezelőtt beszélgettünk róla. Máig emlékszem,*

ez a metrón történt. Különben mi mindig nagyon ritkán érintkeztünk, olykor kért tőlem verset a folyóirat számára, és néhány haikumot lefordította bolgár nyelvre. Két és fél éve kért fel a Napút versszerkesztői rovatának vezetésére, gondolom, ezután érlelődhetett meg benne végleg, hogy megpróbálja kiadni a könyvet.

A könyv elérhető – illene tenni érte, hogy el is jusson az épp információkkal agyonöntött, internet-betűóceánban keresgélő, reménybeli olvasóhoz... És kísérleteznek hasonlóképp elszabadult (hasonlóképp mestertelenségben születő, mégis mester-ígéretű) hanggal fiatalok és kevésbé fiatalok, Bánki Évától Hegyi Botos Attilán át Hajós Eszterig...

2.

Ami lent van, az megfelel annak, ami fent van, és ami fent van, az megfelel annak, ami lent van, hogy az egyetlen varázslatának műveletét végrehajtsd – mondja Hermész Triszmegisztoz Smaragdtábláján, az egyik legősibb iraton, ami az emberiség szellemi kincseiből hagyomány gyanánt fennmaradt. És túlnépesedés, mégis kevesebb zseniális művész, mint régebbi korokban: az életöröm hol? Csak homokóra-fiúk és csak homokóra-leányok. Önmaguk is pergő sivatag, sokaságsivatagban – fakad ki egy helyütt Babics Imre Béla hangján át a Gnózisban. Homokóra... az álcák és Havanna-lakótelepek világában számos ponton előjön ez a kép, a homokóra, a lepergő homokszemekkel. Amit életvég és reinkarnáció – vagy élten belül ért sorsfordító események sora is hiába fordít át; csakúgy a homok, ugyanaz a homok pereg bennük lefelé. Mindegy, milyen irányba fordítjuk, lefelé pereg. Ez az eldönthetetlen (avagy hiába eldöntött) dilemmák ideje, a hiába meghozott döntések ideje, hiszen az erőszak nem más, mint tagadása a létnek, s éppen azért van meg bennünk, hogy dönteni tudjunk.

Ez a hiába „fejéről a talpára állított” filozófiák ideje, hiszen csak ugyanaz a homok pereg benne tovább, ha a másik irányba fordítjuk, úgyis lefelé. Eljön újra az életöröm mint ellensúly, a magasba lendül. S majd homokóra-fiúkban nem homok, ámde harmatcsepp pereg, és homokóra-leányok igenlők – üzeni e szövegben egyfajta remény. Mélyen elgondolkodtatott ez a kép, s a hősök csúcspont irányába történő, égvonzatú felpergése is... Mintha nem homok-alapú homokórában peregnének a kiterjedésnélküliség piramiscsúcs-szűkületébe, ahol aztán megszületik az Egy... Mert ha az, ami lent van, megfelel annak, ami fent van, akkor ez a művelet ebben a relációban így valóság (legalábbis szerintem). Akkor a Piramis egy hatalmas égtalpú (Éter-talpú) „homokóra” egyik fele, amiben a létek e könyvben leperegnek.

Abba a másik, teljesebb kiterjedésbe, ami lehet, ugyanitt van, s mégsem. Amiről nem tudok semmit, mert elképzelni sem tudom a szavakkal. S amiről a Gnózis szerzője sem ejtett – bölcsen – egy kumma szót sem.

3.

A görög nyelvű címmel (gnózis: tudás, megismerés) az archaikus emberre, az archaikus ember állapotára óhajtottam utalni. Ez az állapot az Egészet tekinteti kiindulópontnak, onnan tekint a részekre, és nem fordítva, a részekből próbálja felépíteni az Egészet, amely, legalábbis szerintem, nem sikerülhet.

Jómagam archaikusnak tartom költészetem, de legelőször, jó negyedszázada az akkor még kezdő író, Krasznahorkai László illetve ezzel a jelzővel a verseimet. Nyilván kiérezte belőlük azt az ősi hangot, amely nem csak korai hexametereim miatt ütött át a textúráján. Miért vagyok archaikus, vetődik fel a kérdés. Azért, mert feleségem vizsgálatai szerint öreg lélek vagyok, már az ókori Kínában is költő voltam...

Ősi minta. Hamvas Bélának van egy igen fontos mondata a hagyományról, az archaikusról: *a Vízözön előtti törvények a Vízözön utáni emberre már nem érvényesek.* Az a hagyomány a most vastag tektonikus rétegei alatt valójában fosszília – alig közöl. Viszont a textúrája pontosan megmutatja azt a mást, amit érdemes a lélek mértánával átrajzolni újra meg újra. Hagyomány nem őrződik – az mindig halottvirrasztási szertartássá lesz, mint a népzene esetében, amit a „népe” már nem művel, nem alakít, nem élte. Helyette a „népe” ugyanúgy konzervet fogyaszt az elektronika képontó áramában, ahogy a „városi” – gyakorlatilag mára szinte globálisan ugyanazt a néhány erre kialakított rezervátumban rettenetesen költséghatékonyan gyártott tömegcikket.

Hagyomány nem őrződik, azt minden esetben újra kell teremteni, hogy *harmatcsepp* lehessen. Az archaikus legtisztább számunkra is átmenthető rétege ez: ahogyan egy értékrend teljesét éli a hordozója. Babics Imre *Gnózisa* ebben az értelemben archaikus mű – miközben minden porcikájában korszerű, sőt előremutat. Hiszen *A széthajtogatott fekete doboz* eposza, a *Warning* drámája, de minden mesei rétege ellenére az *Embertelen* is a fantasztikumba (szinte eliadei módon) tett utazás is. Látomásban nyíló jövő is – ahogyan minden valódi hagyomány.

Hexameterrénumból itt nyugszik Babics Imre, egykor bűnös lény, mára növénylehelet. Van ebben a szignóban kétségtelen büszkeség elég, de van mire – írtam fentebb. Babics Imre *Szfinx* őrizte, szavak kövéből rakott Piramisra (a szememben égnek fordított *homokóra-fél*) élte a Hagyományt. Ennél boldogabb hírt nem tudnék mondani róla.

Hegyi Zoltán Imre

Opponenci regle

Elfordultam az ablakból. Odalenn a kedélyes
 - - | - u - - | - u - u - u
 (Hát - ment) az ember!

hátam vellepedt kényelt reggelen

Hát a a. Eng

"Ennyit tudtam. Én annyit tud a bmel" ^{Ura}
 - - | - u - u - - | - u - u

Ennyit tudtam. A bmel is annyit tud csak. ^{Ura}
 - - | - u - u - - | - u - u

elfordultam az ablakból. Odalenn a ^{mentes} hemelek
 egy ^{mentes} odalenn ^{mentes} egyn ^{És} a ^{Hát}
 - - | - u - u - - | - u - u
 a a ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes}

ment ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} hemelek
 - u - - | - u - u - u

ingyenes

hát ment ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} a ^{mentes} ^{mentes}
 - - | - u - u - u - u - u

hát ment ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes}
 - - | - u - u - u

"Ennyit tudtam. A bmel is annyit tud csak?" Az ablak
 - - | - u - u - - | - u - u

ment ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} hemelek
 - - | - u - u - - | - u - u

ment ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} hemelek
 - - | - u - u - - | - u - u

ment ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} ^{mentes} hemelek
 - - | - u - u - - | - u - u

ment ^{mentes}

1999. december 31. 18. óra.

(de) ...
- - - - -
- - - - -

16

1. ... Hogy újra feladatok tiéd minem, zeller
 - - - - -
 priny min oklél kértésem. Berken az elvár;
 - - - - -
 család, melyet építésem hivatott
 - - - - -
 számára felhívásodtal, rogam csak de min
 - - - - -
 a a munkálatod az lehetőleg, melyet mind
 - - - - -
 elvett, minem rem csak, csak töltsz a munkát
 - - - - -

(nemzetek, rogam, ... a melléleg megvan), de
 - - - - -
 - - - - -

feladatom rem újra - ...
 - - - - -
 min csak család ... lehetőleg ...
 - - - - -

10. huzam van megint, ha elvár kélek mindent
 - - - - -
 nekem csak meg: belemélt az lakó
 - - - - -

Hogy minem. kim, kétem az az az ...
 - - - - -
 talis, az újításod poli miha ...
 - - - - -

összevetel testi be ...
 - - - - -

~~...~~
 16 ...
 - - - - -

1999 december 31. 21 óra 01. perc

... Et incutit - e ig incutit - e ap incutit ?

Top en oben incutit a regulacek

~~mi~~ mi mellet S mi a el ate

mi mellet ? je vegy sem er incutit - e Tanul

mellet ate ap adit incutit incutit incutit incutit

~~incutit~~ incutit incutit incutit incutit incutit incutit incutit

incutit

mi mellet je emel - e ? Tanul emel incutit

ap adit incutit incutit incutit incutit incutit ? Top

ap adit incutit incutit incutit incutit

el S mi a el ate ? incutit incutit incutit incutit

~~incutit~~ incutit incutit incutit incutit incutit incutit

incutit incutit incutit incutit incutit incutit incutit

incutit incutit incutit incutit incutit incutit incutit ...

24. óra

1999. december 31. 59. perc 59. másodperc

Tíz, százezer tíz tízezer tízezer tízezer tízezer tízezer tízezer

A GNÓZIS KÉZIRATÁNAK UTOLSÓ OLDALA

Babics Imre

Kétéletű*

Nevem Szalamandra Dóra,
ott lakom, hol mandragóra
rejtőzik.
Manó állít meg vég-szóra,
hangyáknak perceg szú-óra:
előzik.

Értől mohos kövű telken
volt-nincs királynővé felken
egy tündér.
Tűznyelvvé válok, s felejtem
ezt a létem: apró lelkem
eltűnt dér.

Kobold készíti koronám,
csalán nő ki utam nyomán:
mai lét.
Nekem jár másik adomány:
új világ, honnan látom ám
az Igét.

Megíratott

Meg nem írt verseid mély álmuk alusszák,
vigyázzák őket tölgylevélárny-klarisszák,
s ahogy napfényben kering körbe klastromuk,
nem bánnak eljövő tüzet, pernyét, hamut,
rájuk ronthatnak húsba özönlött mohók,
régről ismerik mind a hamvába holtat,
mert megíratott: árnyék nem táplál kohót:
azokat, akik némán Istené voltak.

* Ízeltő a *Kő kódön* című készülő kötet verseiből.

Sziromsúly

Mikor szívemre
cseresznyevirág szirma
hull, elindulok.

∞

Elindul, ok: a
pillangók szárnycsapása,
ott van egyensúly.

– *Egyen súlyt!* – Így
szólt fel minden lelket
Ő, nincs kivétel.

Ki vét? Elsőnek
magad okold, s nem hull le
más, csak az, mi kor.

Jobbomon balin

Őn kutat
víz alatt,
kiutat
kishalak

nem lelnek.

Kőkutak
ég alatt,
felmutat
mind: a Nap

szerelmed.

Öntudat
kó alatt,
s nincs furat:
árnyszavak

eszméid.

Ködkutak
Hold alatt,
álmukat
fényalak

lesné itt.

Kő kutat
szó alatt,
églyukat
árnya ad

lelkednek.

Öntudat
Ég alatt:
fényrudat
kőfalak

engednek,

engednek át.

Hajósinas

Rohantam
ködben hánykolódó hajó fedélzetén,
vad tamtam
szólt a szárazföld felől, fényrombolóké,
magasan művelt mészárosok,
a távolsági elektrosokk
kezelői verték, számos önhitt kretén,
az orrban száz kocsmá, bár, italos bódé
várt, a taton kert, s egy asszony, mit érzek én,
ő tudta: könnytajtékja mosott...

Rohantam
árbocok, keresztrudak alatt, kigyúltak
sírhaniban
porladók arcai mint Szent Elmo-tüzek
magasan, alantas sorban
élt ősöké, s dühtől kiforrtan
miattuk láttam: megaláztatás fújtat,
duzzaszt vitorlát lankadatlan; ütközet
nincs, orvtámadás csak, míg sok vízbefúltat
tengerfenékről felkotortam...

Rohantam,
uralmát vesztett kormány pörgött, angyalok
– suhantan
körém – őrizték, ami elrendeltetett
magasan sors fölött, ismervén:
van döntéseken túli törvény;
mellem zúzó súlyos lélekaranggal ott,
míg betöltött megbocsátás, hús szeretet,
kacagtam, Uram: alant szilárd talajod,
s rohantam, át világ keservén...

Matróz

Kocsmakikötők asztalán
 sorsom eljátszottam
 vad szenvedéllyel, fej vagy írás alapon,
ÍRÁS jött ki folyton, s vendéglét röhögött,
 kábán tiporva csillagfényt, aranyrögöt;
 bár bomba nem robban,
 mégis túlélésről szól valahány napom:
 el- s lekoptatottan
 miként nagy emberátalány,
 fuldoklom: víz a víz víg földi ördögök

ravasz akaratából, felpuffadt dögöt
 áramlat, épp úgy; bevágja
 magát a valóság
 a szív mélybe – belülré tetovált horgony –,
 az Idő hajósát
 visszarántva, mi vár látóhatár mögött?,
 nyilván a Cél, ám rejtik nyomasztó ködök,
 árbocom, vitorlám még szememben hordom:
 sudár mogyoróág,
 hullámzó gabonatábla.

Árbocőr

Idefenn
 szétnézek,
 s nyugodtan lejelenthetem: Semmi és Sehol,
 csak mögöttem a sötét, mocsaras partok,
 egy apályországé, amelyet naponta
 szövegdagály önt el, sok kis hulló vartyog,
 mennyi szenny;
 s onnan nem indul több hajó, csak otromba
 roncsok, s azoknak én nem kiáltom: – Ahoy!,
 és mézet
 pergetek, gyöngyöt szórok az őrhelyemen,
 s átkozom korszerűtlen, bolond jellemem.

S Odafenn
 intézett
 a *Van* egy gyönyörű látomást számomra:
 fényes szárny csap ki zúgó hullámok közül,
 tollai idősíkok: bálnák, planktonok,

mint albatroszfark- s nyakpihe, s üdvözül
 mind: a Menny
 könnycsepp-szobrai, létük nemmúlás-konok,
 míg engem vár a Mélység szomjoltó gyomra;
 – vitézebb
 tettről tudsz talán –: látóhatárt kémlelek
 csillagfényben, s várom a testvéri jelet.

Hajóács

Hol eszmék teremnek,
 voltam nagy békesség lebegő lakója,
 ácsoltam hajóm, palánkja csont, bőr, zsiger,
 vízre löktem
 – bűn, ha nem teszem meg –,
 s párhuzamos villámcsapás volt a sólya,
 s iker hullócsillag-pálya volt a sólya,
 a Sötét Kor zátonyán rögtön megfeneklett,
 s vihogott súlytalan, sekélyes sereglet
 ott, mögöttem,
 s csak én hittem: leszek e regattán, ki nyer,
 s végre megtér
 tükörsima tengerre, ám magasodtak
 pálcikaemberkék faragta kereszttek,
 szerény személyemnek
 szólók, de bolond, kinek úgy tűnik, vesztek,
 érdeke tajték csupán, s élőhalottak
 foszló nádtutaján evickél, míg tőlem
 vörösbeigy kér
 fészket az árbockosárban, s fönn mező len
 is nő nekem, s pókfonál, kőbe eresztett.

Szigonyos

A bálnavadász-csónak
 velem ring csak, eltűntek az evezősök:
 „Neked hazudós hímrinyó volt a hősöd,
 neked bazsalygó besúgó volt az ősőd.”,
 mestere nyálkás szónak
 ámbár, kivágtam a süllyedésbe mindet,
 cethalat űzők, nem kellene heringek;
 nincs is élhető hó, nap,
 feszülten kémlelem a nyílt, kegyes közeg

ősurát, szigonyom szív-lélek ötvözet,
 s érzem a kifújt pára
 permetét: – el kell áznom! –, magával ragad
 oda, hol tátognak pénzpikkelyes vadak,
 ott felgöngyölve vár a
 valódi időm, szál hínárral kibontom
 és ráfeszítem minden térbeli ponton
 árbocgondolatára:
*„Te törékeny fiú, átok-, sorsverte lény,
 ki játékfegyvereddel indultál felém,
 hozzám hajítottad, mi elmúlt, mi jelen,
 így mélységbe s magasságba megtérsz velem.”*

Fedélzetmester

Süvítő ellenszélben
 állok, tartom magam üres fedélzeten,
 recseg-ropog;
 gyáva utasokat rejt alatt sok kajüt,
 mind csalt, s lopott
 pénzt, szót, eszmét, s lám, nekem nincs becsületem,
 talán nem is éltem;
 egymást bemocskoló, bőszi banda, bár hangjuk
 nesz, mit vad hullámokra öntött olaj üt,
 olyan csupán, míg számomra letről rang jut;

lenn: a Fenn áradása
 a létben, az óceán Isten iszákja,
 meg nem kopott,
 kifogyhatatlan benne anyag, gondolat,
 szárnyal, s topog,
 vár olykor, berobbanjon mint atommáglya;
 csak én állok, hű strázsa
 életeken át, s mindezt tudni: váll-lapom,
 iszonyú, növekvő súly, egyre komolyabb
 utamon: mit kiérdemeltem, azt kapom.

Kormányos

Eljött időd, hogy arcom fehér borosta
 lepje el,
 tépett vitorlám égbe szállt, az kimosta:
 hólepel.
 Szívem szélrózsa, ha megáll, Feléd mutat,
 e mélység fölött nem tudtam más kiutat.
 Moslék hullámverése, tartom az irányt,
 hátam mögött hallom, hogy hajómból kiránt
 a mohó óriás kalmár
 hitetlent,
 hittestvért, vérrokont, barátot egyaránt;
 kinek szent
 a sorsfeladata, óceáncsepp-tudat
 vagyok; az utolsó dal már
 közel, térdre hulltan is tartom az irányt.

Kapitány

Elfáradtam, fiúk,
 de tényleg,
 rímelvegetek, kiút
 nincs, fénylek
 magamban magamnak, a kitagadottság
 sötét vizein, „Miért nem takarodsz át
 holtak közé?” – kérdik valójukban azok,
 kik miatt
 keserves kenyér jutott osztályrészemül;
 égi hab
 hömpölygésében – honunk – valahány vacog
 csak, míg én hús korallbarlangban feküdnék,
 így lesz, s akkor kárörömtől megrészegül
 az összes lékelő
 lyuklélek;
 létutó, lételő:
 űrszélek
 varratán siklunk, hullám forr, zúg: – *Esküd még
 köt!* –, s a hajóhídról roskadok kolibrík
 szárnycsapásai közé vissza, láptavak
 szűnyogfelhője intésem: – Ide a vak,
 vén lantost, járjon körbe a rumos ibrik;
 ha rólam hantálsz, pöcsös, halkítsd le szavad!

Utás

A hajóhídon
bensőmbe hasít: utam végére értem,
ámbar a látóhatáron
nincs kikötő, mégis ködkürtök recsegnek,
s kis varázssípom
elhalkul e zajban, szólott bár kimérten;
a bömbölést magas áron
jegyzik, s az összhang csak az Égben ered meg.

S vászonkötésbe
csavartan csöpp csobbanással elsüllyedek
– szívem maga a nehezék –,
s a víztükört megtört tajtékból olvasom:
hitem bevéste
magát Időnkbe, nemlét ki nem kezdhett,
valóm új utat tervez épp:
lesz ismét beltengerem, kiwilugasom.

A Cédus-Napút-műhely **tervezett** őszi eseményei (a végleges meghívók egy héttel a rendezvény előtt a naputonline.hu-n olvashatóak)

- Október 4–7., Burgasz; A Napút – vendégköltőkkel „bővített” – csapatának fesztiválrészvétele és bolgár alkotókkal közös műhelymunkája
- Október 8. 17.30, Bolgár ortodox templom (IX. Vágóhíd u. 15.); Hegyi Botos Attila *In Illo tempore* című verseskönyvének premiere
- Október 25. 17.30, Nádor Terem; Aj, romale (Napút/5, cigány-szám)
- November 9. 17.30, Petőfi Irodalmi Múzeum; Húszéves a Napút: ünnepi est
- November 13. 17.30 Abigail Galéria (V. Piarista utca 4.); Napút/9 (Belarusz szám)
- November 21. 18, Petőfi Irodalmi Múzeum; Napút/8 (Rejtő-szám)

Csáji László Koppány

Voltjelen tükörszilánkok

(múltfelvillanásaim)

Egy orosz régész barátom, Szergej Botalov jóvoltából 2007 óta gyakran járok az Urálban. A régészeti hagyatékek megismerése közben alaposan bejártuk a Déli- és Középső-Urált, de az uráli átjárón átkelve elkirándultunk még az Északi-Urálba is. Sátraztunk mocsarak mellett, hajdani, bronzkori városok romjainál és kurgánok tövében, tajgán, ligetes erdőkben, sziklás hegyek oldalában és a végtelen füves sztyeppén is. Útjaink során helybeli régészek ismertették az adott környék múltját az ásátások, leletek segítségével. A Bjelaja folyótól és a Kámától a Tobolig terjedő, csodálatosan változatos táj nemcsak most ad otthont különböző népeknek: baskiroknak, mariknak, tatároknak, hantiknak, komiknak, nyenyeceknek, manysiknak és persze oroszoknak, hanem úgy tűnik, múltja legalább ilyen gazdag. Miközben a *Kincses Urál* című könyvem írtam, sok történeti fejezethez – melyekben a kőkortól a réz- és bronzkoron, majd a középkoron át napjainkig áttekintem a térség múltját – az ásátásokról és a leletekről készült fotók hiányérzetet keltettek bennem. Hol vannak az illusztrációk közül az emberek? A csontok, urnák, halomsírok nem mutatják meg, hogyan éltek hajdanán azok, akiknek az életét kutatjuk – Szergej régészként, én pedig kulturális antropológusként. Amikor erről töprengtem, gyakran jelentek meg előttem apró jelenetek, élethelyzetek. Képzeletem így alkotta meg a hiányzó képeket. Ezért úgy döntöttem, hogy a történeti áttekintéshez szokatlan illusztrációkat írok: apró múltfelvillanásokat. Érzéseket, történetfoszlányokat, képeket a múltból. Nem a híres emberek nagy eseményeit akartam megírni, hanem azokat a hétköznapiakat, egyéni sorsokat, meghatározó élményeket, küszködést és boldogságot, amik közel hozzák a hajdanvoltak életét az olvasókhhoz. Emberi érzéseket, amelyek hatására a múlt immár ismerős arcával fordul felénk: örömeket és bánatokat, rettegést, ballépéseket, túlélést és küszködést, és főleg a szeretetet, ami az emberiség minden korszakon átívelő, közös hagyatéka.

(...) A gyerekek karikát hajlítottak egy gallyból, s ahol összeért, átkötötték néhány fűszállal. Aztán hajtották egy pálcával egyre gyorsabban, és ahogy egy buckán, fatörzsön vagy fűcsomón felpördült a karika, néha több méter magasra ugrott fel. Az volt ám! Akinek a legmagasabbra ugrik, az a Hős! Van ennek egy bizonyos technikája. Nem mindegy, hogy mennyire fekszik rá a gally egyik vége a másikra, és a vastagsága sem mindegy. Ha túl gyenge,

nincs elég lendülete, ha túl nehézkes, akkor nem lehet eléggé meghajtani. A fűcsomó kiválasztása sem mindegy. Íratlan szabály, hogy amelyik fűcsomót már valaki röptetésre felhasználta, annál a buckánál nem lehet másnak is ugratnia a karikát. Az már nem lenne érvényes. Az ugrást lehet a bottal segíteni egy alsó ütéssel, de nem feltétlenül kell. Egy-egy szép repülés sokáig emlegetnek. Most, amikor az apó haldoklott, átjött a közeli házból

a testvére, s megfogta a kezét, leült mellé, és csak nézte a haldoklót. – Mi-re gondolsz? – kérdezte végül apót. Az csak annyit mondott: – Hja! Emlékszel arra a röptetésre, ott a kis patak kanyarulatánál?! Az volt ám! – Az apó messze révedő tekintete most mintha a rohanó karikát követné a falakon túl. – Bizony – válaszolta mosolyogva az öccse –, az aztán valami volt, fennakadt a fán, és a gallyakon még pörgött tovább! Az aztán valami volt! Egy csuda! (...)

(...) Keze megállt a fakanállal, és egy pillanatra távolba révedt a tekintete. A szabadban főzött, a lombok szokásos susogását bámulta, meg a napsugarat, amely áttűnt a leveleken és táncolt a fűvön. Különös borzongás fogta el, és meghallotta a gerle hangját. Zavartan körülkémlt. Férje fát vágott, a gyerekek meg fára másztak a tisztáson. Bizsergő érzés fogta el, tétovázott egy picit, majd nagy hévvel megint kavart néhányat a kásán. Lassan leguggolt, kihúzta a fahasábokat a tűzből, hogy csak finoman parázsló csonkjuk melengesse az üstöt, amelyben a vacsorát főzte. Ismét felhangzott a gerle hangja, a közelből, mintha csak a szomszéd bokrok közül jönne... A nő nyelt egyet, és várta, felhangzik-e harmadszor is a turbékoló hang. Felhangzott.

Megtörölte kötényében a kezét, megsimította a haját, és beszaladt a bokrok közé. Alig pár lépést haladt, amikor valaki elkapta a kezét. Hangja elcsuklott, hiszen tudta, őt várta ott Szerlikum, a távoli tatár helyőrség egyik alparancsnoka. Egy pillanatig egymás szemébe néztek, és a nő elkapta tekintetét. Most valami nagyon izgató harapást érzett a nyakán, és a férfi tüzes tenyere végigsimította a

combját. A nem is túl távoli tisztáson, a faház mellől a férje ütemes favágása hallatszott, ahogy hatalmasakat csapott a baltájával. Aztán a nő nyakáról a finom harapások egyre feljebb és feljebb kúsztak, mígnem összeszorultak ajkaik, és a nő gyors lélegzetek között megragadta Szerlikum üstökét, és lenyomta a mellei közé. A férfi szorosán átölelte, és feltúrta a nő szoknyáját. Megszabadultak a fölös ruhadaraboktól, és vadul, de szinte némán szeretkeztek a mohaaágyon. Aztán alig telt el bő negyedóra, a nő felugrott, lesimította összekócolódott haját és megigazgatta szoknyáját: na, most már tűnj el, észrevesznek! – suttozta a férfinak. Az pedig még egyszer lerántotta magához, és összecsókolgatta, ahol érte. Megcirógatta az asszony farocskáját, és megpaskolta, ahogy a lovat szokás; mintha azt mondaná: na, szaladj! A nő pedig visszafutott az üsthöz.

A férje odébb dobta a tuskót, amit épp püfölt, és odasietett az asszonyhoz. – Valami baj van? – kérdezte. – Nem, nem – hebegte a nő –, van valami a gyomrommal, ennyi az egész. – Jó. – A férfi visszament, és vágta tovább a fát, a gyerekek kiáltozni kezdtek, hogy madárfészket találtak, a szomszéd ház kutyája pedig úgy elkezdett ugatni, mintha épp ki akarta volna öklendezni a tüdejét. A napot eltakarta egy felhő, és valami hűvös szellő futott végig a tisztáson. Este mindenki szóltlanul ült a vacsoránál, és a gyerekek sem veszekedtek. – Na, mi van a gyomroddal, rendbe jött? – törte meg végül a férfi a csendet. – Rendbe, szerencsére, úgy tűnik csak bujkált bennem valami. – Aztán éjszaka a nő felriadt. Csak nézett a sötétbe, végiggondolta megint a délután történeteket, átjárta ismét az a meleg bizsergés, mint akkor, és sóhajtott

egyed. Aztán lehunyta a szemét, és próbált visszaaludni, de újra és újra csak Szerlikum arcát látta, ahogy hamiskásan pislog rá a bokorból, mikor megragadta a kezét. Jaj, az a nézés! Aztán átvillant az agyán, hogy ha ez kitudódik, akkor őt megöli az ura. És a falu még helyeselni is fogja. De mi lesz akkor azzal a három aprósággal, akik mellettük szuszognak? Ki neveli fel őket? Egy másik asszony? Egy mostoha? Megint mélyet sóhajtott, és átölelte a férjét, aki már réges-rég mélyen aludt. Megpróbálta odaképzeltetni Szerlikumot, de sehogy sem sikerült. Annyira más volt a szaga! Nyugtalanul aludt.

Hetek teltek el, a család monoton élete úgy csordogált, mint a közeli patak, görgetve kavicsot és – nagy ritkán – aranyrögöt is. Néha felhangzott a bozótban a gerle hangja; a nő olyankor megfeszítette izmait, kissé lábujjhegyre állt, sóhajtott, és tette a dolgát. Egy alkalommal a gerle hangja után valahogy a férj tűnt el a bozótban, mintha csak a legszokványosabb dolgot csinálná, de attól kezdve soha többé nem hangzott fel a turbékoló hang. Szerlikum vérét felitta az avar, és a testét széjjelszabdalva hat különböző helyre temette el gyilkosa, így csak apró gödröcskék kellettek hozzá. A vért a patakban lemosta karjairól, és mint aki jól végezte dolgát, visszasétált a házhoz, csak Szerlikum legjellemzőbb, bűnös részét vitte magával pár lapulevélbe csomagolva, és oda vetette a kutyáknak, akik aztán egy ideig elnyammogtak rajta. A család úgy tett, mintha semmi sem történt volna. Soha nem beszéltek arról, hogy miért hangzott fel a gerle hangja, vagy hogy egyáltalán turbékol-e a környéken valaha. A patak maradt a medrében, és leszaladt a tavaszi áradása, aztán megint egyhangúan csörgede-

zett tovább. Amikor a tatárok a faluba jöttek, hogy egyik eltűnt tisztjük felől érdeklődjenek, mindenki csak csóválta a fejét: nem láttuk erre felé... de ha előkerül, útbaigazítjuk az állomáshely felé. A gyerekek felcseperedtek, és a legkisebből, abból a hamiskás szeműből, párját ritkítóan jó lovas lett. (...)

(...) Lába térdig belesüppedt a gömbölyded kövek közötti iszapba. Ahogy felkavarodott a kristálytisza tófenék, onnan egy lomhának tűnő halóriás tűnt el hirtelen rianással a tó mélyebb vizei felé. Kihúzta a lábát, és folytatta az utat a kövekkel kirakott vékony töltésen át a kis sziget felé. Úgy tíz-tizenöt lépésenként apró kőmécsesek világítottak. Az alkonyatban a tótükör egyelőre világosabb volt az égnél és a sötét lomboknál, de a kidomborodó kövek már a végtelent idéző sötét hálót vontak maguk köré – a közöttük lévő üregek sötétje összeért. Megpróbált teknőspáncélszerű hátukra lépni, hogy ne süllyedjen ismét el. A szigeten derengő fények gyúltak. Még vagy száz lépés... Mire odaért, a tó felszíne sötétebbé vált az égboltnál, s mintha a fekete mélység vette volna körül a lombokat.

A szigeten két ember fogadta. Mellvértnek tűnő kagylóruhájuk a mécsesek fényében hol ezüstösen, hogy aranylón csillogott. Kőkéseket vett elő bőrsztyűjéből, és átadta nekik. Azok meghajoltak és elvették. Aztán intettek, hogy jöjjön utánuk. A nagy ember agancsos fejdíszé miatt még hatalmasabbnak tűnt, ahogy vadkanagarakkal összefűzött hosszú bőrruhájában állva beárta őt. Széttárta kezét, mire ő meghajolt, és mintha a felé sugárzó lényét ölelné át, melle előtt összekulcsolta kezét. Már az apja elmagyarázta annak idején, hogy mit kell majd ten-

nie, ha a Szent Szigetre ér. A nagy ember tekintete nyugodt volt, és mélyen az érkező lelkébe hatolt. Most kell elmondania, miért is jött: fiúgyermekeket szeretne. A nemzetségében csak ketten maradtak férfiak, és a nők nem tudnak elég fiút szülni. A nagy ember lehunyta szemét és megfordult. Elinvult a sziget belseje felé, maga után invitálva a jövevényt.

A hihetetlen méretű sziklákból rakkott barlangszerű szentélybe szűk, csak görnyedve járható folyosó vezetett. A teljes sötétségben négykézláb kúsztak egyre mélyebbre; tenyerével tapogatta a talajt és az oldalakat. Akkora kövek ezek a falban, amiket ember nem rakhatott így meg – gondolta. Sorjázó szívdobbanásait lélegzet-visszafojtva hallgatta. Majd pedig odabent, ahol az üreg kiszélesedett, a nagy ember kövekkel tüzet csiholt, és meggyújtott egy béka alakú kőmécsest. Lekuporodtak mellé. A sziklák, amelyek a falat alkották, megelevenedtek. Az egyik medvefejet mintáztott, a másikon vadlúd alakú fatálka vigyázott. A plafon széléből víz csepegett. A nagy ember a tálkához vezette, és megitta vele a vendéget. Aztán halk, dűnnyögő dalba fogott, aminek a felét sem értette az ember, de egyre hangosabbá válva a kis mécses fényében leheténe párafelhőcskéi egyre nőttek. Aztán meztelenre kellett vetkőznie, és a nagy ember vörös okkerfestékével bekente a mellkasát. A bejárat felé fordult, és várt. A csepegő víz által feláztatott talaj hajnalra szinte kővé dermedtette az embert, amikor a felkelő nap sugarai egyszer csak szinte átszűrve, a sziklaszentély mélyére hatoltak. Éppen az ember ágyékára és mellkasára vetültek. Felizzott a teste. A nagy ember abbahagyta egész éjjel tartó énekét. A nap sugar azonban folytatta a varázslatot,

átmelegítette fagyott testét, átjárta a bejárat felől tóduló fény és hő. Érezte, ahogy a fiúgyermek lelkei szívébe hatolnak, és magával viszi őket távoli otthonába. (...)

(...) Figyelem, emberek: jön, jön! No de kicsoda? Hát a vándorkovács! A vasverő! Hozzátok gyorsan a maradék lepényt és a sajtot! Te meg eriggy vízért! Hű, de rég nem láttuk! Ez ugyanó, a Balla? Igen. Csak most kétolyan hosszú a szakálla, és deresedik.

A nagy ember szekere lassan jár. Komótosan szeli az utakat. Pedig kerékét vasabroncs merevíti. Néha dúdol is, ismeretlen vidékről szóló, távoli dalt. Nem is értik. Volt már, hogy mesélt a családjáról, bár tudvalevő, hogy nem beszédes ember. Izmai akkorák, hogy egy medvét is összeroppantana, ha átkarolná, és a hátoldalán összeérne a két csuklója. De körmei feketék, és a foga sem túl jó, három hiányzik is. A jöttére összesereglik a falu népe, bárhova érkezik éppen.

Az út szélén leállította a szekerét egy ház előtt, és leszállt a bakról: – Adjonisten! – Fogadjisten – hát visszajöttél végre?! – Vissza. – És – rendben vagy? – Rendben. – Nos, kerülj beljebb, az udvaron felállíthatod a műhelyt. – Köszönöm. – És vannak portékáid is, kések, ékszerek, balta? – Vannak.

Másnapra kész volt a műhely: a gödröcske, ami a parázs fészke lett, a fújtató állványa és a szerszámok polcocsokája. Ahogy térdelt a földön és a tüzet szította, különleges illatú füst terjengett a faluban. Ez az új szerszámok és fegyverek szaga! Az idősebbek ismerték, az ifjoncok most ismerkedtek vele, hogy legközelebb már bennük is ismerős érzéseket keltsen. Szállingózni kezdtek az emberek,

és vitték amijük van: fél ekepapucsot, csorba baltát, törött kést. Az ember meg megcsinálta. Meg. Mint új korokban, olyanok lettek. Foldotta, igazította, és mint a Teremtő kezében a Nagy Alkotás folyamán, a semmiből valami lett. Nem is akármilyen. Nyílhegyeket is kalapált. Abból volt már saját készlete is, kicsik-nagyok egyaránt. Az újdonságot a vas nyílhegyek között most az jelentette, hogy belekalapálta-karcolta a tulajdonos jelét, ha akarta valaki. Nem sokan akarták, de akadt ilyen is, olyan is.

Nem maradt fölösleges réztárgy sem. Azokat úgy összeszedte és összeöntötte, hogy a fortyogó folyadék-ból utána bármi lehetett! Edényből karperec, nyakékból tükészlet, bármi, amit csak akartál! Azt ugyanis még ügyesebben kezelte, mint a vasat. Na, össze is szedték az emberek, amit csak találtak. Nem volt ott kidobandó fém! Minden grammja újra lett gyúrva, újra lett öntve. A régi kacatok, törött, ócska dolgok mindjárt új formát, új feladatra kész külsőt kaptak, s bár anyaguk ugyanaz maradt, lényegük megváltozott. Mintha kitavaszkodott volna, olyan érzés kerítette hatalmába a falu népét. Megújultak a szerszámok, a törött olló újra ép lett, és ismét hasított a balta.

Kisvártatva híre ment, hogy a faluban vándorkovács van. Ekkor már a szomszédos településekről is jöttek az emberek. Hoztak olyan régiségeket is, amelyeket az ősidőkben készítettek. Volt közöttük egy törött bronzsisak. Már zöld volt, és foltos, horpadt. Ezt mégis megnézte az ember, forgatta, és azt mondta: na, ez aztán nem akármiké lehetett! Aki hozta, csak nevetett: akármiké volt is, most serpenyő lesz belőle, amiben a tojásokat fogja az asszonyka sütögetni! Bronzban nem lehet – mondta a kovács, és elcserélte

egy már kész vasserpenyőre. Az ember boldogan vitte haza, hiszen sokkal több anyag volt a vasserpenyőben, mint az alig félkilós sisakban.

Készültek végre az ékszerek. Ahhoz elővett egy anyagba burkolt egész szerszámkészletet. Kigördítette, mint egy szőnyeget, és ott voltak az apró zsebekbe betűzve az apró fogók, miniatűr kalapácsok, poncolók, vésők, formanyomók és egyéb készségek. Az emberek bámulták! Mintha a törpéknek készült volna, és most ilyen óriás fogja használni – szinte el is vész hatalmas tenyerében egy ilyen apró szerszám. Az asszonyok kuncogtak. Az ékszereknél különösen kellett figyelni a megrendelő igényeire. A kovács egyben ötvös is volt, ilyenkor átszellemült arccal hajolt az apró fülbevalók vagy karperecek fölé. A motívumokat messze földön ismerték, de voltak olyan igények is, hogy ezt vagy azt errefelé másképp csinálják, s így hát az ember is idomult ahhoz, ahogy tőle itt kérték. Ügyes keze volt, tudta jobbra is kanyarítani vagy balra is pöndöríteni a vésett mintákat. Az övcsatok készítésénél azonban már formát használt, volt négy formája, két kicsi, egy közepes és egy nagyobb. Abba öntötte az ezüstöt vagy a bronzot. Szépek lettek, csillogók, elegánsak. Aztán egy-két hét is eltelt, mire továbbindult. Hosszú út állt még előtte, hogy őszre hazaérjen és a telet otthon töltse valahol messze keleten, a hegyek között. Az ottani hegyek öléből születnek a fémek. Arról a távoli vidékről szokott dúdolni magában az ember. Meg kellene tanulni az egyik dalt! (...)

(...) A hatalmas ménes úgy vágta-totta a lankás dombokra fel és le, ahogyan a felhők buknak át a hágók fe-

lett, szétterülve a túloldalon. A büszke Örvéd kedvét lelta a pazar látványban, és egy magaslatról figyelte, ahogy a lovak izmai megremegnek minden dobbantásra, a föld pedig úgy döng, mintha vihar közeledne. Jó lovak. Erősek is, szívósak is. Nagy keletjük van közel s távol Örvéd lovainak. Egyszer-másszor még Khíva vásárába is elvitt néhányat. Na, ott aztán világot látott! A bazárt, a medreszéket, a mecseteket. A színes kavalkádót, nyelvek, emberek sokaságát. Aztán hamar vizsztatért az északi pusztákra, de sohasem mulasztotta el, hogy hozzon egy kis vásárfiát: gyermekeinek kis késeket, feleségének ékszeret, meg egy külön kis zsákban különböző fűszereket: borsot, koriandert, szegfűszeget. Na, ez már tényleg fényűzés volt. Valami nagy alkalomra tartogatták, és a felesége néha rájárt, hogy az illatukat megszagolja.

Aztán a dombról észrevette, hogy az egyik ló megbotlik. Azonnal odavágtatott, és a ló törött lábát a kezébe vette. Megsimogatta, vizsgálta. Nem volt kitűnő ló, törött lábbal nem élhetett. A szájánál azonban különös, szokatlan habot vett észre, amibe véres nyák vegyült. Ez nem történhetett az esés hatására – gondolta. Mi lehet ez? Visszaterelte az állatokat a jurtákhoz, és elkezdte vizsgálni a szájukat. Egyik is, másik is véresen habzott. Megitatta őket, és gondterhelten ment be a jurtába. A tűz fölé feltett forralni egy üstöt, és szedett néhány füvet a mezőn beleválónak. A teát szürcsölve csak bámult a tűzbe. Aztán felpattant, és ismét megnézte az állatok pofáját. Nem javult. Talán abban bízott, hogy magától elmúlik? Odaszóította kedvenc lova nyakához a fejét, és könnyezni kezdett: te ugye nem betegszel meg? Aztán sebesen átnyargalt a szomszéd-sághoz tanácsért.

Mire másnap délután hazaért, már hét ló dőlt ki, pedig meghagyta: kíméljék őket, most egy ideig ne fusanak. A jurták közelében lehelték ki a lelküket. A juhok kevesen voltak, Örvéd nem tartotta sokra őket, ő a lovakat szerette. Ahogy leszállt a lóról, megnézte kedves hátságának pofáját, és azonnal kiverte a veríték. Amitől félt, bekövetkezett: az is vért nyáladzott. A szomszédban sem kapott jó híreket. Állítólag délről különös betegség terjed a jószág közt. Az állatok tüdejét támadhatja, és a belső sebektől aztán elhullanak. Egész méneseket irtott már ki ez a vész. Örvéd végignézte, ahogy néhány hét alatt az összes lova elpusztul. Eleinte még elkezdtek füstölni a húsukat, majd gödröt ásni, hogy mélyen a gödörben felhalmozzák a sok húst. De aztán már annyi dög volt, hogy lehetetlen volt feldarabolni és eltenni. Fa sem volt, bokor sem volt elég, hogy elégesse a sok állat maradványát. Aztán egy hatalmas gödröt kezdett ásni, de rájött, hogy gyorsabban hullanak az állatok, mint ahogy a gödör térfogata nő. Rátámaszkodott az ásóra és könnyezett. Ahogy körülnézett, látta, ahogy gazdagsága és büszkesége néhány hét alatt a semmibe foszlik.

Családja hiába kérdezgette tőle, mit tegyenek, mit tudnak segíteni, ő szótlanná, mogorvává lett. Aztán már csak az a pár tucat birka maradt. Abból egy család nem él meg. Nemzetségének más tagjai is hasonló sorsra jutottak, tőlük sem várható segítség. A karakalpak szomszéd-tól kaptak egy kis túró. Először azt tervezte, hogy felkerekednek, és a távoli, Amudarja vidéki városban valami munkát találnak, bérpásztorkodást, valamit. Aztán a koldusok jutottak eszébe, hogy azok sem véletlenül jártak így. Végül is úgy döntött, hogy

elindul a hasonló sorsra jutott más családfők útján a távoli kán udvarába, hátha kapnak valami feladatot: katonáskodást, őrzést, csikósmunkát. Bármit. Amikor elindult, felesége és gyermekei úgy búcsúztak tőle, hogy mindegyikük szívében az motoszka: sohasem látják viszont egymást. (...)

(...) Háborúra készültek. Kellett minden harci készség, szerszám, fegyver. Úgy tervezte, hogy két fiával indul majd útnak, szólt is nekik, hogy készülődjenek, bármikor megjöhet a hír, hogy menniük kell a gyülekezőhelyre. Az egyik fiú azt mondta, hogy alig van vas nyílhegyük, alig egy tucat, a csont nyílhegy meg sem az ellenség bőrpáncélját, sem láncpáncélját, de valószínűleg még a nemezpáncélját sem üti át, és túl könnyű is. – Igaz – mondta az apja –, kevés a nyílhegy. Készíts helyette néhányat kőből, és húzd be a vesszőnek való fába, kötözd át, az is jó lesz. Régen így is csináltak nyílhegyet a vesszőre. – Nemigen tetszett az ötlet a fiúknak, s bár az egyik megpróbálta, gyatrán sikeredett a mű. Nem ment nekik a kőel pattintása, sem a csiszolása, ráadásul igazán alkalmas éles követ sem találtak.

Aztán eszükbe jutott valami: az egyik közeli dombon apró halmocskák vannak, amiről azt mesélték, hogy a régen itt élt emberek sírjai. Szent hely volt valaha. Most azonban csak Martidombnak nevezték. Az apa átment a testvérehez, aki a közelben lakott, és megkérdezte, mit tud a sírokról. Kiderült, hogy azoknak a sírjai, akik őelőttük itt éltek, a burtaszoké. Tehát akiket az őseik legyőztek. Elégedetten ment haza az apa, és szólt a fiúknak, hogy másnap vegyenek magukhoz ásót, elkezdenek keresgélni, hátha ad az Isten nekik valami szerencsét.

Úgy is lett. Hajnalban indultak, és elkezdték a kis sírhalmokat megásni. Először a nagyobbik fiú talált nyílhegyeket. Három vas nyílhegy volt, felujjongott, ahogy megtalálta. Aztán zablát és kengyelt is talált, és kiszáratva az apa is büszkén mutatott fel valamit: egy koponyát. Ahol a koponya, ott a kincs! Keresgéltek. Előkerült egy övcsat, a másik sírban meg tizenkét nyílhegy és egy ezüstrátétkkel ékesített lószerszám maradéka, az ezüstveretekből legalább két tucatot találtak. Azoknak az ötvösnél nagyon jó ára van. Beolvasztja őket. Na, ezekből annyi nyílveaszt cserberélünk magunknak, gondolta az apa, amennyi csak jólesik, és eltette a nagy zsákmányt. (...)

(...) Női dolog. Persze. Ezzel vigasztalják – gondolta – az aggódó apákat a szüléskor. De ahogy hallotta a zajokat, a kiáltásokat, és látta a ki-be szaladó öregasszonyokat, akik sűrögtek-forogtak, vizet hoztak, valamit kiöntöttek, máskor valamit kimosztak, és egy alkalommal valami füstölővel a ház körül járkált az egyikük, míg bent a többiek hadarva kántálni kezdtek valamit, egyre inkább kiverte a hideg veríték. A leendő apuka felnézett, majd lenézett, kezét tördelte, és a szomszédságból odaérkező barátját kérdezte: – Neked milyen volt az első gyereked születése? – Ez lesz életed legszebb napja – hangzott a válasz.

– Hát, bizony, a gyerek nagy kincs és nagy teher; ettől kezdve az ember élete már nem zsákutca: van folytatás, van út, persze feladat is – bőven – szólt át a másik barátja is a szomszédból. – A nemzetség folyójának vize már nem szivárog el a sivatagban, az erdő nem végtelen és kiúttalan többé. Mintha meglátnánk a fényt – a saját-

tunkat: óbennük is. Van, aki aggódjon érted, van, aki dolgozzon veled, van, aki gondoskodjon rólad öregkorodban. Nem vagy egyedül. Aztán ha kell, majd imádkozzon érted. Egyszóval az élet gyermek nélkül hiábavaló. De a szülés, na az, az valóban rettenetes. Egy apának se kívánom azokat a percekét – mesélte a szomszédja –, vagy is kívánom – helyesbítette magát –, de átélni igazán szörnyű. Úgyhogy természetes, hogy aggódsz. Hallottam valakiről, aki férfi létére úgy nyögött és sikoltozott, mintha szülne. Nálunk ez nem szokás – bízd hát Istenre magad, és imádkozz!

Nehezére esett figyelni barátja szavaira, mert odabent csönd lett. Mi történhet? – töprengett. Mi? Egy halk sóhaj. – Valami baj van? Ugye nem történik semmi velük? – kérdezte. – Nem – mondta a barátja. – Minden rendben lesz. – Sóhajtott. De nehéz a várakozás, és be se mehet, nem tud segíteni, nem tud semmit se, azt se, hogy mi is történik valójában. Mindenesetre már-már megfordult a fejében, hogy rögtön bemegy a házba és megkérdezi, mi van, de barátja rászólt: – Hagyd, nem mehetsz be – mindent elrontanál. Ráadásul olyan tisztátalanná válna körülötted minden, hogy én is elszaladnék. S talán rájuk is bajt hoznál. – Igen, tudom – mondta a férfi. – Tudom. De olyan nehéz.

Aztán felsírt egy kisgyerek odabentről, és az apuka arca felderült. Megvan. Igen. Meglett. Ahogy kijött egy asszony, azonnal odasietett hozzá: – Fiú, lány? Hogy vannak? Mikor láthatom őket? – Eljön az ideje – válaszolta a vénasszony –, fő, hogy egészségesek. Nagy szerencse. – Az asszonyt egy hónapig nem láthatja a férje, ez a szokás. Még csak be sem mehet hozzá. A gyereket azonban – de csak mivel fiú volt az istenadta

– kihozták neki másnap. Egy puha, fehér kendőben volt, ami beborította kis buksiját. Mi ez, öregasszony? – nevetett az apa. – Na gyere, fiacskám! – Megfogta a törékeny testet, és nézegette. Olyan mély melegség, boldogság öntötte el, amilyent még nem érzett. Mint amikor a világ nem idegen többé. Otthon vagyok benne, gondolta, most már én is apa lettem. Aztán ahogy a gyereket vizsgálta, arra gondolt: elég rémséges... De csak annyit mondott ki: – Milyen szép. – Aztán mégis kibökte: – Más gyereke is ilyen vöröses bőrű? – Igen – válaszolta az anyó. – Pont ilyen. – Jó, az jó. Ha ez normális, akkor az jó. A büszkeség és a gondoskodás, a szeretet és a világban otthonlét érzése kavargtak benne. – Na – mondta az anyó –, ha már a tiéd, hát mutasd fel! – Persze – válaszolta a férfi –, rögtön. – Csak a rítusok előtt még had ölelje meg és adjon egy csókot az arcocskájára – az első szülői csókot. Aztán ha nagyobb lesz, majd megtanítja embert ölni, fosztogatni is. (...)

(...) A gyerekek a patakparton játszottak. Ahogy az kissé elterült, és folyása méltóságosabbá vált, sima víztükör alakult ki, amely vagy tíz méter széles tavacsskát alkotott. Hosszában dobva a kavicsok akár tíz-tizenkét pattintással kacsáztak – persze csak ha ügyes kéz dobta őket. A nagyobbik tanítgatta a kicsit, akinek már-már sikerült három-négy ugrást előidéznie, és büszkén nézett bátyjára. – Na, ide figyelj! Látod a kezemet, alacsonyan indítva, vízszintesen, a követ kissé ferdén felfelé állva pördítve dobom el. – Igen, igen! – ujjongott az apróság. És lám, most vagy nyolcat kacsázott a lapos kavics a dobása után. Juhé! A víztükör azonban fodrozódni kez-

dett, és a halak hirtelen a mélybe úsztak. Elrejtöztek. A parton kurutytyoló békák is beugráltak a vízbe, és iszapfelhőcskét széteresztve ásták be magukat a rejtekhadó fővény mélyére. A gyerekek széttekintettek, de nem láttak semmit. Aztán a robaj egyre erősebb lett, és a nagyobbik vállon ragadta a kisebbet, ledöntötte a patak homokos, magas partjának menedékebe. – Lapulj le! Vigyázz!

Aztán feltűntek az állatok. Gyönyörű, csillogó hátú lovak vágtattak feléjük, egész felhőt kavarva patáikkal. Lehetek vagy százan. A hajtók kiáltásai messziről hallatszottak, de egyre közelebb értek. – Kik ezek? – kérdezte a csöppség. – Nem tudom. – A barna és tarka lovak sokasága a víz felé vette az irányt. – Takard be magad homokkal! – parancsolta ellentmondást nem tűrő hangon a nagyobb. És elkezdte a kisebb gyerekekre hányni a port a meredek rézsún. Amikor a kicsinek már csak az arcoskája látszott ki, önmagát is elkezdte betakarni, de addigra a lovak már a patakba gázoltak, ittak, nyertettek, prüsszöltek. A hajtók közül két marcona arcú, süveges vitéz lovagolt a ménes mellett. – Az elhajtott állatokat terelik haza az idegen harcosok – magyarázta a nagyobbik fiú suttogva. – Most nem szabad megszólalnod! – A lovasok közül az egyik észrevette, hogy valahonnan figyelik őket, és a talpnyomokat kezdte kutatni. Elővette iját, és felajzott egy vesszőt. Csillogó övdíszén úgy táncolt a napfény, mintha tükörrel ingerelné a bámuló gyerekek szemét. Pompás ruhájuk mellett a nyeregben nagy halom valami dudorodott, és ahogy pihenni kezdtek, máris előrajzottak a környékbeli legyek. Úgy döngtek a zsák körül, mint a méhek a kaptárnál. Rászálltak a zsák oldalára, majd ahogy a vitéz rájuk legyintett, ismét felszálltak és

veszett keringésbe kezdtek, el nem távolodva remélt zsákmányuk mellől.

Aztán a harcos visszahuppant nyergébe, oldalra lépdelt a lovával, és majdnem rálépett a homokba betemetkezett gyerekekre. Ahogy felnéztek rá, a nap előtt a sötét árnyékkép úgy táncolt, mint a lángnyelv, izmos lova nyergében felágaskodva. Ismeretlen nyelven szóltak egymáshoz, és a másik is elővette iját. Aztán a kicsi, ahogy a ló patája alig egyarasznyira dobbantott mellette, felsikított. A harcos hirtelen ránézett, épp a szemébe. Mint két béka az iszapban, úgy lapultak a homokba takarva. A harcos felajzott nyilát rászegezte a nagyobbikra, és farkasszemet nézett vele. A másodpercek úgy múltak el, mint a súlyos szívdobbanások. A gyermek nem sikított, nem sírt, csak nézett, nézett szembe az emberrel. A férfi még jobban megfeszítette iját, és felágaskodott a nyeregben. A lovak szürcsölve itták a patak vizét. Hirtelen mégis csönd szállta meg a patakpartot, és a kisebbik gyerek deréktájánál a homok átnedvesedett. A harcos felkacagott, és leengedte fegyverét. Kiáltott egy jót a társának, majd kiadták a parancsot az állatok továbbterelésére. Úgy vágtattak el, hogy közben a marcona ember még egy ideig figyelte az apróságokat, majd megszorította lova oldalát, és vágtattak tovább a lovakkal, kelet felé. A gyerekek még jó ideig beásva maradtak, és nem mertek szólni. Aztán a nagyobbik kiugrott, és megölelte testvérét, kihúzta rejtekeéből. (...)

(...) Az állatokkal együtt, tehát meglehetősen lassan haladtak. Szinte minden lépésre, rántásra nyikordult egyet valamelyik szekér. Most már nem kellett az ellenség rablócsapatától tartaniuk, hiszen messze elhagyták

a fűtengert. Idegen vidékre értek. Már nem siettek. Bár volt itt is valami útnak nevezett keréknyom, a fenyvesek felé közeledve egyre mélyebbek lettek az árkok, egyre sárosabbak a gödrök. Egyszer többször akadt meg a szekér és kellett leszállni a lóról, nekifeszülni – kiszabadítani a megrekedt járművet.

Az állatok is elfáradtak, az emberek is. Egyszer szótlanabbak lettek, egyszer többször néztek egymásra haraggal. Aztán már egy rossz mozdulat elég volt, és elcsattant egy-egy kiáltás. – Hagyd már! – ordította Szil apó. – Hagyták. Bár az elfojtott indulatok átadták helyüket a némaságnak, a feszültség úgy gyarapodott a szívekben, mint eső után a gombák a korhadat fatörzsön.

Esténként hevenyészett tábort vertek. A tűz mellett a másnapi feladatokat beszélték meg, és azt, hogyan gyógyítsák meg Bilka anyót. Őt mindenki szerette, és nagyon megsínylette az utazást. Szil apó a sátrában feküdt, töprengett. Néhány napra megálltak, hogy a továbbvezető utat megbeszéljék barátjukkal, aki elvezette, és most is kíséerte őket saját, északi hazájába.

Ez az állomás már különös, hatalmas fenyők tövében terült el egy sziklás partokkal körülvett kristálytisza tavacska partján. A gyerekek a soha nem látott méretű fákat bámulták és apró tobozokkal dobálózta. A felnőttek tanácskoztak. Körül kellett nézni, ajándékokat vinni a szomszédos helybeli család földbe vajt, gerendákkal ácsolt tetőszerkezetű, füstös szállására, hogy békés legyen az útjuk. Egy szürke csikót vittek, annak nagy érték van erre felé.

Bilka anyó csak nyöszörgött, és azt mondta, az ő szíve már akkor meghalt, amikor elhagyták a füves látóhatár végtelen és mosolygó orcáját. Nemsokára valóban elment. Követte

lelkét, hiszen az ott maradt a déli puszták viharos végtelenjében. Eltemették, és másnap továbbálltak. Az anyó sírját megjelölték az óriási fán, rávésték jelét: egy kört és a belőle kifutó három ágat. (...)

(...) A jurtában csend kuporgott, hosszan, hunyorogva, mintha egy lenne a gubbasztó alakok közül. A füstöt a kinti szél visszanyomta a nemezfallak közé. Lefelé néztek az emberek, az anya is, aki csecsemőjével bíbelődött, a fiú is, aki kését élezgette, az apa is, aki a tűzbe bámult. Mindenki feje a föld felé fordult, mintha csak az öreg föld titkos szándékát kémlelte volna a csecsemőöltöztetés, a késcsiszolás és a tűzbe nézés távcsövén át. Senki sem szólt.

– Menj át a szomszédba, a cseremiszekhez, és hozzád tőlük gabonát! – parancsolt rá serdülő fiára Karabaj.

– Nem megyek – válaszolta a fiú.

– Micsoda? Ellentmondasz apádnak? Büdös kölyök!

– Akkor sem megyek. A cseremiszek már megmondták: nem kell nekik több ló, se bárány, se juh. Nem tudják etetni, nem tudják mire használni. Nem adnak több gabonát. Ráadásul alig van már állatunk, elhullott a zöme. Mit adjunk?

– Nem adnak. Értem – mondta Karabaj.

– És apám... miért nem mész te magad? Talán jobban tudsz hatni a szívükre...

– Mert ha én megyek, és nem adnak, akkor előveszem a késemet és az íjamat, és elveszem erővel.

– Tudnak ők is löni. Késeik nekik is vannak. Megvédik magukat.

– Talán ha összefognánk Csügötejjéssel a Bajmaktól. Ők is éheznek. Náluk is pusztulnak a juhok, lovak.

– Imádkozzatok inkább, hogy múltjon el végre az aszály, és ismét nőjön a fű, hízzanak az állatok – szólt közbe az anya.

– Ki kérdezett, asszony? Ez a férfiak dolga, a baskírok nem könyörögnek Allahhoz ilyen csip-csup ügyben. Ha segíteni akar, úgyis látja, hogy éhezünk. S ha segíteni akar, akkor ad esőt is.

– Apám! Ha Csügötejjel megtámadjuk a cseremiszeket, előbb-utóbb ők is visszaadják a kölcsönt, és mindkettőnkél lesznek áldozatok.

– Na és? Kevesebb száját kell majd etetni...

Kintről a kutyák ádáz csaholással szaladtak el a távolba, ami egyet jelentett: valaki közeleg a táborhoz. Karabaj magához vette iját, tegezét és tórét. Kilépett a jurtából, harcra készen. Aztán bent a fiú és anyja hallották, amint visszaparancsolja a kutyákat. Ez csak egyet jelenthet: ismerős közeleg, nem harci szándékkal. A fiú is kilépett a jurtából, fejébe húzva nemezsüvegét, magára rántva csizmáját. Egy szekér bukácsolt át a domb gerincén, a porló keréknyom vajatában mintha sínen haladt volna. A cseremisiz Lijeserla volt az. A szekéren zsákok. A fel-feltámadó szél a port kavargva felhőkké gyúrta és söpörte a jurta felé.

– Hé, szomszéd! – kiáltott Lijeserla. – Béke veled!

– Veled is, Lijeserla! Mi járatban?

– Hoztam egy kis gabonát.

– Megvagyunk nélküle, köszönjük.

– Apám! – rémült meg a fiú.

– Menj csak haza, Lijeserla, nincs itt semmi dolgod. És vidd vissza a gabonádat. Majd veszünk, ha szükségetek lesz az állatainkra.

– Ezt ajándékba hoztam, Karabaj – mosolygott Lijeserla, és Karabaj egy pillanatra csöndben nézte, ahogy a szekér megáll a farakás közelében.

– Hát, ha ajándékba, akkor gyere, szállj le! Gyere be a jurtába, Lijeserla!
– Jó.

Lepakolták a három zsákot, és egy apróbb zsákban északi gyógyteafüvek is akadtak, ami a portól való hörgésre kitűnő gyógymódot jelentett. Keveset beszélgettek odabent, Lijeserla hamar visszaindult a falujába. Aztán Karabaj odahívta a fiát, és csak annyit mondott neki:

– Látod, Allah félelmet ültetett a cseremiszek szívébe, hogy meg akarják előzni a bajt. Ezért hoztak gabonát. Hála legyen érte a magasságosnak!

(...)

(...) Ahogy olvadni kezdett a hó, és a száraz hideg átadta helyét a nedves rügyfakadásnak, a jurtán futótűzként terjedő penészfoltok jelentek meg. A párás reggeleken szinte látni lehetett, ahogy bekússzák a vajszerű felületet, mélyére hatolva aztán átütnek az anyag rétegein, és odabent fojtó, rossz szagot eresztenek ki. Nézték, ahogy az összehajtvá tárolt hatalmas takarók és a külső fedőrétegek száritani kített nemezszőnyegei lassanként megrohadnak. A nedvesség átterjedt a faszerkezetre, és egy este a tűz körül ülve hallották, hogy nagy recsegnél egyik-másik borda a tető fakörének közelében elreped, meghasad, és a jurta addigi katonás, szabályos kupolája megroppan. Felkapták a fejüket. Ránk szakad az ég! – gondolták a gyerekek, akik meg voltak győződve, hogy a kinti sötét, súlyos felhőkkel borított égbolt nyomta be a jurta tetejét. Aztán elkezdett zuhogni az eső, és meg sem állt hét egész napig. A jurtában itt-ott a megroppant tetőszerkezet mentén elkezdett halvány cseppekben, majd meg-megszakadó láncként becsordogálni a víz. Ördög

vigye ezt az időt! – mérgeződtek. Mikor süt már ki a nap? Nálunk, a füves pusztán ilyenkor már a pipacsok nyílnak ezerszám... De az eső nem állt el, s amikor kinyitotta ajtaját a nap, és ismét kibámult a felhők között, rájuk nézve újra a penész és a fojtó szag seregeit küldte. Mit tegyünk? – kérdezték maguktól. Mit tegyünk? A közelben lakók földbe vájt gödörházaikra gondolva szinte hányingert kaptak attól, hogy a földbe vájt kunyhókban kell lakniuk azoknak a szerencsétleneknek. Tavaly ősszel keltek csak útra, és most, tavasszal már rá kellett jönniük, mennyire más ez a vidék: a tél hosszabb, és bár egyáltalán nem sokkal hidegebb, sokkal több hó esik. Az állatok közül sokan nem bírták kikaparni patájukkal, lábukkal a hó alól a füveket, és úgy lesoványodtak, hogy le kellett őket vágni. A gazda próbálta ugyan helyettük hatalmas deszkákkal elsöpörni a havat, de a roppant tömegű hó csak esett, csak esett, és az állatoknak alig akadt valami élmük. Ilyen mély havat lenn, a füves pusztákon sohasem láttak. A gyerekek hóalagutakat vájtak bele, és kacagva játszottak, mígnem apjuk rájuk parancsolt, hogy gyűjtsenek ők is fűvet a hó alól; de ez a fű nem olyan volt, mint a régi otthonukban: a hó elnyomta és földdel vegyítve lehetett csak gyűjteni őket, az állatok undorral elfordultak tőle. Hát hova jöttünk mi? És minek? Az állataink harmada az úton, másik harmada a télen hullott el. A jurtánk beázik, elrohad. A levegő visszapréseli a füstöt a kupolába, és mindenki menekül otthonról. Kinek kellett ez az új világ? Inkább veszünk volna oda a rablók támadásaiban! Az is jobb lett volna, mint így, lassan elrohadni, elenyészni jószágainktól megfosztva, szegényen, hevenyészett, földfalú putrikat vájva a nedves talaj-

ba. Lassú halálra kényszerülve. Aztán kisütött a nap.

(...) Már jó ideje dühös volt. Verte a kutyáját, ordított a jószágokkal, és néha napokra elment „kerülni egyet” – az erdőbe. Vadászott. Az valahogy mindig megnyugtatta. Magához vett egy kis sót, egy tömlőnyi vizet, tűzgyújtó készségeit, fegyvereit, és néha nem is köszönt, csak bejelentette: „elmegyek néhány napra vadra”. Az asszony különös módon szótlan volt, pedig máskor megmondta, amit gondolt; most azonban csak tett-vett a kis, félig földbe mélyített, ácsolt faszerkezetű házikó körül. Nyáron mindig itt laktak, kijöttek ide a vadászterületük szívébe. A kutya is csak figyelt. Nagyokat csapott a baltájával, ahogy a fát vágta. Nagyobbakat, mint kellett volna. Láthatóvá akarta tenni, hogy rohadt egy kedve van. Az asszony elővett valami anyagot, és varrogatni kezdett lekuporodva, némán, a ház túloldalán. A férfi meg hevesen vágta a fát, és néha csettintett egyet a nyelvével. Aztán ahogy egy suhintásra a kettéhasított fa felcsapott, hát a homlokát érte a hasáb. Kiserkent a vére. Na, ez előntötte az agyát, indulata többé nem tudott medrében maradni, és sodort magával mindent. Szorongatta kezében a baltát, és átment a ház túlsó oldalára. Ráordított az asszonyra, hogy hozzon valamit, bekötni a sebét. Az azonnal eltűnt a házikóban. Törölgette a vérért. A kutya eliszkolgt egy környékbeli bokorba, onnan leste, hogy mi lesz. Eltel négy-öt perc, mire az asszony előjött. Addigra úgy felhergelte magát, hogy csak ráüvöltött: „Tőled talán már el is vérezhetnék!” És úgy képen kapta szegény párát, hogy elterült, és csúnyán bevete a fejét a ház oldalába. Nem kelt fel. Csak nyöszörgött, amit

a férfi az első pánikszerű rémületében jó jelnek tartott: tehát él. „Elmegyek néhány napra” – mondta egy perc múlva. Felkapta fegyverét és elsietett. Az asszony még mindig feküdt.

Nem néhány nap telt el, hanem néhány hét. A vadászat hosszúra sikeredett, no meg nem is akaródzott neki visszatérni a házhoz. Önmagát vádolta-e, vagy még a haragja parázslott hamuszín kedve alatt, maga sem tudta. Csak ténfergett, megevett mindenféle madarat, amit lőtt magának, majd bekövetkezett a baj. A medve hajnalban kapta el, és nagyon összemarta, de valahogy sikerült belevetnie magát egy folyóba, és azon lesodródott, leúszott. A túlparton kitántorgott, és véres tagjait figyelte. Összekuporodva lerogyott és elaludt. Éjszaka vijjogásra és vadak csatájára ébredt, de alig nyitotta ki a szemét, a csillagok csak táncoltak a szeme előtt, és a hold karéja éles csőrként, fenyegetően körözött felette. Tébolyultan visszaaludt, és egy teljes napig tartó mély álomba merült. A hasa ébresztette, és a torka. Torka kiszáradt, a hasa az éhségtől sajgott. Odakúszott a folyóhoz és ivott. Néhány füvet tömött a szájába, aztán újra elterült. A vére már majdnem feketén csillogott a földön körülötte.

Amikor hazafelé támolygott, egyre csak arra gondolt, hogy milyen galád módon bánt el azzal a szerencsétlen asszonnyal. Meg sem érdemli, hogy segítsen majd neki, bekötözze sebeit. Néha megállt, és eltöprengett, hazamenjen-e, vagy csak kuporodjon le, és hagyja magát átúsztatni az életből a túlsó partra. Aztán mégis mindig továbblépett. Amikor a dombocska fái között először megpillantotta a kunyhó füstjét, és megérezte illatát, már úgy érezte, hazaért. Mégis még egy órába telt, mire a házhoz ért. Az

asszony a kutya csaholására jött elő. Tétován, kezében egy tállal. Meglátta a sebekkel borított combját, vállát és karját, és rögtön odaszaladt hozzá. Megölelte oldalról és támogatni kezdte a kunyhó felé. Egyikük sem szólt. Nem tudtak mit mondani. A kutya a gazda kezét kezdte nyalogatni, ahogy az vonszolta magát az ajtó felé. Így üdvözölte. Aztán a férfi olyat tett, amit korábban még nem. Megállt és azt mondta: „Bocsáss meg!” A nő zokogni kezdett, de csak egy percre. Aztán ápolta férjét heteken át. Néhány hétbe is beletelt, mire ismét megszólaltak. (...)

(...) Hiába könyörgött, feleségét nem merte magával vinni az új Nap ünnepére. Messze volt, s nem merte másra bízni a jószágok felügyeletét sem. Aztán meg ki tudja, mi történik velük a hosszú úton, és amikor megérkeznek a kán szállására. Oda nemigen szoktak nőket vinni, csak az előkelők, akik egész kísérettel érkeznek. De ő csak egyszerű szabad pásztor, még csak nem is nemzetsége vezetője; ő csak a fiával megy a birkózóversenyre, szerencsét próbálni. Asszony oda csak ne jöjjön, még bajt is hozhat rá. Meg vele ugye törődni is kell, pedig a kumisz az átmulatott éjjelek komisz hangadója... Aztán meg mi lesz, ha veszít a versenyen?! Az asszonykám maradjon itthon, van elég teendője.

Amikor megkapta felesége unszólását, aztán hallgatag, lesütött szemű nézését, majd feddő pillantását, kezdett elbizonytalanodni, de az itthon maradó jószágok száma, a feladatok mennyisége meggyőzte: nem jöhet! Erre a felesége hirtelen újabb változáson ment át: kérésekkel állt elő. Gyöngyöket, új selyemanyagokat, női kést, tűt és díszeket akart. Ezzel majd

úgy fogja érezni – mesélte –, mintha ott lett volna ő is. Kedves volt ismét, gyengéd és segítőkész. Egy listát állított össze, fontossági sorrenddel, hogy az ünnepségen minden alkalommal jelen lévő gazdagokkal mit cseréljen prémekre, jószágokra, és ha árusok lesznek, tőlük majd miket vehet. Ráállt a dologra, pedig tudta, hogy nemigen engedhetnek meg maguknak ennyi fényűzést.

Ahogy az úton táborot vertek a bortakok területén egy folyóparton, elővette a listát, ahova a nő rajzokkal, ábráskákkal felrótt mindent, amire vágyik. Selyem – gondolta –, abból sok szépet lehet készíteni, brokát, finom déli vászon, hát persze. Elképzelte az ő drága asszonykáját ennyi szép kelmében, és összefacsarodott a szíve. Neki bizony sohasem lesz elég pénze, hogy ezeket a kívánalmakat teljesítse. Jaj, mit fog hozni az ünnepségről... s mi lesz, ha alig lesz valamire, s ha épp semmire sem pénze. A fia hallgatagon ült a tűz mellett. – Félsz, fiam? – Mitől? – A versenytől. – Félek. – Lesznek ott ügyes legények, az már szent igaz! – Bizonyára apám. – S te félsz a vereségtől? – Félek. S mi lehet az otthoni állatokkal? Ki tudja, talán már meg is kellene védeni őket. – Lehetséges. – Talán jobb lenne, fiam, ha ez évben kimaradnánk ebből a mulatságból. – Ahogy akarod, apám, tegyél belátásod szerint. – Fiam, ez a három bárány és két csikó otthonra is jól jönne, talán a bortakoktól is cserélhetnénk egy bárányt cérnára, tűre, aztán visszamehetnénk anyádhoz. – Meglehet, apám... (...)

(...) Messze még a hajnal, most igyunk, Dzsánbá! Igyunk, jó cimborám, ha már összehozott minket a jó sors! Itt a kumisz, koccintsunk! Tölt-

sük meg kedvünk kupáját is jókedvvel! Meséld el, mi történik felétek, a Szari-kopa-tavon túl? Ül le ide, a jobbjomra, s te, Gázli, hozz kumiszt, a friss, illatos nedűt, hadd kortyoljunk egy keveset drága barátommal! Mesélj, az állatok híznak, jól legelnek? Nincs szárazság, nincs dögvész, nincs rablóhad arrafelé? Na és mi járatban vagy erre? Ültesd ide a fiadat is melléd, hiszen szép szál legény lett, most már ő is igazi tartali férfi lesz, az bizonyos! Már nem lecseppenő édességért járkál a lányok jurtyája körül, igaz-e? Büszke lehetsz rá, jó Dzsánbá! S hogy van kitűnő feleséged, sudár termetű lányaid, és a csöpp fiú, akiről a múltkor meséltél, Urtak? Jaj, de nagy örömmel hallom, hogy mind egészségben, bőségben éltek, ez bizony manapság oly fontos, hogy erősödjünk, mert a kogunbekek jönnek, terjeszkednek, elveszik a jószágot és elhajtják a népet. S mi hova fussunk, a földművesekhez, északra? Hogy igásállattá tegyük lovainkat? Soha! Drága jó barátom, egyetlen Dzsánbám, nagyon örülök jöttödnek, igyunk, egykomám, ki tudja, mikor találkozunk újra! Emlékszel, ifjú korunkban a lovasversenyen milyen jókat mókáztunk? A gyerekkori lovamat még ma is megsiratom, ha eszembe jut, Csitriknél nem volt szebb mén! De a te lovad, Batak is kiváló jószág volt, hiszen a nagy versenyen fej fej mellett haladtunk egészen a Rujdag hegyig. Fiatalság, bolondság! Nem kellett volna lemaradnom a miatt a csillogó szemű lányka miatt, hogy csókot csenjek mézédese ajkáról, Dzsánbá, különben én nyerhettem volna meg a versenyt, nem te! Bár végül is nekem is jó sorsom lett, látod, a lábasjószág betölti a látóhatárt, bármerre vonulunk, elkerült a baj, az őseink mosolyogva gondolnak ránk. De az ellenség is sandít felénk, figyel, szimatol, ácsingózik!

Nemrég a Nim folyónál a Vajta család mind odalett, földjükön már a kogunbekek legeltetnek. Te is tudod, a kán nem engedte, hogy megtoroljuk, mert kiegyezett velük. Szóval itt vannak a nyakunkon, jól jön a jó barát manapság. Dzsánbá, meg sem ismernéd a lányomat, Szigitét! Tiszta anyja. Ő is kitűnő asszony lesz, erős, egészséges, kitartó, odaadó és nagyon szófogadó teremtés. Hiszen a fiad is ismeri, látom rajta, a nagy kizlarkenti vásárban minden évben összefutottak, s nem csodálkoznék, ha a kutyák azért ugatnának éjszaka a domb felé, mert a fiad ólálkodik a szálláshelyünk körül... Jaj, ne vedd zokon, Dzsánbá, nem komolyan mondom, tudod, milyen boldos vénember lettem már, hiszen az első unokámat várom már fiam, Temir után! Meséld el, kérlek, van-e célja utazásodnak, mondod, hogy a kánhoz igyekszel, de mi okból? Hadd halljam! Feleségért? Talán bizony nem kánlányt akarsz a fiadnak? Jól érzem-e? Hogy nem? Szóval nem erről van szó. Pedig amilyen gazdag és erős legény lesz ebből a fiúból, Dzsánbá, kit szemeltél ki neki? Ki az a szerencsés, aki fiakat szül majd neki és nagyasszony lesz mellette? Hogy ne gondoljak mással? Miért ne? Hogy van itt is szép leány, ebben az aulban? Talán bizony nem Szigitét szemelted-e ki? Hát mégsem tévesztett célt élcelődésem nyila, s a fiad jár erre néhanapján... Egy nagy baj van, kedves egyetlen barátom, hogy Szigitét elígértem a nagy Balabájnak, a folyón túlra. Igaz, Szigite még nem válaszolt nekem, hogy menne-e világot látni a homokon túli legelőkre, de Balabáj nagyon magabiztos kérő volt, nézd ezt az orosz tört, ezt ő hagyta itt nekem. Most hogy sértsem őt meg? Jaj, de nehéz helyzetbe hozol, Szánbá, de megfájdítod a szívemet! Mit

veszel ki a takaródból? Beletekerve mi van? Hadd lám! Hiszen ez egy hosszú csövű puska, perzsa holmi, ha jól látom, hú, micsoda fegyver ez! S mihez kezdesz vele, barátom, csak nem fenyegetni akarsz, kényszeríteni? Haha! Hogy ezt nekem szánod, hogy a jegyesség öröme hoznád? Jaj, Dzsánbá, jaj, micsoda bajt hozol rám! Hogy adjam ki Balabáj útját? Mit mondjak neki? Csak nem adhatom neki vissza a tört?! Mondjam-e szégyenkezve: meggondoltam magam?! Hiszen az nem lenne tisztességes! Azt mondod, hogy kérjük ki Szigite véleményét is? De hát mit tudna ő erről? Mit tudna ehhez hozzászólni? Nos, rendben, a barátom kérését megfogadom: megkérdem őt. Gázli, hozd ide Szigitét, hadd vonjam kérdőre! De te, Dzsánbá, nagyon magabiztos vagy, látom a szemed csillogásán, hogy ezt a lánykérést nem az én jurtámban kezdtétek! Na, milyen világ az, ahol az apát már becsalogatják a verembe! Jaj, hova leszünk, ha már a lányok döntik el, hogy kikkel kötünk szalagot egymás lovára?! Ejh, Szigite, megjöttél-e? Ne süsd le a szemed, lányom, ne süsd le, hanem felelj meg apád kérdésére: Balabáj úrhoz vagy Dzsánbá fiához, Elidhez mennél-e, már ha neked kellene döntened apád helyett, úgy értem... De jól gondold meg ezt, mert bárkit kosarazzunk is ki, annak úgymond heves következménye lesz, lányom, s gyakran fognak felriadni a jószágok eztán, ha magunkra haragítjuk Balabáj fiait! Értem. Adjuk ki Balabáj útját. Nos, az nem megy csak úgy, hiszen már megállapodtunk. Harcot kell kezdeni, és akkor a háború miatt fel lehet bontani az eljegyzést. Úgy kell harcot kezdeni, hogy senki se tudja, miért kezdjük. Dzsánbá! A ti nemzetségetekből valaki elhajtja néhány lovunkat éjszaka, és Balabájék

földjén engeditek el. Mi aztán megtaláljuk őket másnap, és kész az ürügy a támadásra, amire most együtt készülünk. Megkérünk benneteket is, hogy a másik irányból támadjatok rá Balabájékra, és így meg tudjuk őket szorongatni. Ha nem bontják fel önszántukból a megállapodásunkat Szigite kezére, akkor megöljük őket. Mindet, hogy ne tudjanak bosszút állni. Jó lesz így? Rendben, akkor megállapodtunk. Áldásom rátok. (...)

(...) Jó nagydarab az a kokcsidáli barom – gondolta Vidákuppo –, de ahogy legyőztem a bizmekit és a legyőzhetetlennek hitt karajetiszuit, úgy fogom leteríteni ezt az óriást is. Van abban valami sorsszerű, amikor az apró, leleményes legyőzi a hatalmas, elbizakodott állatot. Ilyenekről szólnak a nagy énekek is! S ha megnyerem ezt a bajnokságot, akkor a Tobol-vidék legnagyobb birkózója leszek, népem büszkesége, és elvehetem feleségül bármelyik lányt, talán még a lehetetlennek tűnő álom is teljesül, s Fortuk kán egyik lánya, Szivleki hozzám jön! – gondolkodott, és e szikrával tekintében a földről port vett fel, dörzsölte ujjai között, beleköpött a tenyerébe és felnézett az égre. Hajrá!

Ahogy nekiveselkedtek, a kokcsidáli megragadta a csuklóját, és elropantotta. Úgy fityegett, mint egy letört ág, amit csak a faháncs tart, de a levelek még épnek látszanak. Nem érzett fájdalmat, nekiveselkedett, és nyomta a kokcsidáli derekát, a lépénél, ahogy bírta. A kokcsidáli felszisszent, s Vidákuppo ettől újult erőre kapott. Alig érezte, ahogy csuklójában veszettül lüktet a vér, és egyre nagyobbra dagad. Felemelte az óriást a levegőbe, és érezte, ahogy a közönség elhallgat. A döbbszent csendben a kokcsidáli úgy

vergődött, mint egy páncéljánál fogva felemelt bogár. – Roppantsd ketté! – kiabálta valaki a közönségből, és újra kitört a hangzavar. Aztán hirtelen a kokcsidáli combjával elkapta a nyakát, és úgy összeszorította, hogy el kellett engednie a szorításból. Az óriásnak se kellett több, ahogy földet ért a lába, megfogta Vidákuppot a nyakánál fogva, és átrepítette a válla fölött.

A közönség oszlani kezdett, és Vidákuppo teste ott hevert élettelenül a porban. A hatalmas bajnok égre emelt szemmel és kezekkel hálálkodott, míg a közönség körberajongta. Elvonultak. Sok lány szemérmes pillantásokkal kacsintott felé, de Szivleki a tömegeből kifurakodva Vidákuppo testéhez ment, és nézte, ahogy kitört nyakkal, valószínűtlen pózban, mint valami madárkövület, merev tekintettel néz. Egyik szeme tele volt sárral, és orrából vér serkent ki. Lekuporodott hozzá. Ekkor lépett oda Vidákuppo bátyja, és megérintette a lány kezét: – Hagyd! – mondta, és felkarolta a testet a földről. – Legyél nagyon boldog, Szivleki! Ő is ezt akarná. (...)

(...) Ástak. Hatalmas földterület elején tartott még a család, apa és fiai mind szóltanul haladtak. Aztán a trágyát is be kell hordani, szétteríteni, beforgatni, boronálni. Egyszer csak az egyik gyerek, Encse, lehajolt valamiért. Felvette, törölgette, ruhájába dörzsölte, majd megköpdöste és tovább tisztogatta. – Mi az, fiam? – Apám, ide nézz! Ez valami régi aranytárgy lehet! – Mutasd! Igen, gyertek ide, fiaim! Ezt nézzétek, Encse mit talált! – Egy áttört veret volt, vastag aranytárgy, ami most hirtelen a földből újjászületett, csillogott a napfényben. – Hú! Na, ez aztán értékes holmi! – Az apa zsebre tette. – Megpróbáljuk

becserélni majd, és a szomszédos földet, amit sánta szomszédunk úgysem tud művelni, a falu színe előtt a magunkéhoz csatoljuk. Ő is jól jár, kevesebbet dolgozik, és az aranyat be tudja olvasztatni kis csecsebecséknek a távoli ötvösnél, a fülbevalót, gyűrűt pedig jószágra cserélheti, ha akarja. Mi pedig így több földön gazdálkodhatunk. Amit így megszerzünk, az pedig majd a tiéd lesz, Encse, valamikor. Hiszen te találtad. – A többiek bólogattak. Encse megkérdezte, hogy miért nem ők vesznek belőle jószágot? – Nézd, fiam, a föld a mi életünk. Mintha testünk folytatása volna. Néha gyengélkedik, akárcsak mi. Néha erősen és büszkén ontja terményeit, gyarapszik, akárcsak a családunk. Ősidők óta műveljük ezt a földet, és remélem, hogy unokáitok unokái is ebből élnek majd. Büszkén, békében. A föld az az érték, ami értelmet ad a létünknek. Csak aki nem teheti meg, hogy földje legyen, vagy nem tudja megművelni, az tartja a vagyonát állatokban. Az állatok egyik napról a másikra elhullhatnak. Rablók elterelhetik őket. De a mi földünk itt marad, és mi az erdei bujkálásból is visszajöhetünk, megművelhetjük. Elvehetik a hasznát, de az csak olyan, mintha a rabló az állatodnak csak a szőrét és a tejét venné el. Értitek már? A kincs valóban a földben van, akárcsak ez az arany csecsebecse, de máshogyan. A föld és a gazdája: egy. S ahogyan a családunk gyarapszik, úgy kell kiterjesztenünk földünk határait. (...)

(...) A lemenő nap arany sugarai villózva törtek át az őszi lombokon. A fák alatt főzte egy nő a család vacsoráját. Szótlanul, jól begyakorolt mozdulatokkal tette a dolgát. A hatalmas cserépbográcsban rotyogott

a sok zöldség: sárgarépa, káposzta, csicsóka. A fakanállal néha megízlelte, és ha szükség volt rá, tépett némi illatos füvet – ebből is, abból is. Így lesz ízletes. Aztán hirtelen meglódult a szél, és a közeli diófáról néhány levelet épp a bográcsba fújta. Jó pár közülük elmerült a rotyogó lében, mások a felszínen hajókáztak. Azonnal elkezdte kikotorni a fakanállal, de azok közül, amelyek elmerültek, néhányat csak nagy üggyel-bajjal talált meg. Percekig kotorászott a lében. Úgy tudta, hogy a diófa levele olyan, hogy kiöli maga alatt még a füvet is. Mérgező. Most hát mi legyen a vacsorával? Tűnődött. Hazajönnek a férfiak, a férje, fiai, és éhesek lesznek. Nem tud újat főzni már, hiszen alkonyodik. A szomszédban is főztek az asszonyok, odament hát a kerítéshez. Átszólt az egyikhez, hogy mit tegyen. – Önts ki, ne kockáztasd meg, hogy bajuk essen! – Odament a másikhoz is. – Nem nagy dolog pár levél, ne is említsd, észre sem veszik! – Hát most mitévő legyen? A férfiak épp betopantak. – Hű, de jó illata van! Farkaséhesek vagyunk! – Leültek, és várták az ételt. Az asszony remegő kézzel szedett nekik, és magának is. Befalták mind. Aztán éjszaka zaklatottan forgólódott, várta a hatást. A legkisebb fia kezdett el először nyöszörögni. Kitá-molygott a helyéről és hányt. Aztán ő is, és a többiek is érezték gyomrukban a csikarást. A kislány ordított fájdalomában, és vér kezdett csorogni a száján. Férje nem kelt fel. Megrázta: ébredj, apjuk! Ő, aki a legtöbbet ette, már kihűlt testtel feküdt. Mozdulatlan. Most hirtelen felriadt az asszony. Verítéktől csatakosan. Reszketett. Jaj, Istenem, hiszen csak rémálom volt! Esküszöm, többé nem teszek ilyet, kiöntöm az egészet, és főzök újat. A család a közelben édesdeden aludt, nem is

sejtették riadalmának okát. Odakint a hűvös szélben a levelek reggelre sorra leperogtek. (...)

(...) Fülében dobogott a szíve. Oldalán szablya, a kezében íj. Kiratnak szólították, ezt társaitól kapta; otthon meg: Mugaldinnak. Arról álmódott az éjjel, hogy ma Hős Kirat lesz belőle! Várta ezt a napot, de egyben rettegett is tőle. Tétovázott a lova, meg-megrezzent. Társai is lovukat zabolázták. A feszültség rájuk is átragadt. Jobbra nézett: száz társa tette ugyanazt – figyelt. Rezzenéstelen remegtek. Nagy nap ez a mai. Balra nézett: száz másik társa szintén feszülten várt. Az egyik megcsókolta az íját, és felnézett a napra. Kedves, bárányfelhőkkel tarkított ég borult rájuk a lombok közt. Egy nyúl rohant át a közeli mezőn. Mielőtt eltűnt egy lyukban, az egyik fiú játékból célba vette. Ne lőj! Persze hogy nem, nevetett. Erőltetett nevetés volt, de a többiek figyelmét is kissé elterelte az izgalomról. Mehetünk? Még nem.

Megérkezett a vezér hírvivője. Az ellenség már a ligetes térségben figyel. A harc éppen elkezdődik. A távolból mintha zúgó, morajló hang kúszna feljük: valami hörgő sárkány. A bokrok között észrevétlennek kell maradniuk, hogy amikor majd kiadják a parancsot, váratlanul rohamozhassanak. Nemcsak fiatalokból állt a sereg, de ez a hadosztály valahogy mégis telis-tele volt első harccsal. A csata ízét még nem ismerték, a sós veríték és vér ízét, a roppanó inak hangját, a halálhörgést és a lovak eszeveszett futásának dobogását, nyerítések sikolyát. Ez lesz a nagy nap! Az újoncok bevetése, igazi, nagy küzdelemben. Ahol nevet lehet szerezni. A vezér hírvivője ellovagolt, ha

legközelebb jön, az a rohamra hívó parancs lesz.

Vezetőjük egy hatalmas, szakállas ember volt, száz csatát megjárt, tapasztalt harcos. Bízta benne, istenítették, tegnap a tűz körül szájátva hallgatták. Suttogtak hőstetteiről. Kirat hazagondolt: az otthoniak most lélegzet-visszafojtva, szótlánul vágják a fát, hangtalanul teszik a dolgukat, rettegnék és remélnék. Aztán jött a parancs, és a seregrész nekilódult a bozótos-erdős terepre. Egy kis domb mögül előbukkanva egyszer csak ott vágattak az ellenség arcvonalanak. Már harcban álltak a derék-haddal, a kézitusa zaja hirtelen ütötte meg fülüket. A kavarodásban alig lehetett felismerni, ki kivel van. Vágtattak, és a parancsnokuk egy nagy ívet írt le a lovával előttük, úgy vezette az ellenség hátába őket. Lőjtek! Most lőjtek! Nyílzáport zúdítottak az ellenség újabb és újabb hadosztályaira. Azok úgy hulltak el, mint a szélben hajló fűszálak, ahogy a hosszú, lassan szálló hullámokban leterítik őket. Hajrá! Most csapjunk le rájuk!

Aztán jött egy pillanat, amikor a parancsnok hirtelen lefordult a lováról. A sereg megtorpant, mégis robbogtak tovább, és lenéztek vezetőjükre. Egy nyílhegy a torkát fúrta át. Sorra pattantak át bőrpáncéljaik. Hangtalan. Mint amikor az első esőcseppek verik fel a port zápor idején, a sereget az oldalról kapott nyílzápor tizedelte. A lovak ágaskodtak, eldőltek, és a sereg egyre ritkásabb sorokban tört az ellenség hátába. Kirat még vágatott, rálapulva lova nyakára. Egy nyílvesző hirtelen átütötte mellkasát, és ő is lefordult. A lova kiugrott alóla, aztán megállt, és vagy tíz lépésre tőle mélán visszanezett. Kirat a földön feküdt. Nem bírt felállni, bugyogó vérét próbálta visszafogni tenyerével. A csa-

ta zaja elhalkult, lova visszabaktatott a forgatagban hozzá, és nyalogatni, szimatolni kezdte az arcát. – Fuss! – dűnnyögte lovának. – Vidd haza a hírt: most meghalok. – Nem tudni, hogy a csatát ki nyerte. (...)

(...) – Fiam, most életed folyója új szakaszba ér: a hegyi vágatás és útkeresés után a gyarapodásba, szigeteket építésébe. Nagy dombokat rak majd, szétterül, megnyugszik. – Ezzel vezette be apja azt, hogy feleséget megy keresni számára. – Hadd menjek veled, édesapám, hadd lássam, ki lesz majd az arám! – Hát, ha így akarod, gyere, fiam, nem szégyellek én téged, sőt, ha egy apa a fiára valamiért büszke lehet, hát lásd, én büszke vagyok rád: szép szál siheder voltál, s mostanra délceg ifjúvá serdültél. Csak azt a zavart röhögésedet hagyj itthon, a férfiak világában kinézik ezt, ugye tudod? – Hát persze, komoly lezsek és férfias! – Akkor hát: gyere!

Ajándékokkal felpakolva indultak útnak. – Miért is nem kerítettem neked egy helyre menyecskét előkészítve már gyerekkorod óta?! Ja, persze, hiszen akkor még feleennyi jószágunk volt, s most, a bőségben sokkal jobb asszonyt hozhatunk haza. Erős, tekintélyes családdal nőülhetünk, szövetésünk tovább erősíti majd családunk. Ezt értsd meg, fiam. A nőknél három dolog fontos: dolgoz legyen, termékeny, és jó családból való. A többit már te adod hozzá, abból, ami vagy. Ha szereted és bölcsen uralod, nagyasszonnyá növekedik, akinek árnyékában sok generáció érzi biztonságban magát. De ha elhanyagolod, pörölsz vele, bántod folyvást és erőszakkal tartod, akkor elsovad, mint a köves talajon a növény. Tudd tehát, hogy mi a hozott adottság, és mi az, amit

már együtt termeltek magatoknak: a hitvesi kapocs nem magától jön, azt meg kell veritékes munkával teremteni! – Igen, apám.

Ahogy megérkeztek az egyik lehetséges menyasszony családjához, a fiú észrevett egy lányt, aki hatalmas macskaszemével rávillantott, és ő mindjárt lépést tévesztett a lovával. Aztán leugrott a nyeregből, és megszólította. – Idevalósi vagy? – De a lány elszaladt. Apjával leültek a házigazda otthonában. Komoly párbeszéd folyt a családkról, az elmúlt évek eseményeiről, a kapcsolódásokról és múltbéli súrlódásokról. Néha az apák felnevettek, de a fiú alig tudta követni a sok nevet és eseményt. Félszavakból ő bizony nem értette meg az idősek beszédét. A helyiség sarkában kucorogtak a lányok. Néha halkán nevetgéltek, de csak úgy visszahúzódva, hogy ne zavarják a férfiakat. A fiú észrevette a macskaszemű lányt. Szemük össze-összetévedt. Egyszer csak a fiú felállt, és közölte: Ott, azt a lányt szeretném feleségnek! – Megfagyott a levegő. Apja sem szólt, a házigazda sem, csak lesütötték a szemüket. Aztán a házigazda felnevetett: – Hát, vidd, ha akarod, az a szolgálólány két éve van itt nálunk, északról hozták, komiföldről. Ha kell, a tiéd, de feleségnek nem való, azt mondhatom. – Apja rosszállóan nézett a fiúra, aki megszégyenülten kuporodott vissza a helyére. Elkapta tekintetét, és többet nem látta a lányt. (...)

(...) Most igyál, bajtárs! Most igyál, most van rá jó lehetőség, nagy alkalom! A tábor a dicsőségről ziháltan, kurjongatva zeng. Az elrabolt lányok egy csoportja az új sorsát egyengeti, és kacéran válogatnak elrablóiik között, mások szótlánul gubbasztva,

a földön kuporognak. Néhányuk pedig jajveszékel, zokog, a földet kaparja. Bekenik arcukat sárral, hajukat korommal, körmük alatt vér serken, ahogy bőrüket tépik. Elcsúfítják magukat, de a kacér nép feledtet mindent. Ők tudják csak: új nap, új lehetőség. A sátrak között tántorgó vitézek pásztáznak, a tábortüzek fényénél innen is, onnan is dalok hullámai érkeznek, összegabalyodnak.

Most igyál, bajtárs! A győzelemlere! Hős vezérünkre! Hú katonáinkra! Elhunyt bajtársainkra! Igyunk újra: a szerzett kincsekre, a dús keblű leányokra! Akiket Kercs piacán jó áron eladhatunk! A jó lovakra! Éles, kicsorbíthatatlan pengéinkre! Igyunk az otthoniakra! Most pedig, mondja a fővezér, igyunk az őseinkre – akik nélkül mi sem lehetnénk itt! Néhányan már összeestek a sok kumisztól, igyunk hát a kítartókra! Igyunk a jó kumiszra! Ébren vagy? Ne aludj! Igyunk most rád, aki megmentettél attól a rettenetes, tagbaszakadt, őrzöngő szekercéstől!

Bágyadtan lerogyott egy cölöp tövébe. Az egyik ló fara alig egyölnyire volt tőle. Felemelte farkát, és néhány lócitromot nyomott oda mellé. A hűvös éjszakában gőzölgött ernyedten maga mellé ejtett kézfejénél gőzölgött. – Itt vagy hát? Igyál erre a vékony derekú, gömbölyű farocskájú vörösesszőkére! – Nem iszom. – Mi, hogy nem iszol? A kutya mindenedet, ezt viszem mindjárt el magammal a bokrok közé, itt a kupa, igyál! – Nem iszom, fáradt vagyok. – Na ide figyelj, kurafi! – Barátja összeölelkezett két másik társával, és a kupát odatolták az arca elé. – Itt van, ni! – Kedvetlenül nyúlt utána. Elrántották. Röhögtek. – Nem vagy-e szomjas? – Feltápáskodott és elfordult. Lehajolt, hogy hányjon egyet, de a többiek hátulról megragadták. Mind nevettek.

Odanyújtották megint a kupát, közben összekapaszkodva huhogtak, egyre gyorsabban. – Jó, megiszom, adjátok! – Elkapták megint, és nevettek. Foguk a tűz fényénél villogó sorokat alkotott szemük fehérjének hatalmas, tágra nyílt holdkaréjai alatt. Megint összeölelkezve közeledtek hozzá, hosszú léptekkel. Odanyújtották a kupát: – Na, igyál, te! – Nyúlt érte, de ismét elrántották. Ezt már ő sem tűrhette, utánalépett hirtelen, de elvágódott. A többiek a kumiszt a fejére öntötték: – Nyald fel a földről, te kis malacka! – Nem vagyok malac! – De, malac vagy, ivás nélkül is összeestél! – Hogyisne! – Előrántotta a kését. A többiek is. – Jössz, jössz? Te, mamlasz! – Mit mondtál? – és belepróbálta vágni az egyikbe. Az félreugrott, és akkorát rúgott a hátsójába, hogy menten elesett, bele valami zsíros, nyálkás, langyos anyagba. Az arca teljesen összekezdött. Hisz ez szar! Ez volt utolsó éber gondolata, aztán elaludt. Másnap arra ébredt, hogy ugyanabban a pozícióban fekszik, félig egy kupac undorító hányásban, ami már rászáradt a hajára is. Nem szar volt. Ez a jó hír – gondolta, és elvigyorodott. – Adjatok kumiszt! (...)

(...) Kerítsd el balról! Hé, hé! Ti előremenjete, fékezni, vezetni a gulyát! A kutyák is értették az utasítást, az emberek is. Hétszáznyolcvan marhát hajtani nem kis feladat. A végtelen pusztában még hatalmas út állt előttük, és hajnalban indultak, hogy a napközbeni hőség ne fárasza túl a jószágot, és délidőben tudjanak legelni, kérődzni. A hatalmas testek, mint a halraj, meg-megiramodtak a vezérlat minden mozdulatát lesve. Ki vezet titeket, az a barom vagy én? Na, ide figyeljete, a kutya mindeneteket! A te-

relőkutyákat vad csaholásra készítette, és várta, hogy az állatok az irányt korigálják. Közben két társa balról került, a másik kettő pedig előrement. A kutyák vad ugatásba fogtak, és egy perc alatt a náluk százszor nagyobb jószágok sokasága hirtelen irányt váltott. Na, és most előre! Meglepte, hogy a kutyák most mintha máshová figyelnének. Mi az, Csutka? Mi az, Málé? Hova füleltek? A fűben farkasok húzódtak meg, valószínűleg egyszerűen a gulya terelési útjában pihentek. Eddig talán azt remélték, hogy tartják az előző irányt. Most felriasztották őket. A farkasok már megiramodtak volna, mikor az egyik terelőkutya valamelyik farkaskölyökhöz olyan közel került, hogy az nyüszíteni kezdett, ez pedig elkapta a nyakát. Csak úgy, ösztönösen. A farkasok megfordultak, és mint a nyílzápor, zúdultak a kutyára. Az pedig villámgyorsan elengedve zsákmányát védekezni kezdett. Jobbra is, balra is harapott, de az egyik farkas a hátára ugorva leterítette. A többi terelőkutya a gulyát is nézte, a gulyást is, de legalább annyira a társukat. A gulyás szeme sarkából odanézett, és lódított egyet a lován. A kutyák csak erre a pillanatra vártak, és rárohantak a farkasokra. Vad csaholás, vonyítás és vicsorgás. Fogak csattogása. Véres tagok vonszolása, vergődés, harapás. Mire a gulyás odaért, az első terelője már a porban hevert, összemarva. Csak nyöszörgött, szuszogott. A többi elűzte a farkasokat, egyikük a foga közt vitte a kölyköt, amin a perpatvar kitört. Na, most már vége. Vissza a gulyához! A vérben fekvő kutya nem bírta feltápáskodni. Pedig a gulya már a látóhatár felé robog, döng alattuk a föld. Futás utánuk! A férfi leszáll a lováról, felveszi a nyeregbe a loncsos szőrű, szétharapdált jószágot; úgy viszi, óvva, simogatva. Ne félj, Málé,

nem hagyunk el, jó barát! És mennek a gulya után. (...)

(...) Kell lennie, ott biztosan kell lennie víznek! Ott, azon a távoli, ember nem járta helyen mindig volt. A porló földből kis felhőket kapált fel lova patája, miközben gyors ügetésben közeledett a látóhatáron feltűnő ligetes térség felé. A fű sárgállott, és néha egy hatalmas, hízott légy csatlakozott a lovashoz, zümmögve repkedett arca körül. Megpihent néha a vállán, szakállán, majd el-elmaradt, de visszatért. Vagy az már egy másik hízott légy? Elhessegette mindig, de nem tágított. Bosszantotta. Gyorsabb ütembe sarkallta lovát, de a légy most már harmadmagával szállta meg. Mindegy, csak egy a fontos: a víz.

A jószágot hátrahagyta testvéreivel; őt küldték kikélni ezt a távoli helyet. Vízet kell találnia, anélkül ne is jöjjön vissza. Bárhol, bárhogyan. Ha kell, ásson kutat, szurdokot. Mindegy. Víz nélkül az összes jószág odavész. És velük az emberek is. Már három helyet kipróbált, megnézte őket, az egyikben volt is némi pocsolya, de víz, itató sehol. Ez a rohadt szárazság már hónapok óta tart. A végtelen füves pusztá porló sivataggá válik, a nagy ritkán kinövő fák zöme is kiszáradt. Évekig fogják göcsörtös ujjjaikkal az égre írni ennek az aszályos nyárnak a történetét. Mert egyre valószínűbb: mind megdöglünk, elhullunk, mint a marháink. Eriggy, keress vizet, bármilyen áron! Így küldték el. Először csak üggett, majd vágatott. Már három napja jár vízért, ez az utolsó reménye. A ló sem bírja akármeddig, visszavett hát a tempóból. Erre jön ez a rohadt légy! De sebaj, ott az a facsoport, ott valaha nem is kevés víz volt, ha valahol, ott biztosan ráakad! Nyolc tömlő szárazan

kongott lova farán, a nyereghez kötve. Abban várják tőle társai a felüdülést. Az életet.

Megérkezett. A fák – mintha ősz lenne – sárga lombbal bólogattak a porló szellőben. Zizegett levelük, mintha azt dűnnyögnék: vizet, vizet! Leszállt a lóról, és a kis mélyedéshez szaladt. Száraz volt, mint a tűz fölé akasztott ruha, töredezett és kemény. Elkezdte ütni ököllel a földet. Ő sem ivott már vagy két napja, a szája cserepes volt, és a bőre kicserzett. A legyek ismét beérték, voltak már vagy ötvenen. Ráültek, felrebbentek, de már nem tudta elhessegetni őket. Feküdt, mint egy kidöntött fa, ami várja a rönkölést és a szállítást. A nap a száradó levelek között arcába tűzött, és egy szöcske ugrott a hajába, majd rögtön tovább. Lova fújtatott, lihegett, gazdáját leste. Most meghalunk, barátom, nyöszörögte, és hátára fordult a földön heverve. Kezeit leengedte, és arra gondolt, hogy már se ereje, se több ötlete nincs: a víz elpuccolt eből a világból, ami immár szétporlik, elenyészik a levegőben, mint a füst. Már úgymint késő... Egy fehér vászonba burkolózott alak állt meg felette. Víz hoz? Vagy már a halál hírnöke? Bölcs vándor vagy céltudatos zarándok? Becsukta a szemét: mindegy. (...)

(...) – Megtanulod, meglásd! – Hát persze, apám, csak mutasd meg! – Nézd, fiam, az íjászat nem játék, mégis csupa kihívás és öröm. Ott a cél, most csak az a fatuskó – rendben? – Rendben. – Most nézz az íj közepére, ahova a vesszőt fekteted, ajzzad fel a pofacsontodig, aztán pedig a nyíl hegyét és a célt nézzed. Erősen, biztosan fogd! Figyelni kell a szélre, a kezedre, és ha a cél fut, persze a célra leginkább. Az agyaddal nem tudod ki-

okoskodni mindezt, tehát egyszerűen érezned kell! Ezért ha ezerszer találsz mellé a mozgó célpontnak, akkor is újra és újra kell kezdened! Majd feldobok neked szalmamadarat, és azt is lelőheted. Most maradjunk a felállított tuskónál. Érted, fiam? Meg fogod tanulni. – Értem, de a kezem remeg. A cél távol van, a nyílvevő pedig hiába mutat rá, mégsem találtam el. Hogy lehet ez? – Nem figyeltél a távolságra, a nyílvevő ívére és arra, hogy fúj-e szél. Próbáld újra. Visszajövök nemsoká. – Jól van? Jól. Meg tudom csinálni, megígérem. – Rendben van, fiam. Amikor kölyök voltam, egyszer apám kezét találtam el, amikor feldobta a szalmamadarat. Elkapta, de vértett neki, kegyetlenül. Nem szidott meg, másnap újra dobálta. Hát én sem foglak megszidni addig, amíg látom, hogy igyekszel és komolyan veszed a dolgot. Az íj olyan, mint az életed: néha sikerül, néha nem. Néha büszkén hordozod, felajzod, máskor pedig ernyedten lóg a kezervedben – és egyszer majd eltörik, hogy veled sírba fektessék. Hogy lenne belőled igazi vadász, ha ezt nem tanulnád meg? Hogy járnád a tajgát velem, hogy megtanuld, melyik a coboly nyoma, melyik a nyércé? Hogy tartanád el és védenéd meg a családod? Tanulj, fiacskám, nem vagy már csecsemő, a derekamig érsz, nem várhatunk tovább! Rendben lesz? – Rendben. – Tudom. – Nagyon fogok igyekezni. – Tudom, fiam, tudom – hadd csókoljam meg a kobakod, drága életem! (...)

(...) Ahogy feltűntek a falu házai, valami különös érzés szállta meg. Évek óta járt haza ugyanígy, de ilyen még nem érzett. Az égen súlyos, szürke felhők gyűltek, és a látóhatárról alóluk kibukott a nap. Mézes fénybe

borította a falakat és a tetőket. Füst szaga csapta meg az orrát, meg a vacsora illata. A hangok, melyek halkan elkóborolva jutottak el foszlányokban hozzá, ismerősek, de érthetetlenek voltak. És az az érzés öntötte el, hogy asszonya otthon őt is valami jó vacsorával várja, karján kislányukkal és szoknyájába kapaszkodva csöpp fiukkal. A világ ennyi. Munka, család, ismerős táj – Isten is ilyennek kívánja, hát ő is. Fogta a kapáját, lerakta, és az út menti virágokból nagy csokrot szedett. Leült az árokszélre, és elkezdte fonni: vegyesen a sárgákat, kékeket, lilákat, és jó erős koszorút font belőle. Aztán továbbindult, kapáján vidáman fityegett az új dísz. A kerítésnél megállt, levette a kapáról a koszorút, és a kapát beállította az eresz alá. Ahogy betoppant a házba, hangosan köszöntötték az otthoniak. Erre szóltanul odalépett a feleségéhez, elővette háta mögül a virágos díszet, és az asszony fejére tette: – Itt van a mi királynénk, a családunk szíve és melege, drága jó anyátok! Megkoronázom ezzel a virággal, a természet legszebb gyöngyeivel és aranyával. – Azzal megölelte a megdöbbent asszonyt. Álltak, és a gyerekek látták, hogy az Isten tekintete megpihen rajtuk, és e kép átömlik az öröklétbe. A nő behunyta szemét, és egy könnycsepp gördült le az arcán. De mosolygott, és amikor kinyitotta újra a szemét, rámosolygott tágra nyílt tekintettel figyelő kisfiára. Erre a pillanatra a fiú még vénségében is emlékezett. Meg arra, amikor apja egyszer

pofon ütötte az édesanyját, valami ostoba ügy miatt. (...)

(...) Megszámolta a szoba sarkait, hiszen most először aludt új otthonában, amit egy szűrős tekintetű, elhízott háztulajdonostól bérelt ki. Sóhajtott, és hallgatta, amint a ház szomszédos lakásaiban oldalt, alul s felül elcsitulnak az esti zajok. Mintha zokniban futkosna fölötte valaki. Aztán léptek, ajtócsapódás. A radiátorokban csöpögött a víz, aztán áramlott, a csövek recsegtek-remegtek a melegedéstől, hűléstől, a résnyire nyitott ablakon pedig belibbent a szél. A párnája a régi, jól megszokott, közepesen puha párna, a régi otthona illatát árasztja. Amíg elaludt, ablakán át kinézve látta, ahogy a szemközti ház lakásaiban is sorra elalszanak a fények. A költözés fáradalmaitól kimerülten, de az újdonság, a jövő lehetőségétől felcsigázva az álom peremén tántorogtak gondolatai. Egyre halkabbnak hallotta a környezet hangjait, egyre tompábban látta a fényeket, mígnem súlyos szempillái lezárultak, feltárva álmainak különös kapuit. Békákat látott a gyár tetején ugrálni, és a gépek fogantyúin poloskák mászkáltak. Hogy dolgozzon így? – gondolta. Valaki kimászott egy öltözőszekrényből, és közölte, hogy a gyár alatt a földkéregben vulkanikus tevékenységre lett figyelmes, és az aranytelérek a csatornarendszerbe vezetnek. – Gyere! – mondta határozottan – Mássz utánam! – És eltűnt a végécsésében. (...)

Csörsz István

Fában gondolkoztam

Vallomások a fafaragásról*

A fával való szerelmem, úgy tűnik, egy életre szól. Fiatal házas voltam, előtte igazi földönfutó csavargó. Egy hajóroncsban laktam az erdő közepén a két komondorommal. Ez volt életem első otthona, nyolc év albérlet után.

Boldog időszak volt, én tehát boldogságomban kezdtem faragni. Az történt, hogy a hajóval együtt hozzám került egy vágatóbak-kitűző is, ölnyi hosszú akácfa gerenda, amit az uszályok oldalára tesznek azért, hogy amikor forduláskor netán a fedélzet fölé kerül a vontatókötél, ne sodorja le a matrózt. Ebből faragtam az első szobromat, a neve: *Hotu Matua* – követve a Húsvét-szigetek istenalak-ábrázolásának hagyományait. *Hotu Matua* ma is megvan, és máig őrzi a házat. Meg lehet bízni benne.

Erre az istenalakra pedig azért esett a választásom, mert mindig szerettem volna eljutni a Húsvét-szigetekre, másfelől a vágatóbak négyszögletesre volt vágva. Mármost egy négyszögletes gerendából szörnyű dolog szobrot faragni. Annyira kötött forma. Élére állítottam hát, és mert *Hotu Matua* kiálló bordái valóban előreállnak, mellcsontja lett az első él. Két karja a másik két élből került ki – éppen kiadta a vágatóbak.

Nem volt semmi komoly szándékom az egésszel. Évekig nem is faragtam aztán semmit.

Életem legszomorúbb eseménye volt, amikor el kellett jönni a hajóból. Az egész család összefogásával vettünk egy lakótelepi lakást, és ezzel megkezdődött lakótelepi életünk, ami a hajó és a matrózkodásom után olyan volt számomra, mintha egy gödörbe zuhantam volna. Nem volt kiút.

Mit lehetett tenni itt? Dolgozni. Életemben nem írtam még annyit, mint akkor. Általános közérzetünkhöz tartozott, hogy a Móricz Zsigmond körtértől még egyórással lehetett odajutni, állva és minősíthetetlen magyar utazó stílusban, ahol a terhes anyáknak sem adták át az ülőhelyet. Satöbbi. Az első időkben még meglátogatott bennünket egy-egy barát, de aztán elmaradoztak. Egyébként mi is meggondoltuk, hogy elmenjünk-e bárhová, pedig akkor már kocsink is volt, amit az örökségemből vettem. Benzint nem tudtunk venni bele. Ott állt a parkolóban, és néztük.

Itt kezdtem el faragni. Nem tudom, miért. Elkezdtem, de valami olyan örületes energiával és szenvedéllyel, hogy ha a feleségem nem kedvelte volna a faszobrokat, biztosan aggódik értem.

Tervem se volt, teljesen ösztönösen csináltam. Érdekes viszont az út, amelyen elindultam, egyébként szépen követve *Hotu Matua* nyomvonalát. Valójában mindig nagyon érdekelt a törzsi művészet. Állandó látogatók voltunk a Néprajzi

* Részletek az író kiadatlan interjúkötetéből (1999), amelyben fafaragó barátai és önmaga mesélnék arról: ki miért farag.

Múzeum valamennyi időszakos és állandó kiállításán. Itt látott az ember olyan afrikai, polinéz, új-guineai és indián faragásokat, amelyekről tudta, hogy ilyen neki sohasem lesz – hacsak nem nevezik ki nagykövetnek valamelyik országba.

Továbbá állandóan böngésztük a National Geographicot is, ami még jobban növelte nosztalgiánkat és irigységünket. Valamelyik képen láttam egy kis indián totemoszlopot, de olyan szépet, amilyent azóta sem láttam többet. Egyméteres lehetett az egész, az indián faragó a kezében tartotta – eltakarva sajnos két figurát is a kezével. Hát én egy ilyet faragok, gondoltam. Nem látszik minden figura, nem baj, kitaláljuk.

Elmentem a TÜZÉP-telepre, és vettem egy darab gyertyánfát. Ebből az asztalossal levágattam a totem alapformáját, majd kimentem a sitt-telepre, és kezelésbe vettem. Két rossz asztalosvésőm volt, amivel nem szoktak faragni, mert az asztalosvésők laposak, a szélük pedig felszakítja a fát: ez csapolásra alkalmas, nem fafaragásra. Mit tudtam én ezt? Volt azonban két furcsa késem, igen jó anyag, amelyeket az édesapámtól örököltem, ő pedig állatorvos volt, és ezekkel a késekkel vágta le a lovak patájából a beteg darabokat. Patafaragó kések voltak, a pengéjük hajlított, és éppen ezért kiválóak a faragáshoz. A vésőkkel csak elkezdtem rontani a totemet, nagyjából a késekkel faragtam ki aztán a hét állatfigurát.

A gyertyánfa is megtette a magáét persze. Ilyen fából nem faragnak, különösen, ha még nedves is. Azért nem csavarodott el propeller alakúra az egész totem, mert elég gyorsan kifaragtam, a faragások pedig nagyrészt áttört faragások. Igen finom munka egyébként. A fából szinte semmi sem maradt, csak egy hátsó, vékony lap, ami a figurákat tartotta. Nem tudott *dolgozni a fa*, ahogy a faragók mondják.

A sitt-telepen természetesen pillanatok alatt felfedeztek a gyerekek, akik szintén nem tudtak mit csinálni az új lakótelepen. Társaságom is akadt hát, ami egyfelől kellemes, másfelől kellemetlen is volt, mert gondolkozni így nem nagyon lehet. Márpedig kellett volna.

Ezzel a totemmél valami olyan iskolát nyitottam meg magamnak, ami később a legkitűnőbb szakemberek útmutatásával is felért. Csak jóval később fogalmaztam meg magamnak, amennyire meg tudtam: a törzsi faragó azért farag, hogy jó viszonyban legyen az ősökkel, és rajtuk keresztül az istenekkel. Az európai művész azért, hogy elismerjék, és pénzt keressen vele. Alapvetően más a *szándék*. A törzsi művészet még mindig azokon az ősi alapokon nyugszik, mint a kezdetek kezdetén – az európai művészet az éppen aktuális divat- és stílusirányzatnál tart. Én a faragást akartam megtanulni, ahogy a faragók mondják: *fában gondolkozni*. És nem létezik jobb iskola, mint amit választottam.

A kis totem egyébként nagyon szép lett – annak ellenére, hogy a felét ki kellett találni. A saját családfám totemállatait faragtam meg, kész. Egyáltalán nem törekedtem arra, hogy pontosan olyan legyen, mint az eredeti, azon a képen. Ez a tiszteletlenség egész munkámat végigkísérte. Nem másolatokat akartam csinálni. A faragó *szemlélete* érdekelt, az a formavilág, amit ez a nép vagy törzs kialakított, és ami nagyon jellemző rá. Ezt pedig nagyon komolyan vettem, mint ahogy azt is, amit a feladatomban éreztem. Meg kell mondanom, hogy a legnagyobb tisztelettel közeledtem a problémához; nagyon fontos volt a számomra, ahogy megszólítottam az ismeretlen faragót: meg akartam érteni,

miért farag úgy, ahogy farag. Neki mit tanítottak. Megkértem, hogy tanítson meg rá engem is, mert nincs más mesterem. Ennek a következménye lett aztán, hogy minden faragásom végére úgy éreztem, van egy új barátom, mégpedig olyan valóságos, mint a szobor maga. Beszélgethettem vele és tanácsokat kérhettem, ő pedig adott is.

Mindaz, amit elmondtam, egy vallásra hasonlít, mert az is biztosan. Aki azonban ennek a tagja, az nem a túlvilágon talál kényelmes és unalmas helyet, ahol semmit se kell tennie – itt a földön talál barátokat, akik varázslatosan megváltoztatják a környezetünket. Új értelmet adnak mindennek, egy ház bejáratának, egy használati tárgynak, és legfőképp a saját szerepüknek ezen a világon. És mert ennek az egésznek valóban köze van az ősökhez, az ő viselt dolgaikhoz és a mondákhoz, megnyugtató és jó kapcsolata lesz az ősekkel.

Ezt így leírni meglehetősen bizarr dolog – nekünk, európaiaknak, akik nem ebben éltünk és nőttünk fel... Egy polinéz törzs faragójának beszélni se kellene róla, annyira egyértelmű a számára. Mert ezért csinálják. Minden alkotásnak valóságos értéke van. Nem lehet eladni, nem adnak érte pénzt, se mást. Befogadják. Le kell tenni az erdő szélén vagy egy tisztáson, és a többi megy magától.

Gyakran hallottam, amint a tárlat- vagy múzeumlátogatók, más esetben hozzáértő néprajzosok beszéltek a faragásokról. Még többet olvastam róluk persze, mert óriási irodalma van ennek a világon. Itt aztán sok szó esik a stílusokról, ezeknek a művészi lényegítő, sűrítő szemléletéről. Aki viszont kifaragott már egy indián madarat vagy majmot, teljesen másképp látja ugyanezt a kérdést. Más a válasz is rá. Faragás közben ugyanis rájön az ember arra, hogy annak a madárnak a fejét vagy a szemét úgy a *legkönnyebb* kifaragni...

Minden stílus minden követője és alkotója erre törekszik. Ez tehát a vezérszeme: a legkönnyebb kifaragni. A nagyon gazdag ornamentikájú polinéz vagy indonéz művészetre is érvényes ez. Innen a lényegítő erő, a sűrítés, ahogy mi mondjuk. Hogy a szem, a száj nem *valakinek* a szeme és a szája, hanem a *szem és a száj*. Ennyi az egész.

Nem akarok a törzsi művészet elemzésébe bocsátkozni. Azt akarom csak elmondani, amit én tanultam ezektől a mesterektől. Megtanultam valahogy gondolkodni. Összegyűjtöttem magamnak azokat az alapelveket, amelyek évezredek óta megállják a helyüket a művészetben, szemben a nyugati művészet divatirányzataival. A faragás alapjait kerestem, és meg is találtam. Soha nem akartam szobrász lenni. Nem tudom, miért kívántam ezt a tudást. Ma se tudom. De nagyon szeretek faragni.

A tervemet fegyelmezetten betartottam: először végigfaragtam egy afrikai, majd egy indián, végül egy polinéz sorozatot. Közben alig faragtam önálló, saját munkát. Nagyon sokat rajzoltam azonban, és ezeken a rajzokon világosan kirajzolódik az út, amelyen haladtam, és amit most is helyesnek tartok.

Jó tíz évvel később kezdtem el megvalósítani a terveimet, amelyeknek végül is semmi közük az afrikai, az indián vagy polinéz kultúrához. Mégis közük van azonban. Hogy miben, nem tudom megmondani. Nem is érdekel. Az én utam ez volt.

Harmadik faragásom egy baluba törzsfőnöki ülőke volt. Elmentem a hárosi fűrésztelepre, és vettem egy méternyi magas vörösbükk rönkvéget, amelynek

az átmérője hatvan centi lehetett. Mindenkinek megvan az a mérete, ami hozzá a legjobban illik. Az aurája, nevezzük bárhogy. Nincs rá magyarázat. Valami belső vágy ez, amely nagyon sok áttételen keresztül érvényesül aztán – ha lehetséges. Ami többnyire az anyagtól függ. Ezért döntöttem úgy, hogy a törzsfőnöki ülőke nálam törzsfőnöki asztal lesz, tehát jóval magasabb.

A balubák úgy faragják, hogy alul van egy kör – ez a talpa –, felül is egy kör – ezen ülnek –, és a kettő között egy vagy két női alak térdel. A női alak arányai rendkívül sajátosak, ujjai például hosszúak, így a tenyere egy evezőlapátra hasonlít, amit az arca mellett tart felfelé. Lábai kubisták, és így tovább. Arca is különbözik más afrikai törzsek faragásaitól, ez tehát a *baluba* stílus, ami nagyon tetszett nekem. Megfaragjuk, gondoltam.

Ez már nem a sitt-telepen készült, hanem a Duna-parton, ami elhagyott és vad hely volt még akkor. Egy rossz földúton csúszkálhatott le az ember, a víz mocskos, a kavicsok olajosak, ide csapódott ugyanis a főváros egész hordaléka. Akkoriban írni is kijártam a lakótelepről, ami egyre elviselhetlenebb lett a számomra. A csomagtartóban a vörösbükk rönk. Amikor elfáradtam, és jól ment a munka, az volt a jutalmam, hogy kiszedtem és faragtam egy órát. Csodálatos érzés egyébként, ahogy a nagy rönk egyre könnyebb: először beleizzadtam, mire kiemeltem – később már szinte önként jött. Kezdtet megjelenni a térdelő nő, akinek az arcát egyébként Kata nevű dadám arcára faragtam, így az egész szobor neve *Kata* lett. Ma is megvan, és nagyon szeretjük. Családtag. Fiam kiskorában az ő lába előtt mászkált, oda hordta a játékait, és így tovább.

Csak hát vörösbükkből nem szoktak faragni, különösen nem vizes rönkből. Megint az volt a szerencsém, hogy viszonylag gyorsan lebontottam a háncsréteget, azt tehát, ami a legjobban reped és mozog. Mire kinagyoltam, megszáradt a fa belseje is, a *szíve*, ahogy a faragók hívják, és ami még kényesebb, mint a szíjács-rész.

Egy ekkora rönk kinagyolásához persze nem alkalmasak a kis vésők. Kimentem a MÉH-telepre, ahol egy német tank lánctalpának a csapszegéből köszörültem egy nagy vésőt. Kiváló lett. Akkora fát le lehet vágni vele, mintha baltával csapna oda az ember – csak pontosabban!

Itt kell elmondanom azt is, hogy a század elején, amikor virágzott a kézművesség, csodálatos faragókéseket és vésőket gyártottak. Élén jártak ebben az angolok. Az angol faragóvéső ma is fogalom, és a legtöbb asztalosnak van is ilyen öröksége, amit aztán semmire se használ. Egy vésőkészlet háromszáz darabból is állhat, méret és forma szerint növekvő sorban. Később láttam ilyen készleteket, de mindegyiknél az volt a jellemző, hogy megélezni már nem tudta a gazdájuk, mert ezt a tudást nem örökli az ember. Továbbá nem volt mire használja, mert asztalosmunkához ezek nem jók.

Mondanom se kell, hogy ilyen lehetőségem egyáltalán nem volt. Motor-szelepszárak és más MÉH-telepi anyagok szolgáltatták a nyersanyagot, végül vettem két kiváló minőségű svéd asztalósvésőt, és egy mosógép motorjára szerelt szuportköszörűvel addig csiszoltam őket, amíg a végükön, úgy öt centi hosszan kialakult a kívánatos lapátforma, amire nekem szükségem volt. Ezek a vésők ma is megvannak, és soha senkinél nem láttam jobbat.

Ugyanígy bővült aztán a vésőkészletem. Csináltam egy olyan sorozatot, ami pontosan az én munkámhoz és ennek a méreteihez illett. Maig használom

őket. Továbbá itt is, ott is kaptam egy-egy vésőt, meghalt asztalosok özvegyeitől, ami sérült vagy csúnya volt, ezért nem adták el. És így tovább.

Katáról még el kell mondanom valamit, ami a faragók ismert kálváriája. Elkészül a faragás: most mit csináljak vele? Ha bekenjük lakkal, ronda lesz. Ha nem kezeljük semmivel, fokozottan reped tovább, a legnagyobb baj azonban, hogy a fa színének nagyobb része is elvész. Nem érvényesül az a csodálatos üzenet, ami a fa anyagában rejlik.

Gyerekkoromból emlékeztem rá, hogy puskamúves sógorom be szokta olajozni a puskaagyakat. Igen, de az olajnak szaga van, és meg is marad. Egy puskánál hagyján, de a szobor ugye lakásban áll. Kutatni kezdtem tehát a szakönyvekben. Ipari anyagokról olvastam, amelyek kis tételben beszerezhetetlenek. Megismertem azonban a környékbeli asztalosokat, és volt köztük egy öreg bácsi, akitől rengeteget tanultam. Például azt, hogy az ő inaskorában, amikor még nem voltak szintetikus anyagok, méhviasszal kenték be a szekrények belsejét, ami rendkívül olcsó, másfelől az évek során, ahogy ki- és beteszik a szekrénybe a ruhákat, egyre fényesebb. Na, ez kellett nekem. Megtanultam, és máig ezt alkalmazom. Kialakítottam egy olyan pancsot, ami mindennek ellenáll, fénye pedig a szerszám nyelére hasonlít, ami a legszebb fény. A véső nyomokat hagy a fán: ha jó a véső, pikkelyekben szakad le a forgács, és a vágás felülete a legfényesebb. Ha rossz a véső, csúnya lesz a vágás, és semmivel se fényezhető fel többet, csak ha az egészet felcsiszolják.

Az a szép faragás, ami nem egyformán fényes. Ahol a felület fénye fel-felcsillan. Vannak olyan szobrok, amelyek csiszolt felületet kívánnak, általában azonban nem, és a faragók is idegenkednek tőle, mert a vésőnyomok nem csupán a felületet alakítják, másodlagos üzenetük is van, ugyanúgy, mint a festők ecsetvonásainak: jelzik a munka sebességét, a faragó biztonságát – vagy bizonytalanságát –, jelzik azokat a részeket, ahol többet kellett gondolkodni, végül a faragó ügyességének és leleményességének is a bizonyítékai. Ezekre a jelekre a kívülálló nem figyel – annál inkább a szakmabeliek. Idáig azonban hosszú út vezetett.

Elkészült a *Kata* – és vörös lett, mint a répa. Hát ezért nem faragnak vörösbükkből. Nézte az ember, és összefacsarodott a szíve. Egy kis részét beolajoztam, mire még vörösebb lett. Az eredeti ébenfából készült persze, ami a legcsodálatosabb fa a világon.

Gondoltam, bekenem akkor én is fekete páccal. Bekentem, és ahogy néztük a feleségemmel, leginkább sírni támadt kedve az embernek. Olyan lett szegény, mint egy szénégető. Valahogy megszokta a szemünk a két hónap alatt, hogy vörös. Ez tehát az a helyzet, amikor maga sem tudja az ember, mit akar.

A pácot persze nem lehet lemosni többet: fogtam a vésőimet, és levéstem a szobor egész felületét, amivel sajnos lesimítottam azokat a vésőnyomokat is, amelyek munka közben természetesen keletkeztek. Teljesen átalakult a szobor. Volt egyébként, ahol jobb lett, de többnyire rosszabb.

Csakhogy a balubák a tetoválásokat is ráfaragják a szobraikra, még hozzá domborműben, merthogy az ő tetoválásaik voltaképp forradások. Ami igen jól mutat a faragásokon. Ezeket már nem lehetett levésni – így az én tetoválásaim sötétek maradtak. Nem áll rosszul egyébként szegény Katának. Ő tehát ilyen baluba lett.

Mégis lejtött a ronda szín egy része. Nem teljesen, mert a pác úgy egy milliméter mélyen behatol a fába, van, ahol még mélyebbre. Kicsit viharvert lett, amivel a *Kata* szintén megbékélt: öregedett vagy ötven évet – végül bekentem lenolajjal. A lenolajat mint alapozót használják, hogy előhozza a fa színét és rajzolatait.

Mindezt azért mondtam el, mert a legtöbb faragó ugyanezt a kálváriát járja végig, mire megtalálja a megoldást. Többségük semmivel sem kezeli a fát, mert így veszít ugyan a színéből, de el se rontja. Több hónapos munkát lehet ugyanis tönkretenni öt perc alatt.

A totemet szintén feketére pácoltam, mert a gyertyánfa kifejezetten csúnya, fehér fa. Feleségem sírva búcsúzott tőle – egyébként én is –, mert a fa eredeti színe a legtermészetesebb, még akkor is, ha csúnya. Megszoktuk. Viszont soha többet nem pácoltam le egy faragásomat sem, legfeljebb a színét mélyítettem. Olyan fát kell választani, ami szép. Ennyi az egész. Megtanulja az ember.

Ez tehát a *Kata* története. Később, amikor megtanultam a viaszolást, még viasszal is bekentem, és most már tökéletes. Tudni kell még, hogy a szobrokat igen nehéz leporolni – ugyanakkor valósággal gyűjtik a port. Na, ilyenkor kiviszem őket a kertbe, és lezuhanyozom. A viaszról szépen lepereg a víz, megszáradnak, és kész. Nincs olyan modern anyag, ami ezt kibírná.

A következő faragásom már megfelelő fából készült, amit egyébként öreg asztalosomtól kaptam. Jó tízéves diófadarab volt, és egy *kongói fejtámasz* készült belőle, amely eszközt Afrikában ugyanúgy használják, mint Új-Guineában. Sámlihoz hasonló kis szerkezet ez, amit párna helyett tesz a feje alá a gazdája, amit ezek a népek nem ismernek. Másfelől nem jó a földre feküdni, mert belemásznak a bogarak az ember fülébe. Végül néhány helyen óvni kell a csodálatos, agyaggal vagy festékekkel tapasztott frizurát is, amit csigákkal és tollal tűznek tele, és nem lehet mindennap újra megcsinálni.

A fejtámasz talpa és a felső része között gyönyörű faragások képezik a tartóelemet – az enyémen két emberalak, egymás felé fordulva, táncoló mozgással. Olyanok, mint egy szerelmespár – én legalábbis erre gondoltam, amíg faragtam. Íróasztalra szántam, könyvtámasznak. Ma is megvan, és olyan jól illeszkedik az európai kultúrába, hogy éppen most kellene másolatot csinálnom belőle valakinek. Egyébként jó tíz évet töltött feleségem íróasztalán, aki pszichológus, és elmondása szerint valamennyi betegének feltűnt a figurák kedvesége, mindig mosolyogva kérdezősködtek utána, ő pedig úgy ítélte meg, hogy a gondokkal terhelt embereknél a mosoly már önmagában gyógyító.

Testvére egy kis ashanti aranymérő súly faváltozata, szintén két figura, amint egymás kezét fogva táncolnak, és egy rokonomhoz került, aki véletlenül ugyancsak pszichiáter volt, és szintén gyógyító erőt tulajdonított neki. Halála után került vissza hozzám a kis faragás, és bár itt most senkit sem kell gyógyítania, afféle aranytartaléknak tekintem, ha mégis kell majd.

Afrikai sorozatom befejező részeként vagy tizenkét maszkot faragtam, azokat a stílusirányzatokat követve, amelyek nekem a legjobban tetszettek. Ezekből sajnos csak három maradt – a többit eladogattam háromszáz forintokért, a lakótelepen ugyanis híre ment a tevékenységemnek, és jöttek a születésnapok, a karácsony, ugyanúgy, mint nálunk. Mi ugyanolyan szegények voltunk,

mint a megrendelőink, innen a jelképes ár. Meg kell mondanom, hogy nagyon sajnálom ezeket a faragásokat, bár itthon lennének, mert igen szép gyűjtemény lenne. Az egyik, amely megmaradt, anyámnak készült a születésnapjára, egy *kongói Krisztus-fej*, madzag-szakállal – egyébként a legérdekesebb Krisztus-fej, amit valaha láttam. Egy nigériai maszk virágtartó lett, mert lapos a teteje, valamint egy furcsa kis maszk anyósomnál talált otthont, ami viszont saját termés, és annyiban nevezetes, hogy az első munkám, ahol hirtelen kiléptem az afrikai stílusok közül – anélkül hogy valóban kiléptem volna. Egyikre sem hasonlít, de soha nem faragtam volna meg, ha nem faragok afrikai maszkokat.

Húgom az indián művészetet kedveli, ő tehát egy perui emberalakos kis kancsót kapott, majd később egy észak-amerikai hófigurát és más tárgyakat. Ebből a vonulatból született két saját faragásom is, egy kis *Esőisten*, majd egy furcsa kettős szobor, ami besorolhatatlan – ennek a testvére lett első saját nagy szobrom, egy majdnem kétméteres dupla figura, amely cseresznyefából készült, és ahol már karakterisztikusan megjelent az a stílus, ami valószínűleg rám jellemző. *Éneklő szobornak* neveztem el, mert amint a tenyeremmel ütöttem az egymáshoz simuló két alakot, hogy kirázzam közülük a forgácsot, különös hangot adott.

Ezen a szobron körülbelül két hétig dolgoztam. Azért írom le a történetét, mert ez is jellemző, és nem csupán az én életemben.

Nincs meg sajnós, egy festő barátom vette meg, aki általában ugyanolyan tragikus anyagi körülmények között élt, mint én, de éppen akkor volt kétezer-ötszáz forintja. Kértem tőle, nem kell neked egy faragás? Kettő is van, választhatsz: egyik az *Éneklő szobor* volt, amely éppen elkészült, a másik *Katám* testvére, de Új-Guineából: egy másik törzsfőnöki asztal, amelynek a tetejét két majom tartja. Szintén éppen elkészült.

Barátom az *Éneklőt* választotta. Egyszer, amikor nekem volt kétezer-ötszáz forintom, vissza akartam vásárolni, megvettem félszeg ajánlatomat, tudtam ugyanis, hogy Miklós éppen a szokásos bajban van. Hallgatott egy kicsit, majd ezt mondta: *Nem*.

A kétezer-ötszáz forintra egyébként azért volt szükségem, mert elromlott az írógépem, és úgy látszott, hogy nem is lehet megjavítani. Nem érdemes. A bizományi boltban viszont volt egy másik, jobb állapotban lévő roncs, kétezer-ötszáz forintért. Meg is vettem, megjavítottam, és majdnem tizenöt évig dolgoztam rajta.

Megmaradt hát az új-guineai *majom-asztal*, aminek az a története, hogy éppen hazafelé tartva láttam, amint nagy tüzet raktak egy pasaréti épülő házban, hogy jobban száradjon a vakolat. Építkezés előtt egy hatalmas diófa állt az udvaron, amit kivágtak, mert rossz helyen állt, és ennek a darabjaival tüzeltek.

Megálltam, és háromszáz forintért megvettem ebből a fából egy darabot. Négyeszet akartak kérni érte, de nem volt nálam több, egy kivágott fáért pedig nem szoktak visszamenni, és ezt ők is tudták.

Azonnal kivéstem a majmok alapfiguráját, majd a közöttük lévő üres helyet is – tehát a fa szívét. Ezután majdnem egy évig nem értem rá foglalkozni vele, az erkélyen állt, és szinte teljesen megszáradt, merthogy a levegő belülről is szárította, amihez rönkállapotban jó tíz év kellett volna. Nem repedt meg, csak a felső korong egy kis része.

Máig megvan, és családtag, egyébként az új-guineai faragás-sorozatomban első tagja. Ez még egy csodálatos világ.

A második ugyancsak régi álmom volt, és a következő a története. Édesapámtól örököltünk egy telket Fonyódon, ami aztán a húgomé lett, és állt ezen egy sárgabarackfa. Amikor valami baja lett a fának, a húgom kivágta, de mint afféle női favágó, egy méter magasán vágta ki, így ott maradt egy tuskó a földben. Egyszer, amikor nála jártam, kifaragtam ebből azt a *manót*, akivel legalább tíz éve szemeztem a Néprajzi Múzeumban. Nem pontosan azt, csak hasonlót. Ezt a *manót* aztán nagy becsben tartotta mindenki, és amikor húsz évvel később eladta húgom a telket, felmerült, hogy mi legyen vele? Mert nem adja a telekkel. Addigra megették a hangyák az alsó felét, mire még jobb lett. A fejéből viszont kétszer is kinőtt egy kis zöld hajtás.

Valóban nem adtuk el a telekkel, óvatosan kivágtam, és most az én kertemben áll, de újfent megtalálták a hangyák és tovább ették, mire még jobb lett. Ez a szobor harminc éve egyfolytában javul. Ehhez mit szólnak? De most sincs rendes talpa, ezért amikor erősen fúj a szél, fel szokott dőlni. Szélerősség-jelző funkciója is van tehát.

A *Kata* annyira tetszett a feleségem egyik munkatársának, hogy rendelt belőle egy kis változatot, amit ezeröttszáz forintért faragtam meg arasznyi méretben, de majdnem egyheti munka volt. Ennél rosszabb üzletet is csináltam aztán, amit el kell mondanom.

A lakótelepi maszk-sorozat közben történt, hogy valaki faragást kért tőlem a házassági évfordulójára. Rám bízta, hogy mi legyen, pénze azonban csak ezeröttszáz forint volt. Jó. Volt egy képem, amivel már régen kacérkodtam. Ez a kép egy masszázsharcost ábrázol, aki fél könyékre támaszkodik a földön, a térdét felhúzza és keresztbe rakva. Kezében tökből készült, hosszú nyakú kis hangszer. Ezt pengeti. Az egész kompozíció csodálatos, a masszázsjók ugyanis rendkívül magas, sovány alkatú emberek. Ahogy összetekeri a végtagjait, bámulatos. Gondoltam, megfaragom négy nap alatt – amiből tíz lett. De elkészült, és biztosan ma is őrizi annak az évfordulónak az emlékét. Én viszont rengeteget tanultam rajta.

A kis faragásokkal kapcsolatban el kell mondanom még valamit. Amíg nagyobb szobrot farag az ember, nincs gond. A kicsiket azonban be kell fogni valamibe, mert ha elmozdulnak a véső útése közben, csúnya lesz a vágásfelület. A természeti népek faragói ezt úgy oldják meg, hogy nem használnak vésőt, hanem egy kapaszerű eszközzel faragnak, a fát pedig a másik kezükkel és a lábukkal fogják. Ennek a módszernek az előnye, hogy faragás közben állandóan forgatják a figurát. Csodálatosan finom ornamentikát lehet így kifaraggni. Mi sem látszott természetesebbnek, mint az, hogy megpróbáljam. Készítettem ilyen faragószerszámot, de nem tudtam megszokni. A válasz, hogy *miért*, érdekes lenne, bár aligha tudnám megmagyarázni. Ez a faragási mód egészen másfajta *gondolkodást* igényel, mint amit mi megszoktunk. Az európai kultúrában a szerszám, amely a faragó és a mű között van, valamiféle közvetítő, végrehajtó szerepét tölti be, ami náluk valószínűleg nem létező fogalom.

A maszkoknál már kifejezetten kellemetlen volt a tárgy mozgása munka közben. Ezekhez faragópad kell vagy asztalospad, amelyre szilárdan fel lehet fogni a fát. Nekem viszont nem volt műhelyem. Kénytelen voltam keresni egy közeli

erdei ösvényt, amely mellett állt egy rönk-ülőke. Ezen faragtam hónapokig. Itt készült az *Éneklő szobor* és még sok más, köztük egy másfél méteres makonde faragás, ami hála Istennek nem volt kurrens áru a mérete miatt, így megmaradt.

A szerelem tehát szerelem, és a lényegét tekintve megmagyarázhatatlan. Ezért nem szeretnék semmit megmagyarázni a faragásról. Aki persze önmagát is figyeli valamennyire, mulat néha. Megy az ember az úton, meglát egy kivágott fát, és megdobban a szíve. Az évek során valami elképesztő menyiségű fát begyűjtöttem így, még olyan is volt, hogy loptam. A Tisza mellől például hazahoztam egy jó nagy darab uszadékfát. Valami fűz lehet, de nem biztos, egyébként teljesen használhatatlan, azonkívül olyan bűdös, hogy elviselhetetlen.

A faragó tehát gyűjt, és csodálatos fákat lehet találni. Unokabátyámtól kaptam például egy körtefadarabot, amit a gyümölcsösben hagyott, de olyan helyen, ahol nem állt meg az esővíz. Véletlenül lejtős volt a talaj, így az évek során a fa teljesen begyulladt, majd újra kiszáradt. Soha életemben nem láttam ilyen gyönyörű fát. A belső tűz emlékére egy cigarettatartó készült belőle, körben tűszellemekkel és füstfigurákkal, amelyeknek azonban lábuk van, és ezen áll az egész. A lábak befelé hajlanak, mintha térdelnének a figurák, így alul valóságos bonyodalom támadt lábakból – csak mosolyogva lehet nézni, valóban. Ezt a faragásomat többször kiállították, és mindenkinek tetszett. Többször meg is akarták venni, de nem adtam el.

A fa belsejében évtizedek üzenete rejtőzik, ami megdöbbenő rajzolatok és színfoltok alakjában kerül aztán a napvilágra. Némelyik érdekesebb, mint maga a faragás.

Somogyban jártam egyszer, a ropolyi erdőgazdaság környékén, ahová gyerekkori emlékeim felidézésére mentem kirándulni. És meghallottam egy lánccsőrész hangját. Természetesen azonnal arra fordultam, ahol is egy fakitermelő brigádott találtam. Hatalmas tölgyeket vágtak ki, és éppen ebédszünetet tartottak, amire nemcsak azért van szükségük a favágóknak, hogy táplálkozzanak, hanem azért is, hogy kiszedjék egymásból a délelőtti kullancsokat. De feküdt ott egy nagy szilfa is. Akkor láttam először szilfát – olyan friss volt, hogy még rajta lógtak az ágacsok.

Milyen szép ez a fa, mondom, de ha ilyen friss még, úgyse lehetne faragni belőle, mert szétreped. Ez ugyan nem, mondja az egyik favágó. Ez a fa nem reped. Olyan nincs, mondom, az nem létezik. Na, próbálja ki. Csak szedje le előbb a fehér részét. A közepe hétszentség.

Annyira persze engem se kellett biztatni, végül a szilfából is levágtak nekem egy akkora darabot, ami elért a csomagtartóban. És tényleg nevezetes fa lett aztán. Tudtam már, hogy meg kell fogadni az öregek tanácsát, leszedtem hát a fehér hánccsot, és állni hagytam, figyelve, hogy mikor reped. Nem repedt. Hát ez nem igaz, a faragók kincse. Mi a csodát lehetne faragni ebből?

Volt egy képem, szintén a National Geographicből, amelyen három polinéz lány nézett a csodálatosan egyhangú hétköznapokba. De amint a szövegből kiderült, nem igazi polinézek voltak, az apjuk fehér ember – és ezek a legszebb lányok Polinéziában. Gondoltam, kifaragom őket, de úgy, hogy egymás felett legyenek. A gyönyörű hajuk, ahogy leomlik, az lesz a faragás ornamentikája,

akár egy foglalat, a lányokból pedig csak az arcuk a fontos, itt-ott előbukkan egy kéz, mert a kezük is gyönyörű volt. Csak a legelső lánynak látszik a lába, amint maga alá húzza – így adta ki a szilfám.

Elkezdtem ezt faragni. Olyan kinagyolt formáig jutottam, amikor meghívtak a sárospataki faragótáborba. Nagy örömmel mentem persze, ilyen helyen még nem jártam. És vittem magammal mindent, amit mozdítani tudtam, többek között ezt a polinéz valamit is. Gondoltam, majd ott kifaragom.

Ezzel kezdődött a kálváriám. Nézték a csinos lányokat, mi a fenét keresnek ezek egymás feje tetején? Hát ez egy totem. Nem éppen magyar népművészeti ihletésű faragás. Ráadásul velem volt egy másik női figura is, szintén egy kuporgó alak, leomló hosszú hajjal, ennek viszont egy manó ült a fején, ami eléggé hasonlított a barackfából faragott manómra. Hát ez mi a fene? Mondom, nem hallottátok még azt a mondást, hogy *átok ül a fején?* Az a címe, hogy *Átok*.

Mit mondjak? Be voltam sorolva. Néhány szobrásznak tetszett az ötlet, sőt valójában másoknak is, mert kiderült, hogy a következő évben hárman is faragtak ilyen rönkből kikukucsáló női arcot. Szörnyűek voltak, de ne vágjunk a dolgok elébe.

Amint beindult a tábor, tehát kiraktuk a szerszámainkat meg amit magunkkal hoztunk, természetesen megjelent a tévéstáb is. Túl korán, ugyanis valódi munka még nem folyt sehol. A szobrászoknak akkor vágták a fát az erdőben. Nem volt anyag.

Meglátták nálam ezt a polinéz akármit, és kérték, hogy faragjam kicsit. Akkor határoztam el, hogy soha többet nem faragok a tévések jelenlétében. Sőt más jelenlétében sem, ha lehetséges – a szobron azonban ez sem segített. Félre is tettem, nem nyúltam hozzá többet az egész tábor idején, sőt utána sem. Kilenc évig ácsorgott a pincénkben, amikor is felkeresett egy magyar származású svájci nő, bizonyos Ida, mégpedig a lakáshirdetésem kapcsán. És meglátta a faragásaimat. Mi van még? Ő megnézné a pincémet. Jó.

Egyébként síelni jött Magyarországra. Svájcból. El is törte a lábát, be volt gipszelve. Képes volt lemászni a pincémbe a gipszével, és meglátta a polinéz lányokat. Nem is érdekelte más, csak az. Fejezzem be neki, ad érte kétszázötven svájci frankot.

De, mondom, ez kilenc éve áll itt, és azért, mert teljesen tönkretettem. Nem lehet kijavítani, értse meg. Mutatom neki a lyukat, őt nem érdekli. Akkor is fejezzem be, egy hónap múlva érte jön.

Mármost a kétszázötven svájci frank akkora pénz volt, amit az összes eladott faragásomért se kaptam együttvéve. És ugyanolyan tragikusan álltam, ahogy mindig.

Megbeszéltem a polinéz lányokkal, hogy mi lesz, nézzék el nekem ezt az akciót, egy örült nő kívánsága, nem tudok mit csinálni. És elkezdtem faragni őket. A gödör ugyan a helyén maradt, mert azzal valóban nem lehetett mit kezdeni, de olyan szépek lettek a kezek, a haj ornamentikája, hogy magam sem hittem volna. Kezdtém megbánni az üzletet, de nem volt visszaút. Jött is Ida egy hónap múlva, a Karinthy Frigyes téren találkoztunk, a kis fűpadra állítottam a lányokat egy fiatal nyírfácska alá. A nyírfa ágai a lányok haját súrolták, délutáni fény, érdekes volt tényleg.

Ez a faragásom lett az első, amit lezsúriztek. Egy utcaseprő.

– Na végre – mondja. – Csakhogy lecserélik ezt a vacakot!

A tér túloldalán ugyanis egy Karinthy-mellszobor áll, valami póznára tűzve. Kicsit előredőlve, mint aki le akar esni. Hogy letekintsen a járókelőkre.

Befut Ida, meglátja a polinéz lányokat, megcsókol. Na, azt mondja, most már tudja, hová fogja tenni: a virágházba! Ugyanígy lógnának rá a levelek.

Elvitte a pumámat is, mert macskafaragásom nem volt. Rendben van, legyen akkor a puma, az is macska, ha úgy nézzük. Ez a puma egy tál köré hevededik és vicsorít. Ugyancsak nagy megrökönyödést keltett Sárospatakon. Elvitte továbbá *Az Erdő Istenét*, amelynek az a nevezetessége, hogy szintén elrontott, de nagy szobor, amit egyébként a pataki táborban faragtam a polinéz lányok helyett. Ennek is elmondom a történetét.

Amikor megkaptuk végre az anyagot, mindenki választhatott magának egy fát, ami neki jó lett volna. Vizes fa volt, teljesen használhatatlan. De volt közöttük egy nyárfadarab. Kitaláltam egy mesét, amit egyébként mindig megteszek, mielőtt faragni kezdek. Ez a mese így szól:

Volt egyszer egy szép, fiatal lány, akit hozzá akartak adni egy vitézhez – ő azonban mást szeretett. Elment hát az Erdő Istenéhez, a fürtös szakállú, öreg bácsihoz, és elpanaszolta neki a baját. Nyugodj meg, lányom, mondta neki az öreg. Amikor érted jön a vitéz, lépj ki szépen az ablakon, és gyere ide hozzám! A lány hazament, és amikor eljött érte a vitéz, kilépett az ablakon. Abban a pillanatban iszonyú vihar kerekedett. Akkora, hogy a lány szülei nem is beszélhettek a lánykérésről. Nemcsak a vitéz lovát penderítette el a vihar, a ház tetéjét is. A lány szinte repült a szélben, nem is kellett mennie, hogy az öreghez jusson az erdőbe, ahol már várta az ő kedvese. Megbeszélte vele a dolgot az öreg, ennyi az egész.

Na, ezt a pillanatot faragtam meg, ahogy az öreghez simul a lány (mint az egyik borda), és ránéz a kedvesére. Az öreg fürtös szakállá két másik borda, egyik keze a negyedik borda.

A történetet aztán sokszor el kellett mondanom, mert nagyon tetszett a faragóknak. Sokkal jobban, mint a faragásaim. Az öreggel még megbékéltek, mert rendkívül szép ornamentikát adott ki a csavarodó szakállá, és volt az arc kifejezésében valami jóindulat. A pillantásában. Valahol. Legalább húsz méter volt a nézőtávolsága. Ezért az előszobámban, ahol elhelyeztük aztán, egyáltalán nem érvényesült, és járni se lehetett tőle. Ráadásul éppen szemben lógott vele a falitükör, így amikor a feleségem belenézett, hogy megigazítsa a haját, mindig rámosolygott az öreg is, bár ő azt mondta, egy idő után megbékélt vele.

Na, itt fedezte fel Ida, és ezt is elvitte, az aprólékkal együtt további kétszázötven frankért. De ő is csak a hátradöntött kocsiüléssel tudta elhelyezni, és írnom kellett hozzá egy ajándékozásilevelet, hogy átengedjék a határon. Ez állt a cédulán: *„Ajándékba adtam barátomnak ezt a néhány faragást, akinek az a hobbija, hogy gyűjti az elrontott faragásokat.”*

Most elmondom, hogy kerültem Sárospatakra. Egyszerű: a faragókat ugyanúgy gyűjti az ember, mint a fát. Amerre jártam az országban, mindenhol kérdezősködtem, él-e itt valaki, aki farag? Ahol nem volt faragó, nem volt, ahol

pedig volt, oda bekopogtam, megmondtam, hogy miért keresem, és megkértem, hogy mutassa meg a munkáit. Nincs olyan faragó, aki ne mutatná meg, akármilyen sürgős munkája van is.

Feleséggel és a fiammal kirándultunk Sárospatakra. Egy presszóban ücsörögve megkérdeztem, ki faragta azt a faliképet, amely velünk szemben lógott. Igényes, profi munka volt, körtefából. Mondják, hogy Mezei Tamás. Ő itt a leghíresebb faragó, most ugyan már kevesebbet farag, mert belefáradt. Na, gondoltam, ez érdekes.

Elmentünk Mezei Tamáshoz, aki szeretettel fogadott bennünket és megmutatta a munkáit. Nagyon is érdemes volt elmenni hozzá: valóban nem faragott néhány éve, viszont megszervezte a nyári faragótáborokat, ahol a legtöbben otthagyták a munkáikat. Ezek között nem volt mind jó, de sok jó is akadt, Tamás pedig ellenállhatatlanul tudott kérni. Egész gyűjteménye volt ezekből a faragásokból: itt láttam először Csikós Nagy Márton egy kis faragását, amelynek *Kártyázók* a címe. Krumpli nagyságú figurák üldögélnek egy tuskó körül, és kártyáznak. Akkor már tudtam, hogy meg kell keresnem Mártont. Kaposvár mellett lakott, ahol a szüleim éltek. Bekopogtam hozzá, és évtizedes barátság kezdődött ezzel, amely máig tart.

A faragás különleges foglalkozás: idegenek is megállnak és megnézik, mit csinál ez a marha. Duna-parti táborozásom valóságos élményszerző körút lett aztán, mert olyan történeteket hallottam, amelyekből rádiójátéktól kezdve minden készült. Még az erdőben is akadt társaságom – néha dolgozni se hagytak. Van olyan munka, amely nem kíván mást, csak csendet.

Amikor a belvárosba költöztünk, még rosszabb lett a helyzet: faragni itt sem hagytak, de még történeteket se hallottam közben. Körülbelül úgy működtem, mint az illegális pártok: végiglaktam az összes szárítóhelyiséget, gyerekkocsitárolót, majd a pincében kötöttem ki, ahol akkora rekeszünk volt, amelyben éppen elfért egy öreg szekrény. Ennek levettem az ajtaját, bemásztam a szekrénybe, míg faragóasztalkám a szekrény előtt állt. Nem lehetett nagyot ütni a bunkóval, mert bevertem a szekrény tetejébe. De itt is feljelentett egy lakó, miszerint illegális ipari tevékenységet folytatok. Amikor megtudtam, hogy ki volt az, felhívtam a lakásunkba, és megmutattam neki illegális ipari tevékenységem eredményét, amely egy tűzszellem volt, de jó nagydarab körtefából faragva. Így a következő feljelentésig békén hagytak.

Végül a lomtárolóban kötöttem ki, mert ez egy régi ház, és szerencsére volt ilyen. Sötét és bűdös, de volt. A ház közös képviselője azonban, egy ügyvéd, azonnal pénzt látott a dologban, és havi tizenötezer forint bérleti díjat követelt tőlem. Ezzel végképp tarthatatlanná vált a helyzetem. Egy ideig barátom óbudai épülő házában faragtam, később megengedte valaki, hogy szentendrei nyaralójának a fatárolóját használjam, egy kis, huzatos helyiséget a veranda alatt. Cserébe őriztem a házát, hogy ne rabolják ki.

De akkor jutott eszembe, miért ne lehetne nekem is egy verandám és műhelyem? Eladtam hát a lakást, amit örököltem, és Szentendrére költöztem, ahol magam építettem – először egy kis műhelyt, aztán egy házat. Úgy is mondhatnám, hogy a faragás miatt költöztem el Budapestről, ahol egyébként soha nem szerettem élni. Vidéken nőttem fel, és az ilyen emlékek sokáig elkísérik az embert. Amíg él.

Érdekes, hogy minden faragásom kedves a számomra, azok is, amelyek nem sikerültek valójában. Némelyiket több változatban megfaragtam, de még most is nyugtalanítanak. Van azonban olyan is, amit megpróbáltam ismét megfaragni, mert kérte valaki. Ilyen volt a *Kata* kicsi másolata, amiről már beszéltem, és ami még elfogadható. A többi viszont egy se lett jó, nem is fejeztem be őket, félbehagyva állnak ma is, mint a kis *Esőisten* másolata, amit egyébként a svájci Ida akart elvinni, de nem adtam oda. Amíg a szobrocskáról beszélünk, valami olyan furcsa érzés kerített a hatalmába, amit addig nem ismertem. Szegény Ida nem tudta, hogy mi bajom van – egyébként én sem. Eladtam már más faragásokat is, még többet elajándékoztam. Itt valami más mozdult meg a lelkemben, és ma sem tudom, hogy mi volt az. De nyomorultul éreztem magamat.

Egy kis almafából készült ez a szobrocska, nyáron faragtam, apám telkén. Rossz idő volt, esős, hideg. Fújt a szél. Vártuk persze a jó időt, és azzal a szándékkal faragtam, hogy megkérem az Esőistent, vonuljon már el máshová. Ez a figura legjobban az indián kultúrába illene, ha rá lehetne beszélni – de nem lehet, amit az is bizonyít, hogy nem hallgatott meg az Esőisten, hiába tartja felfelé két összezárt tenyerét a faistenkém.

A másik, amit kedvelek, egy síremlékterv voltaképp, és apám sírjára szántam. De máig se tudtam kitalálni, hogyan lehetne megoldani, hogy ne lopják el. Ez a szobor is besorolhatatlan. Az erőt akartam megfaragni, ami az emberben van, ezért egy teljesen zárt, önmagába forgatott és gabalyodott, nagyon stilizált figurát faragtam, amit voltaképp kőből kellene megformálni. Olyan a jellege. Egyébként az egyetlen faragásom, ami más anyagot kíván. Talán.

Még arról akartam elmondani egy történetet, hogy a szobrok mennyire élnek: egy dogon faragásom történetét. A kezdetek kezdetén faragtam ezt a figurát, kifejezetten tanulmány céljából, tehát azért, hogy megértsem a dogon stílust. Nagy öröömre találtam egy olyan képsorozatot, amely három nézetből ábrázolta a figurát. Nem mondtam még, hogy a tanulmányoknál igen sok gondot okozott, hogy többnyire nem látszott a faragás túlsó fele, például a *Katánál* sem. Ki kellett találni, ami egyébként nem baj.

Na, itt megvolt minden nézet, és nekifogtam, hogy kifaraagjam – lucfenyőből! Erről tudni kell, hogy fenyőből igen nehéz faragni. A kiválasztott figura pedig több helyen áttört faragás, amire a lucfenyő végképp alkalmatlan. Sikerült is eltörnöm a bokájánál, mire félretettem, és így állt legalább öt évig. Még ha állt volna, de feküdt. Ugyanis ráraktam más fákat, de sajnós a feje kilógott a farakásból. Ahányszor lementem a pincémbe, ez csak nézett. Mintha azt kérdezte volna: *Mit csináltál velem?* Kifejezetten idegesített, meg is fordítottam, de most meg a lába látszott, ráadásul ahol eltörtem.

Ezt az érzést minden faragó ismeri, mert mindenki félretett már szobrot. Ezeket a legjobb eltüzelni, ha meg akar tőlük szabadulni az ember. Nincs más megoldás. Vagy be kell fejezni, bármilyen eredménnyel, pusztán az ember nyugalma érdekében.

Velem az történt, hogy fénymásoló lettem az Izotóp Intézetben, ahol a fénymásoló szoba olyan volt, mint általában a fénymásoló szobák. Mint egy fehérre meszelt kripta. Valamit kéne ide tenni, gondoltam, ami jól betölti a teret.

Lemegyek a pincébe, meglátom a dogon lábát. Na, gyere, a fene egyen meg, mondom neki. Megragasztottam és befejeztem. Hogy eltüntessem a

csíkokat, sötétre pácoltam az egészet, és nem is lett rossz! Kitettem a fénymásolóban egy kis szekrény tetejére, amely a helyiség közepe táján állt. Mögötte is volt két méter hely, előtte négy. Az egész helyiség tele lett vele. Megfelelő helyet kapott.

Még egy faragásomat bevitettem aztán, amiről valójában jobb lenne nem beszélni, ugyanis szintén nincs készen, de amennyire elkészült, sem jó szobor. Nem tudom, hogy miért, mert kijavítanám. Gondoltam, nézem egy ideig munka közben, hátha beugrik a megoldás. Egyébként az a címe, hogy *Önismeret*, és egy korai rajzom megvalósítása. Teljesen besorolhatatlan. Ha létezik olyan, hogy az ember lelkének a legmélyéről jött üzenet, akkor ez az, de szerencsétlen megjelenítésben.

Kitettem a falra, a bejárati ajtó fölé. Furcsa hatást keltett, fel is tűnt mindenkinek, senkinek sem tetszett azonban. Nem is vártam persze.

Bejön hozzám egy fizikus, akit senki se kedvelt – én sem. Vannak olyan emberek, akikről csorog a nagyképűség, és ő ilyen volt. De éppen ellenkező típusnak gondolta magát, azaz melegszívű, barátságos embernek. Ránéz a szobromra, ez mi? – kérdi. Magyarázkodni nem volt kedvem, csak intettem neki, hogy valami. Ott van. De láttam, hogy valami okosat akar mondani.

– Olyan, mint egy majom! – mondta végül. Elfordultam és elkezdtem röhögni. Remélem, nem vette észre, mert kiment közben. Ettől kezdve nagyobb tisztelettel kezeltem *Önismeret* című majmomat: most is megvan, de évek során sem jött a megváltó ötlet, végül bedugtam valami szekrény mögé, hogy ne lássam.

Nem véletlen, hogy valamennyi kultikus hely tele van faragásokkal és képekkel, az egyiptomi kultúrában ugyanúgy, mint a keresztényben és a törzsi művészetben. Afrikában még enni is adnak a szobroknak, mint annak a sírkamraőrző ebnek, aminek arasznyi változatát megfaragtam: szintén dogon faragás. Ha nem írják a kép alá, hogy *eb*, eszembe se jutott volna, mert egy emberarc voltaképp, amely négyszögletes testben folytatódik, ezen pedig keresztbe teszi a két kezét. Ja, félszemű. Az egyik szem helye üres. Hátborzongató. Különös történet fűződik hozzá, elmondom.

Amikor a belvárosba költöztünk, viszonylag közel laktunk Húvösvölgy egyik sétálóerdőjéhez, ahová rendszeresen kijártam dolgozni és faragni. Megint kerestem magamnak egy pihenőpadot. Körben fenyők álltak, elhagyott ideális hely. Munka után mindig összeszedtem a forgácsot, és betakartam falevelekkel. Úgy gondoltam, nyomtalanul tűnök el, ahányszor hazamentem, persze nem így volt. A véső ugyanis kopog, és a nagy csendben ez messze elhallatszik.

Körülbelül egy kilométerre állt egy kis ház az erdő szélén, ahol laktak. Amikor először, másodszer kopogtam a padon, még azt hihették, valami hóbortos kiránduló. Amikor azonban folytatódott a kopogás, felderítettek – nem tudtam egyébként –, és szóltak az erdésznek, hogy idejár valaki, aki irtja az erdészet fáit. Éppen ezt a hulláőrző ebet faragom, amikor megjelenik az erdész, puskával:

– Maga mit csinál?

Mutatom neki. Na de az ő fájukból!?

– Dehogy – mondom. – Ez egy jó tízéves diófadarab, látja. Magammal hoztam, az enyém.

– És mi lesz ez?

Válasz helyett odatartottam elé. Valójában akkor nézte meg csak jobban. Nem mondtam neki semmit, azt se, hogy mi a szobor funkciója Afrikában. Mit olvastam róla. Ránézett, és úgy eltűnt onnan, mint akit sürgős ügyben hívnak valahová. De biztos elmesélte otthon, hogy egy sámánista órával találkozott az erdőben. Talán a rendőrségnek is szólt, hogy ha eltűnik valaki a környéken, arafelé keressék. Addigra persze eltűntem onnan, más helyet kellett keresnem. A hullaőrző ebet eladtam, így nem tudom, mi lett a sorsa. De biztos vagyok benne, hogy tartósan rontja a tulajdonosa közérzetét. Hacsak nem teljesen érzéketlen az effajta üzenetekre.

Nem kell mondanom, hogy minden lehetséges alkalomra albumokat és képgyűjteményeket hordott össze nekem az egész család, mindenféle kultúráról. Így került hozzám az észak-amerikai indián kultúra gyönyörű kiadása, amelynek a címlapján egy tolték faragás látható: valójában botvég ez, amilyen nálunk a püspöki bot vége, vagy a tamburmajoré. A szeme, fülbevalója és néhány dísz rajta jade és más féldrágakő berakás. Hát nekem kell egy ilyen, gondoltam, és megfaragtam cseresznyefából, de sötétre pácoltam végül. Jade követem nem volt persze, így a feleségem sült gyerekgyurmából néhány utánzatot a kövek helyére. Ez a faragás felkerült a hálószobánk falára, amit sötétkék padlószőnyeg borított.

Feleségem nem mert szólni, de az első pillanattól kezdve a hideg rázta a látványtól. Tegnap, amikor erről az írásomról beszélgettünk, húsz év után bevallotta, hogy valósággal irtózott ettől a faragástól. A figura ugyanis két halat tart a kezében, előtte pedig egy nagyon stilizált áldozati asztalka látszik, kígyófejjel. Nos, ezen az asztalon valóban szörnyű dolgok történhettek a valóságban. És mindez a kék szőnyeg közepén. Mármost, ami érdekes, ez a faragás itt lóg velem szemben évek óta, és bennem semmiféle irtózatot nem keltett. Feleségem szerint persze hogy nem, mert férfi vagyok, tehát *én vagyok az*, aki a halakat fogom, a *halak viszont nők!* – Hát erre nem gondoltam, valóban. De megfigyeltem, hogy a nők számára néha egészen mást jelentenek a figurák, mint számunkra, férfiak számára. Nem szabad tehát megsértődni, ha nagy ritkán kiderül az igazság. A nők azonosulnak a faragásokkal, mint mindennel, amivel azonosulni lehet a mi világunkban. És minél több a műanyag vacak, a kommersz áru, annál erősebb ez a hatás. Érdemes tehát figyelni rá.

Ugyancsak tegnap tudtam meg azt is, hogy a *Gyász* című faragásom szintén mélységesen lehangoló volt a számára. Nem is szólt semmit, amikor magammal hoztam Szentendrére. Ez a figura egy női fej stilizált kontúrja voltaképp, ahol a haj keretében nincs semmi, tehát üres. Csupán a két szemét faragtam meg, amelyekből könnyek folynak az üres téren keresztül. Nem bánom, hogy lehangoló a szobor hatása, hiszen ezért faragtam. De felmerül a kérdés, milyen szobrok valók az ember lakásába, ahol velük él, és milyenek a kiállításokra, ahol nem él velük senki, viszont elvárható, hogy hatással legyenek a nézőkre. Amikor az ember farag és tervez, nem gondol ilyesmire. Nem is lenne helyénvaló. A szobrok utóéleténél azonban egy másik világ kapuja nyílik ki – ha kinyílik. Ebben pedig mi is csak vendégek leszünk. Mi, akik létrehoztuk őket. A legjobb tudomásul venni, de minden szobrász és festő tudja ezt, és minél bölcsőbb valaki, annál jobban tud számolni tetteinek a következményeivel.

Az indulással járó megrökönyödés és aggodás után tudomásul veszi a faragót a környezete: ő tehát farag. Érdekes folyamat egyébként, amelynek valóban fontos eleme a bizalom – van azonban egy másik forrása is, amiről nem sok szó esik, még a faragók körében sem. Annyira nyilvánvaló. Ennek az a lényege, hogy amikor az ember mélyebb kapcsolatba kerül az anyaggal, valami alapvetően megváltozik az életében, amit maga is csak fokozatosan, az évek során ért meg és fogad el. Ez pedig a biztonság. Együtt csinálunk valamit. Barátok vagyunk. Alapvetően közünk van egymáshoz. Én segítek, te segítesz. Egy az utunk. És itt már valóban elhanyagolható, hogy egy darab diófát faragok, vagy pedig a Simson segédmotor gyújtótekercsét piszkálom. Vagy a mosogató szifonját.

Feleségem valamelyik barátnőjének volt egy zsebórája, amit az édesapjától örökölt, és amit nagyon szeretett. Szeretné mindig látni, szeretne mindig a közelében lenni, de nem tudja, hová tegye. Megpróbálta már, hogy felakasztja egy szögre a falon. Betette a fiókba. Üvegtrínbe. De ott is feldőlt. Faragjak már neki valami tartót.

Elkezdtem rajzolni, mi az ördögöt találjak ki? Milyen anyagból? Úgy gondoltam, hogy világos fa illene hozzá. Cseresznye például, ami szelíd, nőies fa. Legyen olyan, mintha kezében tartaná a tulajdonosa. Ugyanakkor legyen valami köze az időhöz. Ha már óra.

A második rajzot valósítottam meg, ami egy kis emberalak: maga alá húzott lábain könyököl, és egyik kezével, hóna alá ölelve tartja az órát, kicsit ráhajtva a fejét. Nem realiztikus figura, oldalnézetben inkább a felszálló füstre emlékeztet. Az egész kompozícióval a nyugalmat akartam érzékeltetni. Megy az idő, ő utánamozdulna, de mégsem teszi. Annak a kevés faragásnak az egyike lett aztán, amit fényesre csiszoltam, hogy finom legyen az érintése. Az óra egy kis tokba került, ahol biztonságosan feküdt a felhúzójára akasztva, de egyetlen mozdulattal, könnyen ki lehetett venni, hogy felhúzzák.

Nem is találkoztam a megrendelővel, de úgy hallottam, elégedett volt vele. Azért mondtam el ilyen részletesen, mert az első munkám volt, ami tudatosította bennem azt a régi vágyamat, nosztalgiámat, irigységemet – nevezük bárhogy –, amit a kézművesek letűnt korszaka iránt éreztem. Jó lehetett olyan tárgyak között élni, amelyeket gondos mesterek készítettek. Egy fiók, egy faragás az íróasztal szélén, a fotel szép karfája. A nap minden órájában ezerszer hozzáért az ember ilyen tárgyakhoz, ezért sokkal több közük lehetett az anyaghoz, mint nekünk, sajnos. Még valami máshoz is: újra és újra érezhették más emberek munkájának a hasznosságát, és tiszteletet érezhettek irántuk. Ha pedig ők is jól dolgoztak, elvárhatták, hogy ugyanezt érzi majd másvalaki, és gondol rájuk. Közük volt egymáshoz az embereknek, ami a mi világunkban más utakat keres, hiszen a telefonkagyló, étkezésletünk, autónk, cipőnk tucatáru, és ezeket a tárgyakat gépek gyártják. Embernek csak annyi köze van hozzá, hogy megtervezi, a másik pedig kivieszi a sorból azt, ami nem sikerült, és bedobja a szemétkosárba.

Ez a fejlődés természetes iránya, és alig tudunk mást tenni, mint elfogadni az egészet. Van azonban egy kis repedés a falon, egy titkos átjáró: néha, néhány részletében megváltoztathatjuk a rendszert. Bennem valahogy ennek az óratartónak a készítése és tervezése közben fogalmazódott meg az, amit most

leírtam röviden. De máig elkísért, és ahol lehetett, hadat üzentem ennek a kornak. Nálunk például egy medúza gyönyörű ornamentikája adta a mennyezetről függő virágtartó formáját. Kavicsokkal kirakott tükörkeretet faragtam, később pedig az egész íróasztalom körbefutó fiókrendszer, ahol óceániai motívumokkal díszítettem a fiókok fedőlapját. Más térben kellett azonban alkalmaznom ezeket, és amíg a megoldáson gondolkoztam, megértettem valamit, amit másképp nem hiszem, hogy megértettem volna.

A törzsi művészetben a díszítőfaragás ugyanúgy hozzátartozik a szobrokhoz, mint maga a forma. Pontosabban nincs különbség a használati tárgyak és a szobrok között, hiszen a használati tárgyakon is olyan jelek vannak, amelyek magasabb hatalmaknak üzennek – vagy pedig az ő üzeneteiket közvetítik. Ez az, ami hiányzik a mi életünkől, én pedig elhatároztam, hogy azon a kis területen, ahol élek és a családom él, megváltoztatom ezt a rendszert. Meg akartam figyelni a hatását, nem azért, hogy elméleteket gyártsak hozzá, hanem azért, hogy szebb legyen az életünk. A fiam már ebben nőtt fel, és remélem, hogy felnőttkorában sem felejtí el. Így esély van rá, hogy az ő gyerekei is megértse-nek valamit.

Néhány különös élményem is volt aztán. Soha nem voltam babonás, viszont a mondákat nagyon szeretem. Azt, hogy mindennek története van. Történetek nélkül lehet élni – csak nem érdemes. Tárgyaink és környezetünk története pedig hozzátartozik a mi történetünkhöz, ami ettől színesebb lesz. Minden érdekelt hát, ami a faragás világához tartozott, még a háncsfonatok mintázata is, és éppen ezzel kapcsolatban értettem meg ismét valamit.

Óceániában a háncsfonást a nők végzik, mégpedig láthatóan nem főállásban. Most ráérek, akkor fonok. Abbahagyom, megint visszatérek hozzá. Ha jobban megnézi az ember, nyomon követhető a mintázatban, hol állt meg a művész és hol kezdte újra, mert közben új ötlete támadt. Innen a csodálatos variációk és újratekérések művészete, ami valóban egyedülálló. Hihetetlen szabadság és bátorság jellemző rá, és ettől olyan jó. Ezen tűnődtem egyszer, valami ajtófedő háncsfonatot nézegetve, amikor hirtelen megértettem valamit: ebből a mintából hiányzik a szimmetria, ami uralkodó a civilizált világ művészetében. Jó festők és szobrászok ugyan rájöttek, hogy semmi sem szimmetrikus, még az ember arca sem. Nos, ez a háncsfonó asszony is rájött erre, bár az is lehet, hogy egyszerűen nem ismerte ezt a fogalmat. Amikor dolgozik, arra a területre figyel, amit művel, és eszébe se jut, hogy összehasonlítsa a szemben lévővel. Miért is tenné, hiszen az egy újabb lehetőség, a szimmetria pedig ismétlés.

A kezem már régen tudta ezeket a dolgokat, mire megértettem, mit csinálok. De ettől kezdve tudatosan kerültem a szimmetriát, mert rájöttem, hogy belenyugvásra, elfogadásra készíti az embert, nem pedig a gondolkodásra. Amikor az ember megnéz valamit és kutat a pillantásával, voltaképp alkot: a hatást keresi a saját lelkében, ez pedig többet ér, mint az, hogy elfogadja a számára kijelölt helyet és azt, hogy így lásson, így érezzen.

Amikor faragókkal beszélgettem, nagyon sokszor éreztem ennek a gondolatnak a felhangjait, különösen olyan szobrászoknál, akik senkitől se tanulták a szakmát, legfeljebb egymástól. Úgy gondolom, hogy más a kapcsolatuk is az anyaggal: egyenrangú félnek tekintik a fát, a követ, amely ugyanúgy beleszól a megvalósításba, mint ők maguk. A jó faragók ezt nem csupán tudomásul ve-

szik, de számítanak is rá, ezeket a hatásokat pedig nem lehet előre látni. Tudja az ember, hogy mit akar, de a megvalósítás módját soha. Éppen ezért nagy kaland minden faragás.

Minden alkotómunkában vannak fordulópontok. Egy idő után elér az ember egy olyan pontra, amikor érzi, hogy most valami más kellene. Valami bonyolultabb – vagy éppen egyszerűbb. Először a technikában jelentkezik ez az igény. A zárt formák után megkívánja az ember az áttöréseket. A szobrász számára nem a levegő járja át a faragást, hanem a tér, mert a lyukon át lehet látni, és ami mögötte látszik, eddig nem látszott egyszerre a figurával. Ezután viszont már igen. A szobor szinte elnyeli a mögötte levő teret. Minél zártabb és tömörebb egy figura, annál megdöbbentőbb a hatás, amit nyilván ugyanezért alkalmaztak tudatosan az indián őskultúrákban. Nem azért, mert kedvük támad lyukat fúrni a rettenetesen kemény kőbe.

Egy idő után azonban ebből is elég. Ezt is kipróbáltam, mi van még?

Körülbelül tíz év faragás után éreztem ezt, és elhatároztam, hogy addig nem faragok semmit, amíg nem tanulok meg rajzolni. Elmentem egy rajzklubba, ahol nem is mondtam meg, hogy faragok, és a szobrászat érdekel a legjobban. Elfogadtam minden utasítást, leültem hát aktot rajzolni, aminek van egy gyors változata, az tehát, hogy egy perc alatt meg kell rajzolni a mozdulatot. Ezt *krokinak* nevezik, és nem csupán a gyorsaságra, de a lényeg látására is neveli az embert. Nagyon élveztem, bár keserves dolog volt az, hogy a szomszéd szobában agyagoztak a szobrászok. Néha-néha belestem, hogy mit csinálnak, de tartottam magam az elhatározásomhoz.

Aki persze rajzol, az fest is. Jó, akkor fessünk egy kicsit. Elképesztően nehéz feladatokba fogtam, például megfestettem apám portréját, aki már nem élt. Ez olyan nehéz feladat, hogy a tapasztalt festők is a végére hagyják, de akkor se szokott sikerülni. Csináltam egy Hemingway-portrét, akit mesteremnek és tanítómnak tartok a hivatásomban. Erről a képről azt kell elmondanom, hogy valóságos zsarnokommá vált. Ma is megvan, de ha olyan helyre teszem, ahol nem látszik, nem megy a munka. Rendkívül szigorúan néz, és úgy látszik, kíváncsi rá, dolgozom-e. Nem mondom egészen komolyan ezeket a dolgokat, de egy ponton túl valószínűleg mindegy, minek mennyi a valóságalapja: az a fontos, amit érez az ember. Ugyanúgy nem akartam festő lenni, ahogy szobrász sem. Ma sem tudom, mi késztetett. A kíváncsiság. Meg akartam érteni valamit azoknak a világából, akik ezt csinálják, és lehet, hogy sikerült is.

Mindezt azért mondtam el, mert ennek a periódusnak a végén, amikor ismét elkezdtem faragni, valami megváltozott. Egyfelől még nagyobb tisztelettel folytattam tanulmányaimat a törzsi művészetben, amit ösztönösen kezdtem. Még többre értékeltem az ősi módszereket és formákat. Másfelől elérkezett az ideje annak, hogy megvalósítsam a saját elképzeléseimet. Merthogy a régi rajzaimat is kinőttem. Nem dobtam el azonban őket, sőt úgy éreztem, meg kell csinálni néhányat, mert az ember nem hagyhatja ki a saját jelzőköveit. Nyilván megvolt a jelentőségük. Itt ért aztán néhány nagy meglepetés. Ez a szakma, úgy látszik, tele van meglepetésekkel.

Két faragásom nyitotta meg a sort, és mind a kettővel általános megrökönyödést keltettem eddig még, bárki látta. Egyiknek az a címe, hogy *Könyörgés*, amelynek az alsó része szabályos akt, maga alá húzott lábakkal, cseresz-

nyefából. Csakhogy három feje van, és az első az akt derekából nő ki: nincs felsőteste. A második az első fejből, a harmadik a másodikból. Valamennyien felfelé tartják az arcukat, a szobor alakja pedig olyan, mintha a tornászlanysok szalaggyakorlatából vágta volna ki egy darabot.

A másik faragás címe az, hogy *Szerelmem* – egyébként a feleségem nevezte el. Az történt, hogy Csernus Mariann előadóestjét néztük a televízióban, akit mind a ketten nagyon szeretünk. Közben egy naptár hátára rajzoltam ezt a figurát. Számunkra ő tehát egyértelműen a Csernus Mariann, de nem merném neki megmutatni. Arca a szobor felét teszi ki, olyan, mintha a falhoz vágott volna valaki egy darab gyurmát. Arcvonásai éppen csak jelen vannak, igen finom vésszőnyomokkal, de még ezeket is lecsiszoltam: voltaképp csak a fény játéka mutatja, hogy van ott valami. Lehuny két szeme látszik a legjobban, valamint egy furcsa kis mosoly a szája szögletében, amiről fogalmam sincs, hogy került oda.

Teste egyáltalán nincs, valamiféle elhagyásos technika az, ami összeköti a *Könyörgéssel*. Két karja szabálytalan kör alakban a szobor talpáig ér, ahol bokájánál összefűzi az ujjait: megfaragtam a két lábát, egészen a térdéig, amely felér a kör közepéig. Fentről pedig a kör által meghatározott térbe lóg a két kis melle – erről lehet tudni, hogy nő. Másról is lehet tudni, de hogy miről, nem tudom.

A *Szerelmem* történetéhez tartozik, hogy a szigligeti alkotóházban dolgoztam egy regényemen, és mert az alkotóházhoz valóságos kis arborétum tartozik, azt gondoltam, na, itt csodálatos lesz faragni. Elviselhetetlen helynek bizonyult azonban. Egy pillanat nyugtom nem volt, és faragás közben nem létezik rosszabb társaság a művelt értelmiséginél. Végül beültem a kocsimba, és kimentem a hegy szélére, egy parkolóba, amely magasan az út felett volt, és igen szép kilátás nyílt onnan a Szent György-hegyre.

Alig kezdek faragni, megjelenik egy sárga Barkas, benne egy unatkozó útellenőrrel. Megnézte, mit csinálok. Pár szót váltottunk, gondoltam, mindjárt elmegy, mert várja az útellenőrzés. De nem ment. Én mentem el aztán.

Másnap ismét kimentem ide: alig kezdek faragni, megjelenik a furgon. Nem vártam meg, elszőktem előle egy füzesbe, a keszthelyi út mellé. Nem vett észre, elhúzott mellettem, de egész délután keresett, láttam a sárga furgont, amint fel-alá járkál vele a környéken.

Másnap az alkotóház kertjében maradtam, majd ismét visszalopóztam az út szélére – gondoltam, már elment innen az a furgonos. De nem ment el. Én megint a füzesbe, de mindennap változtattam a helyemet, mint a géppuskások a lövészárokból, mert aki ott marad, azt kilövik.

Így született a *Szerelmem*, ami a legkedvesebb faragásom lett aztán. Érdekes, hogy nem ártott neki az üldöztetés. A szobrok amúgy se kényesek: azt mondják, a szobrászmunka a legagresszívabb tevékenység, merthogy üti az ember a fát, a követ. Aki viszont ezt mondja, az soha nem faragott, hanem csak nézte, hogy faragnak, mint a furgonosom.

A tanulmány sorozatból természetesen nem maradhattak ki a szkíták sem, ami úgy kezdődött, hogy valamelyik Élet és Tudomány címlapján leköszölték egy híres szkíta aranyszarvas képét. Több évig nézegettem, végül megfaragtam – és akkor ért a csapás: jóformán el sem készült, amikor egy időszakos kiállításon megláttam az eredeti szarvast, amiről kiderült, hogy egészen más

térben, mint azon a képen volt. Lehangelva tettem félre az én szarvasomat. Tíz évvel később egyszer megkért a szomszédom, hogy faragjak valamit édesapja hatvanadik születésnapjára. Nem tudom, miért, de azonnal a szkíta szarvas jutott eszembe. Jó lesz? – kérdeztem. Persze. Rendben van.

Az új szarvas vadkörtefából készült, ami csodálatosan faragható fa, azonkívül gyönyörű, mélysárga a színe, tehát majdnem olyan, mintha aranyból készült volna. Drágakő berakásait féldrágakóval pótoltam, és ezt már elégedetten nézhette meg az ember. De most sincs szkíta szarvasom, mert harmadszor már biztosan nem faragom meg. Ez a büntetésem egykori tévedésemért.

Feleségemnek viszont falilámpát faragtam egy szkíta nyakékból, és meg merem kockáztatni, hogy ugyanolyan szép a falon is, mint egykori tulajdonosának a nyakán lehetett. Ennyit a méretekről. Hozzá kell azonban tennem, hogy bár sokan látták ezt a lámpát, senkinek se jutott eszébe, hogy voltaképp egy nyakék lehetett. A méret megváltoztatásával valami örökre eltűnt a műalkotás életéből, és helyette megjelent valami más.

Munkáim sorában fontos szerepe volt az ajándékoknak és a megrendeléseknek, amint már nyilván kiderült a leírásomból. Itt ugyanis meg kell oldani egy feladatot, mégpedig úgy, hogy egy másik ember szemével nézzük a dolgokat, az ő érzéseit próbáljuk megérteni, és ehhez igazítjuk a munkát. A saját terveinknél hiányzik ez a szemlélet: nem érdekel, hogy ki mit lát benne, csak az, amit én akarok. Óriási különbség, és ezért más az eredmény is. De úgy gondolom, mind a kettővel tartozik magának az ember.

A legkedvesebb ajándékom egyébként egy tálcscsa, amit egy orvosunknak faragtam, a hozzá való cigarettatartóval együtt. Mind a kettő saját tervem, és valószínűleg a perui indián faragásokkal rokoníthatók. A tálcscsa olyan, mintha hanyatt löktek volna valakit egy tócsába. Elöl kiáll a két lába, a másik oldalon pedig az arca látszik, és rémülten nézeget kifelé a csapdából. Kétoldalt a tál szélébe kapaszkodik.

A cigarettatartót nehezen tudnám leírni, de talán nem is kell, mert kiderült, hogy amúgy sem dohányzik az illető. Apró dolgokat tart benne talán, mert arra is jó. Bízni lehet a használati tárgyakban: mindig megtalálják a helyüket.

A polinéz kultúráról szeretnék még elmondani valamit, de azt csupán, ami az én tanulmányaimra vonatkozik. Köztudott, hogy ez egy nagyon barátságos nép, kultikus régi faragásaik azonban rendkívül agresszívek, ami nyilván a harcos maori ősök kultúrájából ered. A honolulu múzeumban van egy nagyon szép faragás, amely az Ég és a Föld eredetmondáját ábrázolja. Úgy gondoltam, hogy megfaragom ezt, és a két istenalak szemébe én is kagylót ragasztok – látni akarom őket a környezetemben. A történet egyébként így szól röviden:

Rangi és Papa, az Ég és a Föld istene ősidők óta egymáshoz simulva lebegett az űrben. Szerelmükből gyermekek születtek, és addig csiklandozták az öreget, amíg Rangi megelégette a dolgot, és kihajította őket az égboltra. Belőlük lettek a csillagok és más égi szörnyecskéek. Földanya azonban keservesen megsiratta őket, és könnyeiből lett az óceán.

A megfaragott monda egy csónak orrát díszíthette – erre lehet következtetni az alakjából. Nekem viszont a magnókazettáimat rejtő szekrénykére kellett

volna egy faragott ajtó. Át kellett tehát alakítanom az égbolt területét és alakját, továbbá a mondában szereplő sok kis égi szörnyecskeből csak egy látható az eredeti faragáson. Ezekből is ki kellett találni néhányat. Faragtam például egy kis trombitás sárkányt, egy másikat pedig, aki éppen nem rosszkalkodik, mert alszik – és így tovább.

Ez a legalább negyven helyen áttört faragás évek óta befejezetlenül áll. Voltaképp kész már, csak ki kellene tisztogatni a hátterét, ami legalább kétnapos munka. Sose volt rá időm, mindig valami mást kellett csinálnom. Kazettáim várják, hogy mi lesz. De rájöttem, nem árt az embernek, ha várja valami – bármilyen disznó dolog is ez így kimondva. Kell valami, amire gondol az ember, mint a kedvesére, akiről tudja, hogy másnap jönni fog.

Szó esett már a szobrok méretéről. Igaz, hogy mindenkiben van egy furcsa vágy, hogy nagy szobrot faragjon. Odaállok mellé, és egészen kicsi vagyok. Mégis én faragtam. Furcsa dolog ez – és még furcsább, ha arra gondol az ember, hogy a nagy szobrok alkotói általában nem a legjobb szobrokat faragják. Én egyébként úgy oldottam meg a problémát, hogy építettem egy faházat, mégpedig finn stílusban, ami rendkívül munkaigényes technológia. Úgy fogtam fel, hogy most egy óriási szobrot faragok, és ha már az, hát ekkorát aztán kevesen faragtak, még a Húsvét-szigetek istenalakjainál is nagyobb.

Egy diófa elágazásából készült a *Varázslószékem*, amit a feleségemnek faragtam, és voltaképp egy óceániai fejtámasz, amit évekig nézegettem, de nem tudtam rájönni, miért különbözik a többitől. Egyszer aztán Cook kapitány felfedezőútajáról néztem egy igen jó angol filmet, és ott láttam a hajó korlátján ezt a motívumot, mint ahogy a faragója is egy hajón láthatta. Megtetszett neki és kifaragta. Nem rajzolta le persze, hozzáigazította hát a hagyományokhoz, ami a lelkében élt, és ezért lett ilyen különös.

A faragott szék megnövelt méretei miatt még inkább érvényesül a hatás. Munka közben persze többször kipróbáltam: túlzás lenne azt mondani, hogy kényelmes ez a szék, de igen furcsa érzés ráülni. Talán azért, mert elég sok munka volt vele, hiszen többszörösen áttört faragás. A nagyon megdolgozott fának pedig van egy sajátossága, amit nem tudok megmagyarázni, feltűnt azonban a macskák viselkedése. Az ilyen fának kisugárzása van, akármilyen hóbortosan hangzik is ez. A macskák azonnal érzékelték a dolgot, valósággal menekültek előle, és a kutyám is lelapulva, nyakát előrenyújtva közelíti. Az is lehet persze, hogy a szokatlan forma miatt. Nem tudom, mi ez, de tréfából azt mondtam a feleségemnek: figyelj ide, ha ráülsz, nagyobb lesz az aurád, és olyan dolgokat is megérezel, amit máshol nem éreznél. Jót neveltünk rajta, nem is biztos, hogy igaz, mindenesetre így gondolunk rá, és ezért lett *Varázslószék*. Nincs kizárva egyébként, hogy az afrikai törzsfőnökök ülőkéinek is van ilyen titka. A *Katánál* ez azért nem derült ki, mert asztal lett belőle, és nem lehet ráülni.

Valamelyik erdei padomon készült első óceániai faragásom, egy ősmaszok, vadcseresznyefából, ami kicsit tovább pácolva mélyvörös színű lett. Sose került kaurikagyló a szemébe, amitől még áthatóbb a pillantása: valóban olyan, mintha évszázadok távlatából nézne az emberre. Faragás közben értettem meg, mi az a néhány finom vésőnyom, amitől alapvetően különbözik az európai arcabrázólástól. Ezt a pajzs alakú maszkot pontosan ugyanúgy faragják évszázadok óta, és ugyanaz rajta a festett véset is. Mindennek jelentősége

van tehát, amit én nem ismerek. Hacsak a kezem nem értette meg, valamikor munka közben. Nem véletlenül mondom így, és nem is meggondolatlanul. Minden faragó ismeri az érzést, de nem ismeri egyetlen művészettörténész sem, aki még nem faragott, és ezért gondolom úgy, hogy az egésznek a lényegéről sincs fogalmuk, ezt ugyanis nem lehet megtanulni, csak érezni lehet. Túl van azokon a határokon, amit az ember tudatának neveznek.

Új-Guineában van egy eszköz, amely minden vadász és harcos nyakában lóg: a nyalóka. Tokja is van, amiben valami édes folyadékot tartanak – ami valószínűleg kábítószer is egyben. A tokba késpengéhez hasonló falapátkát dugnak, amit időnként kihúznak, és lenyalják róla azt a valamit. Mármost ezek a nyalókák a feleségem kedvencei voltak a Néprajzi Múzeumban. Csodálatosan gazdag formavilág, de az a motívumkincs is, amivel díszítik, és bár a motívumokat nyilván egymástól tanulják, érezhető, hogy mindenki azt csinál, amit akar. Nincs zsúri. Nincsenek irányelvek. Ennek megfelelően fantasztikus formavilág bomlott ki és él a mai napig, ami rendkívül dekoratív is, hiszen fekete ébenfából faragják a nyalókát és a tokot: ebbe karcolják vagy vésik a mintákat, amikbe meszet égetnek, tehát a vésetek fehérek. Lenyűgöző valóban.

Na, ha ennyire tetszik a feleségemnek, gondoltam, csinálok neki egy karkötőt a születésnapjára. Öreg, sötét színű diófából reszeltem ki a gyűrűt, és erre véstem a motívumot, végül kifestettem fehérre. Hozzá kapott egy nyakbavalót is, hasonló technikával, nagy volt az öröm. Igen ám, de meglátták a barátnői, és ők is kértek. Ha már ilyen jól tudom ezt csinálni. Jó, csináltam néhány karkötőt, de ki nem állhatom az ismétléseket, ezért elkezdtem variálni a díszítésüket. Apró kavicsokat ültettem a fába, azokat körbefaragtam, és így tovább. Forradalmi változást hozott a következő véletlen. Fénymásoló voltam éppen, és a kuncsaftjaim látták a faragásaimat. Beállít egyszer egy fizikus fiú, és letesz az asztalomra egy zöldes színű kerámiakockát. Olyan félkilónyi lehetett.

– Csinálj belőle valamit – mondja.

– Na de mi ez? – kérdeztem.

– Steatit. Majd meglátod.

Ez a steatit ipari kerámiaanyag, amit esztergálni, reszelni, csiszolni lehet, majd amikor elkészül a kívánt forma, valami hétszáz fokon megsütik, mire üvegkemény lesz, és amellettszigetelőanyag is. A hőtől ugyan elveszíti a zöldes színét, sárgásbarna lesz, és egyáltalán nem szép. Amíg viszont nyersanyag, teljesen olyan, mint a jade.

Na, gondoltam egyet és beépítettem négy darabkát egy karkötőbe, majd a kapott mintát követve, hullámosra reszeltem a gyűrűt, a szélét pedig végifaragtam. Veszttemre.

Megőrültek tőle a feleségem munkatársai. Egyszerűen nem győztem reszelni a gyűrűket. Meglátta ezt egy hangszerkészítő barátom, Balogh Sándor, aki véletlenül nálunk járt, és akinek a Várban volt egy kis árusasztalkája.

– Te – azt mondja –, ki kéne próbálni, hátha megveszik. Rengeteg a külföldi ott. Nekem is jól jönne a segítség, te tudsz dorombolni, én viszont nem tudok elmenni egy szendvicsért, mert nem tudom otthagyni az asztalomat.

Jó. Felvittem vagy tíz karkötőt, amelyek mindegyikének megvolt már a gazdája... És fantasztikus sikerük lett. Kénytelen voltam venni egy faesztergát, mert ilyen mennyiséget már nem lehetett kireszelni. És egyre mélyebbre me-

rültem a karkötőgyártásban. Az árusításhoz persze engedély kellett, lezsúrízték a mintadarabokat, amelyek szigorúan népművészeti motívumokkal voltak díszítve. Emellett voltak az iparművészeti jellegű karkötők, de akkor már mindenfélét csináltam a gyűrűkkel, elsősorban felhasználtam őket – egy hibás anyag adta egyébként az ötletet. Áttöréseket, beöntött véseteket, ónozást, mindent kipróbáltam. Egyre jobban érdekelt a dolog, mert rájöttem, hogy ez a kicsi tér fantasztikusan kihasználható. Mindig nagyon szép, nemes anyagokat használtam, amelyeknek már a mintázata és a színe is szép volt.

Két évig csináltam ezt, és soha nem kerestem olyan jól, egyébként azóta sem. Ami a legfurcsább, kifejezetten örömet okozott a munka, ami messze túlmutatott a díszítőfaragáson. Valóságos kis mondákat lehetett megálmodni és megfaragni. Megjelenik egy fehér madár a fekete diófán – akkor már csak azt kell kitalálni, hogy hová repül, nem? A Hold. A Nap.

Hát ez volt az, amire sose gondoltam volna. Állandó vevőköröm alakult ki, a japánok, franciák, olaszok és amerikaiak pedig a világ minden részére elhordták a munkáimat, még Ausztráliába is, amin kuncogtam. Vártam, mikor jelenik meg valaki Új-Guineából, de nem jött, sajnós. Pedig igen kíváncsi lettem volna a véleményére.

Mindezt csak azért mondtam el, mert ilyen bűvös hatású dolog a faragás. Voltaképp nem kell mást tenni, csak nyitottnak lenni minden újra. És kész.

Ugyanilyen váratlanul ért, amit még el akarok mondani befejezésékképpen. Amikor elkészült a házam, baleset ért: beléptem két gerenda közé, és szétzúztam a térdemet. Az én hibám volt, de igen rossz következményei lettek, ugye kórház, műtét, gipsz. És jó meleg nyár. Mit tudnék csinálni fél lábbal, amivel még ácsorogni se lehet sokáig? Leültem hát faragni, méghozzá állatfigurákat, amit csak irigyeltem eddig Csikós Nagy Márton barátomtól. Gondoltam, most kipróbálom. Először egy rókaalmot faragtam, ahol kilenc rókakölyök tapossa egymást, de persze mind egyfelé néz, mert ott van valaki: eredetileg a fotós persze.

Volt egy képem, sajnós éjszakai felvétel, amelyen egy nőstény oroszlán iszik, ami lenyűgöző mozdulat. Hasa alatt pedig öt kicsinye kukucskál kifelé a biztonságból. Nagyon kedves kép, de a faragás is az lett, és mindennap köszönünk egymásnak, mert az íróasztalomon áll. Nincs az a pénz, amiért eladnám. Később faragtam őzeket, farkast, de még mongúzt is, mert ennek a mozgékony kis állatnak van egy figyelő mozdulata, ami végtelenül kedves. A magányos mongúz után faragtam egy családot is, ahol hárman művelik ugyanezt.

Állatokat faragtam, amíg csak meg nem gyógyult a lábam. De állítom, hogy segítettek gyógyulni, az állatoknak ugyanis létfontosságú a lábuk. Majdnem a legfontosabb az életükben. Hasonlóképpen az ember életében is, csak nem figyelünk rá. Amint nincs, akkor figyelünk. Hát így van ezzel az ember.

ANYADROSZLÁN

RÓKAKÖLYKÖK

HÁROM LÁNYFEJ ÉS KATA

KARKÖTŐK

MAJMOK
(ÉJJELISZEKRÉNY)

VARÁZSLÓSZÉK

FEJTÁMASZ

TŰZSELLEMEK CIGARETTATARTÓN

TÁNCOLÓ PÁR

SZERELMEM

PIPÁS BÁCSI

TOLTÉK MADÁR

KIS ESŐISTEN

KÖNYÖRGÉS

KERTI MANÓ

ÁTOK

INDIÁN BOTVÉG

FARAGÁSOK EGYÜTT

**SZOBROK EGYÜTT, JOBBRA HÁTUL HÖTU-MATUA,
KÖZÉPEN A LÁMPASZLOP-TOTEM (SZENTENDRE)**

Karsai János

Szamurajmesék*

A bosszú

Úgy tartják, ha valamit igazán el akarsz rejteni a sógunátus vagy a császár kíváncsi tekintete elől, a legjobb, ha a Sikoku szigetén lévő Tosza tartományt választod. Ennek a régióknak is egy távol eső városában, Szukumóban történt az eset. Ez a terület több emberöltő óta az Oucsi család fennhatósága alá tartozott, akik rendet és békét kívántak alattvalóiknak. Történt, hogy Eiroku második évében (1559) egy Sibata Hidekacu nevű kelmefestő tizennégy éves lányával a nagy kirakodóvásárra igyekezett. Ilyen eseményeken rendszeresen felbukkantak különböző garázda elemek is, de ezen a vidéken ez nem volt jellemző.

Jól ment a bolt, sok kendőt és festett textilt sikerült eladniuk. Hazafelé menet a rossz hírű Rokujó fogadó mellett vitt el az útjuk, ahol tiltott szerencsejátékkal is foglalkoztak. A három fickó pont akkor lépett ki az épületből, amikor a kelmefestő és leánya elhaladtak a bejárat előtt. Ittasak voltak, s eleget vesztettek ahhoz, hogy másként keressenek vigaszt. Áldozataikat egészen a Kanamori ligetben álló Kannon-szentélyig követték. A kerítés tövében a férfit megölték és kirabolták, a lányt mind a hárman megerősszakolták. Nevetve távoztak, hiszen mind a hárman szamurajok voltak, és ezekben a polgárháborús időkben sokat értek a jó harcosok.

Azonban a lány, Sibata Kuni nem hagyta annyiban. Három évig a fővárosban tanult, elsajátította az olcsó teaházak kiszolgálóinak viselkedését. Majd tanulmányozta a különböző pusztakezes és fegyveres harcművészeteket. Húsz is elmúlt már, mire visszatért szülővárosába. Több mint egy évet áldozott a nyomozásra, de sikerült megtudnia, hogy apja halálát a két Katagiri testvér, Jositacu és Josimune, valamint Itó Jukitora okozta.

Ekkor lépett munkába. Minagava O-Cuju álnéven a Rokujó fogadóban helyezkedett el. Nem számolta, hogy hány férfi fizetett neki az örömért, mert ezt az örömet ő nem ismerte. De végre megjelent egy este Katagiri Josimune, s együtt mehettek fel az emeletre, egy csendes lakosztályba. Sok volt a szaké, és sok volt a zene, a nevetés. A férfi a hátán feküdt, levette minden ruháját, ekkor ült az ágyékára a lány. Josimune lehunyta szemét, hogy minél jobban áramolhasson csontjaiban a kéj, ám egy forró és égető érzés volt az utolsó, amit e világon érezhetett, amikor a gésa kőrishból faragott hajtűjét a szemgödörébe dőfte, egészen az agyáig.

Itó Jukitorát három hónap múlva lepte meg a Kanamori ligetben. A szamuraj részeg volt, mint a csap, kardját sem tudta előhúzni, amikor nyakába fúródott a kőrisha hajtű. Katagiri Jositacu megrettent, sosem mozdult ki az

* Majdan kötetben jelennek meg a szerzői itt közölt írásai

Oucsi-erőd falai mögül fegyveres kíséret nélkül, tudta, mi vár rá. Aprócska agyában felrémlt az évekkal azelőtt elkövetett bűntett, félt a megtorlástól.

Sibata Kuni ekkor taktikát váltott. Hamarosan sikerült a kastély konyháján elhelyezkednie, pucolta a zöldségeket és mosogatott, és közben figyelt. Hamarosan tisztában volt az emberek mindennapos mozgásával, ki mikor hova tart. Azonban sosem tudott olyankor elszabadulni, amikor becserkészhetne volna utolsó áldozatát. A véletlen sietett a segítségére.

Egy szeptemberi este nagy vendégserreg jött össze Oucsi Kacumicu tiszteletére. A Kocsi kastélyból hozattak gésákat, akik közül az egyik belázasodott az út alatt, nem állhatott a vendégek rendelkezésére. Nem tudni, hány emberen keresztül jutott el a hír Oucsi úr fülébe, hogy van egy lány a konyhán, aki egész szépen tud táncolni, ismeri néhány klasszikus költő versét, és még a kotót is tűrhetően pengeti. A nagyúr utasítására letette a főzőkanalat, egy félreeső kamrába sietett, ahol már várták a kunyhójából elhozott ládák. Egy szobalány segítségével elkészítette a sminkjét és felöltözött, hajába a kórisfa hajtúket szúrta.

Jól sikerült a multság, az ismeretlen gésára nem lehetett panasz. Bár kissé darabosnak tűnt a mozgása a többiekéhez képest, bája és szellemes társalgása sok kellemes percet hozott a társaságnak. Úgy tűnt, maga Kacumicu, a házigazda kapott kedvet hozzá. Vajon mi lehetett rosszabb Kuninak? Hogy a család irányítója és parancsolója nevetgélve, szakétól bűzösen tapogatja? Vagy az, hogy mosolyogva kell italt töltenie a meghívottak között ücsörgő Katagiri Jositacunak?

Amikor a vendégeket szélnek eresztették, Oucsi úr minden játékosságot félretéve az ölébe vonta a lányt.

– Csak egy percet kérek, nagyuram, engedd meg, hogy kissé rendbe szedjem magam – mentegőzött ő, és kisietett a teremből.

Apja gyilkosát csaknem a szálláshelye előtt érte utol. Éppen a várfal tövében vizelt, amikor mögé lépett.

– Sok évvel ezelőtt megöltetek egy családapát és megerőszakoltatok a lányát. Azt akarom, hogy tudjad, mielőtt meghalsz: semmi sem marad büntetlenül – azzal átdöfte a férfi nyakát. A hajtút letörölgette egy papírdarabbal, majd – mint aki jól végezte a dolgát – visszasietett a várakozó ünnepelthez. Útközben egy kevéske illatosítót tett magára.

– Megállj! – dörrent Kacumicu hangja, amikor a helyiségbe lépett. – Ki vagy te egyáltalán?

– Nem értem, nagyuram...

– Öreg róka vagyok, számos csatában jártam már. Érzem rajtad a vér szagát.

A lány letérdelt és meghajolt ura előtt, úgy mondta el történetét. Oucsi sokáig mérlegelte a hallottakat, a szaké gőze egy pillanat alatt kiröppent a fejéből.

– Tehát te ölted meg három jó katonámat. Ez igen érzékeny veszteség ezekben a polgárháborús időkben. Ezért mindenféleképpen büntetést érdemelsz. Viszont kiválóan szerepeltél az este folyamán, így jutalom is jár neked. Büntetésed és jutalmad ugyanaz lesz tehát: személyesen engem fogsz szolgálni, mindig mellettem lesz a helyed. Elkísérsz útjaimon mint egyszerű gésa, de közben figyelsz, megfigyelsz, információkat gyűjtesz. Fontos, hogy kikkel kö-

tünk szövetséget. És állandóan vigyázol az életemre, ez legyen a fő feladatod. Megkóstolod az ételemet, az italmat. Most elmehetsz. Holnap reggel közlöm döntésemet, akikkel szükséges.

Csupán ennyi ez a történet, melyet bárki elmesélhetett volna. Ám érdemes megjegyezni, hogy az Oucsi család szerencsecsillaga magasan ragyogott a béke beköszöntével.

A párbaj

Úgy tartják, elkerülhetetlen, hogy a nagy harcosok találkozzanak egymással a háború útján. Azt mondják, mindenkinek megvan a maga története, ellenség és jó barát, szövetséges és ellenfél, mindezek nem személyes dolgok. Talán ezért is maradhatott meg a régi harcosokban a másikkal szembeni tisztelet: nem gyűlölet vezette lépteiket. Állítólag amikor Takeda Singennek elfogyott a sója, mert a tengerpartot Imagava Udzsizane és Hódzsó Udzsijaszu lezárta előle, legnagyobb ellenfele, Ujeszogi Kensin az alábbi levelet küldte neki:

„Úgy hallom, hogy Önt a sóval gyötrik ellenlábasai. Ezt gyávaságnak és igazságtalanságnak gondolom. Én harcban állok Önnel, de csak az íjjal és a kardommal harcolok, nem pedig sóval és rizzsel, ez nem személyes ügy! Ezért arra kérem, hogy ettől kezdve a birtokaimról szerezzen be sót. Akármennyire van szüksége, annyit fogok biztosítani, amennyit kér, természetesen tisztességes áron.”

Takeda pedig úgy tartotta, hogy halála esetén utóda legfőbb szövetségese Ujeszogi lehetne. „Ha vele fegyverszünetet kötsz, azt ő minden körülmények között be fogja tartani. Az ő szavában meg lehet bízni.”

Az általam újraírt történet sokkal régebben esett meg, ám enélkül talán nem lett volna létjogosultsága az előbbi esetnek sem.

Két nagy harcos élt a keleti tartományokban, Minamoto no Micuru és Taira no Josifumi, mindketten szorgalmasan járták a harcosok útját. Azonban elfeledkeztek az egyik legbölcsebb igazságról: „ne érdekeljen, hogy mit mondanak az emberek rólad, az a fontos, hogy mit teszel az emberekért”. Csatlósaik egyre-másra a következőhöz hasonló híreket vittek a két szamurájnak:

„Úgy tartják, hogy uram döntéseit mindig a szeretett nők határozzák meg.”
„A Minamotók szerint azért tett így és így uram, mert félt a következményektől.”
„Josifumi úgy gondolja, hogy uram viselkedése nem megfelelő egy harcoshoz. Ez botrányos a mi vidékünkön.”
„Micuru azt mondja Önről, hogy nem mérhető hozzá, mivel mindenben ellentmond neki. Ez szánalmas.”

Ekkor Josifumi megalégelte az üzengetést. „Hogyan is terjeszthet ilyet rólam! Jól ismerem a gondolkodását, a képességeit, az egész embert. Ezért azt üzenem neki, ha valóban ilyen magabiztos, találkozzunk egy megfelelő réten, és küzdjön meg velem.”

Hiába volt mindkét harcos bátor lelkű és nemes gondolkodású, hiányzott még belőlük a bölcsesség képessége. Hagyták, hogy a színlelt jó barátok álnoksága egyre mélyebbre vigye őket a háború örvényébe. Végezetül úgy döntöttek, hogy ez így már nem mehet tovább, kijelöltek egy szép mezőt, megbeszéltek a szerencsés napot, s a háborúra készülődtek. Csaknem öt-hatszáz katonát

sikerült kiállítaniuk, a kitűzött napon ott állt a két sereg egymással szemben a tavaszi napsütésben. Az első sorban állók egy vonalban tartották pajzsukat, s egyre jobban tűzbe hozták magukat. Annak rendje és módja szerint átküldték a másik seregnek a hadüzenetet, az íjászok felkészültek a lövésre, amikor Josifumi újabb küldöncöt irányított Micuru felé: „Ez a csata nem szól semmiről, pusztán arra vagyunk kíváncsiak, hogy kettőnk közül melyik a jobb. Ezért nem lenne szerencsés, ha embereink lónének egymásra a mi vitánk miatt. Más embereket feláldozni önös problémánk árnyékában egyértelműen a gyengeség jele volna. Mit szólna, ha csak mi ketten ütköznénk meg?”

Micuru válasza rövid volt, de lényegre törő: „Éppen ezt akartam magam is javasolni. Döntsön az íj. Már jövök is!” Azzal kiléptetett a katonák közül. Egyenesen ült lován, büszkén markolta fegyverét.

A két harcos találkozott a két had között, kezükben nem volt más, csak íj, a hátukon lévő tegezben nyílvesszők. Szemtől szemben egyik sem jelentett a másikra túl nagy fenyegetést, úgy tűnt, őt is emberből gyúrták. Miközben megbeszélték a részleteket, nem remegett a hangjuk. Visszaügetett ki-ki a saját sorai elé, lecsillapították a felhevült embereket, majd szembefordultak. Keményen sarkantyúzták lovaikat, ahogy vágtaiba ugrattak. Egymásra lőtték az acélhegyű nyílvesszőket, de egyik sem talált, talán túl hamar engedték el az ideget.

A katonák lélegzet-visszafojtva lesték a vezérek összecsapását, akik visszaügettek saját arcvonaluk elé. Amikor elhaladtak egymás mellett, szúrósan a másik szemébe néztek, de nem találtak abban semmi megingást, semmi félelmet, csak eltökéltséget.

A második vágta még gyilkosabb, a lovak patái hányják a földet, Josifumi célozza Micurut, még néhány méterrel közelebb egymáshoz, vijjogva reppen a nyíl, ám a Minamoto hanyatt vágja magát a hatásán, felette sivít el a lövés. De már ismét a nyeregben ül, eltéveszthetetlen közelségből lő ellenfelére, aki egy villámgyors csípőmozdulattal, bronzcsatja segítségével téríti el a vesszőt. Megfordítják paripaikat, lihegve ügetnek vissza seregeikhez. A másik arca vajon mit mutat? Nem lesznek okosabbak.

Jöjjön akkor hát a harmadik vágta? Ha egyformán ügyesek, akkor két rendkívüli harcos tetemét kell ma összeszedni. Valóban lesz elég erő a tábornokokban, hogy a vezéreiket vesztett katonák ne csapjanak össze? Jól tudja ezt a két vezér is. Fegyvereiket leengedve megindulnak egymás felé. Megállnak a két had között, talán mosoly is bujkálhatott a szavaikban.

„Azt gondolom, mind a ketten megtapasztalhattuk, hogy mire vagyunk képesek – mondja a Taira. – Nem megölni akartuk a másikat, hanem kihívni. Ennyi legyen elég.”

Micuru hallgat, de már régóta kész van a válasszal: „És ezt láthatták hű embereink is. Szerencsés ötletnek tartom, hogy most álljunk meg. Visszavonulok a seregemmel.”

„Én is így teszek.”

A hadak arra a napra hátat fordítottak egymásnak. Mondják, hogy a régiekben kéz a kézben járt a hősiesség, a tisztelet és a bölcsesség. Taira no Josifumi és Minamoto no Micuru elválaszthatatlan barátok lettek, akik a későbbiek során mindent megbeszéltek egymással.

A szamuráj két útja

Mekkora csata volt az Icsinotani erődjénél! Az összegyűlt Tairák, bízva létszámbe-
 li fölényükben, a háború megfordításában reménykedtek: nem hátrálnak tovább
 a Minamotók elől, itt az ideje magukhoz ragadni az irányítást és megszerezni a
 győzelmet! Ám nem számoltak az ellenség zseniális és rettegett hadvezérével,
 Josicunéval, aki háromezer lovasával robogott le a járhatatlannak hitt hegyről,
 Hijodori hágóján átkelve. Váratlanul csapott le az ellenségre, teljes zűrzavart
 okozva. A Tairák, akiket Heikének is neveztek, kétségbeesetten igyekeztek a
 beltengeren várakozó hajókra feljutni. Ha már félig megtelt egy jármű, azonnal
 vonták fel a vitorlákat és vették az irányt Sikoku felé. Mondják, hogy sok szamu-
 rájról hullott le neveltetése, és semmit sem talált fontosabbnak saját életénél.
 Őrjöngött mindenki: aki felkerült egy hajóra, az azért, aki nem, az pedig azért.

Szikraeső hull a harcosokra a felgyújtott erődről, szél korbácsolja a vizet,
 lovak dobognak és nyihognak a parton, a vér vörösre festi a földet és az eget
 is. Kumagae-no Dzsiró Naozane, a Minamotók, azaz Gendzsik tábornoka,
 egyik ellenfelet vágja le a másik után, micsoda győzelem!, amikor egy díszes
 páncélban menekülő lovasra figyel fel. Sarkantyúit paripája oldalába vágja, az
 ellenség után veti magát, aki valamilyen magasabb rangú tiszt lehet, levágott
 feje nagy dicsőséget hozhat! A Heike-katona nem éri el a kiszemelt hajót, visz-
 szafordul a sekély vízben, így sikerül hárítania Naozane első csapását.

Egyenlőtlen a küzdelem, végig a Minamotók vezére irányít, hiába sodród-
 nak ki a partra, át a kikötő túlsó oldalára, gyors lova sem tudja megmenteni
 Taira-no Acumori életét. Naozane pengéje utat talál a páncél résein, nyomában
 piros vér fakad elő, a halálos sebet kapott katona a homokra rogy. Kezéből ki-
 esik a kard, szünetet kérve emeli fel jobbját, bal könyöke a vizes iszapban. Mire
 Kumagae leszáll a nyeregből, megszólal a bambuszfurulya, a szigeteken ismert
 „Kis Ág”, csodálatos dallamot lopva a káoszba, az üvöltésbe. Abban a zűrzavar-
 ban egynéhány pillanatra valóban ketten maradtak ott, Icsinotani harcmezéjén,
 a győztes arcán is könnycseppek folytak.

Egyre jobban halkultak a hangok, egyre jobban csendesült a dallam,
 meg-megszakadva. A tábornok megvárta a befejezést, csak akkor csapott le a
 kardja. Micsoda megdöbbenés érte, amikor a lecsatolt sisakból egy fiatallem-
 ber, szinte még gyerek feje gurult elő!

Nem lehetett teljes a győzelem. Megkeseredett a szaké. A világ áttetszővé
 és bizonytalanná vált. Az éjszakák mázsás súlyú kérdéseket görgettek a mellé-
 re. Nincs válasz, nincs megoldás.

Hőstettnek lehet nevezni egy kamasz lefejezését?

Dzsiró Naozane kimarad a történelem további eseményeiből. Nem vesz
 részt a végső győzelmet hozó Dan-no Ura-i ütközetben, sem Mijamoto Jori-
 tomo sóguni kinevezésének ceremóniájában. Már régen Renszének hívják,
 vándorszerzetes, aki a megölt fiatal ellenség lelki üdvéért imádkozik a szenté-
 lyekben, templomokban.

Évek teltek el, Icsinotani békés vidékén bágyadt szél fújdogál, amikor haj-
 lott hátú, borotvált fejű alak bontakozik ki a tenger felől gomolygó ködből.
 Ismét február van, mint akkor. És ismét megszólal a dallam, mint akkor!

Képes emberben megfagyni a vér?

Kicsit arrébb három halász melegedik a tűz fényénél, egyikük fújja a bambuszfurulyát. A szerzetessé lett tábornok félve közelíti meg a férfiakat, gondolatait gúzsba köti a zene. Szavai nem méltóak egy szamurájhoz: „Éjszaka minden ellenségünk erősebb, a pókok nagyobbak, a párhuzamosak találkozni képesek. A kakasszó állítja vissza a nappal igazságosságát, a valóság erejét, a fény birodalmát. Aki a homályt választja, annak démonokat kell legyőznie, mesebeli lények fölé kell nőnie.” A halászok egyetértően bólogatnak.

„De akkor honnan szól ez a zene? Éjszakáimnak megrontója miért csendül fel nappal?”

Kétségbeesés lehet nagyobb?

A fuvola hol bejárja az öblöt, hol nem. „A hegy tövében van egy dombocska, amely alatt állítólag Acumori nyugszik, onnan kél ez a síri hang, onnan tanultam meg ezt a dalt.” A halász vörös, göcsörtös ujjá a ködbe mutat. Senkinek sincs mersze követni Renszét, de vajon bátorság ez? Vagy inkább megadás? Mert ott, a fehér homályban kivehetetlen alak kuporog egy halmon, furulyán játszik, elegáns ruhája mintha beolvadna a párás homokba.

A szerzetes imához teszi össze a két kezét. „Ha az vagy, akinek gondollak, mindennap elmondom lelkedért a tíz imát. Még aznap éjjel megbántam, amit veled tettem. Vannak cselekedetek, melyek akkor és ott megfelelőnek tűnnek, azonban a szamurájhoz a mindenkor helyes az illő. A helytelen dolgokat később már lehet szépíteni, magyarázni, de jóvátenni nem. A halálból már nem tudlak visszahozni, ezért a lelkedért imádkozom.”

A fiatal harcos befejezi a zenét, arca fehér, mintha rizsporral fedték volna be, ajkai kékek, szeme a semmibe réved. „Nekem nem kell semmit sem megmagyarázni, nekem nem jut más, mint az elfogadás. Bár ezt lehet örömmel, közönyösen vagy háborogva tenni. Közönyöm, haragom pusztán egy fuvallat ezen a tengerparton, örömöm a zene, amitől rettegnek. Én már máshol vagyok. A nap rátok süt, az eső benneteket ver; láthatatlan vagyok, árnyék a függöny mögött.”

A három halász csodálkozva látja, hogy a kopasz vándorszerzetes lekuporodik a dombocska tövében és a semmivel beszélget. Száradnak a faágakra felaggatott hálók, lassan ideje leszedni, készülni a hajnali kihajózásra. Eltűnik a nap, de a fura figura csak mondja a magáét annak a kis halomnak.

„A harc, a csata nem ismer kegyelmet, nincs helye a szánalomnak. Ott az embernek egy másik oldala mutatkozik meg. Így lettünk teremtvé, hordozzuk azt is, amelyik ölni képes.”

És a szellem jóváhagyóan bólint. „Avagy nem a Tairák hívták ki maguk ellen a sorsot? Uralkodásuk alatt pökhendiek voltak, lenézték a többi családot. Icsinotánin pusztán beteljesedett a végzetük.” „Ott öltek meg engem” – mondja Acumori a messzeségbe nézve. „Ezen nem lehet segíteni.”

Az öreg tábornok könnyei az arcát mossák. Ezen nem lehet segíteni...

„Ezen a földön ellenségek voltunk, de most már a Szent Szutrában lévő igaz barátok.” És az árnyék rábólint: „Igaz barátok.”

A vizsga

Kjóhó első évének (1716) májusában jött az a rónin az ivami Nakajama klán rezidenciájához. Különösen meleg délelőtt volt, az éjszakai eső utolsó nyomai is eltűntek már, a levegő forrón és szárazon vibrált, nem repkedtek sem a madarak, sem a rovarok, hanem árnyas fák és hús bokrok alatt kerestek menedéket. Az ember hajlamos volt azt képzelni, hogy egy hatalmas béka telepedett a koponyájára, amit nem úz el onnan sem a friss víz, sem a szaké, sem a legyező. A rónin durván zörgetett a nehéz keresztgerendákkal elrekesztelt kapun, az egyik őrt erőszakosan, ellenvetést nem tűrő hangon a ház uráért szalajtott, egy másikkal a várakozásra kijelölt terembe kísértette magát. Ruházata kopott volt ugyan, de nyomokban még őrizte régi eleganciáját, s a tisztaságára sem lehetett panasz. A homloka nem volt borotválva, haját a feje tetején egyetlen vastag varkocsban fogta össze. Apró utazóládika lógott le a hátáról, azonban annál nagyobbak tűnt fekete, tölgyfából készült fakardja, melyen jó néhány összezsapás nyoma látszott.

Csendben várakozott, korábbi heveségének semmi nyomát sem mutatta, amikor kiszáratva megjelent a kamarás egy fegyveres szolga és némi friss tea társaságában.

– Elnézését kérem, de Kacuhiro no Szekisi Nakajama úr nem ér rá Önt fogadni. Elmondaná nekem, hogy mi adott okot az Ön kissé udvariatlan viselkedésére?

A gazdátlan szamuráj előbb megcsodálta a teáscsészét, kortyolt az italból, s csak azután szólalt meg:

– A nevem Mijanobe Gendzsiró, és a szacumai Hagivara klán szolgálatában álltam, míg a sógun szemet nem vetett uradalmunkra. Valaha 150 koku rizs volt egy évben a bérem, maga Hagivara úr személyes testőrségében szolgáltam. Két éve járom a szigeteket, hogy megfelelő családot találjak. Tudja, amíg itt várakoztam és a darukkal díszített falakban gyönyörködtem, akaratlanul is arra gondoltam, hogy tiszteletre méltó nemzetségük is olyan, mint ez a szoba. Igazán pompásan érzem itt magam, ahogyan – gondolom – az Önök családjában is így lehet az ember. A festett falak csodálatosak, mint az egész birtok: a kastély, a személyzeti szállások, a gazdasági épületek és az ültetvények.

A kamarás elfojtott egy mosolyt (bókol a gazember, mindjárt előrukkol a kérésével, amit el fogok utasítani).

– De mindez nagyon kevés! – csattant fel a rónin. – Ezen a csodálatos papírfalon könnyedén áthajíthatom a csészémet, mert gyenge. Mesés birtokok homokvárként omolhat össze, mert gyenge. Nem olyan erős, amire egy klánt építeni lehet. Bár minden szép és egészségesnek tűnik, azonban az emberek azok, melyeken áll vagy bukik egy család hatalma. Az Önök katonái semmit sem érnek. Puhák, kardjuk élet elvette a jólét és semmittevés. Azért jöttem, hogy ezt bebizonyítsam. Nem kérek semmit. Ám ha elutasítják a kihívást, az egész országban elhíresztelek a Nakajamák pipogyaságát!

Szegény kamarással fordult egyet a világ. A fickót már kidobni sem lehet. Nem marad más hátra, jól el kell páholni, vagy megölni. Mintha megsejtette volna a gondolatait, a hívatlan vendég újra megszólalt.:

– A cseresznyevirágról elnevezett fogadóban szálltam meg. Természetesen közöltem a tulajdonossal, hogy hová készülök és mi a szándékom.

– Azt hiszem, megkérem uramat, hogy szakítson időt Önre – hátrált ki a kamarás.

Hamar híre terjedt az uradalomban a merész párbajra hívásnak. Gyűltek a harcosok, ki mérgelődött, ki értetlenkedett, egyre többen tébláboltak az udvaron, ahol az árnyékos helyen székeket állítottak fel a családfő kíséretének. Közben rizst, szakét és halat szolgáltak fel a szoba mélyén hűsülő Gendzsirónak. Délután kettőre elcsendesedtek a katonák, a rónint a fal tövében felállított emelvényhez irányították, ahol kényelmesen elhelyezkedett, félelmetes fakardját a jobb lába mellé fektetve. Amikor a levegőt szinte vágni lehetett a feszültségtől, megjelent a verandán maga Kacuhiro no Szekisi Nakajama úr is. Lassan, méltóságteljesen lelépdel a lépcsőn, magas getapapucsba búj, és legyezőjét lassacskán mozgatva helyet foglalt, körülötte a legfontosabb emberei ültek le.

– Na, te gazdátlan, pimasz fickó, most ütött az utolsó órad – kezdte. – Betolakodsz a házunkba és sértegetsz minket, ebben áll a tudásod. Abban bízol, hogy megjedünk tőled, és rettegésünk odáig fajul, hogy a szolgálatunkba veszünk? Nos, csalódnod kell, mert nem félünk senkitől sem. Nem is a legjobb harcosunkat küldjük ellened, hanem egy egyszerű kardforgatónkat, aki szintén bokkennel áll ki ellened.

Intésére felemelkedett Fudzsimura Sinbei. Hakamájának mindkét szárát feljebb húzta és az övébe gyúrte. Kibúj, fölsőjéből is, csupán hadagíben várakozott az udvar közepén. Mijanobe ráérősen, lustán állt fel, szinte gyáván lépett Sinbei elé. Mindannyian azt hittük, hogy itt az igazság pillanata, emberünk két-három mozdulattal legyőzi kihívóját.

Ám csalódnunk kellett. A rónin remek kardvívónak bizonyult, könnyedén legyőzte harcosunkat. Így járt Kurokava Genpacsu is, a kiképzésért felelős tisz, majd Jamamoto Sidzsó testőrparancsnok. Ekkor már rettegve vártuk Iidzsima Heitaro színre lépését, aki mestere volt klánunk vívóiskolájának. Hány edzésen csodáltam meg tökéletes technikáját, és határoztam el: én is ilyen rettenthetetlen leszek! Azonban ő is alul maradt, fakardja eltört ellenfele csapásai alatt...

Kacuhiro nagyúr tanácstalanul nézett körbe.

– Senki sincs, aki megvédené klánunk becsületét? Ennek a senkiházinak van igaza, és mi mind rongy emberek vagyunk?

Nem állítom, hogy azonnal jelentkeztem. Előtte alaposan átgondoltam, hogy miért is gyakorlok annyit karddal, bár senki és semmi vagyok a Nakajama család ranglétráján. Arra gondoltam, hogy ha csak az életért élünk, annak nincsen semmi értelme. Ha valóban rettenthetetlen és félelmetes harcossá akarok válni, akkor ez a világ semmit sem jelenthet nekem. Nem tudom, mennyi idő is telt el, mire mindezeket végigfutottam gondolatban. Folyt rólam a víz, száraz volt a szám.

– Uram, azt hiszem, értelmetlen lenne továbbra is fakarddal próbára tenni ezt az embert. Jó harcos, ha bokkennel áll szembe. Engedelmeddel én igazi karddal vállalnám a harcot, életre-halálra. Így mutathatja meg klánunk valóban az állhatatosságát.

– Jól szóltál, fiú! Neked mi a véleményed, rónin? Elegend van a játszadozásból? Van kedved kipróbálni magad férfias küzdelemben?

– Uram – mondta Gendzsiro –, a párbaj tiltva van az összes szigeten. Szívesen felvenném a harcot ezzel a kölyökkel szemben, de a sógun utasításának megfelelően el kell utasítanom.

– Itt és most én vagyok a sógun, ha tetszik, ha nem. És én engedélyezem az összezsapást. Adjatok egy katanát a róninnak!

Ha két ember között igazi kardok állnak, más súlya van minden pillanatnak, minden mozdulatnak. Félttem, de mire felálltam, félelmemet legyőztem. Ideges is voltam, de mire kimentem az udvarra, idegességemet legyőztem. Amikor a két pengét összeérintettük, már önmagamat is legyőztem. Nem volt bennem semmi. A semmi volt bennem. Előbb tudtam, hogy támadni fog, mint ő maga. Nem volt nehéz félrelépni és levágni őt. A kard nem fából készül. A szamuráj lelke acélból kell hogy legyen.

Másnap Kacuhiro no Szekisi Nakajama úr betiltotta a bokkennal való gyakorlást. Irobe Sigenari jövedelmét nyolcvan kokuról százhusz kokura emelte, és a személyi testőrség tagjai közé vette.

Hóország

1. Csak hó kívül-belül. Reménytelenül taposta a lábszára közepéig érő havat. Nem tudta kivenni, hogy pontosan merre is kanyaroghat az ösvény, egyre vörösebb lábfejei bukácsolva haladtak előre. Nyakában ott himbálódzott szalmapapucs, ruhája mélyén pedig finom, meleg tabija, amit nem volt észszerű felvenni ebben a mély hóban. Majd, ha megérkezik.

Háta mögött méterről méterre kisebbedett a Mikagura-hegy, végre megpillantotta a hóba szinte besüppedt falut, a harmadik ház jobbra lesz Mijosi lakása, ott biztosan ég a tűz, melegszik egy kanna víz, amiből forró teát lehet készíteni...

Miben bízott Akecsi Micuhide, amikor lerohanta ura szolgálát, hogy életét vegye a Honnódzsi-templomban? A nagyurakat nem köti szamurájesküjük? Egy harcos meddig kénytelen fejet hajtani az utasítások, parancsok előtt? Úgy érezte, hogy lelke is olyan fehér és sivár, mint a szélfúttá táj.

Szinte igaz sem volt, ahogy a parázsló tűzhely mellett gubbasztott. Szürcsölte a teát, lábán végre ott pompázott a tabi, melyet nagyon kímélt, csak ritka alkalmakkor vette fel. Úgy döntött, ez most ritka alkalom.

Mijosi Hidemaszuval még Szaito Kuranoszuke nagyúr szolgálatában ismerkedett meg és kötött barátságot Naganóban. Két ilyen alacsony rangú szamurájnak nincs sok választási lehetősége: arra mentek, amerre a hűbérúr. Amikor nem sikerült az Oda Nobunaga elleni lázadás, mindketten ott harcoltak Jama-zaki lankáin Tojotomi Hidejosi ellen. Vesztett csata, elvesztett élet, még ha túl is éltek a lovas üldözőket. Útjaik szétváltak, Mijosi Tohokuba tartott, a jól ismert régióba, ő az egész országot bebarangolta, de nem talált új gazdát. Évekkel később templomokban, fogadóknak érdeklődött az ügyes kezű fafaragó után, akinek munkái Szaito Kuranoszuke kényes és kritikus tetszését is kiérdemelték.

Nincs semmi más. Sem a hideg, sem a hó, pusztán a forró tea. Lehunyta a szemét, és hagyta, hogy mindaz, amit megtapasztalt, tűnjön el emlékezetének hatalmas rendszerében egy messzi-messzi polcra téve. A szél néha megrázta

a házikó falait, szikrák reppentek fel ilyenkor a tűzhelyről, de megmaradt a béke, s erre volt leginkább szüksége. Még mindig hallotta az üldözők lovait, ahogy csattognak patáik az erdei ösvényen, izzadság folyik a szemébe, izzik a tüdeje, izzik minden pillanat. Már megszűnt a „mi”, most csak az „én” parancsol, felmentve fogadalmak alól, milyen szánalmasan apró is az ember. Kirántották hóna alól a törhetetlennek hitt mankót, lerogyott az avarra, feje felett elvágatott az ellenség, Micuhide fényes páncélja villant meg arrébb, sokat ígérő zsákmány...

Sokáig beszélgettek. A dicső és a nem annyira dicső múltból, győzelmekről, menekülésekről, nagy lakomákról és az ínség napjairól. S mivel előkerült egy üveg finom szaké is, egyre vidámabb és gondtalanabb lett az este. Végre ágyban aludt, még ha itt-ott foltozott volt is a takarója. Kardját azért maga mellett hagyta, annyira megszokta a közelségét, hogy képtelen lett volna nélküle a szemét nyugodtan lehunyni. Hány éjszakán sutyorgott vele s merített erőt a hallgatásából!

Másnap délelőtt segített barátjának fát aprítani, aztán sétára indult a faluban. Természetesen papucsban, tabiban, bélelt haorit vett magára, amelyen jól látszottak családi jelvényei, a kék mezőben íveket rajzoló három vágás, a „szangiru”. Peckesen korzózott a szépen letakarított főutcán, csikorgott a letaposott hó a talpa alatt, úgy döntött, hogy megiszik egy pohárka italt a kocsmában, egyszersmind tájékozódik a környéken lévő lehetőségekről. Kint sütött a nap, szikrázott a hó, szinte elvakította az embert, lehet, hogy ezért sem vett róla tudomást az ivóba becsődülő társaság. Nagy hangon rendeltek, nem úgy viselkedtek, mintha szamurájok lennének, bár mindegyikük fegyvert viselt. Szinte észrevétlenül sikerült távoznia, eleget hallott.

„Sokan találnak fegyvert elfeledett csatatereken, csendes, félreeső helyen sebébe belehalt szamuráj oldalán. Azt képzelik, hogy a kard egyben hatalom is. S a hatalom nem szól másról, mint a többiek feletti uralkodásról. Ez a banda úgy fél éve vetődött ide, és mivel senki sem akadályozta meg őket, tanyát vertek a falu végén álló, elhagyott kúriában. Valamikor ott lakhatott a környék gazdája, aki valamelyik hadjárat során maradt el örökre. Nehéz idők ezek, barátom.” Mijosi megkeverte a rizst, utána folytatta: „Az adókat önkényesen ők kezdték el beszédni, a parasztokat, kézműveseket rettegésben tartják. A múlt héten lampionokat dobtak az öreg Ivami apó házára, mert szóvá tette hangoskodásukat. Ha a szomszédai nem elég éberek és fürgék, könnyen leégthetett volna az egész falu. Egyedül vagyok, mit is tehetnék tíz-tizenöt fegyveressel szemben!”

„Ketten vagyunk” – morogta a fogai között. Úgy nőtt fel, hogy a hatalmat valójában szolgálatnak tartotta. Szolgálni a falusiakat, a gyengéket, a nagyurat, a többieket. Így nem lesz képes jól élni egyetlen nép sem. A katana sem dolgozhat senki ellenében, csakis valami, valaki mellett juthat szerephez. „Holnap megnézem azt az elhagyatott házat.”

2. Oucsi Morimasza behavazott szobája. Reggel vastag pelyhekben esett a hó, betemetett keréknyomot, gyalogösvényt. „Nem baj – gondolta, legalább nem tudják meg, honnan jöttem.” Hogy, hogy nem, ismét a fogadó előtt vitt el az útja. „Így van ez rendjén, a kocsmának a főutcán a helye.” Betért egy csésze langyos szakéra.

Most nem volt olyan szerencséje, mint múltkor. A pultnál három férfi iszogattott, a kiszolgálót ugratták, kardtokkal ütötték a fejét, ha nem találták kielégítőnek a munkáját, mozdulatait. Csak szórakoztak. Hamar megunták a játékot, és új áldozat után néztek. Éppen a második csészét hörpölgette. Figyelte, ahogy körbeveszik, de nem tett ellene semmit. Előbb tudnia kell, kik is valójában. Nem akart bántani senkit. Sokat locsogtak, mint a részegek általában, s mivel nem reagált a legdurvább ugratásukra sem, veszélytelennek hitték, pedig ő csupán a varázsigére várt. „Felelj, ha Oucsi Morimasza emberei kérdeznek!”

Már vágott is. Az első két fejevágás halálosnak bizonyult, a harmadik a mellkasára kapta. Hörögve indult el a kijárat felé, a hátára még egyet kellett sújtania, nem szerette a pontatlan munkát, a felesleges mozdulatot. Néhány bútor felborult, a kancsó eltört. „Mivel tartozom?” A kiszolgáló csak a fejét rázta. „Én is így gondoltam” – dörmögte.

Kint továbbra is szakadt a hó, enyhe szél kevergette a pelyheket, némelyiket egyenesen az arcába küldte. Szeme káprázott a csillámoktól, jólesett most a hűvösség. A régi kúrián meglátszott a gondos tulajdonos hiánya. A központi épület nádfedelét a keleti oldalon benyomta a hó, a kerítés itt-ott bizony foghíjasan mutatta magát. Seholy egy őr, egy szolgálatot teljesítő katona, viszont a fehér hóban sűrűn látszottak az italos éjszakák után maradt sárgás nyomok. Csak magában morgolódozott, a fejét csóválta, amíg belépett a tárva-nyitva hagyott kapun.

Sokat gondolkozott azon, hogy miért nem tudott elesni ő is Jamazaki egyik dombján, vagy később, az erdőben? Úgy döntött, az élet feladatot tartogat a számára. Ha nincsen urad, legyél saját magad a sorsod kovácsa. Ha nem tudsz egyvalakit szolgálni, szolgálj ezreket.

A bandavezér fölényesnek akart tűnni és nemesnek. Persze valamilyen egyszerű, de agresszív paraszt lehetett, talán Kantóból. „Szóval nem is rizst kérsz, te rónin, hanem aranyat. Csak tudnám, mire ez a nagy pimaszság!” Magában persze megválaszolta a kérdést: halál, de ezt nem mondhatta ki hangosan. „Te is pénzt rekvirálsz, én csupán abból kérek.” A háznak ez a helyisége maradhatott a legjobb állapotban, ezért itt fogadta őt a bandavezér, gazdagsága biztos hátterében. A sarokban egy alvógyékény tespedt, több takaróval, tehát a fűtés elég gyenge lábakon állhatott. Na igen, ki vágna fát részegen...

A szoba falai szépen voltak festve, a keleti oldalra vízben álló darukat rajzoltak, északon csak a nádas hullámozott, nyugaton vadlibák húztak a felhők közé. Délen egy vörös páncél ücsörgött. „Semmi sem az, aminek látszik.”

Ment az áruló után tíz jó embere, a tíz dajmió után száz kapitány, a kapitányok után tízezer katona – senki sem mondhatott nemet? A fogadalom akkor is érvényes, ha gúzsba köt, nem pedig felszabadít? Szaito Kuranoszuke gondolt az embereire, az embereivel?

„Miért lenne rád szükségem ilyen busás fizetségért, amikor tizenhat fegyveres ugrik egyetlen fütyüntésemre? Összesen nem kerülnek annyiba, amennyit te kérsz.” „Összesen nem képesek arra, amire én.”

Oucsi Morimasza töltött a kék mázas szakés kancsóból, homloka magaságába emelte, ahogyan azt hajdani uraitól láthatta, úgy bólintott: „Akkor hát legyen!” Két „testőre” is így tett, egyszerre ürítették ki mind a négyen a csészéket. „Azért mutass valamit, te rónin, had lássam, mire adom ki a pénzemet.”

Nem szerette ezeket a mondatokat olyan emberektől hallani, akik nem sétáltak még a halál mezsgyéjén. Mert más az elmúlással találkozni, esetleg ölni, vagy szembeszegülni vele. „Engedd, hogy akkor rántsak kardot, amikor annak szükségét érzem.” De már tudta a választ.

„Szó sem lehet róla, nincs szándékomban zsákbamacskát vásárolni. Majd akkor sülsz fel, amikor a legnagyobb szükség lenne rád, addig is egy kisebb vagyont fogsz bezsebelni!” Senki sem látta, hogyan suhant a penge. Senki sem látta, hogy mi történt. Senki sem tudta, hogy ki maradt életben, csak ő. A két kísérőn véres csíkot vágott a kard, kezükben ketté vált a szakéscsésze, megkövült tekintetük a felhők közé tartó vadlibákat követték. A katana a tokjában pihent.

„Mit tettél, te galád?! Két jó emberemet küldted a pokolra!” Nehezen tudott fejét hajtani. „A pokol mindannyiunkat készségesen vár, előbb vagy utóbb. Vitéz harcosaid a kardjukért sem tudtak nyúlni. Két adaggal kevesebb rizs kell ma estére, jó cserét csináltál.” Magában pedig ezt mondogatta: „Tizenegy.” A darvak tollaira piros pettyek freccsentek. Sokat kell itt takarítani.

3. Még több hó az utcán. Arra a következtetésre jutott, hogy nem győzhettek az Oda halálát megbosszuló Tojotomi ellen, Jamazakin nem volt esély, nem volt lehetőség. Az egységes Japán a túlsó oldalon növegetett. Lepjen be a hó mindent, az utakat, a nyomokat, a múltat. Fehér lepel alatt nyugodjon a Szaito család pusztulása, az eltékozolt életek ezrei, az önzés, a hatalomvágy. Így marad csupán a szolgálat.

Útja ismét a fogadó előtt vitt el, a három holttestet kihozták a verandára. Egy szolgálólány vörös felmosóvizet öntött ki oldalt egy vödörből, gőzölögtek a rongyok, a vedrek, a takarítók keze. Morimasza két embere irányította a takarítást, s mivel nem voltak elégedettek, gyakran billentették ülepen a személyzetet. Felismerte a pultost, akit kardtokkal noszogattak a most mozdulatlanul fekvő, nagyhangú banditák. Pusztán egy pillanatra fonódott egymásba a tekintetük, mégis észrevette az egyik fegyveres.

„Hé, te! Állj csak meg! Gyanús vagy nekem! Gyere csak ide!” Parancsolt, utasított, megfélemlített. Engem megfélemlíteni, aki túl van már félelmeken, sorsokon, életeken? Ő sem hitte el, de odamentem. A markolatot még meg tudta fogni, amikor arcán és nyakán szaladt át a kardom. A másik futásnak eredt, majdnem az utca közepén értem utol. Kiáradó vére vörösre festette a havat.

„Tüntessétek el ezeket is, és a nyomaikat is. Fehér legyen minden. Égesetek füstölőket, hogy ne lehessen érezni a vér szagát. A vízbe tegyetek egy kevéske ecetet. Kilenc.”

Mijosi már karddal az oldalán várta. „Mennyien maradtak?” „Nincsenek tízen kettőnk ellen. Hej, ha ilyen arányok akadtak volna az utunkba életünk során!” Ezt csak gondolta: talán még most is darabokra szaggatva vérben fürdene az ország. Amikor a főutcára értek, minden vakítóan fehér színben pompázott. Csikorgó léptekkel masíroztak a kúriához, a kocsmá előtt semmi sem utalt a véres közzjátékra, pusztán az öt holttest feküdt a verandán.

Lehet-e két szamuráj a mérleg nyelve? Vagy az ő szerepük már nem is illik Japán történelmébe? Porszemek a gépezetben, szélben szálldosó szikrák,

amik hol itt, hol ott gyújtanak lángra papirosokat? Amikor átlépték a beroskadt kaput, ennyit mormogtak a hidegben: „Namu Amida Bucu.”

Az első elébük kerülőket pillanatok alatt levágták. Mire kiélesedett a helyzet, pusztán öten álltak velük szemben. Morimasza végzetét sejtve kérdezte őket: „Mit akartok? Még több pénzt?” „Nem. Csupán nyugalmat és fehér havat.” Úgy dolgoztak, mint egy jól összeszokott csapat. Amikor az egyik háritott, a másik már támadott is. Nem volt felesleges mozdulatuk. Amennyit csaptak, annyi halált osztottak. A darvak a terem falán lefoszlottak a keretokról, vérrel mocskolódtak be.

Mire végeztek, a fél falu a kertben várta őket. A holttesteket villámgyorsan kihozták, és egyszerű zsákba rejtve eltemették a falun kívül fekvő temetőben. A saroglyák nyomát percek alatt betemette a hó. Vérnek semmi nyoma, maradt a békés, csendes téli napsütés.

Volt, aki az Agano folyóból kifogott füstölt halat hozta nekik, mástól sózott retket, savanyított gyömbért, szárított disznóhúst kaptak. Csendesen eszegettek a tűzhely fényénél. Mindketten jóllaktak, a legfinomabb falatokat keresték, néha elnevelték magukat. „Holnap költözz át a kúriába” – javasolta Mijosinak. „Mit keressek én ott? Milyen címen foglalnám el azt a házat?” Hörpöltek egy kortynyi szakét.

„Holnap megyek tovább. De mától te vagy Hóország királya.” Ezen jót nevettek. Csontjaikban érezték az olvadást. Úgy vélték, nem maradtak életben hiába...

Két vágta csukott szemmel

A *Heike monogatari* (A Heike/Taira család története) tartalmaz egy igen érdekes epizódot, ami megragadta a fantáziámat. A XII. századi Japánban megeseett csatában Minamoto no Josicune, a szinte kamasz hadvezér levágtat egy olyan meredélyen, amin gyalog is nehéz járni. A hegy lábánál ötvenezer Taira hevenyészett egy erődöt, de a meglepetésszerűen támadó háromezer lovas győzedelmeskedik, az ellenség tábornoka, Taira no Noricune lovára pattanva elnyargal. Mindez igaz. De nem biztos, hogy úgy történt, ahogyan én elképzeltem. Nem is fontos. A lényeg: a mese.

*

Szun Ce azt mondja: „Ha kevesen vagytok, csinálj úgy, mintha sokan lennétek. Ha azt hiszik, hogy messzi vagytok, legyél közel az ellenséghez.” Mindezt jól átgondolja a huszonnégy éves parancsnok. Egyetlen nap alatt jut el Kiotóból a Mikasza-hegy alá, ami normális embernek kétszer ennyi ideig tartana. A felhők között magasodik a Bulbul-hágó hófölte földje, szakavatott vezető nélkül kész öngyilkosság nekivágni. A bátor harcosok nem féltik életüket a csatában, de lezuhanni egy hegyi útról, értelmetlenül meghalni menetelés közben?

Ekkor egy katona jelentkezik. „Uram! Én, Hirajama, elvezetlek téged.” Josicune még töpreng a nyeregben, homlokát ráncolja, „Hiszen te nem is itt nőttél fel, hanem a keleti vidéken, hogyan is ismerhetnéd a nyugati hegyeket!” Hiába győzködi tábornokát a harcos, hogy aki egy hegyet bejárt, az tudja az utat az

összes többen, csak toporog a sereg. De jelentkezik egy másik vitéz: „Apám azt tanította nekem, ha vadászol és eltévedsz a hegyek között, fogd egy öreg ló kantárát, tereld magad előtt, biztosan jó útra találsz.” Ez már tetszik a vezérnek, vezessen hát egy mén győztes csatára egy hadat! Megmásszák a felhőket, egy vén gebe nyomait taposva, este fáradtan vernek tábornok mutatja az utat.

Másnap háromezer harcos áll fenn a hegytetőn, alattuk Icsinotani tengerpartja, előttük a Bulbul-hágó veszélyekkel teli útja. Ki az, aki levezeti őket innen? Hogyan tovább?

A mindig hű Benkei hoz egy öreget, aki a környéken szokott vadászni. Ismeri a völgyeket és meredélyeket, a titkos utakat és a szakadékokat. De lóval lejutni e helyről, szerinte maga az öngyilkosság. Még gyalogosan is megfontoltan kell lépni, különben könnyen a semmibe zuhanhat az utazó. Vesztüket érezve nyihognak a lovak, félelem szállja meg a katonák szívét; így, háromezeren, vajon mit tehetnek ötvenezerrel szemben?

„Hát a szarvas, az át tud-e itt menni?” – kérdezi a parancsnok. Az öreg vadász vigyázza minden szavát, hiszen nagy a sereg, sok a páncélon a dísz. „Igen, uram, amikor a nap felmelegíti a köveket, a harimai szarvasok átkelnek itt, hogy mélyebben fekvő legelőket keressenek.” Elérhetetlen messzeségben a part, a főveny, a biztos talaj, közöttük ott áll ötvenezer állig felfegyverzett Taira, de a legvitézebb Gendzsi, Josicune úgy dönt: ahol a szarvas átjut, ott a ló is.

És mintha az istenek hallották volna meg szavát, két szarvasbika és egy tehén ront ki a sűrűből, s a szállingózó hóesésben egyenesen Icsinotani erődje felé menekülnek. Patáik alatt repkednek a fagyott rögök, lendületük meghajlítja a facseteték vékony törzsét, ám sértetlenül érnek le a hegy aljára. Ott teríti le a két bikát Takecsi Kijonori íja, de a szarvastehenet elengedi. Taira no Moritosi megfeddi a harcost: „Mindegyik nyilad tíz ellenségtől védett volna meg minket! Bűnt követtél el, és az istenek ezt nem hagyják megtorlatlanul! Onnan jöttek, ahonnan ember nem jöhet, illendőbb lett volna könnyűületességet tanúsítani.”

Mindezt látja a Minamoto hadvezér, de lelkében még ott a bizonytalanság. „Engedjünk le néhány felszerszámozott lovat, vajon azok hogyan boldogulnak?” Levágtatnak üres nyergekkel a málhás kancák, s néhánynak bizony lába törik a meredek úton. Josicune így rendelkezik: „Lovagoljatok óvatosan, akkor nem lesz semmi baj.”

Elsőként ő maga fordítja paripáját a semmi meredélyére, utánazúdul mind a háromezer. Összeverődnek kengyelek, sisak csapódik a másik vértjének, csúsznak lefelé a kavicsos úton, míg le nem omlik előttük egy szikla. Ez itt a dicső vonulás vége? Túlzás volt kihívni a kamik haragját? Innen már valóban nincs tovább?

A megfelelő emberek ott rejtőznek a tömegben, a megfelelő alkalomra várva. Előlép Dzsúró Josicura, aki Miurában sokat kergette ilyen terepen a madarakat. „Uram – mondja –, ez nem más, mint egyszerű vadcsapás. Mindennapos dolog mifelénk” – azzal megindul előre. A rémisztő lejtőn becsukják szemüket, hogy ne is lássák a következő kanyart, a meredek szakadékokat, a meredező sziklákat. Lovaik nyakára feküdnék, engedik a gyeplőt, szorosán ülnek a nyeregben, hátaikra bízzák magukat. Háromezren robognak le a hegyről, akár a démonok, lehuny szemük mögött a győzelem ábrándja táncol.

Az erőd alá érve egyszerre szakad ki belőlük a harci kiáltás, háromezer lovas ordít, de a hegyek közötti visszhangban úgy tűnik, mintha százezren lennének. Tüzes csóvát vetnek az erődre, benyargalják a horizontot. Feltámad a szél, füstöt és szikrát fúj az ellenség szemébe, akik összezavarodva egymást tapossák. Villognak a kardok, nyerítenek a lovak, üvölt mindenki. Marad más lehetőség, mint a menekülés?

Voltak, akik a tengerben reménykedtek, a tutajokon kerestek menedéket. Azonban a túlsúfolt járművek a vértékbe öltözött harcosok alatt egymás után süllyedtek el. Soknak meggyulladt a ruhája, ők órjongva rohagáltak a parton. Dobogtak a lovak, semmi sem látszott, semmi sem úgy látszott. Teljes volt a fejtelenség, mintha az elemek vették volna ostromgyűrűbe a Tairákat. Ötvenezer katonát fogott közre a tűz, a víz, a szélvészként támadó lovasság.

Taira no Noricune tábornok még sosem vesztett csatát. Nem tudni, mire gondolt. Felpattant halványszürke lovára, becsukta a szemét, úgy vágatott egészen az Akasi-öbölíg. Lehunytt pillái mögött az úr sötétlett. Harimában szerzett egy csónakot, azon menekült Jasimáig.

Szégyen

Az öregek szerint ez a történet nem is eshetett volna meg máshol, mint valahol a messzi keleten, Mucu tartományban. Ugyanis ott, a magas hegyek között csak a Fudzsivárak kísértetei járnak, és félvad emberek élnek, akik még mindig tisztelik a medve szellemét. Jó lovasok, kemény harcosok, messze földön híresek hűségükről, ám úgy tartják, hogy akiket a kamik valahol megnöveltek, azokat másutt megkurtítottak. Így ezek a szamurájok nagyon szerették a szakét – bár nem bírták –, és a kockák csörgése jelentette számukra a gyönyört.

Az egyik kisebb birtok ura, bizonyos Cugaru Nobuhiro, miután megörökölte apjától az uradalmat 1536-ban, a kellő komolysággal látott a családot érintő ügyek intézésének. Számba vette a bevételeket és kiadásokat, átnézte a raktáron lévő készleteket, szemléztette a katonákat és fegyvereiket. Keményen számonkért minden kis hiányosságot, kijavíttatta a felfedett hibákat, olyan újításokat vezetett be, melyek a klán boldogulását szolgálták. Az idősebb szamurájok is elégedetten bólintottak, nem lesz itt baj, jó kezekbe került sorsuk. Nem meglepetés, hogy sikerült remekül helytállniuk számos csatában Macusite Sigecuna oldalán. Aztán 1539-ben valami eltörött. A téli pihenőre vonulást követően nem akart vége lenni a lakomáknak, ünnepeknek. Igaz, jelentősen megnőtt a család földje, igaz, sokkal több jövedelemre tettek szert ezután, igaz, mivel tengerparti területeik lettek, részt kaphattak a halászatból és a sópárlásból. Ez pedig pénz, sok pénz.

Azonban a kiadások nagyobb összegeket emésztettek fel, mint amennyi befolyt. Sokba kerültek az ingyencégek, a szép ruhák, a messziről hozatott kurtizánok. A kastély lakótornyában esténként hajnalig égtek a gyertyák, pattantak el a húrok a samiszenen, hasadtak a tatamik a részeg ölelések alatt. Azonban a harcosok, akik elfáradtak a csatákban, elfáradtak a tivornyákban is. Egyre nehezebben ment a mulatozás, másnapos fejeket zavart összébb az ital. Kikezdte a hányás a férfiak torkát, kialvatlanul, remegve mentek az esti kockázásra.

A tavasszal napvilágra került hiányokra észszerű magyarázatot kellett találni: Kuroda Tadaoki lett a hibás, a klán könyvelője, akinek évente 105 koku rizs volt a jövedelme. Csaknem ezer aranyat kértek rajta számon a vezető tisztségviselők előtt. „Szégyen – hajtogatták többen is –, ennyit ér hát a megbecsülés, a szamuráj becsülete?” Felajánlották neki a szeppuku lehetőségét, ám a könyvelő egy esős éjjelen, amikor az örök is behúzódta a szélvédett, szárazabb zugokba, megszökött.

Ki lepődne meg, ha azt mondanám: ettől kezdve vereséget vereségre halmozott a klán. Sok volt a halott, visszaszorultak a hegyek közé. Elveszték a gazdag rizsföldek, elveszték a tengerpartok. Így tehát bánatukban ittak. Kevesebb volt a zene és a tánc, kevesebb volt a nő, ám annál gátlástalanabb a kockázás, a szaké vedelése. Aki megpróbált szólni, hogy egy kicsit visszafogottabb ritmusra kérje a nagyurat, az hamar kegyvesztett lett. A többieket vitte a víz, Nobuhiro szigora és tekintélye, az engedelmesség béklyója.

Akik az esték vendégei voltak, azzal nyugtatták lelkiismeretüket, hogy egy szamuráj legfőbb ékessége az engedelmesség. A többiek a hűségükre támaszkodtak. De Kurodára senki sem gondolt.

A gyakorlóteret felverte a gaz, az íjak húrja megereszkedett. A kardokat rozsdá kezdte ki, senki sem javította ki a páncélok sérüléseit. A hajdan oly büszke és eltökélt sereg egy szedett-vedett banda szintjére süllyedt. „Szégyen”, suttogták a folyosókon, a várfalak tövében, a falvakban. Az egyre elviselhetlenebb adók elfolytak a táncos éjszakákon.

Aztán jött a hír, hogy Kuroda visszatért. Látták a piacon, a kocsmában, a fürdőházban. „Senki sem beszélhet velem! – rendelte el Cugaru nagyúr. – Aki szól hozzám, az ellenem tesz. Meg kell ölni, a klán érdekében.” Ismét nem maradt más a szamurájok számára, mint a hűség, ezzel a toldozott-foldozott, sokszínű köpönyeggel takaróztak megint. Néhányan próbálkoztak a könyvelő meggyilkolásával, de nem jártak sikerrel. Először Degucsi Gensirót találták meg a vizesárok mellett, majd Jamada Sinzaemont az útelágazásnál.

„Hát nem tudjuk elkapni? Micsoda szégyen, ellenségeink szabadon járhatnak. Mi lesz ennek a vége?”

Nem kellett sokáig várni.

Ugyanúgy esett az eső, mint amikor eltűnt a kastélyból a csalfa Tadaoki. Fényárban úsztak a termék, az úr születésnapját ünnepelték. Ittak a dicsőséges mültra, ittak a szebb jövőre. Meglazultak a ruházatok, a testtartások is könnyedebbek lettek, az egyik kézben mindenütt szakécsésze billegett. Egy fuvallat kioltott néhány gyertyát. A tatami szélén a megvádolt könyvelő állt, ruhájából csorgott a víz, kezében kivont kard. Döbbenet által a szív ere fagy: néma tekintetek szegeződtek rá.

„Amikor engem itt sikkasztással vádoltak, senki sem emelt szót mellettem. Szégyen. Itt vannak az igazolások a kifizetett pénzekről” – azzal ruhája ujjából papírokat húzott elő, és megvetően a gyékényekre dobta azokat.

„A papíroknak hisztek, nem egy szamuráj szavának? Talán ti mindannyian papírból vagytok? Megtagadtátok egy társatokat, arra nem gondolva, hogy holnap ti járhattok így? Hanbei, tizenöt éves barátságunkat tudtad elnémítani? Vagy te, Hijazaki? A gyerekedet tartottam a kezemben. Nektek ez nem jelentett semmit? Nem, ti a könnyebbik utat választottátok, amelyen a szamurájnak

nincsen lelke. Csak a hűsége. De tudjátok meg, hogy a lelketlen hűség nem más, mint rabszolgaság. Szolgálni a szabad emberek tudnak, a rabszolgák kiszolgálják.”

A pillantások a földre szegeződnek, a poharak kiesnek a kezekből. Ádáz démon röppen az esti szél szárnyán: remegés fut át a férfiakon. A becsület nem több, mint tétova, sánta szólam, elkártyázott tisztességek szűkülnek a ruhák mélyén. Most van valóban mindenki magányosan.

Kuroda Tadaoki lassan elindul Cugaru Nobuhiro felé. Egyetlen kivont katanana ötven tokjában nyugvó vakizasi között. Senki sem mozdul.

Szégyen.

Aztán tétován megemelkedik valaki... Kardpenge suhan, vér fröccsen. Kiáltások, dobogó léptek, fém csendül. Azon az estén csak vesztesek születtek.

Öt év múlva az elhagyott várkastély szobáit a Fudzsvarák kísértetei járták. A nyolcmillió kami közül számosan elégedetten dörzsölgették a tenyerüket: ez volt aztán a medve éjszakája!

NŐI ARC

Bogdán László

A kábulat

Részlet *A katona és a démon* című regényből

A kábulat egész nap kitart, mintha valahol másutt is jelen lennék, nemcsak Natasa mellett, a manzárdszobában, elveszve az indián szövegek labirintusában. Mintha Colmi átjárójában lennék? Egyedül, állok meztelenül az átjáró közepén, de nem tudom eldönteni, illúzió vagyok-e, vagy nem. Tudom, hogy el kellene jutnom a mágnesként vonzó, villódzó zöld fénysugárig, de, döbbenek meg, képtelen vagyok előrehaladni, hiába emelem a lábom, a zöld sugárhoz nem jutok közelebb. A kábulat elkísér, az esti találkozón is forgat magam körül. Ott ülök a széken, Rodi mellett, időnként rápillantok Carmenre, önfeledten játszik részletet a balett első részébe be se kerülő variációkból, Attila verseket mond, most egészen másra koncentrálok, mint tegnap, borzongatóan válik valóságossá a képzelte üvegvilág. Hans kérdegeti Rodit a rajzok keletkezésének körülményeiről, minden úgy megy, mint tegnap, de mégis teljesen más. De én ezt, döbbenek meg, mégiscsak álmodom? Újra az átjáróban álldogálok, de ahelyett, hogy közelednék, megbízhatóan távolodok a zöld sugártól, miközben Attila hihetetlen átéléssel mondja az Üvegvilág verseit, Carmen pedig az első rész fináléját játssza. Rodi a kettősségről beszél, Hans a negatív utópiáról. Mire irányultak a víziók? Az emberi személyiség szabadságharcára, mondja Rodi. Én még mindig ott ülök a manzárdszobában, a fehér ruhás Natasa mellett, váratlanul jelennek meg a rohán-bölnyek. Körülöttük lovaikon, lándzsáikat, íjjaikat rázva az indián lovasok. Feltűnik a stadion is a prérin, hallom az indián főnököt, népe szellemei nem nyugszanak a földben, ezért olyan nyughatatlanok az amerikaiak. Ez kész van, állapítja meg Natasa. Titeket is feltüntetünk a fordítók között, Krisztit, Ankát, Evelint, Violetta és téged. Válaszát már nem hallom, ülök a pódiumon, figyelem Attilát, Szívek a kukában, mondja. A közönség megdermed, hirtelen lesz csend. Carmen, talán, hogy oldja a feszültséget, játszani kezdi a második rész frenetikus záró részletét, amikor úgy tűnik, először a balett története során, hogy a bujkáló, de biztonságot is sugárzó, mélabús dallam végképp elvész. Igen, a lány magára marad, kezdi a verset Attila, szerelmét sem találja, és a váratlanul megjelenő ördög egyre kitartóbban üldözi őt! Közben mintha ott lennék én is, mintha belül kerülnék a zenén és a saját verseimen, a Rodi rajzain? Az üvegjárán lépegetek, látom az üvegfalak mögött üldögélő, fekvő, táncoló, beszélő, ölelkező, vagy éppen levesüket kanalazó üvegembereket, csikorog az üveg a talpam alatt, mintha töredezne is? Üveghalak hullnak az égből. Carmen egyre fergetegesebben játszik, ezeket a részleteket nem is ismerem, valószínű az első változatokból való. Attila mondja a verseket, kereng a pódiumon, Viola, Roxána és Zsül megigézetten követik, s közben eszelősen rajzolnak. Elszakadok szövegeimtől, mintha nem is én írtam volna őket, és megkérdem Roditól, győzedelmeskedhet-e a szerelem? Megőrizheti-e integritását az autonóm személyiség ebben a negatív világban? Amely, mosolyog Rodi, nem mese, hiszen ezt az abszurd világot naturalista mó-

don közelíti meg! Ez a kettősség ad egy nyugtalanító vibrálást a rajzoknak! Én a kettősséget akartam átmenteni a versekbe, a romantikus attitűdöt némileg ironikusan közelítve meg! Belülről, mondja Gerhard, mintha a vers narrátora belül kerülne, mintha ott borzongana ő is a reménytelen, ónszürke üvegégbolt alatt? Vágy, hogy indiánok lehessünk, újra kellene kezdeni, az indán szövegek alapján az egészet, de erre már képtelen vagyok! Jól van ez így, simogat Natasa, és hirtelen ott vagyok mellette, a Viola festményén, a borzongató homályban. A nap sugarai alig törnek át a nyírfák lombjain. Feléje fordulok, hogy megkérdezzem, hova mennek, de ott vagyok megint az átjáróban. A kábulat kitart, a zöld fény sugar ott villózik előttem, de képtelen vagyok megtenni akár egyetlen lépést is, mintha járógépen járnék, hiába emelem a lábam, nem jutok előre. Carmen már a finálénál tart, Attila elmondja, farkasszemet nézve a közönséggel, az utolsó verseket. Hans felhívja a közönség figyelmét arra, hogy a könyvek megvásárolhatóak, én pedig arról beszélek, hogy ezek a versek, az őket inspiráló rajzok, majd a tanulságokat összegezõ és a történetet kitejlesítõ balett, amint a mûvész nõ is fejtegette az elõbb, a személyiség szabadságharcáról beszélnek, dacosan, vonzón, felejthetetlenül. Az autonóm személyiség esélyeirõl egy õrült világban. Az üvegvilág nem létezik, de mi, pillantok Rodira, Hansra, Attilára, Carmenre s az elsõ sorban ülõ, kipirult Ankára, majd Zsülre, Roxánára, Violára, mindannyian egy olyan világban élünk, egy olyan világból jövünk, amely semmibe vette az emberi személyiséget, lenullázta az emberi jogokat! Zászlajára írta ugyan, hogy a legfõbb érték az ember, a munkatáborok bejáratánál is ez volt olvasható, de semmibe vette az emberi személyiséget, feloldva egy õrült kollektivitás hazug álmában, eltiporta az autonóm létezés mindenfajta esélyét, arra kényszerítve az alattvalókat, hogy bábként mozogjanak a diktatúra egyre eszelõsebb árnyéktáncában! Ezek a versek és rajzok, folytatja Hans, és a balett pontosan errõl beszélnek. Kivetítik a bábok árnyéktáncát, az elképzelt üvegvilágba. Az üvegemberek mi vagyunk, pillant ránk, akik mindannyian átéltük életünk értelmetlenségét, a diktatúra sivár és unalmas hétköznapijaiban. Van-e értelme a létezésnek akkor, szõlal meg váratlanul Attila, ha az ember feladja személyes autonómiáját és beáll a menetoszlopba? A mítingekrõl beszél, a május 1-i, augusztus 23-i felvonulásokról, amelyek legalább olyan abszurdak voltak, mint ez az üvegvilág, mely nem létezett soha, de a veszély, ami az emberi személyiség integritását s a szabadságot fenyegeti, fennáll. A kábulat kitart, magamhoz húzom Natasát, köszönöm, hogy segítettél. Fél õtkor jön Carmen, készen vagyunk, mondjuk, szinte egyszerre, de nem tudom, mi lesz ennek a vége. Mi lenne? Befejeztétek, nézegeti, elvesz a mondatok zegzugos átjáróiban, akárcsak én a Borromeo Colmi átjárójában. A kábulat forгат, ülök Rodi és Hans mellett, nézem Attilát. Elmond ráadásként még egy verset. A zongorista a kopár fennsíkon, a Kinderzenent játssza, de a ragyogásban ellobban a ház, hol volt, hol nem volt? A fekete madarak eszelõsen köröznek fölöttünk, nem tudom, hogyan repültek ide a kopár fennsíkról. Állunk egymás mellett a reflektorfényben, forгат a kábulat, egyre forгат magam körül. Igen, a szövegeket átadjuk Hansnak. Eddig õk is elkészülhettek. Már kilenc rajzom van, mondja Viola a zeneteremben. Nekem is, mondja Roxána, választani kell? Nem, mondja az ajtóban megjelenõ Rodi, és nézegeti a rajzokat, betesszük ezeket is, én már a hetediknél tartok! Mi van veled? Ittál ma kávét? Semmit nem ivott, magyarázza Natasa, még vizet sem. Rájuk nézek, nem tudom, Colmi át-

járójában vagyok-e, vagy a végtelen prérin. Megjelennek a lovasok, lándzsáikat rázva kerítik be a bölényeket, vagy egy ellenséges törzs harcosaival szállnak szembe? Ott állok közöttük, érzem a felhevült lovak és az emberi testek verítékszagát, borzongok, fejhangon üvöltve kerengenek körülöttem, záporoznak a nyílveszők, egy-egy lovas aláhull, a lovak száguldanak tovább, a vér figyelmeztetően vöröslik a tetemek között, sűrű rajokban szállnak a fekete döglegyek, vagyok, vagy nem vagyok? Felém robog egy lobogó fejdíszű, színesre pingált arcú harcos, már nem tudok kitérni, de nem gázol el, átsuhan rajtam. Illúzió vagyok, döbbenek meg, már többé soha nem szabadulhatok ezektől a kízó rémképektől? Az átjáróban huzat kél, fázni kezdek, megfordulok, és látom a kinn álló Anka és Rodi arcát, de nem tudom, mit keresnek itt. Azt sem, hogy mitől félnek. Ők is észrevesznek, sikoltozni kezdenek, arcuk eltorzul, igen, ők most óriásnak látnak engem, s mindjárt elájulnak, ha megindulok feléjük! Megfordulok, nézem a zöld fény sugarat, de ahelyett, hogy közeledne, távolodik? Állunk a színpadon, a szemem könnyezni kezd, Carmen papír zsebkendővel törölgeti, hajlongunk, feldübörög a taps. Újra forgatni kezd a kábulat, mintha nem is lennék jelen, noha ott ülök az asztal mellett és egyik kötetbe a másik után írom bele a nevem, a Hans neve alá. A titkárnő hoz egy üveg ásványvizet, részvevőn néz ránk, tölt, a madarak még mindig ott köröznek a terem légtérében, ki tudja, hogy kerültek ide? Lassan fogyni kezd a sor, látom, Kriszti és Flórenc minden könyvet eladott már, s a rajzokat is, amelyeket Viola, Roxána és Zsül az előadás alatt álmodtak a vakító, fehér rajzlapokra. Forgat a kábulat, mintha egy tomboló napsütésben, süllyedő, hol volt, hol nem volt, májusi mezőn állnék, ugrándozó, ölelkező, fűre heveredő, táncoló, beszélgető, valahová igyekvő, nótázó, poharazgató, hallgatag párok között! Dülöngélő, egymást elvesztő, egymást elkeseredetten kereső részek; ugrókötelező, hulahoppkarikázó, porban mászó, papást-mamást játszó, rollerező, homokvárakat építő, homokvárakat romboló gyerekek tűnnek fel! Mutatványaikra készülő, ideges, nyugodt, bemelegítő, lazító, gondolkodó, fásult arcú, feszült arcú, álmodozó arcú sportolók; festett képű, bukfencező, egymást lökdöső, egymást kigúnyoló, egymásra lisztet öntő bohócok; egymást szédítő, egymás tekintetében elmerülő szerelmespárok jelennek meg és esnek azonnal semmivé! A vásárosok bódéi is nyitnak már! *Időben érkeznek*, gondolom, de máris Colmi átjárójában szobrozok, de a zöld fényhez nem bírok eljutni, hiába emelem a lábom, nem haladok előre, lassan úszik be az átjáró varázslatosan kitáruló terébe a gyermekkori, felsőtábori majális. Minden kavarog, van is, meg nincs is. Indul, hamarosan indul leállíthatatlan körútjára a hatalmas körhinta is, a mező, a május, hajnali álmok és az észlelhető, tehát le is írható, meg is jeleníthető valóság fölé röpítve a lányokat. Nyit a céllövölde bódéja is, hamarosan egy szerencsés kezű kisas vagy katona szíven találja a menyasszonyt, és – mit is tehetne mást – menüett-lépésekben indul a bádog menyasszony bús, kopott, mellényén már rozsdásodó vőlegénye felé, azt a két lépést teszi meg, örökké azt a kettőt, amit én nem tudok megtenni Colmi átjárójában. Ez a két lépés a sorsa, ez a két lépés a sorsunk, de senki sem sejt semmit, nevetnek, nótáznak, kiabálnak. Az erdő szélén felállított lacikonyhák tűzhelyei alól füst száll fel, sült hús vadító, ínycsiklandozó szaga tölt be mindent, pukkannak a pezsgősüvegek, a korsókban emelkedik a sörhab, egyenletesen emelkedik, eltakar mindent! Eltűnnek a kántáló, portékáikat magas fejhangon, egymást túlkiabálva és túllicitálva kínálgató édes-

ségárusok, a peckes szabadságos katonák, a kimenős cselédek, a tömegben feltartott fejfel kevélyen sétálgató csendőrök. Hangolni kezd a ki tudja, mikor összeverbuvalódott fúvószenekar is; a tagok egymásra néznek, nevetnek egy hozzánk már soha el nem érő vicc csattanóján, kiisszák maradék sörüket, fűre repülnek az üres üvegek, néhányukat pókhálósra csipkézik a maradék hab szélszéles buborékai, levegőbe emelkednek a sapkák, megcsillan a lágyan világító nap is a rézfúvókon, az öreg, kackiás bajuszú, ráncos arcú dobos rákacsint a lányokra. Nevetés! Öröm! Ez a dobos dobját nyakba akasztva hordja, mint a katonadobosok, varázslatosan pörögnek öreg ütői, mintha csak a megélenkülő, egymásba kapaszkodva táncolni kezdő párokat akarnák vezényelni, rezes bakahangján dobolás közben énekel is a vénember, talán azt, hogy "egymásé úgysem lehetünk". És máris tele torokkal fújja mindenki. Hanyatt fekvő, részegen hortyognak a medvetáncoltatók, csak a fákhöz láncolt szomorú medvék emelkednek mindegyre fel, s mintha a melódiára, megrázzák busa fejüket, de már senki nem törődik velük, a poharakat kiisszák, teletöltik, a sörhab úgy jár fel és alá, mint a motolla. Szél kel, májusi szellő, a lacikonyhák füstjét a méreteit amőbaként változtató tömeg fölé bodorítja, itt egy fél történelmet idéző bajusz, ott egy piros rokolyából pillanatra kivillanó telt és fehér női comb, egy kislány derekán megállíthatatlanul pörgő hulahoppkarika, egy lányarc, egy léggömbjén elszállni vágyó kisgyerek. Most keringőre vált át a zenekar. Egy fiatal, kivörösödött arcú kiskatonára kerül előtérbe és egy szőke kis cseléd, amint egymásba kapaszkodva repülnek a kék Duna csobogó hullámainak idéző melódia láthatatlan, de mégis jelen lévő sétányain; a lány egy hajfűrtje kiszabadul a piros pettyes kendő alól, kék szeme megcsillan. "Ó, maga, maga – suttozja –, tudtam én, hogy maga rossz ember, tudtam én, ó, miért is engedtem, a hívásnak, miért?" A baka nem szól, szorítja a lányt, érzi, hogy az övé már, az övé lehet, ez felszabadítja, erősnek érzi magát, mindenesetre nem érzi annyira gyengének, esetlennek, mint az előbb, amikor felkérte a lányt. A keringő, a májusi szellő és a lány, igen, ez a mosolygós arcú, kék szemű, szőke lány, megzavarják, még a nevét sem tudja, s máris terveket sző, miközben egymásba kapaszkodva járják a polkát, amire a keringőről vált át a belemelegedő zenekar. "Ugye elvisz majd a ringliszpilre is, rossz fiú?" – incselkedik a lány, és kicsi keze megrebben a baka derekán, kendője hátracsúszik, libegve ereszkedik a fűre, meglőtt madár, mézsárga hajsátor röpül utána, majd, ahogy megfújja a szél, a kiskatona arcába: a fiú pislog, hirtelen, mély öröm járja át, amint a lány rakoncátlan hajszála borostás arcához érnek, "a céllövődébe is elviszlek!" – súgja, de máris távolodnak egymástól, hogy majd újra közeledjenek a polka mindent lebíró, mindent megszüntető, újrakezdő és átalakító ütemére. Körülöttük hullámszik a mező, az ég felé emelkednek a sátrak, mintha tótükörben néznének az egészet, aztán vadonatúj argentin tangóra tér át a zenekar, hol tanulhatták? Sokan befejezik, zavartan nézik egymást, a lányok ruhájukat igazgatják, a fiúk üvegeik, poharaik után nyúlnak, még nem ismerik ezeket az új táncokat, csak a katona és a kis cseléd kapaszkodik egymásba, ha már egymást megtalálták, ösztönösen is eltalálják a vérüket felgyújtó új zene lépéseit! Már mindenki őket nézi, tombol a napsütés, de váratlanul, előzmények nélkül kezd fakulni, sárgulni minden, és megmerevedik, egyesek barnulni kezdenek, elmosódnak a háttérben a lacikonyhák sátrai és a vásárosok bódéi, kopni kezd a körhinta, felszívódik a menüett-lépésben örökké vőlegényét közelítő, de el soha nem érő

menyasszony, a tömeg egy része beleivódik az általános barnulásba, sárgulásba. A zenekar tagjainak az arca már-már kivehetetlen, mintha repedezni kezdene a győzedelmesen mosolygó, dobolása közben ifjúkorát újraélő, karikás bajuszú, rezes hangú öreg dobos nyakában is a dob, ez a napfényben mámorosan kinyújtózó, feszes bőrű, ugrásra kész vadállat, amely mindent átható, pontos és kemény hangokról álmodik! Repedezni kezdenek a kürtök is. A lány meglibbenő és örökre úgy maradó rokolyája mellett hatalmas, kardra emlékeztető, fémesen csillogó valami tűnik fel, és körbemetszi a lányt, kivágja a kiskatona mellől, de ezenközben is repedezik, sárgás és kávébarna lesz minden! Olyan lesz lassan az egész, egészen olyan, mint az a régi fénykép, amelyet egy reszkető fejű öregember halász elő nyugták, kacatok, levelek, önéletrajzi fogalmazványok, marhacédulák, régi számlák, biztosítási papírlapok, töredezett újságkivágások közül egy kopott sublódfiókból, és felénk mutatva buzgón vágja ki a fiú mellől a lányt egy nyesőollóval. „Nos, drága uram, az lettem volna én, megismert?” – S váratlanul kinyitva kék szemét, ránk néz. A kivágást is ekkor fejezi be. A sárguló lány földre hull, a képen, a katona mellett lyuk támad. Az öregember szeme elé emeli a képet, a lyukon gyanakodva néz felénk, arcát átjárja valamiféle mosoly is, de olyan, amely bármikor sírásba válhat át, és erős, átható hangon, szinte kiáltva mondja: “én őt szerettem mindig, érte, édes úr, mindig, de nem akart hozzám jönni, hát akkor minek legyen a fényképen, minek? Úgyis eleget rejtegettem ezt a képet a feleségem elől, de már ő is elment, a sírjáról hatodszor kaszáltam le a füvet, hát itt az ideje, hogy”, zihálva hallgat el, jobb lába felemelkedik, a kivágott lány fölé kerül, mintha rá akarna taposni, de aztán mégis hátralép, és átjárja valami erőtlen zokogás. Felrezenek. Hány óra? Tíz, mondja Hans. Elfogy a sor. Megkínálhatlak vodkával? Most igen, bólint Hans, a galériás leül, töltöget. Kriszti nevetve meséli, hány könyvet, hány rajzot adtak el, de én ott vagyok az öreg mellett, aki kivágta a fényképből azt a hajdani szőke lányt. Hallom a zenekart is, Árpád apánk ne féltsd ősi nemzedet, de elnyomja a Kinderszenen. Megint ott kerengek a kopár fennsíkon, ott állok az átjáróban, hívogatóan lobog a zöld fény-sugár, de nem tudom megtenni a két lépést, képtelen vagyok közeledni a zöld sugárhoz, a kábulat kitart. Köszönöm, mindjárt intézzük az anyagiakat, súgja Kriszti, félttem, valami történik veled, mintha nem lettél volna magadnál, sápadtan ültél, mint egy szobor, de a szövegeid azok elgondolkodtattak, ahogy szóba hoztad a diktatúrát, felpörgött Hans is, Attila is, Rodi is. Nem is tudom, meg tudnátok-e ismételni kétszer ugyanazt, ugyanúgy?, kérdezi Flórenc, már az utcán. Nem, mi improvizálunk, és beszélni kezdek az indián dalokról, elmondom, hogy miközben Natasával véglegesítettük a szövegeket, egyfolytában egy mező tűnt fel. Már a ruhatár előtt állunk. Igen, egy mező, és én is ott állottam azon a mezőn, a szűrő napsütésben, és forogtak körülöttem az indián lovasok. Igen, én is ilyesfajta képeket láttam állandóan, de nem, rosszul mondom, nem is képek voltak, inkább filmrészletek? Benne voltam mindig a forgatag közepében, átéltem mindent. Azt is hittem, amikor rendszereztem a gyűjteményt, hogy megbolondulok. Mintha tényleg nem nyugodnának népem halottai, a föld alatt? S most, amikor ti is kapcsolatba kerültetek ezzel a világgal, ti is átélitek. Nem, ez nem képzelődés, ezek a versek és mesék beszippantanak magukba, mint az örvény, és nem engednek el többé soha. A vágy, hogy indiánok lehessünk, ahogyan Kafka gyönyörűen írta, megzavar. Nem tudom eldönteni, én vagyok-e még, vagy valaki más?

Vaszilij Bogdanov

Sikerületlen szélfoglaló a futurista akadémián

A költő kiszáll a nagy Marinetti autóból,
megsimogatja a hatalmas kocsi kék sárhányóját,
a szarvasbőrrel,
amellyel szemüvegét is tisztogatni szokta,
törülgetni kezdi a visszapillantó tükört,
majd a lámpákat is,
hogyha megint száguldozni fognak az éjszakában,
vakító fehér sugarat varázsolvá eléjük,
világítsa meg a különféle akadályokkal,
kivilágítatlan szekerekkel,
dülöngélő részekkel,
megbízhatatlanul kerekező biciklistákkal,
önfeledt szerelmesekkel,
elmélázó sétálókkal,
szimatoló kutyákkal teli utat.

A költő szétttekint maga körül a téren.
Nézi a jövő toronyházait,
a vas, az üveg, az acél és a beton
átlátszó mértani alakzatban
egymásból nőő,
egymást sokszorozó épületcsodáit.
A vakító neonreklámok fehéres fényében
a geometria konkrét álom-alakzatai
fogják körül.

Néhányan feléje tartanak.
Egy mustársárga nadrágos,
keménykalapos,
egyik lábán fekete,
másik lábán barna félcipőt viselő férfiú
dühösen kopog a vasbotjával.
Társa
alsónadrágban és szmokingban
hunyorog mellette,
és vékony, sipító hangon kiabálja,
hogy "halljuk! halljuk!"
Két nő is közeleg.

A vörös hajú mezítelen,
de a költő hamar rádöbben,
hogy a mezítelensége csak festve van,
de ettől nem kevésbé viszolyogtató.
A mellette haladó szőke hölgy
hosszú, fekete kabátjában ugrándozik,
s amikor a feltámadó szél
csattogtatni kezdi a kabát szárnyait,
mintha fel akarna repülni,
kezdi emelgetni karjait is,
és látni, hogy csupasz teste
sejtelmesen és hívogatón tárul ki.
Mögöttük iskolás gyerekek kiabálnak,
néhány csavargó,
két rendőr, négy háziasszony,
öt nyugdíjas,
és hét szabadnapos tűzoltó.

Hát ezeknek beszéljen, ő,
néz szét maga körül a költő
kétségbeesetten. – Ezeknek?!
„Kenyérrel várlak benneteket és sóval –
kiáltja sztentori hangon. –
Itt a lovam is,
fehér arabs kanca,
itt van a kulacsom,
portói kotyog benne,
a tarisznyám,
a hamuban sült pogácsával...
Mindenem a tiétek...”

Hatalmas légballont vesz elő
hátizsákjából,
kitárja,
odacsalogatja a szelet,
összekötözi,
de abban a pillanatban
a becsapott
és ballonba zárt szél
tombolni kezd.
A ballon kiszakad a kezéből,
száll,
száll,
a vörösén villódzó ég felé.

A költő sóhajtva visszaül
 a nagy luxus-autócsodába.
 A sírmis sapkás harkály
 csőrével megérinti a slusszkulcsot,
 felbúg a motor,
 és máris elmarad a tér,
 a geometria testet öltött lázáldaival.

“A futuristáknak –
 motyogja maga elé a költő –
 nincs is akadémiájuk.
 Marinettinek autója van,
 Majakovszkijnek léghajója,
 amelyből kidobálja Puskind,
 Tolsztojt vagy Dosztojevszkijt.
 Hlebnyikov pedig éhezik.
 Nem,
 nem vesztettem semmit.
 A jövő megbízhatatlanul közeleg,
 és senki nem sejt, milyen lesz.
 Még az se biztos,
 hogy holnap reggel
 felkel a nap.”

+ A parodisztikus vers 1920 februárjában íródott. „Azokban a hetekben kezdte tanulmányozni Marinetti és az olasz futuristák verseit – világosít fel kajánul Léna nagymama. – Malevics egy Oroszországból januárban érkező festő ismerőse átadott nekik néhány orosz könyvet és folyóiratot Majakovszkij, Hlebnyikov és mások verseivel, rajzaival, képverseivel. Így párhuzamosan vizsgálhatta az olasz és az orosz futuristák módszerét, és lemondott arról, hogy ilyesféle öngörjesztő, majd kipukkadó verseket írjon. A szélfoglalót úgy is fel lehet fogni, mint a futurista vers paródiáját. Annak is szánta, fel is vette a *Fúriák*ba, s egy találkozáson, emlékszem, néhány fiatal emigráns orosz költő bele is kötött és sértegetni kezdték őt. Nem érti az idők szavát, kiabálták. Az időnek nincs is szava, legyintett ő, s nem folytatta a kilátástalan vitát.” – Tatjana Bogdanova

A kínai kalózok

a futurista balett

Sztravinszkij, Gyagilev és Malevics társaságában láthattam a milánói balett A kínai kalózok című előadását, egy bábszínházban. Megdöbbsentünk, nevettünk, hideg rázott, mindenesetre életünk egyik legizgalmasabb színházi kalandja volt, mutatva, hogy a futurizmus pápái a zenével is egyre élénkebben foglalkoznak. S nemcsak a festők, Balla, Boccioni, Russolo, Carra, hanem a költők is. Az üvegkalapban tündöklő, automobilját megéneklő Marinetti akkoriban találta ki a „diszkrét zajokat”, a tárgyak súrlódásával előidézett, korántsem diszkrét zörejeket. A színház különben bábokra volt méretezve, egy láthatatlan zenekar – a megdöbbsent Sztravinszkij, Gyagilevvel konzultálva, azonnal azonosította is a hangszereket: zongora, klarinét, hegedű, nagybőgő – játszotta a megejtő nyitányt, s kísérte a bábok fölöttébb bizarr mozgását. Emlékszem, a kicsi színpad oldalán aprócska ablakok világítottak, és az utolsó felvonásban váratlanul, megdöbbsentő erővel, énekszó harsant fel, s rémülten fedezhettük fel az ablakok mögött éneklő óriásokat, akik nyilván normális méretű énekesek voltak, de mi már hozzászoktunk a bábok piciny méreteihez, s ezért fölöttébb valószerűtlennek tűnt az egész. Azért sem felejthetem el, mert akkor, abban a pillanatban képződött meg bennem először a kísértő idegen alakja, s tévedhetetlenül tudtam, hogy ő Ricardo Reis, Pessoa derengő, különös alakmása. Azelőtt néhány nappal olvashattam egy francia folyóiratban egyik ódáját, amely lenyűgözött, s miközben a kétségbeesetten ágáló, picike kínai bábukat

és az éneklő óriásokat figyeltem,
 először hallottam Reis hangját is, szívemben.
*“Kezedben ne legyen lelked egy emléke sem,
 amikor az obulust tenyeredbe ejtik,
 és alakot változtatva érsz az éjszakában
 utad végére végül, hiszen árnyék leszel csak...”* +
 Igen, minden akkor kezdődött,
 a milánói bábszínház nézőterén,
 harsányan nevető barátaimat figyelve,
 de már halottak, vagy távol élnek tőlem,
 s így nem kérdezhetem meg őket:
 hogyan és miképpen emlékeznek minderre,
 él-e bennük, s ha igen, ugyan miért a
 kínai kalózok rémmeséjéről szóló,
 meghökkentő futurista balett?

+ Ricardo Reis *Ne legyen a kezében...* című versének részlete

+ Az emlékező vers közvetlenül a két egymással felelő kísértethistória után következik. Nagymama érdeklődve olvasta, s emlékezett is arra, hogy igen, valamikor 1919-ben, 1920-ban utazhatott Malevics kocsján, Sztravinszkijjal és Gyagilevvel Milánóba, megnézni a futurista balettet. „Mindenesetre a *Fúriák* megjelenése előtt történhetett mindez, akkoriban került igen szoros kapcsolatba a zeneszerzővel, s készült a *Fúriák* szcenáriója is, amelyből sajnos nem lett táncjáték, mert Sztravinszkij, szokása szerint mindent odahagyva, váratlanul Amerikába távozott. Nagyapád nem volt túlságosan jó véleménnyel a futuristákról, polgárpukkasztó gesztusaik és hajmeresztően pökhendi, arrogáns nyilatkozataik idegesítették, s verseik végeérhetetlen, önisméltésekbe bonyolódó, szószátyár locsogásait, dagályosságát mérhetetlenül unta, s igen hamar megjósolta Malevicsnak, aki viszont jóban volt a zenekedvelő futurista festőkkel, akár Sztravinszkij, hogy pofátlan és sületlen nyilatkozataikban benne rejlik az önfeladás lehetősége. – Miféle önfeladásé? – hökkent meg Malevics, abbahagyva a rajzolást – Ezt nem értem. Nem magyaráznád meg, mire gondolsz? – Be fognak hódolni az erő előtt, amit ők csak mímelnek. Hát nem látod, hogy csak a Vezért várják, hogy dicsőíthesék, távlatokat nyitva szóömléseiknek? Marinettinek ott a fasizmus, s színre lépett Mussolini is, Majakovszkijnak ott vannak a bolsevikok és Lenin. – És Hlebnyikov? – kérdezte mogorván Malevics. – Ő élheterlen, szegény – legyintett nagyvonalúan nagyapád. – Éhen fog halni. (Nem is sejtette, hogy igaza lesz, bár ne lett volna...) – S a festők? Ők is a fasiszta váteszt várják? – Nem. Ők, ha kiábrándulnak a futurizusból, stílust váltanak. Csak idő kérdése. – Mielőtt összeszólalkoztak volna, közbeszóltam. – Na és *A kínai kalózok*? – kérdeztem. – Milyen volt? – Mire mindketten nevetve kezdtek mesélni a bábszínházban zajló előadás emlékezetes pillanatait, amelyeket a vers is felelevenít, a bemutató után huszonöt esztendővel, Szibériában. Hát ilyesmikkel foglalkozott nagyapád a tajgában. Sajátságos...” Visszatérve a futurizmusra, van egy verse a *Fúriákban*, a *Sikerületlen szélfoglaló a futurista akadémián*, ami mutatja ambivalens álláspontját. A függelékben közöljük, akárcsak öregkori, varázslatos párizsi ifjúkorát felelevenítő, *Üvegvilág* című hosszú versét. – Tatjana Bogdanova.

Fordította: Bogdán László

Wolfgang Borchert

Tűzifa holnapra

Becsukta maga mögött az emeleti kijárat ajtaját. Halkan csukta be az ajtót maga mögött, kerülve minden feltűnést, mivel arra készült, hogy véget vet az életének. Annak az életnek, amelyet nem ért, s amelyben nem talál megértésre. Azok nem értik, akiket szeret. És épp ezt nem tudja elviselni, ezt az értetlen egymás kerülgetését azokkal, akiket szeret.

De volt még más is, ami egyre csak nőtt és mindent benőtt, s amit nem lehetett félretolni.

Ez az, amitől éjszaka sírhat, anélkül hogy azok, akiket szeret, meghalának. Ez az, ami láttatja vele, hogy az anyja, akit szeret, megöregedett, s hogy ő látja ezt. Ez az, amitől együtt ülhet a többiekkel a szobában, nevetgélhet velük, s közben magányosabb, mint valaha. Ez az, amitől a többiek nem hallják a lövéseket, pedig ő hallja azokat. S hogy a többiek nem akarják azokat hallani. Ez az az értetlen egymás kerülgetése azokkal, akiket szeret, amit nem tud elviselni.

Most tehát ott állt a lépcsőházban és készült indulni a padlásra, hogy véget vessen az életének. Azon töprengett egész éjszaka, milyen formában tegye ezt meg, és arra az elhatározásra jutott, hogy mindenekelőtt fel kell mennie a padlásra, mivel ott egyedül van az ember, márpedig ez előfeltétele minden továbbinak. Ahhoz, hogy főbe löje magát, nincsenek eszközei, a mérgezés pedig túl bizonytalan. Semmi se lehetne nagyobb lebőgés, mint ha egy orvos révén visszatérne az életbe, s el kel-

lene viselnie a szemrehányóan sajnálkozó arckifejezését mindazoknak, akik annyira szeretik és féltik. Úgy vélte, az, hogy vízbe fojtsa magát, túl patetikus, az pedig, hogy kivesse magát az ablakból, túl hektikus. Nem, az lesz a legjobb, ha felmegy a padlásra. Ott egyedül van az ember. Ott csend van. Ott nincs semmi felhajtás, ott nem kelt feltűnést. És ami a legfontosabb, ott van a tetőszerkezet keresztgerendája. És a ruháskosár a szárítókötéllel.

Amikor halkan behúzta maga mögött az emeleti kijárat ajtaját, tétovázás nélkül a lépcsőkoriát felé nyúlt, és elindult lassan felfelé. A lépcsőház fölé épített kúp alakú üvegtetőn keresztül, amelybe pókháló-finomságú drótfonat volt beleszőve, halvány égbolt volt kivehető, s az idefent, közvetlenül a tető alatt volt a legvilágosabb.

Erősen megmarkolta a tiszta, világosbarna lépcsőkoriátot, s halkan és feltűnés nélkül elindult felfelé. Ekkor észrevett a lépcsőkoriáton egy széles fehér csíkot, amely valamelyest talán inkább sárgás volt. Megállt, megérintette az ujjával háromszor, négyszer. Aztán lenézett. A fehér csík végig ott volt a koriáton. Kicsit előrehajolt: igen, a csíkot nyomom lehetett követni egészen a legalsó, sötétebb szintekig. Ott ugyan barnásabb lett, ám egy egész árnyalattal világosabb maradt a koriát fájánál. Néhányszor megfuttatta az ujját a fehér csíkon, aztán hirtelen azt mondta: Erről bizony teljesen megfeledkeztem.

Leült a lépcsőre. Épp azon vagyok, hogy véget vessek az életemnek, erről pedig majdnem megfeledeztem. Jóllehet az én művem volt. Karlheinz kicsi reszelőjével csináltam. Jól marokra fogtam, aztán sebes tempóban leszáguldottam a lépcsőn, s közben a reszelőt alaposan belemélyesztettem a korlát puha faanyagába. A fordulónál – a fékezés végett – még sokkal erősebben nyomtam. Amikor leértem, mély, igen mély vajat futott végig a lépcsőkorláton a padlástól a földszintig. Az én művem volt. Este kikérdeztek minden gyereket. Az alattunk lakó két lányt, Karlheinzet és engem. És a szomszéd fiút. A tulajdonosnő azt mondta, ez minimum negyven márka költséget jelent. De a szüleink tudták, hogy ezt egyikünk se művelhette. Az ilyesmihez éles szerszám kell, olyanul viszont egyikünk se rendelkezik, ezt pontosan tudták. Különben sincs olyan gyerek, aki a saját házában a lépcsőkorlátjában tesz kárt. Pedig hát én tettem. Én, azzal a kicsi, hegyes reszelővel. Mivel egyik család sem volt hajlandó kifizetni a lépcsőkorlát kijavításához szükséges negyven márkát, a tulajdonosnő családonként öt márkával többet írt fel a következő havi lakbérszámlára, és az erősen megroggalt lépcsőház helyreállítási költségeire hivatkozott. Ebből a pénzből aztán az egész lépcsőházba linóleum padlóburkolat került. Daus asszony pedig új kesztyűt kapott a korlát szilánkjain szétszakadt régi helyett. Jött egy iparos, aki simára csiszolta a vajat széleit, majd begittelte a bemélyedést. A padlástól a földszintig. És ez az én, az én művem volt. S most, amikor épp azon vagyok, hogy véget vessek az életemnek, majdnem megfeledeztem erről.

Leült a lépcsőre és elővett egy darab papírt. Azt a dolgot a lépcsőkorláttal én műveltem, írta rá a cédulára.

Felülre pedig ezt írta: Kaufmann háztulajdonos asszony részére. Elővette a zsebéből az összes pénzt, mind a huszonkét márkát, és beletekerte a papírdarabba. Aztán belesüllyesztette a csomagot a kicsi mellzsebébe. Itt biztosan rábukkannak, gondolta, itt mindenképpen rá kell bukkanniuk. Arról teljesen megfeledezett, hogy alighanem már senki se fog emlékezni a dologra. Megfeledezett róla, hogy azóta már eltelt tizenegy év, erről megfeledezett. Felállt, a lépcső nyikorgott egy kicsit. Ideje volt felmenni a padlásra.

A lépcsőkorlát-ügyet elintézte, indulhatott immár felfelé. Ekkor még egyszer ki akarta mondani magának hangosan, hogy nem bírja tovább ezt az értetlen egymás kerülgetését azokkal, akiket szeret, hogy aztán megtegye a dolgot. Azután majd meg fogja tenni.

Odalent kinyílt egy ajtó. Hallotta, amint az anyja ezt mondja: – És figyelmeztessd, hogy ne feledkezzen meg a mosóporról. Hogy semmiképp se feledkezzen meg a mosóporról. Mondd meg neki, hogy a fiú egyenest azért indult útnak a kordéval, hogy tűzifát hozzon a holnapi mosáshoz. Mondd meg neki, apa számára nagy megkönnyebbülés, hogy már nem neki kell elmennie fáért a kordéval, most, hogy a fiú újra itt van. A fiú ma egyenest ezért indult útnak. Apa azt mondja, ez majd kedvére való dolog lesz. Nem volt rá módja a hosszú évek során. De most elmehet fáért. Minekünk hozza. A holnapi mosáshoz. Mondd meg neki, hogy a fiú egyenest ezért indult útnak a kordéval, s azt is, hogy meg ne feledkezzen nekem a mosóporról.

Hallotta, ahogy egy kislányhang válaszol. Majd azt, ahogy az ajtó becsukódik, a kislány pedig leszalad a

lépcsőn. Nyomon tudta követni, ahogy a gyerek kicsi keze végig ott siklik a lépcsőkoriáton, míg csak le nem ér. Azután már csak a lábdobogását hallotta. Majd csend lett. Hallható lett a zaj, amelyet a csend keltett.

Lassan elindult vissza a lépcsőn, fokról fokra, lassan, lefelé. Fáért kell mennem, mondta, hát persze, ez teljesen kiment a fejemből. Hiszen tűzifát kell hoznom, holnapra. Egyre

gyorsabban haladt lefelé a lépcsőn, s közben a kezével rövid egymásutánban paskolta a lépcsőkoriátot. A tűzifa, mondta, hisz el kell mennem tűzifáért. Minekünk kell. Holnapra. S az utolsó lépcsőfokokat már nagy szökkenésekkel vette. Egészen fent a vastag üvegtető áteresztett egy sápadt égdarabot. Ám odalent égve kellett hagyni a lámpákat. Mindennap.

Minden áldott nap.

Sápadtarcú fivérem

Még soha semmi nem volt ennyire fehér, mint ez a hó. Annyira fehér, hogy szinte már kék. Kékeszöld. Oly félelmetesen fehér. A nap szinte nem mert sárgának mutatkozni ettől a hótól. Még soha egyetlen vasárnap reggel nem volt ennyire tiszta, mint ez. Csak ott hátrébb állt egy sötétkék erdő. De a hó új volt és tiszta, mint egy vadállat szeme. Soha hó nem volt még ilyen fehér, mint ezen a vasárnap reggelen. Soha egyetlen vasárnap reggel nem volt ennyire tiszta. A világ, ez a havas vasárnapi világ nevetett. De valahol mégiscsak látszott egy folt. Egy férfi volt az, aki a hóban feküdt, kibicsaklottan, hasmánt és uniformisban. Egy köteg rongy.

Egy rongyos köteg bőr, csont, lábbeli- és ruhamaradék. Megszáradt vértől feketés-pirosan befröcskölödvé. Nagyon halott haj, parókaszerűen halott. A hóba ordította, ugatta, imádkozta ki magából az utolsó kiáltást: egy katona. Egy folt a minden vasárnap reggelek legtisztábbikának soha nem látott hófehérségében. Hangulatot háborús festmény, részletgazdag, csábos kihívás egy akvarellre.

Vér és hó és nap. Hideg, hideg hó, benne meleg, gőzölgő vérről. És

mindennek felette a drága Nap. A mi drága Napunk. A világ összes gyereke azt mondja: a drága, drága Nap. És az most egy halottra süt le, aki az összes halott marionett soha meg nem hallott kiáltását ordítja: a néma, félelmetesen néma kiáltást. Ki az, aki közülünk..., kelj fel, sápadtarcú fivérem, ki az, aki képes közülünk elviselni a marionettek néma kiáltását, amikor azok a zsinórjaikról leszaggatva, idétlenül kibicsaklottan ott hevernek a színpadon? Ki, ó, ki képes elviselni közülünk a halottak néma kiáltását? Csak a hó képes erre, a jeges hó. És a Nap. A mi drága Napunk.

A leszakított marionett előtt ott állt egy másik, amelyik még ép volt. Még működőképes. A halott katona előtt ott állt egy élő. Ezen a tiszta vasárnap reggelen a soha nem látott fehér hóban az álló ezt a félelmetesen néma beszédet tartotta a fekvőnek:

Igen. Igen, igen. Igen, igen, igen. Most már vége a jókedvednek, öregem. Annak az örökös jókedvednek. Most már nem szólsz egy szót se, mi? És ugye már nem is nevensz, mi? Ha a nőcskéid tudnák, milyen szánalmasan festesz most, öregem. Egészen

szánalmasan festesz a nélkül a jókedved nélkül. És ebben az idétlen testhelyzetben. Ugyan mért húzod olyan rémulten a térded a hasadhoz? Vagy úgy, a beleidbe kaptál egyet. Csurom egy vér vagy. Nagyon gusztustalanul festesz, öregem. Az egész uniformisodat összekented vele. Olyan, mintha fekete tintapacák lennének. Még jó, hogy a nőcskéid most nem látnak. Hisz mindig úgy odavoltál az uniformisodért, mintha rád öntötték volna. Attól fogva, hogy káplár lettél, már csak lakkos félcipőben jártál. Órákig suvickoltad az esti kimenők előtt. De most már nem mész a városba. A nőcskéid mások után futnak. Mert te már egyáltalán nem mész sehová, érted? Soha többé, öregem. Soha, soha többé. És nem is nevensz többé azzal az örökös jókedveddel. Most úgy heversz itt, mint aki háromig se tud elszámolni. Ez soványka, öregem, felettébb soványka. De jól van ez így, nagyon is jól. Mert nem mondod nekem soha többé, hogy „Sápadtarcú fivérem, Fityegő Szemhéj”. Most már soha, öregem. Mostantól már nem. Soha többé, annyi bizonyos. És a többiek nem fognak ünnepelni ezért. A többiek soha többé nem fognak nevetni rajtam, ha te azt mondod, „Sápadtarcú fivérem, Fityegő Szemhéj”. Ez pedig haszonnal jár, tudod? Ez a számomra egy nagy halom haszonnal jár, annyit mondhatok.

Engem ugyanis már az iskolában elkezdtek szekírozni. Úgy másztak rám, mint a tetvek. Mivel a szememnek van ez a kis hibája, s mert a szemhéjam lelóg. És mert a bőröm olyan fehér. Olyan tésztás. A mi farkónk már megint nagyon fáradtnak látszik, mondták mindig. A lányok pedig mindig azt kérdezték, hogy máris alszom-e. Hisz az egyik szemem már csukva van. Álmos, mondták, képzeld,

azt mondták, álmos vagyok. Szeretném tudni, kettőnk közül most ki az álmos. Te vagy én, mi? Te vagy én? Most ki a „Sápadtarcú fivérem, Fityegő Szemhéj”? Mi? Ugyan ki, öregem, te vagy én? Netán én?

Mikor becsukta maga mögött a bunker ajtaját, egy tucat szürke arc bújott elő feléje a vackokból. Az egyik arc az őrmesteré volt. Megtalálta, hadnagy úr? kérdezte a szürke arc, és borzalmasan szürkének látszott. Igen. A fenyvesben. Haslövés. Behoztuk?

Igen. A fenyvesben. Igen, persze. Be kell hozni. A fenyvesben van. A tucat szürke arc eltűnt. A hadnagy a vaskályha mellett ült és tetvészkedett. Éppúgy, ahogy az előző este. Az előző este is tetvészkedett. Jött a parancs, valaki menjen át a zászlóaljhoz. Legjobb, ha a hadnagy, ő maga. Miközben kibújott az ingéből, hallgatózott. Lőttek. Még sose lőttek ennyire. És amikor a küldönc távozóban ismét feltépte az ajtót, meglátta az éjszakát. Éjszaka ennyire sötét még sose volt, gondolta. Heller altiszt megint csak a száját jártatta. Egyvégtében a nőcskéiről mesélt. És akkor ez a Heller azt mondta azzal az örökös jókedvvel: Hadnagy úr, én nem mennék át a zászlóaljhoz. Én előbb dupla adag ellátmányt kérnék. Hisz xilofonozni lehet az ön bordáin. Siralmas, ahogy ön kinéz. Ezt mondta Heller. A többiek pedig alighanem mind vigyorogtak a sötétben. Valakinek azonban mennie kellett a zászlóaljhoz. Ekkor megszólalt ő maga: Na, Heller, akkor hütse le kicsit a jókedvét. Heller pedig azt mondta: Igenis. Ez volt minden. Ennél többet sose mondtak. Egyszerűen csak: Igenis. És akkor Heller elment. És aztán Heller nem jött vissza.

A hadnagy kibújott az ingéből. Halotta, amint odakint visszatérnek.

A többiek. Hellel. Soha többé nem mondja már nekem, hogy „Sápadt-arcú fivérem, Fityegő Szemhéj”, sutogta a hadnagy. Mostantól ezt nekem

soha többé nem mondja. Egy tetű került a hüvelyujjkörmei közé. Pattintás. A tetű kimúlt. A hadnagy homlokán ott maradt egy kicsi vérfücskenet.

Radi

Ma éjjel nálam járt Radi. Szőke volt, mint mindig, és nevetett azzal a puha, széles arcával. A két szeme is olyan volt, mint mindig: kissé félénk és kissé bizonytalan. Az a pár szőke borosta is ott volt az állán.

Minden olyan volt rajta, mint mindig.

De hisz te meghaltál, Radi, mondtam.

Igen, felelte, kérlek, ne neved.

Mért nevetnék?

Mindig nevetgéltek rajtam, tudom én jól. Mivel olyan furcsán rakom a lábam járás közben, s mivel iskolába menet csupa olyan lányról beszéltem, akiket egyáltalán nem is ismertem. Ezen aztán mindig is nevettek. Mint ahogy azon is, hogy kicsit mindig félénk voltam, ezt egész pontosan tudom.

Már régóta halott vagy?, kérdeztem.

Nem, egyáltalán nem, mondta. De télen estem el. Nem tudtak rendesen elföldelni. Hiszen fagyott volt minden. Minden kőkeményre volt fagyva.

Hát persze, hisz Oroszországban estél el, ugye?

Igen, mindjárt az első télen. Ne neved ki, kérlek, de nem valami kellemes dolog Oroszországban halottnak lenni. Nekem ott minden olyan idegen. A fák olyan idegenek. Olyan szomorúak, tudod? Többnyire égerfák. Ott, ahol fekszem, csupa szomorú égerfa áll. És néha a kövek is sőhajtoznak. Azért, mert csak kény-

telenségből orosz kövek. Az erdők pedig jajonganak éjjelente. Mivel csak kénytelenségből orosz erdők. És a hó is jajong. Mert csak kénytelenségből orosz hó. Igen, minden idegen. Minden annyira idegen.

Radi ült az ágyam szélén, és hallgatott.

Talán mindezt csak azért érzed így, mivel halottnak kell lenned, mondtam. Rám nézett: Gondolod? Ó, nem, hidd el, minden oly borzasztóan idegen. Minden. A térdére pillantott. Minden annyira idegen. Még az ember maga is.

Saját maga is?

Igen, kérlek, ne neved. Ugyanis ez így van. Épp ez az, hogy az ember saját maga oly borzasztóan idegen. Ne neved, hidd el, épp ezért jöttem el hozzád ma éjjel. Hogy megbeszéljem veled ezt a dolgot.

Velem?

Igen, kérlek, ne neved, épp veled. Hisz te pontosan ismersz, nem?

Eddig legalábbis úgy gondoltam.

Csak nyugalom. Egész pontosan ismersz. Úgy értem, azt, hogy milyen a kinézetem. S nem, hogy milyen vagyok. Úgy gondolom, azt, hogy milyen a kinézetem, igenis tudod, nem?

Igen, szőke vagy. Az arcod telt.

Nem, mondd csak nyugodtan, hogy puha arcom van. Jól tudom, hogy így van. Tehát...

Igen, puha arcom van, amely mindig nevet, s közben széles.

Igen, igen. Na és a szemem?

A szemed mindig kissé... kissé szomorú és sajátos volt...

Nem kell hazudnod. Igen félnék és bizonytalan szemem volt, mert sohasem tudtam, elhiszitek-e nekem mindazt, amit a lányokról mesélek. S egyéb? Mindig sima volt az arcom?

Nem, nem volt az. Az álladon mindig volt néhány szőke borosta. Úgy gondoltad, hogy senki se látja. De mi mindig láttuk.

És nevettek.

És neveltünk.

Radi ült az ágyam szélén, és a tenyerével a térdét dörgölte. Igen, suttogta, ilyen voltam. Egészen ilyen.

S akkor hirtelen rám nézett azzal a félnék szemével. Megtennél nekem egy szívességet, igen? De kérlek, ne neved – kérlek.

Gyere velem.

Oroszországba?

Igen, egész gyorsan oda lehet érni. Egyetlen pillantás az egész. Csak mert még mindig ilyen jól ismeresz, kérlek.

Megragadta a kezemet. Úgy éreztem, mintha hóval érintkeztem volna. Egészen hűvös volt. Egészen laza. Egészen könnyű.

Néhány égerfa között álltunk. Hevert ott valamilyen világos holmi. Gyere, mondta Radi, ott fekszem én. Én csak egy emberi csontvázat láttam, olyat, amelyet még az iskolából ismertem. Egy zöldesbarna fémdarab hevert mellette. Ez a páncélsisakom, mondta Radi, csupa rozsdá, és a moha is benőtte. Aztán a csontváz felé intett. Ne neved, kérlek, mondta, de ez én vagyok. Képes vagy ezt megérteni? Ismersz engem, ez biztos. Akkor mondd meg magad: lehetek én ez itt? Vélneél, hogy én vagyok? Nem találod rettenetesen idegennék? Hisz nincs rajtam semmi ismerős dolog. Már

egyáltalán nem vagyok felismerhető. Mégis én vagyok az. Kizárt, hogy más legyen. De képtelen vagyok felfogni. Oly borzalmasan idegen. Ahhoz, ami régebben voltam, ennek nincs semmi köze. Ne, kérlek, ne neved, de nekem itt minden oly borzalmasan idegen, annyira érthetetlen, annyira távoli. Leült a sötét földre, és szomorúan nézett maga elé.

A korábbi dolgokhoz ennek már nincs semmi köze, mondta, semmi, az égvilágon semmi.

Aztán az ujjhegyeivel felcsípett valamennyit a sötét földből, és megszagolta. Idegen, suttogta, egészen idegen. Felém nyújtotta a földet. Az olyan volt, mint a hó. Olyan volt, mint Radi keze, amellyel az imént megragadott: egészen hűvös. Egészen laza. Egészen könnyű.

Szagold meg, mondta.

Vettem egy mély lélegzetet.

Na?

Föld, mondtam.

És?

Kicsit savanykás. Kicsit keserű. Igazi föld.

De ugye idegen? Hát nem teljesen idegen? És nem undorító, nem?

Mélyen belélegeztem a földszagot. Hűvös volt, laza és könnyű. Kicsit savanyú. Kicsit keserű.

Jó szag, mondtam. Földszag.

Nem utálatos? Nem idegen?

Radi félnék szemmel nézett rám. De hát annyira utálatos szaga van.

Szagoltam.

Nem, minden földnek ilyen a szaga.

Úgy gondolod?

Mindenképpen.

És nem érzed undorítónak?

Nem, kimondottan jó szaga van, Radi. Szagold csak meg alaposabban.

Ujjhegyei közé csippentett egy keveset, majd megszagolta.

Minden földnek ilyen szaga van?, kérdezte.

Igen, mindnek.

Mély lélegzetet vett. Mélyen bele- dugta az orrát a földdel teli tenyerébe és lélegzett. Aztán rám nézett. Igazad van, mondta. Talán mégiscsak egészen jó szaga van. Viszont mégis idegen, ha arra gondolok, hogy ez itt én vagyok, mégis borzasztóan idegen, hidd el. Radi ült és szagolt, megfeledezett rólam, s csak szagolt és szagolt

és szagolt. És egyre ritkábban mondta azt, hogy idegen. És egyre halkabban mondta. Csak szagolt és szagolt és szagolt. Én ekkor lábujjhegyen hazatértem. Reggel fél hat volt. Az előkertben mindenütt kilátszott a hó alól a föld. Húvös volt. És laza. És könnyű. És jó szagú. Felkeltem és vettem egy mély lélegzetet. Jó szagú, Radi, sutogtam. Tényleg jó szagú. Olyan a szaga, mint az igazi földnek. Egészen nyugodt lehetsz.

Két férfi

Volt egyszer két ember. Amikor két- évesek voltak, két kézzel verték egymást.

Amikor tizenkét évesek voltak, botokkal verték egymást és köveket hajigáltak.

Amikor huszonkét évesek voltak, fegyverekkel lőtték egymásra.

Amikor negyvenkét évesek voltak, bombákat dobáltak.

Amikor hatvankét évesek voltak, baktériumokhoz folyamodtak.

Amikor nyolcvankét évesek voltak, meghaltak. Egymás mellé temették őket.

Amikor száz évvel később egy földigiliszta átrágtta magát mindkét síron, egyáltalán nem tűnt fel neki, hogy itt két embert temettek el. Ugyanaz a föld volt. Ugyanaz a föld az egész.

A cseresznye

A falon túlról csörömpölés hallatszott. Most megeszi az összes cseresznyét, amit nekem tettem félre, gondolta. Pedig én vagyok az, akinek láza van. Anya szándékosan rakta ki a cseresznyét az ablak elé, hogy jól hűljön le. Apa pedig most elhajította a poharat. És nekem lázam van. A beteg felállt. Lassan araszolt előre a fal mentén. Aztán az ajtón át látta, hogy az apa a földön ül. Merő cseresznyelé volt a keze. Merő cseresznyelé, gondolta a beteg, az van rajta mindenhol. Cseresznye.

Pedig nekem tartogatták, hogy meg- egyem. Hisz nekem van lázam. Az egész keze merő cseresznyelé. Bizonyára jól lehűlt már a cseresznye. Hisz anya szándékosan rakta ki az ablak elé. A lázam miatt. Erre föl apa megeszi nekem az összeset. És most ott ül a földön, és merő cseresznyelé a keze. Nekem pedig lázam van. Neki viszont ott van a kezén a hideg cseresznyelé. A finom, hideg cseresznyelé. Bizonyára teljesen lehűlt. Hiszen csakis ezért volt az ablak előtt. A lázam miatt.

Belekapaszkodott a kilincsbe. Amikor az megcsikordult, az apa felnézett. De hát, fiam, neked ágyban a helyed. Lázás vagy, fiam. Feküdj nyomban vissza az ágyba. Minden merő cseresznye, suttogta a beteg. Ránézett az apa kezére. Minden merő cseresznye.

Feküdj nyomban vissza az ágyba, fiam. Az apa megpróbált felállni, és eltorzult az arca. A kezéről csöpögött a lé. Merő cseresznye, suttogta a beteg. Mind az én cseresznyém. Lehűlt?, kérdezte hangosan. Igen? Bizonyára már jól lehűlt, ugye? Hisz anya szándékosan rakta ki az ablak elé, hogy jól hűljön le. Hogy jól lehűljön.

Az apa gyámoltalanul nézett fel rá odalentről. Bágyadtan elmosolyodott. Nem bírok lábra állni, mosolygott, és eltorzult az arca. Nagyon ostoba helyzet, szó szerint nem tudok lábra állni. A beteg az ajtóba kapaszkodott. Az ajtó csendesen ide-oda moccant a beteg dülöngélésétől. Jól lehűlt már?, suttogta, igen? Ugyanis eles-tem, mondta az apja. De nyilván csak az ijedség teszi. Teljesen lebénultam, mosolygott. Csakis az ijedségtől van. Mindjárt jobb lesz. Akkor majd vissza-

viszlek az ágyadba. Sürgősen vissza kell feküdnöd. A beteg az apa kezére nézett.

Á, semmiség az egész. Csak egy kis vágás. Mindjárt rendbe jön. A bögre miatt van, legyintett az apa. Felnézett, és eltorzult az arca. Remélem, anya nem pöröl majd érte. Pont ezt a bögrét imádtam annyira. Én meg most összetörtem. Éppen ezt a bögrét, amit annyira szerettem. Ki akartam öblíteni, s közben elcsúsztam. Csak ki akartam öblíteni egy kis hideg vízzel, hogy aztán beletegyem a cseresznyédet. Egy üvegpohárral nehéz bánni ágyban fekvé. Azzal ágyban fekvé nehezen tud bánni az ember.

A beteg az apa kezére nézett. A cseresznye, suttogta, a cseresznyém? Az apa újfent megpróbált lábra állni. Mindjárt hozom, mondta. Mindjárt, fiam. Menj vissza gyorsan az ágyba a lázaddal. Máris hozom a cseresznyédet. Még mindig ott van az ablak előtt, hogy jól lehűljön. Azonnal hozom. A beteg a fal mentén visszabotorkált az ágyához. Amikor az apa bejött a cseresznyével, mélyen a takaró alá rejtette a fejét.

A szomorú muskátlik

Amikor megismerkedtek, sötét volt. Akkor a nő meghívta, s lám, most el is jött hozzá. A nő megmutatta neki a lakását, az asztalterítőket, az ágyhuzatokat, sőt, a tányérokot és villákat is, mindent, amije csak volt. De aztán amikor először ültek egymással szemben nappali megvilágításban, a férfi meglátta a nő orrát. Az az orr olyan, mintha odavarrták volna, gondolta. És egyáltalán nem hasonlít más orrokra. Olyan inkább, mint va-

lami kerti zöldség. Az ég szerelmére!, gondolta, ráadásul ezek az orrlyukak! Hiszen ezek között nincsen fikarcnyi szimmetria sem. És csipetnyi harmónia sincs közöttük. Az egyik szűk és ovális. A másik viszont egyenesen tátong, akár egy szakadék. Sötét és kerek és feneketlen. A férfi elővette a zsebkendőjét és megtörölgette a homlokát.

Nagyon meleg van, ugye?, kezdeményezett a nő.

Ó, igen, mondta a férfi, és a nő orrára pillantott. Nyilván úgy van odavarrva, gondolta újfent. Annyira idegennek látszik az arcához képest. És a bőr árnyalata is más, mint egyebütt. Sokkal intenzívebb. És az orrlyukak között tényleg nincs semmi harmónia. Vagy egészen újszerű harmónia van köztük, jutott eszébe, mint Picassónál.

Igen, vágott bele újfent, nem találja ön is úgy, hogy Picasso jó úton jár?

Hogy kicsoda? kérdezte a nő, Picca-?

Ha nem, hát nem, sóhajtotta a férfi, aztán minden átmenet nélkül megkérdezte:

Ugye volt valamikor egy balesete?

Mért lett volna?, kérdezte a nő.

Csak úgy, felelte tanácstalanul a férfi.

Ja, az orrom miatt?

Igen, amiatt.

Nem, az már mindig is ilyen volt.

A nő egész nyugodtan hozzáfűzte:

Az már mindig is ilyen volt.

Ördög és pokol!, mondta kis híján a férfi. De aztán csak ennyit mondott:

Ja, tényleg?

Ugyanakkor kimondottan harmonikus ember vagyok, suttogta a nő. És mennyire szeretem épp a szimmetriát! Nézze csak meg a két muskátlimat az ablakban. Balra áll egy, és jobbra áll egy. Teljes szimmetriában. Nem, higgye el nekem, belülről egészen más-milyen vagyok. Egészen más.

Közben a nő a férfi térdére tette a kezét, az pedig úgy érezte, hogy a nő

borzalmasan bensőséges szeme egészen a tarkójáig izzik.

Így aztán persze nagyon is pártolom a házasságot, az együttélést, mondta a nő halkán és kissé szégyenlősen.

A szimmetria miatt, csúszott ki a férfi száján.

A harmónia miatt, igazította ki jó-ságosan a nő, a harmónia miatt.

Hát persze, mondta a férfi, a harmónia miatt.

Aztán felállt.

Ó, hát elmegy?

Nos, én – igen.

A nő elkísérte az ajtóig.

Pedig elhiheti, belülről egészen más-milyen vagyok, kezdett bele újra.

Ugyan már, gondolta a férfi, az orrod egy valóságos otrombaság. Egy odavarrt otrombaság. Hangosan pedig ezt mondta: Belülről olyan, mint ezek a muskátlik, ezt akarja mondani? Egészen szimmetrikus, nemde? Aztán lement a lépcsőn, anélkül hogy visszaneézett volna.

A nő az ablakban állt, és csak nézett utána.

Aztán látta, ahogy a férfi odalent megáll, majd egy zsebkendővel megtörli a homlokát. Egyszer, kétszer. Majd pedig még egyszer. De azt a nő nem láthatta, hogy a férfi megkönynyebbülten elvigyorodik. Azt nem láthatta, mert könny öntötte el a szemét. A muskátlik pedig éppolyan szomorúak voltak. Az illatuk legalábbis erről árulkodott.

A kávé meghatározhatatlan

A székeken lógtak. Fel voltak aggatva az asztalok fölé. Valamilyen borzalmas fáradtság aggatta fel őket. Ez ellen a fáradtság ellen nem segített semmilyen alvás. Világfáradtság volt ez, amelynek már nincsenek elvárásai. Legfeljebb egy vonatra vár. Még-hozzá egy váróteremben. Így aztán ott lógtak felaggatva székek és asztalok fölé. Úgy lógtak ott a ruhájukban és a bőrükben, mintha az a terhükre lenne. A ruhájuk és a bőrük. Kísértetek voltak, akik ezt a bőrt öltöttek magukra jelmez gyanánt, s egy ideig embert játszottak. Úgy lógtak a csontvázaikon, mint a madárijesztők a póznáikon. Az élet aggatta fel őket saját agyuk csúfjára és saját szívük kinszenvedésére. És minden szél felvállalta velük a játékot. A szél játszott velük. Benne lógtak egy életben, ahová egy arctalan isten lógatta fel őket. Egy isten, aki nem volt jó és nem volt gonosz. Aki csak volt. És többé már nem. És ez már túl sok volt. És ez már túl kevés volt. És az isten odaaggatta őket az életbe, hogy ott himbálózzanak egy ideig, mint vékony hangú harangok a láthatatlan haranglábácsolatban, mint szélfúttá madárijesztők. Kiszolgáltatva maguknak és a bőrnek, amelynek nem találták a varratát. Felaggatva székekre, póznákra, asztalokra, akasztófákra és feneketlen szakadékok fölé. És senki se hallotta meg vékony hangú kiáltásaikat. Mert hisz ennek az istennek nem volt arca. Éppen ezért nem lehetett füle sem. Ez a fül nélküli isten volt az ő legnagyobb elhagyatottságuk. Ez az isten csak lélegeztette őket. Kegyetlenül és grandiózusan. És ők lélegeztek. Vadul, mohón, falánkan. De magányosan, vékony hangú magányban. Hisz az

ordításuk, a rettenetes ordításuk még ahhoz sem jutott el, aki mellettük ült az asztalnál. És a fül nélküli istenhez sem. Még ahhoz sem, aki mellettük ült az asztalnál. Ugyanannál az asztalnál. Mellettük. Annál az asztalnál.

Négyen ültek az asztalnál, és várták a vonatot. Nem ismerhettek egymásra. Köd úszkált a fehér arcok között. Éjszakai párából, kávégőzből és cigarettafüstből összeállt köd. A kávégőz bűdös volt, a cigaretták szaga pedig édeskés. Az éjszakai pára szükségből, parfümből és öreg férfiak lélegzetéből képződött. És olyan lányokéból, akik még nőnek. Az éjszakai pára hideg volt és nedves. Mint a rettenet verejtéke. Három férfi ült az asztalnál. És egy lány. Négy ember. A lány a csészejébe bámult. Az egyik férfi szürke papírra irkált valamit. Igen rövid ujjai voltak. A másik könyvet olvasott. A harmadik a többieket nézte. Jártatta rajtuk a tekintetét. Vidám arca volt. A lány a csészejébe bámult.

Ekkor az, akinek igen rövid ujjai voltak, megkapta az ötödik csésze kávéját. Undorító ez a kávé, mondta, és egész kurtán felpillantott. A kávé meghatározhatatlan. Amúgy nagyszerű ital. Aztán újra írni kezdett. Ám hirtelen eszébe jutott valami és még egyszer felpillantott. De hát maga hagyta kihűlni a kávéját, mondta a lánynak. Hidegen pedig végképp nem finom. Amúgy nagyszerű ital. Ha forró, még csak megjárja. De meghatározhatatlan. Meg-ha-tá-roz-ha-tat-lan! Egyre megy, mondta a lány annak, akinek igen rövid ujjai voltak. Ekkor az teljesen abbahagyta az írást. A lány így mondta: Egyre megy. A férfi ránézett. Csak a tablettáim akarom veled bevenni, mármint a kávéval, mondta

a lány zavartan, és belebámult a csészéjébe, egyre megy, hogy közben kihűlt. A feje fáj?, kérdezte a férfi a lányt. Nem, mondta az újfent zavartan, és belebámult a csészébe. Olyan hosszan bámult bele a csészébe, hogy a rövid ujjú végül dobolni kezdett a ceruzájával. Ekkor a lány feléje fordította a tekintetét. Véget kell vetnem az életemnek. A fejem nem fáj. Véget kell vetnem az életemnek. És ezt úgy mondta, mintha azt mondaná: A tizenegyes vonattal utazom. Véget kell vetnem az életemnek, mondta. És belebámult a csészébe.

Ekkor a három férfi ránézett. Az, aki könyvet olvasott. És az, akinek vidám arca volt. Na tessék, gondolta épp az, egy bolond lány. Egy igazi bolond. Furcsa egy ember maga, mondta az, akinek rövid ujjai voltak. Csak mert véget akar vetni az életemnek?, kérdezte a könyvolvasó, és érdeklődve előrehajolt az asztal felett. Nem, hanem mert ezt egyszerűen csak úgy kimondja. Olyan egyszerűen, ahogy az ember azt mondja, indulás, vagy hogy pályaudvar, válaszolta a másik. Ugyan már, mondta a könyvolvasó, ő csak azt mondja, amit gondol. Nincs ebben semmi furcsa. Sőt, igen derék dolog tőle. Én ezt igen derék dolognak találok. A lány zavartan bámult a csészéjébe. Derék dolognak?, dohogott az, akinek igen rövid ujjai voltak, és felháborodottan csücsörített, azt mondja, derék dolognak találja? Hát, nem is tudom. Még hogy derék! Nézzen csak rám. Ha én most egyszerűen csak kimondanám, amit gondolok. Hogy? Mit? Nekem itt ma éjszaka ötezer kenyeret kellene átvennem. És csak kétszáz érkezett. A hiány négyezer és nyolcszor száz. S most számolnom kell. Csücsörített, magasra emelte az írótübjét, majd visszadobta az asztalra. És tudja, hogy

most mit gondolok? A lány a csészéjébe bámult. A vidám férfi meresztette a szemét, vigyorgott és hallgatott. Az pedig, aki könyvet olvasott, így szólt: Na mit? Megmondom magának, kedves uram, megmondom magának. Azt gondolom, hogy holnap négyezer-nyolcszáz család nem jut hozzá a kenyéréhez. Holnap reggel négyezer-nyolcszáz embernek nem lesz kenyere. Holnap négyezer-nyolcszáz gyerek éhezni fog. És az apjuk is. Meg persze az anyjuk is. De ők ezt nem érzékelik. A gyerekek azonban igen, jó uram, a négyezer-nyolcszáz gyerek igen. Most nekik holnapra nincs kenyér. Lássá, ezt gondolom én, tisztelt uram, erre gondolok, és csak ülök itt és irkálók és iszom ezt a meghatározhatatlan kávét. S közben ezt gondolom. Mégis mi lenne, ha csak úgy egyszerűen kimondanám, mi? Ki tudná azt elviselni, mi? Hisz senki se lenne képes elviselni, ha mindent kimondanánk, amit gondolunk. Csücsörített és szögesdrótot húzott a homloka elé. Úgy tele volt az ránccal. Mintha szögesdrót lenne.

A lány belebámult a csészéjébe. Még belefut, gondolta a könyvolvasó. Aztán persze eszébe jutott, hogy a csésze túl kicsi a belefutáshoz, s azt mondta: Ez a kávé alig élvezhető. Ekkor a vidám arcú akkorát csapott a tenyerével az asztalra, hogy csak úgy csattant. Ez a lány bolond, mondta, s az arca – anélkül hogy tudatában lett volna a dolognak – eközben vidáman vigyorgott, ő pedig mohó kortyokkal itta a kávét. Ez a lány bolond, mondta kifutva az ivástól, simán agyon kellene csapni, amiért ennyire bolond, én mondom. Na ide hallgasson, drágalátos uram! kiáltotta a kenyérkereskedő. Vigyorg, mint a pék kuttyája a meleg zsemlelére, közben meg agyoncsapásról beszél. Magától óvakodnunk kell,

azt hiszem. Vigyorog, mint a pék kutyája, közben meg miket beszél... Erre az, aki könyvet olvasott, ugyancsak kihívóan elmosolyodott. Szó sincs róla, mondta, szó sincs róla. Ez dualizmus, értik? Tipikus dualizmus. Mi mindannyian magunkban hordozunk egy darab Jézust és egy darab Nérót, értik? Mindannyian. Vágott egy grimaszt, előretolta az állát és az alsó ajkát, egészen kicsire hunyorította a szemét, az orrlyukait pedig felfújta hozzá. Néró, mondta magyarázatképpen. Ezt követően szentimentális arcot vágott, és hűséges kutyaszemmel, értelmetlenül és kissé unalmasan nézett körbe. Jézus, magyarázta közben. Majd: Lássák, ez van mindnyájunkban. Tipikus dualizmus. Hol Jézus, hol Néró. És villámgyorsan megpróbálta még egyszer megmutatni a két arcot. Nem sikerült neki. Talán mert annyira rossz volt a kávé.

Ki az a Néró?, kérdezte bután a vidám arcú. Ó, a névnek nincs jelentősége. Néró egy ember volt, akárcsak maga vagy én. Pusztán nem büntették meg azért, amit tett. És ő ezt előre tudta. Így aztán megtett mindent, amit egy ember megtehet. Ha levélkihordó lett volna vagy asztalos, felkötötték volna. Ám ő véletlenül császár volt, s azt tette, ami eszébe jutott. Mindent megtett, ami csak eszébe juthat egy embernek. Ez a teljes Néró. És maga úgy véli, hogy én egy Néró vagyok?, kérdezte a vidám arcú. Fifty-fifty, kedves uram. Bizonyára Jézus is tud lenni. De ha ezt a lányt agyon akarja csapni, akkor maga Néró, kedves uram, akkor maga ténylegesen Néró. Érti?

Mintha parancsszóra cselekednének, a három férfi fogta a kávéscsészéjét, ivott, s a fejüket eközben a tarkójukra hátradöntve, mindhárman a mennyezetre néztek. Ám odafent nem

volt kivehető semmi, így visszatértek a földre. A kenyérkereskedő pedig tizenhetedszer és tizennyolcadszor ezt mondta: A kávé meghatározhatatlan. A kávé meg-ha-tá-roz-ha-tat-lan. A vidám arcú azonban megtörölgette az ajkát, majd kifakadt: Maguk is bolondok. Mind bolondok vagytok. Mi közöm Néróhoz? Vagy ahhoz a másikhoz? Semmi, én mondom maguknak, semmi, én mondom. A háborúból jövők, s haza akarok jutni. Úgy ám. És otthon a szüleimmal reggelente ki akarok ülni az erkélyre kávézni. Erre vágytam az egész háború alatt. Reggelente a szüleimmal az erkélyen ülni és kávézni. Úgy ám. Már úton is vagyok. És akkor jön ez a bolond lány, és egyszerűen azt mondja, hogy véget akar vetni az életének. Nincs ember, aki elviseli, hogy valaki egyszerűen kijelentse: Véget akarok vetni az életemnek.

Ezt mondta a katona. A kenyérkereskedő pedig felemelte a szemét a kávéja kifürkészhetetlenségéből, tett egy hát-nem-ezt-mondom-én-is? mozdulatot, és így szólt: Hisz erről beszélek, hisz egyvégtében erről beszélek. Pont arról van szó, mint a kenyér esetében. Ha azt csak úgy egyszerűen kikürtölném, mi? Holnap négyezer-nyolcszáz gyereknek nem lesz kenyere, mi? Maguk akkor hogy éreznék magukat, mi? Ki tudná ezt elviselni? Manapság bizony már senki se visel el ilyesmit, uraim. És ránézett a könyvet olvasóra. S a vidám arcú, aki a háborúból jött, szintén a könyves emberre nézett.

A könyvolvasó felállt. Kisujjával lepöckölt az asztalról néhány morzsát, s közben azt mondta borúsán: Maguk nekem túlzottan materialisták. Maga azért jön haza a háborúból, hogy az erkélyen kávéit ihasson. Maga meg, maga kenyérral kereskedik. Ma-

ga gyerekeket és kenyeret számolgat. Te jó ég, hát mi rá a garancia, hogy külön tudja választani a dolgokat? Ki tudja, hogy holnap majd nem löszert számolgat-e. Fejenként harminc lövésre való. Hisz mindig így volt a háború alatt: fejenként harminc lövésre való muníció. Igaz, most kenyérről van szó, most véletlenül kenyérről van szó. És borúsán hozzáfűzte: Jó éjszakát, nekem maguk egyszerűen túlzottan materialisták, nincs többről szó, egyszerűen túlzottan materialisták. Jó éjszakát.

Ekkor a kenyérkereskedő utána-szólt: Éhezett már életében, kedves uram? Az én kenyerem nélkül egyáltalán nem olvasgathatná a könyveit, az már bizonyos, kenyér nélkül nem, tisztelt uram! És muníció nélkül sem működik a dolog, nemde, anélkül sem megy, tisztelt uram! S most a katonára nézett. Ekkor aztán a katona is a könyves embert vette célba, előrehajolt, hogy jobban lássa, milyen volt a találat. Mint Néró, gondolta a könyvtulajdonos és rámeredt, kiköpött Néró. És a katona Néró ráripakodott: Volt maga egyáltalán a háborúban, maga? Volt már bármilyen háborúban? Ha egyszer majd háborúba keveredik, akkor utána maga se akar mást, mint az erkélyen ülni és kávézni. Semmi mást nem akar majd, ezt én mondom magának, kedves uram.

A könyvtulajdonos rápillantott a két másikra, és borúsan ütögette az ajkát a könyvével. Aztán állító helyében kiitta a csészéjét. S a két másik is ivott. Meghatározhatatlan, mondta a kenyérkereskedő, és megrázkódott. Akárcsak az élet, mondta a könyves ember, és udvariasan meghajolt feleje. És a kenyérkereskedő barátságosan viszonzta a meghajlást. Barátságosan mosolyogva túléptek a vitájukon. És mindketten világfiak

voltak. És a könyves ember titkon úgy vélte, ő győzött. S ezen mosolyognia kellett.

Ám ekkor borzalmas üvöltésre nyitotta a száját. De az üvöltés nem jött elő. Az üvöltés annyira borzalmas volt, hogy képtelen volt végrehajtani. Megrekedt mélyen a bensőjében. Csak a szája maradt tátva, mert kiment belőle a levegő. A könyves ember a negyedik széket bámulta, amelyen az előbb még a lány ült. A szék üres volt. A lány eltűnt. S a férfiak megláttak az asztalon egy kicsi üvegcsét. Üres volt. És a lány eltűnt. A csésze pedig, a csésze üres volt. És a lány eltűnt. A szék. És az üvegcsé. És a csésze. Üres. Egészen csendben, feltűnés nélkül kiürült.

Vajon éhes volt?, kérdezte aztán végül a többiek a kenyeres ember. Bolond volt, mondta vidáman a katona, bolond volt, hisz mindig is mondtam. Jöjjön, mondta a könyvtulajdonosnak, üljön vissza. Biztos, hogy bolond volt. A könyves lassan leült, és azt mondta: Talán magányos volt? Biztos, hogy magányos volt. Magányos?, kezdett el perlekedni a kenyeres, hogyhogy magányos? Hisz itt voltunk vele. Hisz egész idő alatt itt voltunk vele. Mi?, kérdezte a könyves ember, és az üres csészébe nézett. A csészéből egy lány nézett vissza rá. De már nem tudta felismerni.

Éjszakai pára úszott át a pályaudvaron, ködből és szükségből és lélegzetből összeállt éjszakai pára. És ez a pára olyan sűrű volt, mint a meghatározhatatlan kávé. És nyirkos hideg. Mint a rémület verejtéke. A könyvtulajdonos becsukta a szemét. A kávé szörnyű, hallotta beszélni a kenyérkereskedőt. Igen, igen, bólogatott lassan, ebben igaza van: egészen szörnyű. Szörnyű vagy sem, mondta a katona, másik úgy sincs. A lényeg az, hogy forró.

Átgörgette az üvegcsét az asztalon. Az üvegcsé leesett. Összetört. (És Isten? Isten nem hallotta meg ezt a kicsi, csúf zörejt. Mindegy, hogy épp

egy üvegcsé tört-e össze – vagy egy szív: Isten semmit se hallott az egészről. Hisz nem volt füle. Hát ez az. Hisz nem volt füle.)

A professzorok se tudnak semmit se

Én egy tojáslepény vagyok. Talán nem annyira gusztusos és ropogós, de legalábbis ugyanolyan sárgán és ellapulva fekszem beteg mivoltom fekete hangulatában, mint az omlett a serpenyő fekete alján. A májam egy felfújtt futball-labda, a fejem pedig egy izzó teáskanna.

A labda és a teáskanna között levő maradvány ingerült és duzzadt mint egy vakbél. Azt, hogy omlett, r-rel kellene írni, s akkor így olvasnánk: romlett. Ezt pedig abból eredeztetnénk, hogy rom lett, és én a maláriától úgy is érzem magam, mint aki rom, romos, romhalmaz.

A mellettem álló asztal felől kalapálás hallatszik – már néhány órája. Az asztal előtt egy széken ül negyvenöt kiló, és püföli azt a huszonkét és fél kilót, amely az asztalon áll.

A huszonkét és fél kiló az asztalon: az én vaskos, súlyos írógépem. A negyvenöt kiló az asztal mellett: az én vékonydongájú, könnyű apám. Apám órák óta örült ritmusban veri a gépet, s mindegyik kattánás egy pokoli masina kattánása, s az a pokoli masina az én fejem.

De odakint madarak vannak, autók, na meg szürke fellegek, amelyek feltétlenül még ma este el akarnak jutni a mosodába, mert olyan piszkosak, mint egy illemhelyi törölköző. A madarak persze tudják, hogy az ég a tö-

rölközők mögött továbbra is kék – az autóknak meg könnyű dudálniuk! aki dudál, az egészséges. A madarak, a törölközők és a dudálások bosszantanak, mert nem tarthatok velük, mivel beteg vagyok: tik – tik – tak – tak...

Ennek ellenére igyekszem türelmes maradni, mint egy katolikus szent, akinek parázson sütögetik a körmeit, s aki ezzel az angyali türelmével istennek akar szívességet tenni. (Micsoda emberek lehettek az angyalok! Istenről nem is szólva – –!)

A rólam gondoskodó negyvenöt kiló áthajszolja a vaskos gépen, amit az én teáskannafejem kifőz, innen az én katolikus szenteket meghazudtoló türelmem. Éjszaka ugyanis, amikor a futballmájam baktériumokat harákol bele az ereimbe, az alvástól ódzkodó teáskannafejem történeteket agyal ki, amelyeket aztán apám reggel legépel.

Apám negyvenöt kilót nyom, a masina pedig huszonkettő és felet, de apám azt állítja, hogy ez számára maga a felüdülés. Valójában persze csak attól fél, hogy én különben kikászálódnék valahogy a serpenyőm sötétjéből és magam kezdenék el kopácsolni. Tudja, hogy nem maradnék veszteg, ezért zongorázza órák hosszat a gépen az álmodásaimat – negyvenöt kiló huszonkettő és fél kiló ellenében. Hát, igen: omlett, romlett, rom lett!

De hát ő mégiscsak az apám, aki attól tart, hogy a májam máskülönben zeppeleiné változhat, a fejem pedig turbinává, s ezek – az elégtelen ventiláció miatt – jó eséllyel szétpukkadhatnak. Apám ventilátort játszik tehát, hogy akadályozza a turbinát és a zeppelel, mert ki tudhatja? Talán egy szemüveges egyén? Mit segít a szemüveg, ha semmi sincs mögötte, semmi, csak egy önelégült mosoly és egy olyan tohonya ember szeme, aki nem azért hallgat, mert bölcs, hanem mert ostoba. Ezt a két dolgot ugyanis – a bölcsességből fakadó hallgatást és az ostobaság szülte hallgatást – mindig külön kell választani. Én inkább lemondok a szemüveges tehetségekről – nem, a professzorok se tudnak semmit se.

Az apám tudja, hogy nem maradnék veszteg, s tud a májamról, mert ő az apám – így aztán megbirkózik a huszonkét és fél kiló fémmel.

Aztán pedig veszekszünk. A negyvenöt kiló a száraz köhögéssel és az omlettszínű teáskannafej: az apám meg én.

A történetemben épp arról mesélek, hogy egy macska csontjai csillannak elő sápadtkórosan egy kanális sarából.

Egy macska csontjai? Ó, apám ezt nem hagyja annyiban! Elkezdti feltenni a legmerészebb kérdéseket:

Honnan tudod, hogy egy macska csontjai azok, amik ott hevernek a kanálisodban, és azzal űzik el az örökkévalóság bárgyúságát, hogy sápadtkórosan csillognak?

A magam részéről meglepődöm, de nagyon biztos is vagyok a dolgomban: Tudom és kész. Csak macskákat szokás csatornába fojtani. Meg különben is tudom.

Ám a negyvenöt kiló nem hagyja egykönnyen lerázni magát: A kanális-

ba mások keze által vagy éppen maguktól belefulladások többek között: kutyák, verebek, romlott halak, régi agancsok, bankárok (akikből előzőleg kiszorították a szuflát), kéjgyilkosság áldozataul esett örömlányok és szerelmes gimnazisták. És persze macskák is – de nincs az a (ráadásul többnyire jó eséllyel rövidlátó) anatómiaprofesszor, aki a hídról lenézve fel tudná ismerni, hogy egy macska vagy egy örömlány csontjairól van-e szó – ugyanis a professzorok se tudnak semmit se, kedves fiam.

Hohó! Valóságos költő lett az apámból, az apám fia pedig olcsó kibúvókat keres: Tudom, hogy macskacsont volt, egészen pontosan tudom. Ha azt írom, hogy azok ott egy macska csontjai voltak, akkor azok macskacsontok, amíg világ a világ, és kész. Aki a macskacsont miatt sutba vágja a történetemet, hát csak tegye! Nem szorulok rá az efféle pedáns olvasókra. Macskacsont volt, belátod végre? Mi más lett volna?

Ekkor egy igen gyengéd hang ér el hozzám az asztal másik oldaláról: És ha azt írnád, hogy egy macska csontváza volt – egy csontváz?

Erre föl én, meggyőzve, de túl gyatra állapotban ahhoz, hogy ezt be is valljam: Nos jó, felólem akár csontváz is lehetett.

Ott áll az ajtóban egy magas és sötét lány – de nem is, egy tündöklő lány. Sötét szeme van és sötét haja, de hét napnál is ragyogóbban kel fel fekete hangulatom felett.

Apám horkant egyet, majd távozik – tudja, hogy máskülönben akkorára nőne a májam, mint egy zeppelein –, megy anyámhoz, a konyhába. Horkantott, aztán megy, és tudja, hogy a konyha hideg és kellemetlen. Ám megy mégis – tudatában annak, hogy nélkülözni tudom halovány hold-

világát, ha a sötét lány velem van, ha felkelő napként sugározva velem van.

A konyhában legalább negyven percig a macskacsont logikátlanságáról fog majd vitatkozni az anyámmal – ő, efelől én bizonyosabb vagyok, mint amennyire valaha is biztos voltam Napóleon ütközeteit illetően –, tudom, látom és hallom. És azt is tudom, hogy anyámnak jobban tetszene egy disznócsont, hisz akkor nem kellene aggódnia a negyvenöt kilós férje miatt.

Anyám egy csavargóhoz illő piros és kék pettyes sálat kanyarított maga köré, amelyet egy parasztos kapoccsal fogatott össze. Látom, ahogy most a konyhában megosztoznak egy cigarettán, a macskacsontot pedig – egy csontvázra erősítve – visszadobják a kanálisba. Ez történik most a mi konyhánkban. Legalábbis az imént még egész pontosan, a pontosnál is pontosabban így láttam.

De aztán már nem látok semmit, hogy is láthatnék! A sötét lány ledobta egy székre a kabátját, majd odaült mellém. Tizenkilenc évétől úgy szökik fel a pulzusom, mint egy aprócska majom a pálmafára, ahonnan vörös hajú kókuszdiókkal dobálózik.

Ez a szíved?

Nem, csak kókuszdiók – illetve mégiscsak a szívem, mert itt vagy te, kedves napsugaram.

Megfeledkezem a konyháról, a macskacsontokról és a kókuszdiókról, az én napocskám pedig kénytelen elviselni, hogy – a megvakulás veszélye nélkül – szótlánul és intenzíven bámulom.

Meg akarja tapintani a pulzusomat – tényleg akarta? –, de a majomnak fuccs, s én lefogom a kezét. Oda-kint most facsarják ki a törülközőket, madarak és autók részben elkese-redetten náthás, részben felháboro-

dottan pökhendi hangokat hallatnak. Felólem akár három hétig is eshet, mert tőlem nem egészen egytenyérnyi távolságban a nap ül mellettem, s érzem, ahogy a háta hozzáér a sípcsonthoz – már-már makkegészséges vagyok. Mit érdekelnek engem ezek után az autók meg a madarak!

Közben néhány félhangosan kimondott szóból megértem, hogy kedveljük egymást. Nem a szavakon múlik, hogy észrevesszük.

Csengett tegnap este a füled?

Tegnap este? A tied alighanem egyfolytában cseng. Nem, nem ezen múlt. A hangon múlt, hogy észrevet-tük. (Néha egészen fiatal állatoknál használjuk ezt a hangot – így –, ahogy most beszélünk.)

A majom – hej, micsoda erő van ebben a kis fickóban! – még nagyobb erővel dobálja a kókuszdiókat. De nemcsak rám. Mert a tündöklő sötét lány egyszerre csak nyugtalanul pillant felém. A nyakán lüktet egy parányi kék érdarab.

Annyira okosak vagy annyira buták vagyunk mindketten – vagy annyira meglepődöttek –, hogy egyikünk se szól semmit. Mit is mondanánk? Járd végig a világ összes könyvtárát, gyűjtsd be a világ összes szerelmes regényét, s nem találsz egyetlen akár csak félig-meddig értelmes mondatot, amelyet ebben a pillanatban lehetne mondani.

A konyak és a láz bátorra tesz. Konyakom nincs, lázam annál inkább. Így aztán vakmerő leszek. Becsúszatom a napocskám kezét az ingem alá, a szívem fölé: Hallod, igen? Ott ül egy majom, és kókuszdiókat hajigál. Kókuszdiókat, nagy, kövér kókuszdiók millióit. Egyre többet és egyre szaporábban! Érzed?

Erre halkan ezt mondja: Ó, te – itt ni: nálam is.

Aztán már egyikünk sem mond semmit. Mit is mondanánk? A mi kókuszdióink után a világ egyetlen tenorjának se támadna ennél jobb ötlete. Senki se tudna ennél szebbet kitalálni. A professzorok pedig végképp nem. A professzorok semmit se tudnak!

Az apám viszont tudja, hogy a kókuszdiók sortüze romba dönti a májamat, ha most nem lép közbe. Ezért aztán – rég elfeledve a macskacsontokat – bejön a konyhából és leül az írógép mellé. Ő az apám, és tudja, hogy egy betegnek bőven elég kétórányi napsütés, s az én kedves na-

pocskám hirtelen szintén belátja ezt, sajnos!

A majom üdvözült fáradtan lecsúszik a pálmafáról, a sötét lány pedig azt mondja:

– hamarosan, mindenképpen és vizslát

– amikor megkérdezem tőle, hogy mikor áll majd megint az ajtómban.

Aztán az apám az írógép pléhhangú ritmusával belekalapál egy paradicsomi álomba. Pálmák vannak ebben az álomban, kókuszdiók, majmocskák és sötét, sötét szemek.

Szalai Lajos fordításai

Wolfgang Borchert 1921. május 20-án született Hamburgban. Előbb könyvkereskedő volt és színészként is dolgozott. 1941-ben behívták katonának, és kikerült a keleti frontra, ahol „bomlasztás” miatt kétszer is börtönbüntetésre ítélték. Amikor 1945-ben hazatért Hamburgba, már súlyos beteg volt. 1947. november 11-én halt meg Bázalban. Melankóliától terhes verseiben és történeteiben senkihez sem hasonlítható nyelven és formában egy „elárult nemzedék” keserűségét és gyászát szólaltatja meg.

A *pitypang* c. története tette egy csapásra ismertté. Ebben a műben a fogság traumatikus élménye ugyanannak a szituációnak, a foglyok nap mint nap ismétlődő udvari sétájának a variációira redukálódik. Legnagyobb sikerét *Az ajtón kívül* című, roppant intenzitású drámájával érte el, amelynek ősbemutatójára egy nappal a halála után került sor Hamburgban.

A háborút közvetlenül követő korszak német társadalmának állapotát, a szétroncsolt életek vergődését ábrázoló irodalmat gyakran a „romirodalom” megjelöléssel illetik. Wolfgang Borchert ennek a „romirodalom”-nak a reprezentánsa, s egyben előfutárja a háború utáni évek német irodalmának. A sajnálatosan karcsún maradt életmű elfér egy vékonyka kötetben, amelyből magyarul a drámája és egy sor rövid elbeszélése jelent meg nyomtatásban. Az itt közölt rövid történetek legjobb tudomásunk szerint eddig még nem szólaltak meg magyar nyelven.

A LÁNY ÉS AZ ERDŐ SZELLEME

Levélkeringő 4.

Oslo, Frankfurt, Smula

*„Azért vagyunk a világon, hogy valahol
otthon legyünk benne”*

(Tamási Áron)

Nyíregyháza. Születtem otthon, biztos kezekben. Családi jó barát volt a bába. Dédi szolgáltatta a szülésnél nélkülözhetetlen kellékeket. Vizet forralt, tüzes, szenes vasalóval fertőtlenítette a vászontörölközőket. Pólya, pelenka hetek óta várakozott a sifon polcán. Hajnalban megfőzte a vasárnapi ebédet. Apám a húsleves és a rántott hús mellé megkapott engem is. Tizennyolc évet éltem az igaztalanul porfészeknek csúfolt alföldi mezővárosban. Ovi, általános, gimni. Kívülállónak, első hallásra sima ügy. Nem vennék rá mérget.

Anyai nagyapám pulai matrózként Horthy flottáján szolgált. Véletlen, hogy nem éppen az elsüllyesztett Szent István hadihajón, s úgy hozta a sorsa, hogy a kommunisták szította pulai matrózlázadásból szolgálaton kívülként kimaradt.

Apai nagyapám még messzebb merészkedett, Amerikába „tántorgott”, s némi megtakarított pénzzel s családjá egy részével vissza is tért.

A szocializmus oldalvizén, ámbár az ideológiáktól tartózkodó családi burokban formálódtam, mint púpos gyerek a prés alatt. A sulis előtti évben, elvtársi rendeletre – szocializálódni, felzárkózni – kötelező volt a kisdédóvó, új nevén az óvoda. „[...]célja az óvodáskorú gyermekeknek a szocialista pedagógia célkitűzései szerint történő nevelése, gondozása és az általános iskolai tanulmányok előkészítése. [...] rendszeresen foglalkoztak az óvónők át- és továbbképzésével, amelyeken a szakmai ismeretek nyújtásán túl céltudatos ideológiai nevelés is folyt.” (Pukánszky Béla – Németh András, *Neveléstörténet*, NTK, 1996). Otthon is nehezen bírtam a kötöttséget, hát még e csemetekertben. Az első nap derekán hazaszöktem. Makarenkói szigorral visszavittek. De amint az uzsonnám más szájához közelített, besegítettem. Leszereltek. Lehet, ezt másképpen nevezték akkor és ott, de tény, hogy némi összeköttetés közbeiktatásával sulikezdésig „tartalékos” óvódás lehettem. Alig voltunk túl az abc első betűin, kivették a mandulámat. Fagyival, krémmel kényeztettek otthon. Majd jött az október 23-i szünet. Az olvasókönyvemből kitépett Rákosi-kép miatt megrémült anyám pofonjait a sarokban térdepelve emésztettem, míg ki nem derült, hogy rendeletre, hivatalos személyek téptek bele minden gyerek könyvébe...

Lassan teltek a gyomorszorító, megfelelésre kiélezett évek. „Lám csak, azért voltak nekünk élményeink” – kérdem inkább, mint állítom, idézve Cseh-Bereményi híres sorát. Zongora mellett, hokedlin állva énekeltem Kacsóh Édes Iluskáját. Nővérem, „Kislány a zongoránál, fehérebb az orgonánál”, legszívesebben elsüllyedt volna. Ünnepeyes esteken, nálunk ritka alkalom, vendégekkel kártyáztak a szüleim. Kibiceltem, leszedtem az üres poharakat, a konyhába

menet egy-egy csepp csurrant nekem is. Anya nem volt játékos alkat, de jól viselte, ha a társaságban évdtek, élcelődtek. Apa huncutul somolygott, nem törődött az aprópénzzel, nyerni szeretett. Dédi ölbe tett kézzel ült a sámlin. A konyhaasztalon ételmaradék, a vándlingban gyűltek a mosatlan edények. Utolsónak feküdt le és kelt elsőnek a házban.

Évszakoktól függetlenül rúgtam a fűzős, cikkelyes bőrfocit. Kevés gyerek jutott ilyesmihez akkor. Egykapuztam. Nem barátkoztam, nem jöhettek hozzánk, nem mehettem gyerekzsúrba. Ilyenek voltunk. Meg lehetett szokni, és kis füllentésekkel egyensúlyozni. Sztahanovista kisdobos és úttörő voltam. Ezer százalékra srófoltam a foglalkozások számát, hol a templomkertben fociztunk, hol a homokbánya meredek lejtőin csúszkáltunk, hol tojásra vadásztunk az erdőben. Az őrsi napló kalandregénnyé duzzadt. Árulkodók, szülői pofonok, térdeplés; rafináltabb, kifinomultabb füllentésekre fanyalodtam. Szüleim váltak, figyelmük rólam kissé másra terelődött.

Gimi, példakép tanárok, verselés, tanulmányi versenyek. Na és a sport hozta a sikereket. Lányok? Ezt a műfajt nem nekem találták ki. Kívánságlista volt, akció-folyamatábra szintúgy. A, B és C tervek, de mindhiába. Élhetetlen, alacsony, szösze, kék szemű, pattanásos pukkancs – dumám semmi, csak élénk fantázia. Senki nem láthatott a homlokom mögé. Érett, de még nem az egyetemre. A GELKA-nál lettem háztartásigépszerező-tanonc egy klasszra sikeredett évre.

Esküvel fogadtam, hadititok, nem sokat mesélhetek róla. A tizenegy hónap a katonaságnál végképp leszoktatott a szorgalomról. A sport röpített a fellegekbe. Kapusból kettő kell, de én – sorstársaim '68-ban rútol lerohanták a cseheket – egyedül maradtam, érdememen felül dédelgettek. Hol edzésen, hol meccsen, hol szabin, hol fogdában voltam, nem maradt időm a honvédelemre... Cigizésből, lógásból, füllentésből doktori diplomát szereztem...

Budapesten végeztem az egyetemmel. Szüleim álmvilágába ez illett bele. Az élet felém hullajtott morzsáit gyűjtögetve, pazarlón szórtam szét minden szepem és jóm. Jutott, s kevés maradt is.

A szerelmes lakatok a 2000-es években tűnnek fel Európában. Megjelenésük oka helytől függően változik. Lógnak a római Milvio-hídon, a szerb Vrnjačka Banja város egyik hídján (magyarul: A szerelem hídjá), Rigában és Moszkvában is. Firenzében a Ponte Vecchino közepén álló Benvenuto Cellini-szobor kerítésére aggatták a szerelmes turisták, a kulcsát pedig az Arno folyóba dobták. Magyarországon állítólag már 1971-ben, Pécs belvárosában megjelentek. Sikeres érettségijüket követően egy középiskola diákjai kulcsolták iskolai szekrényük lakatját a kanonoki ház kovácsoltvas kerítésére.

Ezt a mániát két évvel valószínűleg meg is előztem. Egy véletlen ötlet folytán – de talán nem is véletlen, hisz műszaki pályára készültünk –, az egyetemi évkezdés napjának kora délutánján vásárolt, ruhásszekrényre szánt lakatot

nem akartuk hajnalig tartó városfelfedező kocsmakirándulásunkra cipelni, s a Krisztina téri villamosmegálló védőláncára kulcsoltuk. Kis belemagyarázással, így utólag, az is lehetett volna szerelmes lakat. A szemközti emeletes házban lakott ugyanis a színművészetis Venczel Vera. Akkor még tudatlan és ideológiailag alulképzett voltam, s nem törődtem azzal, hogy a gimnáziumi önképzőben Heller Ágnes pallérozta Vicuskát. Igen, ez a szörnyeteggé vált há! Aki, kis vigasz, Makay Margit magántanítványa volt, ugyanúgy, mint a csodálatos szépségű Jurancsik Irén is, akit Makay nevezett el a saját anyja nemesi előnévről „Pelsőczy”-nek (*Jómadár, Tengerparti randevú, Anyámasszony katonája*).

Vera, Veruska, de sok álmatlan éjt hozott ifjú fejemre! Gyűjtöttem az újságkivágásokat róla, csínyekre is készen miatta. A Pesti Színház előcsarnokából, üveg alól csentem el portréját. Majd kilesvén, hogy a vígszínházi előadások után a közeli Berlin étteremben vezették le a színházi feszültséget, egy utcai fülkéből kérttem telefonhoz a pincérrel. Haragos volt a hangja, gyávának nevezett, mert nem szemtől szembe merészkedtem... Legközelebb, egy bemutatója után, virággal vártam. Hosszú, loboncos hajam, rőt kaporszakállam némileg megriasztotta. Nem szegte kedvem, továbbra is megnéztem minden filmet és színdarabot vele, a *Holdbéli csónakost* vagy ötször. Disszidálásunk előtt, feleségemmel a jobbomon felkerestük egy előadása szünetében. A róla őrzött emlékeimet nagy paksamétában testáltam át rá. S ezzel legényes életem végére egy paca nagyságú pont került.

Oslo. Mint a régi mesteremberek, vágytunk menni, tapasztalni vasfüggönyön, óperencián is túlra, a szabadba. Quod licet iovi, non licet bovi. Disszidálásunk csöppet sem volt fáklyásmenet, diadalút. Munka, tanulás, mindenből duplán. Amúgy takaréklángon, szerényen. Furcsa idegenként, elismerve, szeretve, de az első bakira a begyűjtött jutalompontok törölve.

Azért vagyunk e világban, hogy legyünk benne valahol? Csak azért? Vagyunk, hogy legyünk? Itthon? Otthon? Ennyi?

És az extrák? A vérvesztés, a csonkulás, a megalkuvás, ez mind semmi?

Azért lennénk a világon, hogy megmutassuk? Csakazértis?

*Kovács katáng Ferenc
Oslo, 2018. július*

Hol vagyok otthon?

*„Mert minél távolabb vagyunk az otthonunktól,
annál többet gondolunk rá.”*

Louis de Saint-Marché

Egyszer választás elé állított a német bürokrácia, le kellett volna mondanom az állampolgárságomról, hogy megkapjam a németet. Lemondani az *odahazáról*, elporladt őseimről? Azokról a magyarokról, *akik csontjaikból raktak védőfalat, vérük sarából vályog-sáncokat* (Jékely) – ezzel védve Európát is? Hunyadiról, Rákócziról? Tagadtam volna meg csonkolt hazámat? Feladtam volna itthon sokszor megtagadott, határon túli, őshazájában államilag idegennek nevezett több millió testvéremet? Tehetséges, szellemi lövészárokban fürdő, szeretett itthoni hatökreimet? Cserében lehettem volna német választópolgár azok között, akik azt sem tudják, hogy délben miért harangoznak? Lehetetlent kértek tőlem. A hivatal packázása ellenére, kitartó makacsságom és az EU-tagság végül kitért előttem a kaput: feltétel nélkül a tehetséges, szorgalmas és törvénytisztelő németseg tagja lehettem. Danke schön.

De még így sem leltem otthonra második hazámban; hiányát enyhítette a nyugalom, a kiszámíthatóság, a becsületesen elvégzett munka anyagi és erkölcsi megbecsülése. Ennek ellenére német földön is sikerült megőriznünk a családi tűzhely melegét, az otthoni közösségek mintájára széttartó honfitársaink között igaz barátokra is lertünk, de a 30 év alatt sosem éreztük, hogy *otthon* vagyunk. Udvariasan távolságtartó vendéglátóink hol finoman és kedvesen, hol durván, illetve fegyelmezően, időről időre eszünkbe juttatták hovatarozásunkat. Furcsa módon éppen ezek a fájdalmas hátbatámadások segítettek át a holtponatokon.

Magukhoz öleltek gyerekkori emlékeim: a kaposvári otthon melegsége, az enyingi játszótársak, későbbi iskolatársak. Szigorú édesanyám féltő pillantása, a vasárnapi református énekek szelíd tekintetű édesapámmal. Pécsi nagyszüleim gyengéd szeretete, a fehérvári középiskola. Majd az egyetemi évek, a boldog házasság, és életem legszebb ajándéka, egy csodálatos fiú.

Harminc éve élek külföldön. Komoly felelősség terhel abban, hogy magammal vittem a családomat. Azt gondoltam, alapvető változás történik életünkben. – Igen, megszabadultunk az államvezérelt hazugságoktól, a sanda szorongásoktól, és legkreatívabb, dolgozó éveinkben nem szenvedtünk hiányt, nem kellett garaszkodnunk. Magyarok maradhattunk itt is. Mégis csalódnom kellett. Ha magunkban nem is, a nagyra tartott és tisztelt német demokráciában, szellemiségben bizony megingott a bizodalunk.

A jakobinus, bolsevik és náci önkényuralmat könyvből ismerő nyugati '68-as nemzedék, tanárok, újságírók, politikusok tevékenysége folytán alig észrevehetően elhintették Németországban a hitetlenség, az öngyűlölet és a véget nem érő bűntudat magvait. Habár megalkották az európai országok szövetségét, annak alkotmányából kihagyták a keresztény alapokat, eltűnőben van az egészséges nemzeti önazonosság, folyamatban van a nemi identitás kikerelése, és megindult az európai őslakosság idegen kultúrájú és vallású,

megélhetési bevándorlókkal történő szervezett lecserélése. Mintha a régi és új gyarmatosító országok bűneiért az utódoknak kellene vezekelni, hetedíziglen. Csak ezt már nem Isten akarja. Akik ezt szervezik, azoknak a kilétét homály fedí. Aki pedig meg akarná nevezni őket, arra rásütik, hogy összeesküvés-elméleteket fabrikál, sőt üldözési mániája van.

Az európai közös kultúra hármasszármarékából a keresztény etika alig pis-lákol, a görög filozófia keveseké, a római jog talán még tartja magát.

Újra egy kifinomult hazugságban élünk. Azok a személyek és országok, akiknek az internacionalista fősodortól eltérő a politikai véleményük, naponta megkaphatják a homofób, kirekesztő, populist, nacionalista, szélsőjobboldali vagy antiszemita jelzót, vagyis a karaktergyilkos, a többségből kizáró és kiát-kozó bélyeget. Aki csöndben van, az eléldegélhet az istentelen, viszonylagos jólétében, és elveszítve veszélyérzetét, hagyja, hogy a vágóhídra tereljék. Gyer-mekei és unokái – ha egyáltalán lesznek – nem fogják emlékét áldani.

Cserna Csaba
Frankfurt, 2018

Olyan világban szeretnék élni én, ahol mindenki, mindig, mindenütt otthon érezheti magát

Családfám szívós gyökerei
a Föld őskorába nyúlnak vissza
kétségtelen
Ha nem így volna
nem csellengenék itt
köztetek
Eredetünk közös
Akarva
nem akarva
egyttl egyig mind rokonaim vagytok
bár képünk különböző

Elszaporodtunk
szétszóródtunk
s az idők során
egyre távolabb kerültünk egymástól
Van kinek jól megy dolga
pedig lazsal
van akinek pocsékul
pedig iparkodik

A szerencsés
 ki orrát fennen hordja
 arányérzékét könnyen elveszíti
 becsapja önmagát
 A kevély
 ki fölényét fitogtatva
 a gyengén tipor
 ráfizet

Hogyan kellene viselkednünk?
 A krisztusi eszme például erős túlzás
 mindenkit szeretni nem lehet
 hogy erre képesek nem vagyunk
 azt számtalanszor megmutattuk
 Kezdetnek épp elég
 ha nem gyűlöljük egymást

Vagyok svéd
 vagyok magyar
 székely s román
 német s orosz némi japán és kínai beütéssel
 valamint arab és zsidó egy személyben
 Folytathatnám a felsorolást
 de nem akarom a papírt pocskékolni
 Ha bírnék minden egyes nyelvet
 szóba elegyedhetnék magammal
 kihüvelyezném
 mit akar egyikem s másikom
 rájönnék hogy hol szorít a cipő
 majd eltűnődnék azon
 miként tudnám civakodó feleim rávenni
 szűnjenek meg hergelni egymást
 s hagyjanak fel az öldökléssel
 amíg nem késő

Ha emberré válnunk nem sikerül
 és folytatjuk amint azt eddig tettük
 látványos sikerek s kínos kudarcok közepette
 tönkresilányítjuk szép bolygónk
 otthonunk
 Sírba taszítjuk fajunk

Volt ami volt
 A múlton rágódni igen
 de változtatni már nem lehet
 Itt az idő
 most vagy soha
 Egymásért? Egymás ellen?
 Rajta!
 Válasszatok!
 Velünk vagy nélkülünk kereng Földünk a Nap körül –
 most ez a kérdés
 Ha nem akarunk elpusztulni
 Én Te Ó
 fogjunk hamarjában kezét
 s legyünk MI-vé
 Az idő sürget
 Siessünk!
 A sorsdöntő pillanat közeleg
 röptében ragadjuk meg!
 El ne suhanjon észrevétlen fejünk fölött a semmibe

Nagyobb léptékben kellene gondolkodnunk
 hogy a sokak által annyira utált szót vegyem számra
 globálisan
 vagy ha így inkább elfogadható
 univerzálisan
 Hogy erre képesek leszünk-e valaha is
 és hogyan lehetne egy ekkora fordulatot véghez vinni
 még mielőtt a gyertya körmünkre ég
 – mert a dolog már a kezdet kezdetétől ezer nehézségbe ütközik –
 ki tudja?

A Magyar Nemzet 2017 november 14-i száma
 érdekes beszámolót közöl Sobieski Tamás tollából
 egy dél-indiai településről
 melynek hivatalos neve Auroville Universal City
 Megálmodói olyan lakosokat akartak odacsábítani
 akik elfogadták a tizenkét erényt
 vagyis
 az egyenlőséget
 a nagylelkűséget
 a megértést
 az őszinteséget
 a hálát
 az állhatatosságot
 az alázatosságot

az igyekezetet
 a bátorságot
 a jóságot
 a békét
 és a haladást
 Az ötvenezer főre tervezett városban
 ma cirka hatezren laknak
 Harminchat országból jöttek a lakosok
 fele részük indiai –
 csak ők (mintegy kétezer-hétszázan) bírnak szavazati joggal
 A külföldről érkezettek között akad néhány honfitársunk is
 A városban
 mely fennállásának ötvenedik évfordulóját ünnepli
 nincs pénz
 nincs vallás
 és minden szolgáltatás ingyenes
 Határokat a város körül nem húztak
 A szomszédos települések bűnözői kihasználják a kínálkozó lehetőséget
 megtámadják a nőket
 a turistákat kifosztják
 Az utópia megvalósítása nem megy zökkenő nélkül s ez érthető
 A külvilág a szokásostól eltérő felfogást és életmódot nem érti
 s nehezen tudja elfogadni
 Lehet
 hogy az elképzelés eleve naiv
 hogy a kitűzött cél elérhetetlen
 hogy a kísérlet megbukik
 de a résztvevők becsületére legyen mondva:
 nem ülnek ölbe tett kézzel
 passzívan bámulva a körös-körül halmozódó csődtömeget
 Állást foglaltak
 és amennyire erejükből telik
 próbálnak jó példával elől járni
 és a szükséges változás érdekében
 tesznek valamit

Időszámításunk után kétezertizennyolc nyarán
 kitágult szemmel bámuljuk jól fizetett
 sőt többszörösen túlfizetett gladiátorok ádáz harcát
 Rúgják a bőrt
 (már nem is bőr
 valami rafinált műanyag)
 Rugdalják felbuktatják ütik egymást
 ölelgetik is nem éppen szeretetből
 húzzák-tépik egymás ingét s gatyáját

Semmibe veszik a szabályokat
mert a mérkőzést mindenáron meg kell nyerni
Ha győznek:
félistenek
nemzetük imádott hősei
s becsük határtalan
Ha nem:
megvetett férgek
árulók
s piaci értékük majdnem nulla
Hatalmas üzleti vállalkozás cégei
Nem holmi csekélységről
százmilliárdokról van itt szó
és nem forintban
dollárban számolva
A bamba tömeg leteszi a garast
tombol sír ujjong lelkesedik
Nem veszi észre hogy átverik
Sötét sarokban meghúzódva
titkolva szégyenét
pedig nem neki kellene szégyenkeznie
kétségbeesetten könnyezik a homo ludens
A játék hova lett?

Álmom:
világbajnokság
ahol mindenki győz
Legyőzi önmagát
Ülni
perceken át
barnákkal
fehérekkel
sárgákkal
feketékkel
hatalmas stadionban
mozdulatlan
tüntető békés csendben
együtt nézve az üres pályát
Érezni ezrek közelségét
aztán felállni
s hazamenni

Gaál Zoltán
Smula (Svédország), 2018

Sziklavári Károly

Erkel Ferenc és a hazai literatúra

125 esztendeje hunyt el a magyar romantikus opera-
színpad legnagyobb formátumú alkotószemélyisége

Teátrumi helyzetéből adódóan Erkel évtizedeken át karművitésnyira élt s dolgozott a nemzet fő színpadának mindenkori újdonságaitól. Különösnek is tetszhetne, ha ezek lenyomatai nem köszönnének vissza magában az életműben, a folytonos zeneszerzői megújulásban, útkeresésekben.¹ Erkel szépirodalmi érdeklődése ugyanakkor a színházi élményvilágnál eredendőbbnek, személyesebb gyökérűnek tűnhet; a biográfus és szemtanú id. Ábrányi Kornél szerint: „A magyar irodalomban megvoltak az ő rajongásig kegyelt és kedvelt írói, költői, mint nagy kortársai s az úttörő géniuszok: Kölcsey, Vörösmarty, Bajza, Jókai, Petőfi, Arany, Tompa, Madách s az újabb nemzedék jelesei közül is többen, kiknek szellemi s nemzeti iránya az övével megegyezett.”² Ábrányi külön is kiemelte a zeneszerző Petőfi-rajongását: „Kossuthot és Petőfit sohasem tudta egymás nélkül elképzelni. Mind a kettőnek a kezében két oly hatalmas Jupiter-i villámot látott, melyek megrezegtették a földet. E kettős benyomás alatt írta meg aztán »Névtelen hősök« operáját, mely az elnyomhatlan érzületének volt végre is kézzelfogható megnyilatkozása.”³ Dal-, kórus- és kantátaalkotóként – bőszéggel merítve a hazai poézis tengeréből – báró Eötvös József, Vörösmarty Mihály, Kölcsey Ferenc, Garay János, Petőfi Sándor, Szigligeti Ede, Ábrányi Emil, Göndöcs Benedek, Jókai Mór, Arany János, Tóth Ede és Szász Károly verseit zenésítette meg Erkel.⁴ Érdekes adalék mindehhez, hogy Szakál Lajos Békés megyei költő népies versfüzérének kifejezetten Erkel számára készített szerzői leiratát őrzi a gyulai Erkel Múzeum.⁵

Az életmű gerincét kitevő operatermés máig gyakorlatilag homályba burkolja a teátrumi alkotómunkásság további területeit, holott Erkel jó négy évtizedet

¹ Amennyiben csupán mint a nemzetközi operairodalom fejleményeire adott reflexiók – nemzeti többlettel színezték – sorára tekintünk Erkel saját dalműveire, tévesen járunk el. Zeneszerzői világának szüntelen átalakulásában s gazdagodásában legalább ugyanolyan jelentősége volt a hazai szellemi élet önálló megnyilvánulásainak, így a magyar színpad befolyásának is – a jelen írásmű szerzője főként erre igyekszik rávilágítani.

² Ábrányi Kornél, *Erkel Ferenc élete és működése*, Budapest, 1895, 213.

³ Uo., 214.

⁴ Néhány további apró, színpadi célú munkától eltekintettünk a fenti felsorolásakor. Több Erkel-mű esetében viszont azonosítatlan a költő személye. Egyetlen Arany János-megzenésítése (*Nemzetőr dal*) a *Névtelen hősök* III. felvonásában kapott helyet.

⁵ Tizenkét költemény, 1863. évi leirati dátummal (leltárkönyvi szám: 75. 97. 1.)

felölelően írt színpadi zenét különféle műfaji hovatartozású darabokhoz⁶ – olykor társszerzőkkel is együttműködve –, főként pedig: zenei összeállítója volt Szigligeti Ede több korai népszínművének (*Két pisztoly*, *A zsidó*, *Debreceni rüpek*, *A rab*, *Egy szekrény rejtelve*). Utóbbiak jelentőségére visszatérünk még.

Egressy Bénivel – korai operáinak szövegkönyvírójával – ideális szerzőpárost alkottak. A gyümölcsöző kapcsolatnak (*Bátori Mária*, *Hunyadi László*, *Bánk bán*) a szintén komponista – és színházi mindenes – alkotótárs korai halála (1851) vetett véget, így a *Bánk bán* befejezéséhez (1860) már kénytelen volt a rutinos Szigligeti Ede librettókiigazítói segítségét kérni Erkel. Noha később is sikeresen dolgozott együtt Szigligetivel (akinek a további operák közül a *Dózsa György* szövegkönyve fűződött a nevéhez), többé már nem talált Egressyhez hasonló kvalitású librettistát. Hogy mennyire pótolhatatlannak bizonyult számára a hajdani alkotótárs, kiolvasható Szemere Bertalanhoz írt – sokszor idézett – leveléből.⁷ Egressy és Szigligeti mellett még két további jelentősebb operalibrettistája akadt. Egyikük Tóth Ede volt: a Nemzeti Színháznál a *Brankovics György* bemutatója (1874. május 20.) után feltűnt ígéretes, friss tehetséggel azonnal közös munkába fogott Erkel. A *Névtelen hősök* premierjét (1880. november 30.) azonban már Tóth sem érthette meg – ahogyan a *Bánk bán*ét sem Egressy. Jókai Mór szövegére tervezett kései dalműve – a *Kemény Simon* – töredék maradt.

Végigpillantva operáinak során, nyomban láthatóvá lesz, mily gyakorisággal választott librettóalapot kora irodalmi csúcsterméséből Erkel, rálelve jó néhány – akár örök, akár csupán pillanatnyi aktualitással – *nemzetet megszólítani tudó* drámai remekre. Dugonics András szomorújátéka, a *Bátori Mária*, jóllehet még a hazai színműirodalom XVIII. századi rétegét képviselte, folyamatos játszotttsága – részint a textus politikai áthallásai miatt – mégis kellő aktualitást biztosított ahhoz, hogy az első – ha nem is a nemzeti mitológia mély kútjaiból merítő, de – *magyar nemzeti* s egyáltalán: európai rangú magyar opera cselekményi alapjául szolgálhasson.

A *Bátori Mária* az alig harmincéves zeneszerző alkotása volt (bemutató: 1840. augusztus 8.).⁸ Gyakorlatilag ugyanilyen idősen tett pontot Vörösmarty a *Csongor és Tündére*, majd Bartók A *kékszakállú herceg várára*. E két utóbbi összegző alkotásnak számít, egyben pályatörténeti mérföldkönek is. A *Bátori Mária* viszont műfaj történeti summázat és magyar művelődéstörténeti mérföldkö, hiszen végpontja a daljátékból kisarjadzott, sok évtizedes és sokszerzős magyar operai kezdeteknek: mindannak, amit e hőskor vívmányának tekinthetünk (messze fölülmúlva-meghaladva elődeinek eredményeit). Sikere nyomán újabb közös tervet szőtt az Egressy–Erkel szerzőpáros, a legjobb érzékkel választva ki az 1839. évi drámapályázat díjnyertesének, Tóth Lőrincnek *Két László*

⁶ A színmű jelentősége folytán mindenképp külön említést érdemel közülük gróf Teleki László szomorújátékához, a *Kegyen*hez írt – sajnos elveszettnek tűnő – színpadi zene (1841).

⁷ 1863. november 14-én kelt levél. Közreadta Németh Amadé: *Erkel Ferenc életének krónikája*. Második kiadás: Budapest, 1973, 157.

⁸ A mű talán már az előző évben elkészült. Premierjének színlapjaira került föl első alkalommal a *Magyar Nemzeti Színház* intézménynevén – a korábbi *Pesti Magyar Színház* helyébe lépve –, amely rövidesen a ma is használatos *Nemzeti Színház* elnevezéssé rövidült.

Magyar nemzeti színház.

Uj hősi nemzeti szomorú opera.

ERKEL JÓSEF jutalomjátéka.

Bérlot **MAGYAR NEMZETI SZÍNHÁZ.** színés.

Szombaton, Augustus' 8-án, 1840.

ERKEL JÓZSEF dalszínész javára, először:

BÁTORI MÁRIA.

Nagy hősi nemzeti szomorú opera 2 felvon. Egressy Benjámin-tól. Zenejét írta ERKEL FERENCZ.

Az előforduló tánczot s csoportozatokat betanította, s rendelt Hasenhut balémmester ur. Az új öltözet-darabok Kostyál Adám ur. p. szabómester utasítása szerint, s Podhraczký Ferencz ur színházi főruhátárnok ügyelete alatt készűltek. A szükséges új díszítményeket festette Eugert ur. színházi díszítő.

Az előadásban gróf Rothkirch 12. számú cs. kir. gyulog ezredének tábori zenészkara részi fog venni.

S z e m e l y e k:	
Károly, Magyarország király	— — — — — Koldy
Felvé, Gp. tanácsbíró	— — — — — ERKEL JÓZSEF
Árpád	— — — — — Vinyó ur
Szappali () miniszter	— — — — — Szabolcsi ur
Bátori Mária, oszmán király	— — — — — Péter Mária k. a.

Tanácsnok: Habi síp. Valások: Szabolcsyék. Nap sánderelő: Törtenekelji, Boda, s Lányvár.

A k. ex. Kiránság' minden korbéli tagjának' kagylóba magat mely színházban ajánlja **Erkel József**, előadó.

Kivétel s példányok, az ártószínházról s c. ország. hogy belső példányok, és helyük iránt az elő-éleli 10 pengő rendeltet tenni kellőzetessé.

Előadás: Vasárnapon, Augustus' 8-án, bér-folyamban, adatik:

KOBOLD.

Tízfelvonásos komédia, 3 felvonás. Készítette: Schödelér József, a Magyar Nemzeti Színház igazgatója. Zenejét írta: Erkel József. Szövegét írta: Schödelér József.

Quasi bei Peter Fischer auf dem Biergarten in der Gassen, ist er in dem Kink gefangen gefangen.

Wolle, Marzipan, Honig, Obst, Kirschen, Pfirsich, Wein, Pflaue, Mandeln, Mandeln.

Für Hoff-Lieferung: Schödelér József, Schödelér József, Schödelér József.

Schnupftabak bei der Qualität nach neuerer Art fabriziert, sind zu haben in der Stadt, und Schnupftabak und Sigaren-Fabrik's Niederlage bei Christoph Hartwig & Sohn auf dem Erbsbium-Platz in Pest.

címmel írt darabját.⁹ Magva a magyar sorstragikum legismertebb, legtöbbször újramesélt példázatainak egyike.¹⁰ Erkel operazenejében a nemzeti tónus hősi emelkedettsége hőfokában hasonlíthatatlan, egyszeri vívmánnyá érett, amely elementáris erővel igézte meg a kortársakat, s a *Hunyadi László* a reformkor legsikeresebb – közéleti súlyában, szerepében legfontosabb – magyar operája lett (bemutató: 1844. január 27.). Majd még jószerivel rá sem ismert magára a nemzeti drámára Katona József korszakos alkotásában a negyvenes évtized közönsége,¹¹ már készen is állt az újabb opera terve (az első vonatkozó sajtóközlés 1844 őszéről való). Ám

midőn a *Bánk bán* végre befejezést nyert, a darab lényegében már a Szabadságharc és az 1860 körüli időszak „kis forradalmának” kettős reflexiója lett (bemutató: 1861. március 9.).

A következő évben közönség elé vitt *Sarolta* volt viszont az első Erkel-dalmű, amely nem vált a Nemzeti Színház állandó repertoárjának részévé (bemutató: 1862. június 26.). Szerzői műfaj-meghatározása szerint az életmű egyetlen tényleges *vígoperája* a *Sarolta* – ám ezen a területen nem bizonyult szerencsésnek a zeneszerző. Túl a harmincon egyre inkább szeretett volna már vígoperát komponálni, alkalmas librettóalapot és -írórt keresve hozzá évtizedeken át, mígnem egyszer csak kezébe akadtak Czanyuga József múzeumi tisztviselő kész szöveggönyve, melyet – fogalmazzunk így: jobb híján, egy hanyag kézlegyintéssel föladvá majd' fél emberöltő hiábavalónak tűnő várakozását s annak

⁹ Tóth Lőrinc drámája 1839-ben nyert pályadíjat, Egressy a következő évben készítette belőle operalibrettót, s a színmű csak 1842-ben került bemutatásra.

¹⁰ Távlatos művelődéstörténeti kitekintés e témáról Ujfalussy József írása: A „Hunyadi László” és irodalmi előzményei. Megjelent a *Zenatudományi Tanulmányok* II. kötetében (Erkel Ferenc és Bartók Béla emlékére), szerkesztette Szabolcsi Bence és Bartha Dénes: Budapest, 1954, 219–230.

¹¹ Egyetlen elszigetelt, 1839. évi előadás után 1845 végétől kezdve már esztendőkön át folyamatosan játszották Katona József *Bánk bán*ját a Nemzeti Színházban.

az 1860 körüli „kis forradalom” lecsengését követő politikai visszarendeződés idején? E kérdés választ is rejthet, ám a megzenésítés eredeti szándéka jóval korábbi élményforrásra utal: Jókai darabját 1857–59 között kilenc alkalommal játszotta a Nemzeti Színház.¹⁵ A Szigligeti-librettó hosszas megzenésítését követően folyvást elodázott bemutató időzítése (1867. április 6.) végül mintegy a sors fintoraként rakott pecsétet a darab utóéletére: a kiegyezés légkörétől idegen szellem inkább elfeledésre ítéltetett.¹⁶ (Sántító hasonlattal élve: Erkel operája ugyanúgy megkésett, ahogy Klapka György magyar földre lépett légiója is 1866 nyarán.)

Id. Ábrányi Kornél írta a Dózsáról: Erkel „mindig nagy vonzódással viseltette az oly operai tárgyak iránt, amelyek a magyar történelem korszakos eseményeire vonatkoznak. Ha egy ily eszme és inspiráció erőt vett rajta, keveset törődött a többivel, formával, szellemmel s rokon- vagy ellenszennvel, mellyel esetleg műve találkozhatott! [...] Csak a maga belvilágát s egyéni impresszióit vette tekintetbe s azokhoz mérte zenei koncepcióit [...] s megírta Dózsáját azzal az elementáris erővel, mely ez alkotását oly kiválóan jellemzi.”¹⁷ A Jókai-szomorújáték zenedrámává formálásának szerves folytatásaként, ha nem is korszakos jelentőségű, de szintúgy korszakjelző történelmi drámán alapult a *Brankovics György* szövegtényve is: Obernyik Károly tragédiája¹⁸ már az ötvenes évek derekától kezdve, hosszú időn át a magyar színpadok egyik kedvelt nemzeti repertoárdarabjának számított. Ismétellen földidézve Ábrányi szavait: Erkel „kezdettől fogva mindig nagy vonzódást érzett a kiváló magyar drámák megzenésítéséhez az opera keretében. Sajátlagos lelkesedéssel tapadt az eszméhez, mindazt hangokkal is megvilágítani, amit a drámaírók szavakkal fejeztek ki. Így jutott *Brankovics* tragédiájához is.”¹⁹ Egészítsük ki Ábrányi méltatását: egyetlen zeneszerzőnk sem kötődött oly intenzitással kora – s a még épp élő közelmúlt – magyar színpadi elitirodalmához, mint Erkel, nemcsak kortársait tekintve, hanem azóta sem! Nincs még egy muzsikuskunk, aki alkotóként nála erőteljesebb, érzőbb ráhangoltsággal fordult volna e repertoár jelentős újdonságai felé. S nemzeti hagyományteremtő komponistaként ráadásul évtizedeken át megtartotta ezt a jó szokását!

Mindebbe természetesen beleértendő a népszínmű is. Még ha közvetlenül nem is volt jelen az új színjátéktípus megszületésekor (1843), alig valamivel később, 1844–46 között már népszínműzenék nagyszerűnél nagyszerűbb – már említett – sorozatát alkotta meg Erkel. (Mellette leginkább Szerdahelyi József és Egressy Béni jeleskedett ugyanezen a téren a reformkor vége táján.) A fölvirágzott népszínmű valóságos kovászként hatott a magyar prózaírás és színpadi termés fejlődésére. Villámhódítását követően szellemtere már rövid

¹⁵ Csupán a teljesség kedvéért: a sorozatot egyetlen 1878. évi előadás követte tizedikként.

¹⁶ Politikai vonatkozhatósága, nemzet történelmi szemléletmódja – meglehetősen, változó okokból –, a későbbiekben is hasonlóképp problematikussá tették a Dózsa-opera színrevitelét.

¹⁷ Id. Ábrányi Kornél, *A magyar zene a 19-ik században*, Budapest, 1900, 355–6.

¹⁸ Az író 1855. évi elhunytja után Bulyovszky Gyula fejezte be a darabot, s így lett pályadíjnyertes. Később Egressy Gábor átdolgozta; elsőként 1856-ban került színre. Erkel számára Odry Lehel és Ormai Ferenc írták meg belőle az operalibrettót.

¹⁹ *A magyar zene a 19-ik században*, 374–5.

pár éven belül átsugárzott színpadi és nem színpadi műfajokat egyaránt. Háttal volt az évtizedközépi magyar etalon-nagyregényére (báró Eötvös József: *A falu jegyzője*), amely nem sokkal később vissza is hatott a népszínműre (Szigligeti Ede: *Csikós*). Fél évtized leforgása alatt a krónikásdráma szférájáig is eljutott, méghozzá oly lendülettel belevegyülve, hogy Szigligeti *Párbaj mint istenítélet* című darabját illetően (1848) mint népszínműi elemekkel fölfrissített krónikásdrámáról, de akár mint a krónikásdráma elemeit magába fogadó történelmi népszínműről is beszélhetünk. S innen már egyenes út vezetett a *Bánk bán* operaszínpadi adaptálásához, illetve annak módjához.²⁰ Erkel ugyanis az Egressy-librettó – népszínmű-elemekkel tarkított – szellemével tökéletes összhangban csempészte át a játéktípus megannyi jellegzetes zenei elemét az operaszínpadra. Az olyan *Tisza-parti jelenet*-részek, mint a népi tilinkómuzsika (melynek fontos előzményét épp Erkel egyik népszínmű-zenéjében fedezhetjük föl²¹), a csárdás, vagy *Melinda* románca és altatódala; ugyanúgy *Bánk–Melinda duettjének* egyik karakterisztikus témája (II. felvonás: „*Hol van, hol szép homlokod lilium virága?*”): mind-mind erről tanúskodnak. Utóbbiak dallamvariánsainak se szeri, se száma az 1840–50-es évtized termésében. De a népszínmű zenei birodalmába vezet mindjárt az opera *Szép: örömkönnny...* kezdetű nyitó-kara is: melódiatípusának a kor népies dal-, illetve népszínműdal-repertoárjában föllelhető változataiból igen tekintélyes családja állítható össze! Jellemző és szimbolikus, hogy verstextusa épp Egressy önálló népszínművének, a *Két Sobri*nak szövegében köszön vissza:

Bánk bán, nyitókar:

Szép: örömkönnny ragyogása
Kék szemén piros leánynak,
Szép: a harmat csillogása
Szűz kelyhén tavasz virágnak (stb.);

Két Sobri, nyoszolyólányok kara:

Szép a tölgy tavasz nyíltával
Ékítve zöld koronával.
Szebb a leány szűz pártával
Mégis legszebb nászvirággal (stb.)²²

Érdekességképpen következzenek itt néhány további példa a *Bánk bán* és a *Két Sobri* librettói közötti megfelelésekre:

²⁰ Nem elhanyagolható kapocs a két mű között, hogy Szigligeti ténylegesen föl is idézte a *Párbaj...* textusában *Bánk, Melinda és Gertrud* históriáját. A *Bánk-bán* operalibrettójának rejtett irodalmi előzményeiről lásd a jelen szerző írását: „...magyar világ, magyar jellemekkel”. *Szigligeti Ede és Egressy Béni dicsérete* címmel a Napút 2014/8. számában.

²¹ A *Debreceni rüpök* című Szigligeti-népszínmű zenéjében szerepelt *Fantasia* címmel (rusztikus hangvételű, sőt: hamisítatlan „puszta”-atmoszférájú, kúrtkíséretes klarinét szóló).

²² A *Két Sobri* 1850-ben keletkezett, majd 1851. január 11-én mutatták be.

- 1.) *Bánk bán*, I. felvonás, Ottó: „Egy szót Melinda – mindenem!”;
Két Sobri, Sára: „Egy szót gyermekem!”
- 2.) *Bánk bán*, II. felvonás, Bánk: „Borulj szememre véghetetlen éj!”;
Két Sobri, Idegen: „Oh borulj szememre örökös éjszaka!”
- 3.) *Bánk bán*, Egressy eredeti kézirat szövegkönyvéből utólag kihúzott szakasz: I. felvonás, Petur és a Békétlenek (Gertrud szavait kommentálva): „Az irigy ölyv – ha már / Vérszomjas kebele / Illy zordonon csap a / Szelíd galambra le!”;
Két Sobri, a valódi Sobri: „Sobri van itt! Villámló haragja közéték csapott mint ölyv galambfiakra”.²³

Ezekben az esetekben a *Bánk bán*-operalibrettó keletkezése megelőzte a népszínmű-textust. Az ellenkezőjére éppúgy akad példa. Az alábbi tréfás dalt két különböző zenei összeállításához is felhasználta Egressy Béni 1850 folyamán:

„A galambom angyal
csakhogy nincsen szárnya”;²⁴

Bánk bán, I. felvonás (Gertrud Melindáról, gúnyos hangon):

„E mosolygó nyájas arccal
Azt vélnéd hogy szárnyas
angyal”.

Egressy és Erkel korszakos, közös érdeme volt, hogy népszínműi gyökerű elemekkel frissítették föl a magyar operát. A megújított stílusú *Bánk bán* mindenekelőtt ennek köszönheti varázspoeziséit.

Általános **66** **Bérlétszűnet.**

NEMZETI SZÍNHÁZ.

Pest, szombaton, mártus 9-én, 1861.

V-ik rendkívüli előadásul :
ELŐSZÖR:

BÁNK BÁN.

Eredeti nagy opera 3 felvonásban. Irta Egressy Benjámin. Zenéjét szerzte Erkel Ferencz. Az új díszítményt festette BRIOISCHI KÁROLY a bécsi és k. udvari operaház díztólója. Az ózava új jelmezek VIL-
KELETTI BÉLA munkájepel szerint Papp Jozsef és Gábor Gerő felügyelete alatt készültel. A 1-és fel-
v. szal-táncz. Szerzte és betanította Campilli, előadók: Rotter Mari, Campilli és a nőtánczkar. A 2-dik fel-
vonásban Magyar Indulo es táncz; előadja a nőtánczkar. Kárnagy: Erkel F. Rendező: Szigligeti.

S z e m é l y e k :

II. Endre, magyar király	Bignó.	Petur-bán, báhari főispán	Furéli.
Gertrud, királyné	Holtanér Zs.	Bilercsik, bánador lovag	Karvának.
Ódó, Bacscholdi, mezei herceg fia,		Edzarszeder	Bogár.
Gertrud táncz-roscoe	Telek Albertur.	Elszecz, paraszt	Köszegi.
Bánk bán, Magyarország nagyara	Erlinger.	Údvári-hölgyek. Tízvenemlek. Békétlenek. Fatonák. Parasztok	
Scholdi, főispán	Holtváry L. né.	Törstényi 1214-dik év vége felé.	

**TELEK ALBERT ur, a temesvári színházról, Öltő szerepében
mint vendég lép fel.**

Kezdeté 7 óraker, vége 10 után.

A **fértelert helyrak követhetők feztnek**: Földszint, vagy első színház páholy 8 ft. Földszint
színház 1 ft 20 kr. Földszintli színház 1 ft. Gyermekjegy földszintre 40 kr. Másodszintli színház 1-20 színház 1 ft 20 kr.
Másodszintli színház 2-18 színház 1 ft. Másodszintli színház 50 kr. Gyermekjegy 2-18 színház 20 kr. Karvánti színház 25 ft.

Es azne 12 rendkívüli előadás otadók, melyeket a bérlétszűnetben az igazgatóság különösen kikötött, mely-
lyek alkalmával a beelő országok kivétel nélkül lehetnek azok is, kivi páholyaik a beletánczolás előadások
megváltott, illőz beletelt helyeket csogán a 2000 helyenk létesése mellett kasszálatják, mire névbe is
rág gell 10 óráig megválasztásákkal rendelkezik; annal mások kivámta fogván figyelembe vételül.

Ma, szabadjegyek nem használhatók.

Az opera szövege a pénztárnál 50 ujkraczarért kapható.

Pest, 1861 Nyomatott Hertz József, Néker-utca. Mészárosy ház 6. sz. Kassa: Geoprgy, úttal.

²³ Az ölyv-galamb hasonlat megjelenik Egressy szintén 1850-ből származó „Oh ne mondj en- gem rózsádnak” című dalában is.

²⁴ Szigligeti Ede *Fidibus* és Dobsa Lajos *Világismeret* című darabjaihoz. Melódiája a ma „Boci, boci, tarka...” szövegkezdettel énekelt gyermekdal.

Gráfik Imre

Népi építészeti hagyományunk „fenntartható elemei”-ről*

Mindenekelőtt szükségesnek tartom a cím magyarázatát, illetve pontosítását, néhány kiegészítő, magyarázó megjegyzés előrebocsátásával.

Az első, magának a népi építészet kifejezésnek az értelmezése. Eltekintenek a történeti, filológiai, szemiológiai okfejtések – különösen a nép fogalmának kétségkívül lehetséges – bonyodalmaitól, ugyanis a klasszikus néprajztudomány, a tárgyi néprajz, az etnográfia művelői számára meglehetősen egyértelmű a két köznyelvi szóval jelölt tárgykör tartalma, jelentése (vö. a *népművészet* fogalmának értelmezésével: GRÁFIK 2005, 487–492.).

Az azonban nem hallgatható el, hogy a *népi* jelző mellett, korábban az *archaikus*, majd a *paraszti*, *falusi*, kiegészülve a *mezővárosi*, illetve *vidéki*, újabban a *köznépi* jelzős összetétellel (is) találkozunk. A különböző jelzős szerkezetekben a jelentéstartalom alapvetően nem változik, bizonyos hangsúlyeltolódás azonban kétségtelenül megfigyelhető.

Ami az építészet kifejezést illeti, ennek használatában, illetve szaknyelvi, szakirodalmi elterjedésében valószínűsíthetően az általános köznyelv és foltehetően az építészszakma hatása érvényesül.

A hazai néprajzi érdeklődés korai időszakából (a XIX. század végén, a millenniumi falu tervezése, megvalósítása kapcsán) például az alábbi fogalomhasználat változatai figyelhetők meg (kiemelés tőlem – Gr. I.):

- 1/ „...magyar lakosságának építkezési modorát...” (JANKÓ 1989, 30.)
- 2/ „...a székelyek építési modorát...” (JANKÓ 1989, 35.)
- 3/ „...román lakosságának építkezési modorát...” (JANKÓ 1989, 59.)
- 4/ „...a palóczok építkezési modorát...” (JANKÓ 1989, 69.)
- 5/ „...a tótok építkezési modorát...” (JANKÓ 1989, 80.)
- 6/ „...a tiszavidéki lakosok építkezési modorát ...” (JANKÓ 1989, 90.)
- 7/ „...a szászok építkezési modorát...” (JANKÓ 1989, 95.)
- 8/ „...szerb és német lakosságának építkezési modorát...” (JANKÓ 1989, 105.)
- 9/ „...a vendek építkezési modorát...” (JANKÓ 1989, 123.)
- 10/ „...a göcsejiek építkezési modorát...” (JANKÓ 1989, 133.)

A fentiekből jól látható, hogy Jankó János kéziratos feljegyzéseiben többnyire, sőt, szinte kizárólag az *építkezés* kifejezést használta. A millenniumi falu ugyan megvalósult, de sajnos lebontásra került. A megőrizhető, tárolható anyag a Néprajzi Múzeum jogelődjéhez került, igaz ebben az építkezés tárgyi anyaga meglehetősen szerény arányt képviselt.

* A tanulmány konferenciákon, szakmai konzultáción elhangzott előadások alapján készült. Előközlés ez a szerzőnek az esztendő végén a ROMANIKA Kiadónál megjelenő gyűjteményes kötetéből.

Amiként azonban az önálló intézményként létrejött Néprajzi Múzeum évtizedeken át, lényegében napjainkig nem jutott el végleges elhelyezéséig, úgy a szabadtéri néprajzi múzeum sem valósult meg sokáig.

Nem véletlenül fogalmazott Bátky Zsigmond 1906-ban megjelent *Útmutatójában* úgy, hogy; „... az lenne az ideális állapot, ha egész paraszttelkekből, minden benne élővel egyetemben, alakíthatnánk néprajzi múzeumot a szabad ég alatt, a mint ezt némely kiállításon ma már több-kevesebb hűséggel és részletességgel látni lehet, vagy a mint ezt a svédek Stockholmban (újabban a norvégek és a dánok is) egy gyönyörű parkban megvalósították: de erről nekünk még alkalmasint hosszú ideig le kell mondanunk s helyette interieurökkel és modellumokkal megelégednünk, a házakhoz tartozó tájat, a környezetet pedig csak képekben és mapákban mutathatjuk be. Ennyit azonban meg kell tennünk.” (BÁTKY 1992, 18.)

Bátky továbbfejlesztette a népi építkezés kutatását. A két világháború között *A Magyarság Néprajza I.* kötete, *A Magyarság Tárgyi Néprajza* önálló fejezetben tárgyalja tárgykörünket, mégpedig ugyancsak Bátky Zsigmond tollából, aki az *Építkezés* főcímet használta. A tartalomjegyzékben summázottan – többek között – a következőket olvashatjuk: „Az épületek alakulásának vizsgálata egészen a néprajz hivatása.” (BÁTKY é. n. I. 6.)

1940-ben még Vargha László is *népi építkezésről* értekezik (lásd: VARGHA 1940), s csak később jelenik meg, majd állandósul a *népi építészet* fogalom használata előadásáiban, illetve írásaiban (lásd: VARGHA 1980).

A második világháború után a hazai néprajzkutatás részben összegező, részben feladatkielölő kiadványában, a *Magyar Népkutatás Kézikönyve* sorozatban Vajkai Aurél foglalta össze az eredményeket és jelölt ki további fontos teendőket. Az általa írott füzet címében is a *népi építkezés* kifejezés szerepel (VAJKAI 1948). Egyik megállapítását érdemes felidézünk: „A ház, ép mert a paraszti élet számtalan mozzanatával áll szoros kapcsolatban, különböző mód-szerekkel közelíthető meg; de már magának a kutatásnak is eltérőek lehetnek végső céljai (eredetmegállapítás; a népi építkezési elemek felhasználása a korszerű lakóház tervezésében stb.).” (VAJKAI 1948, 11.; vö. TÓTH 1937)

Az 1970-es évek második felében a téma-, illetve tárgykör újabb áttekintő összefoglalása (mely különválasztotta az úgynevezett *településkutatást* Bárh János áttekintésében, lásd BÁRTH 1976–1978) ugyancsak *Népi építkezésünk* kutatása cím alatt jelent meg (FILEP 1976–78).

A *Népművészet Évszázadai* kiállításorozat III. tagjaként 1972-ben egy reprezentatív kiállítás címében (és természetesen a kiállításhoz kapcsolódó vezetőben is) a rendezők ugyancsak a *népi építkezés* kifejezést használták (lásd: FLÓRIÁN–GRÁFIK–KOVÁCS–HORVÁTH 1972).

1979-ben jelent meg egy néprajzkutató és egy műemlékvédelmi építész közösen írott kézikönyve, pontosabban egy úgynevezett *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*, amelyet gyakorlatilag ma is az oktatás, illetve a felmérés és dokumentálás segédkönyvének tekinthetünk (BARABÁS–GILYÉN 1979). Megjegyzem, hogy Barabás Jenő korábban maga is a *népi építkezés* kifejezést használta (lásd: BARABÁS 1954).

1982-ben egy, a Móra Könyvkiadó által igényesen szerkesztett sorozatban Bárh János néprajzkutató kötete jelent meg *Magyar népi építészet* címmel (BÁRTH 1982).

1987-ben a Barabás–Gilyén szerzőpáros megjelentette áttekintő monográfiáját, mely – ekkor már természetesen – a *Magyar népi építészet* címmel jelent meg (BARABÁS–GILYÉN 1987; 2004).

Legújabb néprajzi szintézisünk, a *Magyar Néprajz IV. Anyagi kultúra 3. Életmód* című kötete a témakörnek az *Építészet* fejezetcímet adja, és azon belül következetes a *népi építészet* kifejezés használatában (BALASSA 1997, 89–325.).

A két kifejezés váltakozó használatának, illetve a tartalmi-fogalmi átjárhatóságnak példája az is, hogy a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum keretein belül formálódott szakszójegyzék a *magyar népi építészet* cím alatt készült (vö. BALASSA M. 1984), összeállítója azonban később többször, s inkább a (magyar) *népi építkezés* kifejezést használja, például abban a tanulmánykötetben is, melynek főcíme: *A Dél-Dunántúl népi építésze* (lásd: BALASSA M. 1991).

A második, hogy értelmezésünk szerint mi nem (csak és kizárólagosan, s a szűkítő) *magyar* népi építészeti hagyományról beszélünk, mégpedig több okból eredően is.

Egyfelől a Kárpát-medence földrajzi-táji adottságai, az etnikai és néprajzi csoportok egymás mellett és együttélése, a társadalmi-gazdasági folyamatok, a kulturális áthatások következtében egyes elemeiben más-más eredetű, összetett, komplex építészeti hagyománnyal rendelkezünk.

Másfelől viszont e hagyomány részben az építkezési gyakorlat, részben a közösségi ízlés normáinak együttes hatása eredményeként a lokális, a kis- és nagytáji differenciálódás jegyeit mutatja fel, igaz, ez nem minden esetben, s főként nem minden elemében magyar, illetve nem föltétlenül etnikus jellegű, de lehet az, mégpedig akár identitást kifejező is.

Harmadsorban, a már rendelkezésünkre álló gazdag (bár nem kellően földolgozott és talán nem is elég széles körben ismert) történeti, néprajzi, építészeti források, archívumok, adatbázisok segítségével célszerű áttekinteni ismereteinket a jövőbeni lehetséges alkalmazás, illetve a hasznosíthatóság szempontjából.

Ez utóbbi azonban már fölveti a megvalósíthatóság kérdéseit is, s ilyenformán megkerülhetetlen a technikai-technológiai lehetőségek, a pénzügyi-közgazdasági környezet, a társadalomirányítás politikai-közéleti törekvéseinek összehangolása.

Miközben új keretek között és új célok érdekében kívánjuk a szakmai és a közéleti érdeklődés figyelmét ismételten és nyomatékkal ráirányítani a Kárpát-medence népi építészetére, s benne a magyar népi építkezés örökségére, nem feledkezhetünk meg arról, hogy, ha nem is elegendő mértékben és módon, illetve jól és minden érdeklődő számára elérhetően és hasznosíthatóan, de sok-sok adat, ismeret, információ, dokumentum áll rendelkezésünkre.

Mindezen megfontolások előrebocsátása után lássuk tehát a Kárpát-medence (magyar) népi építkezési/építészeti örökségének azon tartalmi és formai összetevőit, amelyek egyrészt meghatározóak, másrészt pedig alkalmasak lehetnek egy „fenntartható hagyomány” elemeiként hazánk karakteres építészeti arculatának alakításában.

Kiindulópontunk, némiképp rendhagyó módon, az építészetnek egyfajta általános, jeleméleti aspektusból való megközelítése. Bármely építészeti stílus konstrukciós alapelveiben, különösen pedig abban, hogy ezek az alapelvek miként érvényesülnek a tér három dimenziójának a megszerkesztésében, nyíltan

vagy rejtett formában szemiotikai szándékok jutnak kifejezésre. Minden építmény egyidejűleg menedéket is nyújt, s az üzenetek egy fajtája is (JAKOBSON 1972, 103.).

Más megközelítésben: az építészet is az emberi kommunikáció egy sajátos formája, melynek két lényegi funkciója van: egyrészt gyakorlati (lakás, gazdálkodás, tárolás), másrészt, mintegy az előzőekre „ráépülve”, úgynevezett (vizualitáson alapuló) művészi-esztétikai, amely egyszersmind jelfunkció is. Kétségtelen, hogy a gyakorlati funkció nagyjából meghatározza az épület méretét, elhelyezkedését, tömegét, de azokon a jelfunkció bizonyos mértékben változtathat (vö. VOIGT 1977, 172–173.; illetve VOIGT 2008, 47.).

Az építészet etnográfiai, kulturális antropológiai leírásai és rendszerezései (a már hivatkozott magyar összegzéseken túl, például lásd: BRUNSKILL 1982; EGENTER 1992), egyrészt igen gazdag anyagot dokumentáltak és széles körű ismereteket tártak fel, másrészt fölvetették a lehetséges újraértelmezés kérdését is. Ez utóbbiak körében helyezhetők el az építészet jeltudományi megközelítésének, szemiotikai interpretálásának törekvései (BALAT-DELEDALLE-RHODES 1992; ECO 1976; HAJNÓCZI 1978; HAJNÓCZI 1981; KRAMPEN 1975; PELLEGRINO 1998).

Másképpen úgy is fogalmazhatunk, hogy az egyes épületek (lakóházak és gazdasági építmények), épületegyüttesek, utca- és településképek vizuálisan kódolják az objektumokban élő/lakó egyénekre és családközösségekre vonatkozó sokrétű információkat.

Megjegyezzük, hogy erre az összefüggésre korábban és más megfogalmazásban már Hajnal István történész fölhívta a figyelmet, amikor így írt: „a település a legtisztább formaképződés, ahol a társadalom minden folyamata valamiképpen lerakódik” (idézi TAMÁSKA 2006).

Hagyományos falusias ház

Felújított falusi ház

Új építésű, úgynevezett kockaház/sátortetős ház

Az építészeti alkotások ilyen értelmezésű megközelítése szerint az épületek utcafronti megjelenése, az utca- és településkép építészeti megfogalmazása: az úgynevezett *forma-architektúra* (vö. Hajnal István fentebb idézett *formaképződés* fogalmával) számtalan építészeti jelként funkcionáló építészeti elemet, megoldást foglal magában.

E szemlélet jegyében föltehető, illetve bizonyítható, hogy egy adott objektumnak:

- a telken, illetve portán való elhelyezkedése,
- az épületek térbeli elrendezése, funkcionális tagolása,
- az alaprajzi elrendezés, a helyiségek kiosztása,
- az épület kiterjedése, mérete, kubatúrája,
- a felhasznált anyagok mennyisége és minősége,
- a falazati és tetőszerkezeti megoldások,
- a homlokzati síkok, oromfalak kialakítása,
- a falfelületek dekorálása, ornamentális kiképzése,
- a tüzelő- és füstelvezető rendszerek megválasztása,
- a nyílászáró szerkezetek elhelyezése, beépítése,
- a díszítő elemek, tárgyak felhasználása,
- ...

- folytathatnánk, illetve részletezhetnénk tovább, mind-mind külön sajátos információkat hordoznak, közvetítenek. Részben az építkezési gyakorlat, az építészeti forma és stílus, részben pedig az épített társadalmi-gazdasági helyzete, kulturális orientációja tekintetében.

Előttünk állnak tehát bizonyos alaki-formai és szerkezeti megoldásokat tárgyasult valóságukban megjelenítő, s esztétikailag is értékelhető épületek, épületsorok, melyek – bizonyos korlátok között – önmagukban is, de különösen változataikban és kombinációikban megfeleltethetők történeti, társadalmi, gazdasági, kulturális és szociális tartalmaknak.

A fentiekre nézve az 1980-as években vizsgálat tárgyává tettük egy konkrét alföldi település (egykor mezőváros, ma falu) épületállományát (lásd összefoglalóan: GRÁFIK 2001), s megállapíthattuk, hogy bizonyos elnagyoltsággal három fő építési periódust, illetve ezekhez kapcsolódóan három főbb építmeny típust különböztethettünk meg:

I. Első építési periódus – archaikus, régies állomány – 40%

Jellemzően primer építőanyag: vesszőfonat-, fa-, föld-falazat; növényi, illetve fatetőzet (szalma, nád, deszka, faszindely); kis méretű és többségében aszimmetrikus kiosztású nyílászárók; úgynevezett füstös vagy szabadkéményes konyha; kerítetlen vagy többnyire föld-, vesszőfonat-, illetve deszkakerítésű telek. Egymenetes, 3-4 helyiséges lakóház. Fehérre meszelt falsíkok, esetenként sötét lábazattal.

II. Második építési periódus – tradicionális, hagyományos állomány – 32%

Meghatározóan égetett téglá épületfalazat; utcafronton oromfallal zárt nyeregű; cserépszindely héjazat; nagyobb méretű és jobbára szimmetrikusan tagolt nyílászárók; kaminos, illetve félig zárt füstelvezetés; téglából (esetenként földből) rakott, illetve téglaoszlopokkal tagolt, lécezett (ritkábban kovácsoltvas keretbe foglalt) dróthálós kerítésű porta. Egymenetes (néhány L, illetve U ala-

I. építési periódus

Ia. építési periódus

kú alaprajzú), 4 vagy több helyiséges lakóház. A falsíkok színezése már nem kizárólagosan fehér.

III. Harmadik építési periódus – a közelmúlt modern (?) állománya – 28%

Döntően az úgynevezett „kockaház”, illetve ennek a típusútervnek a hatása alatt átalakított, pontosabban átépített (korábbi jellegét vesztett) házak. Építési (falazat, földem, tetőfedés) anyagaikban és nyílászáróik változataiban a korabeli TŰZÉP telepek szinte minden kínálata fellelhető. Zárt kéményű füstelvezetés. A helyiségek kiosztásában állandó egységként megjelenik a (nem minden esetben funkcionálisan berendezett) fürdőszoba. A falsíkok színezésében új jelenség az úgynevezett „kóporos” vakolat. A kerítés elemei között gyakori a betonoszlop, illetve betonlap.

II. építési periódus

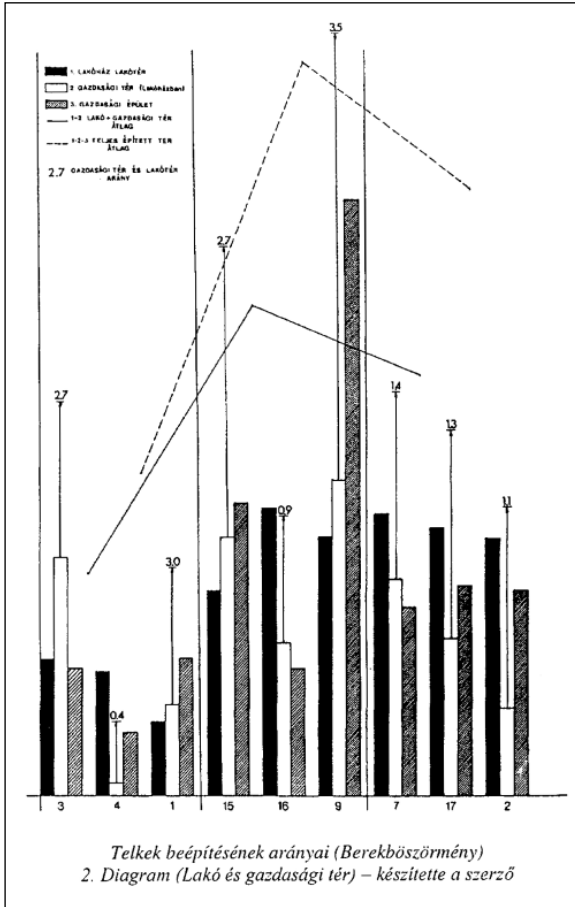

III. építési periódus

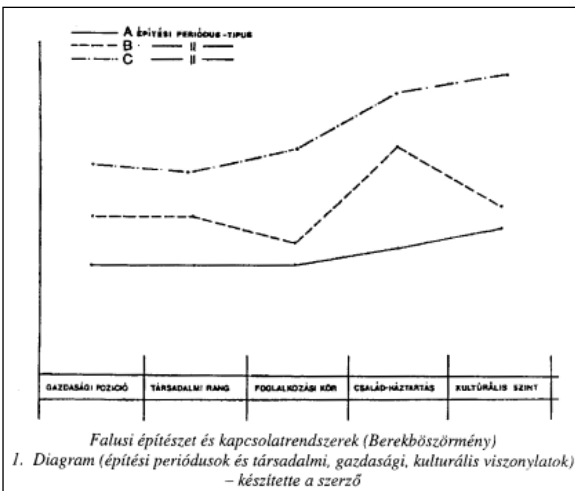
Kutatásaink a népi építkezés, a falusi-mezővárosi építészeti gyakorlat körében azt látszanak igazolni, hogy a települések építészeti arculata – optimális körülmények között – több-kevesebb következetességgel mintegy leképezi az ott élők különböző viszonyait.

Előttünk állnak tehát bizonyos alaki-formai és szerkezeti megoldásokat tárgyiasult valóságukban megjelenítő, s esztétikailag is értékelhető épületek, épületsorok, melyek – bizonyos korlátok között – önmagukban is, de különösen változataikban és kombinációikban megfeleltethetők történeti, társadalmi, gazdasági, kulturális és szociális tartalmaknak.

Mindent egybevetve, úgy ítéljük meg, hogy kulturális örökségünk részeként a hagyományos népi építkezés emlékényaga több módon is megőrizhető, illetve továbbörökíthető, azaz a népi építészet értékeinek – bizonyos mértékű – fenntarthatósága több síkon is megvalósítható (vö. TAMÁSKA 2006).

Telekbeépítési arányok

Falusi építészet és összefüggések

Az egyik lehetőség a múzeumi, tájház jellegű működtetés, különböző (állami, központi és/vagy önkormányzati) támogatással, közfeladatok ellátásával (lásd: BALASSA M. 2004; BE-RECZKI 2009; vö. SIMÁNYI 2013; valamint a magyarországi nemzetiségi vonatkozású törekvésekkel, GRÁFIK 1991). Megjegyezzük, hogy e téren különös figyelmet érdemel a Romanika Kiadó áldozatos és eredményes publikációs tevékenysége (egyik legutóbbi kiadványaként lásd: SIMÁNYI 2016).

A másik megoldás a magántulajdonban lévő népi építészeti értékkel bíró épületek műemlékvédelmi – erkölcsi és anyagi – támogatással való megmentése, fenntartása. E tekintetben sajnos, annak ellenére, hogy Magyarországon a népi építészet emlékeinek intézményes védelmére – megelőzve a Velenicei Kartát (lásd: VELENCEI KARTA 2004) – a második világháború után, 1949-ben törvényerejű rendelet született, továbbá, hogy a BME Építészmérnöki Karán létezik a *műemlékvédelmi szakmérnöki szak*, napjainkban nem állunk olyan jól, mint a korábbi évtizedekben (lásd: FEKETE 2005).

A fentiek mellett, illetve azokkal egyidejűleg azonban léteztek, s ma is vannak kifejezetten új házépítési, településfejlesztési programok is. A több mint százéves múlt-ra visszatekintő mintaházak,

mintatervek történetéből (lásd: PERÉNYI 2016) csak két nagyobb törekvést említünk meg.

Az egyik az úgynevezett ONCSA házak példája: az Országos Nép- és Család-
védelmi Alap, valamint a Belügyminisztérium által koordinált program, amely-
nek során 1940–1944 között mintegy 12 000 családi ház épült országszerte.

Másik példánk a közelmúltból: azok az organikus építészeti formajegyeket
magukon viselő, lényegében egyforma, de homlokzatukban eltérő háztípusok,
amelyeket – vagy amelyekhez hasonlót – a Makovecz Imre névvel fémjelzett
Kós Károly Egyesülés építészei terveztek a 2011-es pusztító árvíz után állami
segítséggel újjáépült Felsőzsolcán, majd a vörösiszap-katasztrófát követő reha-
bilitáció során Devecseren és Kolontáron, valamint Ócsán a szociális lakópark
részére.

Nem térhetünk ki a tények elől, miszerint: a történelmi, társadalmi, gazda-
sági, szociális és kulturális változások következtében föltehetően (minden elő-
nyével és hátrányával) vissza-
vonhatatlanul eltűnt a hagy-
mányos falu (és a mezőváros).

Mindezek ellenére a kul-
turális örökség műemléki és
muzeológiai megőrzésének
kötelezettségein túl is vannak
lehetőségek!

Népi építészeti örökségünk
fenntarthatósága érdekében
a tennivaló nagyon összetett.
Az eredményesség érdekében
olyan összehangolt és egyide-
jű törekvéseknek kell érvényt
szerezni, melyek a társada-
lom (közösségek és egyének)
egészségének együttműködését,
valamint az emberi tevékeny-
ségek minden területének
– tudományok, oktatás, gaz-
daság, politika, közélet – köz-
reműködését igénylik.

A talán legfontosabbak – a
teljesség igénye és fontossá-
gi sorrend nélkül (vö. e tárgyú
gondolatainkkal: GRÁFIK
2006; GRÁFIK 2010; GRÁFIK
2014; GRÁFIK 2015) –, csak
mintegy tézisszerűen, az aláb-
biak lehetnek:

1. Az „emberléptékű” vidé-
ki élet feltételeinek kialakítá-

Kolontári házak

Ócsai ház

sa, javítása (az infrastruktúra kiépítése, az ún. centrum és periféria kapcsolatának biztosítása)

2. A környezettudatos táj- és természetvédelem (ökocentrikus életmód, természetközeli életforma)

3. A fenntarthatóság (legalább) regionális, kistérségi törekvései (természetes anyagok felhasználása, bio-termelés, kézművesség)

4. A szülőföld, az otthon hagyománytisztelete mint az egyéni és a közösségi identitás meghatározó eleme (nemzeti öntudat)

5. Az egyén tudatos igénye a természet, az építészet, az otthon évszázados hagyományokra épülő esztétikumára (népművészet, népi iparművészet – választék és választhatóság)

Irodalom

- BALASSA Iván (főszerk.)
1997 *Magyar Néprajz IV. Anyagi kultúra 3. Életmód. Építészet.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 89–325.
- BALASSA M. Iván
1984 *A magyar népi építészet szakszavainak jegyzéke*, Kézirat, Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
1991 *A magyar népi építkezés terminológiájának vizsgálata*, in: Cseri Miklós (szerk.), *Dél-Dunántúl népi építésze*, 365–378. Szentendre–Pécs, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Janus Pannonius Múzeum, 365–378.
- BALASSA M. Iván (főszerk.)
2004 *Magyarország múzeumai. Múzeumlátogatók kézikönyve* (4. átd. kiad.), Budapest, Vince Kiadó.
- BALAT, Michael – DELEDALLE-RHODES, Janice (ed.)
1992 *Architecture*, in: *Signs of Humanity. Vol. II. Semiotics in Action*, Berlin, Mouton, 903–969.
- BARABÁS Jenő
1954 *Népi építkezés Hódmezővásárhelyen a XVIII. században*, Ethnographia LXV. 466–484.
- BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor
1978 *Magyar népi építészet*, Budapest, Műszaki Kiadó.
1979 *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*, Budapest, Műszaki Kiadó.
- 2004 *Magyar népi építészet*, Budapest, Mezőgazda Kiadó (Második, javított kiadás)
- BÁRTH János
1976–78 *Településkutatásaink eredményei*, in: Tálasi István (szerk.), *Eredmények és feladatok az anyagi kultúra kutatásában*. Budapest, ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék, Dissertationes Ethnographicae II. 237–261.
1982 *Magyar népi építészet*, Budapest, Móra Könyvkiadó, Kolibri Könyvek.
- BÁTKY Zsigmond
1906 *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére*, Budapest (Budapest. 1992)
é. n. *Építkezés*, in: Bátky Zsigmond – Györffy István – Viski Károly, *A Magyarország Néprajza I. A Magyarország Tárgyi Néprajza*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 124–245.
- BERECZKI Ibolya
2009 *Tájházak Magyarországon. Tájházi akadémia 2009 – Oktatási anyag*.
http://www.tajhazszovetseg.hu/sites/default/files/tajhazi_akademia/01_bereczki_ibolya_tajhazak_magyarorszagon.pdf (Letöltés 2017. május 15.)
- BERNIK, Stane (ured/ed.)
1986 *Enodružinska hiša v lesu – One-Family House in Wood*, Ljubljana – Slovenj Gradec.
- BRUNSKILL, Roland William

- 1982 *Illustrated Handbook of Vernacular Architecture*, London–Boston.
- ECO, Umberto
- 1976 *A nyitott mű*, Budapest, Gondolat Kiadó.
- EGENTER, Nold
- 1992 *Architectural Anthropology: Outlines of a constructive human past*, in: *Architectural Anthropology 1*. (Lausanne) 145–171.
- FEKETE Ilona
- 2005 *Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények*, Világosság 2005/6., 101–116.
- FILEP Antal
- 1976–78 *Népi építkezésünk kutatása*, in: Tálasi István (szerk.), *Eredmények és feladatok az anyagi kultúra kutatásában*, Budapest, ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék, *Dissertationes Ethnographicae* II., 262–293.
- FLÓRIÁN Mária – GRÁFIK Imre – KOVÁCS Péter – HORVÁTH Ferenc
- 1972 *Népi építkezés. A Népművészet Évszázadai III. – Volksarchitektur. Jahrhunderte der Volkskunst III.* Székesfehérvár, Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága. Az István Király Múzeum Közleményei D. sorozat, No. 67.
- GRÁFIK Imre
- 1991 *Nemzetiségi bázismúzeumok a kisebbségi kultúra megőrzésében*, in: Halász Péter (szerk.), *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*, Budapest, 123–128.
- 2001 *Építészeti hagyomány – változó falukép – a falu jövője*, in: *Bihari Múzeum Évkönyve VIII–IX.* (Berettyóújfalú), 61–111.
- 2005 *A népművészet alkotói szabadsága. A szimmetria elvének érvényesüléséről*, in: Bárh Dániel (szerk.), *Ünnepelő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*, Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, *Folkloristica* 9., 487–510.
- 2006 *Kézműves hagyomány és tárgykultúra*, *Ethnographia* 117. (4.), 229–250.
- 2010 *Gondolatok a „fenntartható kézművesség” körében*, <http://www.vasimuzeumfaluj.hu/hu/projektbeszamolok> (Letöltés 2017. május 15.)
- 2014 *A régió fogalmáról (különös tekintettel a kulturális régióra, kitérve annak hasznára és kárára)*, in: Keszeg Vilmos, Szász István Szilárd, Zsigmond Júlia (szerk.), *Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2014, 437–456. (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 22.)
- 2015 *Gondolatok egy lehetséges nemzetközi kiserégióról*, *Vasi Szemle* (2015) LXIX. (1.), 67–83.
- HAJNÓCZI Gábor
- 1978 *Építészet-szemiotikai vizsgálódások*, *Építés- és építészettudomány* 1978/2–3., 251–264.
- 1981 *Szemiotikai perspektívák az építészetelméletben*, in: Gráfik Imre – Voigt Vilmos (szerk.): *Kultúra és szemiotika*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 377–380.
- JANKÓ János
- 1989 *A milleneumi falu*, Budapest, Néprajzi Múzeum (Facsimile)
- KRAMPEN, Martin
- 1975 *Az építészet szemiotikája*, in: Horányi Özséb – Szépe György (szerk.), *A jel tudománya*, Budapest, Gondolat Kiadó, 543–551.
- PELLEGRINO, Pierre (ed.)
- 1998 *The man and the city I. Spaces, forms, meanings*, Saint-Petersburg – Architecton
- PERÉNYI Tamás
- 2016 *Mintaházak történeti áttekintése*, <http://epiteszforum.hu/mintahazak-torteneti-attekintese> (Letöltés 2017. május 15.)
- SIMÁNYI Frigyes
- 2013 *Kisalföld. Tájházak, népi épületek, emlékházak*, Budapest, Cser Kiadó.
- 2016 *Baranya megye tájházai, emlékházai, népi épületei*, Budapest, Romanika Kiadó.

TAMÁSKA Máté

2006 *Hajnal István történelemszociológiája és a középkori építészet*, Építés–Építészettudomány 34 (3–4), 387–406.

2011 *A vidéki tér emlékezete – Az építészeti formaképződéstől a kulturális örökség-alkotásig: Nagykarácsony, Sukoró és Tiszafüred esettanulmányával*, Budapest, Martin Opitz Kiadó.

TÓTH János

1937 *Alkalmazhatók-e a dunántúli magyar népi építészet elemei a balatonmenti nyaralók korszerű megtervezésében*, Vasi Szemle (Szombathely), 33–48.

VAJKAI Aurél

1948 *A magyar népi építkezés és lakás kutatása*, in: *A Magyar Népkutatás Kézikönyve*, Budapest, Néptudományi Intézet.

VARGHA László

1940 *A tilalmasi tanyák építkezése. Adatok a nagykunsgági népi építkezéshez*, Budapest.

1980 *A népi építészet fogalomköre, a néprajzi jellegű építészeti alkotások meghatározása és értékelése*, Ház és Ember 1. (Szentendre), 153–156.

VELENCEI KARTA

2004 *A Velencei Karta 1964–2004–2044? Műemlékvédelem*, 48, különszám.

VOIGT Vilmos

1977 *Bevezetés a szemiotikába*, Budapest, Gondolat.

2008 *Bevezetés a szemiotikába*, Budapest, Loisir Kiadó (Új, bővített kiadás)

MASZAJ TÖKBENDZSÓS

A Charta XXI mozgalom 48. Jean Monnet-estjén szeptember 19-én elhangzott előadások szerkesztett változata az egymást követő négy beszédszöveg.

Makkai Béla

Nemzetiségi jogok és jogigények a kiegyezés kori Magyarországon

A Kárpát-medencei megbékélés akadálya, hogy a nemzeti önismeret számára nincs biztos alap, hiszen a hiányos, sőt némely országban torzított történelem torz sztereotípiák kialakulásához vezetett. Visszatérni a tényekhez, erősíteni a nemzeti öntudatot, s egyben szembenézni a hibákkal, keserves folyamat. Makkai Béla ezen az úton vezeti az olvasót. (A Charta XXI mozgalom 48. Jean Monnet-estjén elhangzott előadás szerkesztett változata.)

1848/49 polgárháborús közjátékai után a hazai nemzetiségek még a Kossuth-emigráció által kínált föderális rendezési tervekben (dunai államszövetség, 1862) is a magyar szupremácia csalárd formáit gyanították, így az 1867-es kiegyezés korai gyümölcsét a magyarság egyedül aratta le. Az abszolutisztikus jegyekkel terhes, mégis alapvetően liberális kiegyezési jogrendben a soknemzetiségű haza minden polgára fajra, vallásra és nemre való tekintet nélkül egyenlő lett, s a felekezetenek tartott zsidóságot is emancipálták (1895-ben bevett vallásként is).

1868-ban Eötvös József vezetésével – nemzetiségi szakértők bevonásával – megszületik az a nemzetiségi törvény (XLIV. tc.), amely páratlan jogalkotás a korabeli Európában (a svájci alkotmány nem a nemzetiségek, hanem a kantonok területi autonómiáját mondja ki). A törvény a területi egység és az egy politikai nemzet elve szerint széles körű nyelvhasználatot biztosított a nemzetiségeknek az oktatás, s 20%-os küszöbértéket alkalmazva a közigazgatás és az igazságszolgáltatás alsó és középső/megyei szintjén; lehetővé tette számukra egyesületek, intézmények és pénzalapok létrehozását. (A románok viszont „vajda” kinevezését, román minisztert és román ezredeket követeltek, s a törvény parlamenti vitájáról a szerb képviselőkkel együtt – tiltakozásul – kivonultak.)

Ennek oka, hogy a kormányzat csak a saját államisággal bíró **horvát** társ-nemzetnek biztosított **autonómiát** (1868: XXX. tc.). A nemzetiségiek által igényelt **kollektív jogok** azonban nemcsak az egyénre szabott európai liberális jogrenddel álltak ellentétben, de a józan ésszel is, hiszen a magyar állam peremterületein többen élő nemzetiségek a törökidőktől évszázadai és Bécs megosztó politikája, telepítései miatt ekkor a lakosság többségét alkották (kb. 58%-át). Tehát nagyon is fenyegető távlat volt **elszakadásuk**, annál is inkább,

mivel a szerbek és románok időközben önállósult anyaországai nemzetük területi egyesítésére törekedtek. (S még a horvátok is követelték az osztrák Dalmáciát, és a magyar Muraközt és Fiumét.) Az 1690-ben nagy tömegben hazánkba menekült ortodox **szerbek** kollektív jogigénye még a török hódoltságból való, ahol vallási-kulturális autonómiát (millet) élveztek, s ezt az igényt – a magyar függetlenségi mozgalmak ellenében – az abszolutista bécsi kormányzat is támogatta (ld. **I. Lipót kiváltságlevelei**, 1690, 1691, 1695). Évenként összeülő egyházi tanácskozásuk néhány évtized alatt civil többségű nemzeti kongresszussá formálódott. Privilegiumaikkal egyfajta államot képeztek az államban. (1790-ben a temesvári kongresszusuk területi autonómiát követelt, s a bécsi kamarilla néven kiszakította a magyar meyerendszerből az úgynevezett *Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot*, amely 1849-től 1860-ig létezett. Innen a magyar közjogban teljesen ismeretlen „Vajdaság” elnevezés.)

A vékony egyházi és városi értelmiséggel bíró **szlovákság** 10 túlnépesegett északkeleti megyében abszolút többségben volt, másutt, értelmisége a városokban gyorsan magyarosodott, ezért fő követelése az anyanyelvi oktatás volt. 1848-ban már megyei önkormányzatot követeltek, később (1861) saját nemzeti kerület (Slovenské Okolie) kialakítását. A „pánszláv izgatás” oktan vádja 3 gimnáziumuk (1874) és a Matica Slovenska felszámolását eredményezte, így 1875 után mozgalmuk átmenetileg meggyengült. S noha a csehekkel való együttműködés már az 1848-as prágai szláv kongresszuson felmerült, az elszakadást programszerűen csak 1918-ban vetették fel.

Mindenek közül a hazai **németek** asszimilációs hajlama volt a legkifejezettebb. Önálló politikai törekvéseik csak a szászoknak voltak, akik a **Királyföld** meyerendszerbe tagolását (1876: XII. tc.), sok évszázados kiváltságaik javának elvesztését sérelmezték, ugyanakkor rendre a kormánypártra szavaztak.

A leghűségesebb nemzet, a terméketlen hegyvidéken élő görögkatolikus **ruszinság** egyházi értelmisége csak szerény nyelvi-kulturális igényeket fogalmazott meg. Mostoha létfeltételeik s az amerikai kivándoroltak által szított propaganda később mégis naiv oroszbarát, ortodox kitérésű mozgalmat eredményezett, amelyet a kormányzat az 1913–14-es Shkizma-perrel próbált elnyomni. De 1919-ben Jászi Oszkár nemzetiségügyi népbiztos területi autonómiát hirdetett számukra (ahogy az őrvideki németeknek is).

A legnépesebb (17%) hazai kisebbség, a **románság** – amelyről a legrészletesebben szólók – politikai igényeit az 1791-es felségfolyamodvány, a Supplex Libellus Valachorum tükrözi. Ebben erdélyi számbeli többségükre hivatkozva követelték (a HU, a szász és székely mellett) *4. nemzetként* való elismerésüket, azaz ugyancsak kollektív jogokat. Az „erdélyi triász” által formába öntött ún. dáko-román elmélet, valamint az unitus/görögkatolikus és (1864-től, a szerb gyámkodás megszűntétől) az ortodox *autonóm* egyházszervezet révén mozgalmuk egyre szervezettebbé vált. Sajtójuk támadta a kiegyezési rendszert, ám ennek eredménytelensége miatt az 1869-ben alakult erdélyi Román Nemzeti Párt *politikai passzivitást* hirdetett. E taktika egyenes következménye, hogy az erdélyi román választókerületek a kormánypártok számára a legbiztosabb mandátumszerző helyekké váltak. Példájuk is igazolja tehát, hogy a kisebbségi jogvédelemben a közömbösség és tétlenség bázis- és pozícióvesztést okoz. A párt 1881-es programja azonban már Erdély autonómiáját követelte, s román többségű megyéket

román tisztviselőkkel, és anyanyelvük hivatalos használatát, román közép- és szakiskolák felállítását, román előadásokat a kolozsvári egyetemen, valamint intézményeik állami segélyezését. S tiltakoztak a magyarosítás ellen. A Bukarestbe emigrált román fiatalok irredenta egylete (1882), a *Societatea Carpații* 1885-ben fegyveres felkelésre és elszakadásra buzdított. Ez ugyan nem történt meg, ám tiltakozásuk nemzetközi visszhangot keltett a követeléseiket tartalmazó felségfolyamodvány, az 1892. évi Memorandum elutasítása után. A több nyelven folytatott politikai propaganda részeseit sajtóperekkel sújtották (1893-ban a *Replica*, majd 1894-ben a *Memorandum-per*), betiltották a román *himnusz* és *nemzeti zászló* használatát, s egy időre a Román Nemzeti Pártot és Comitét is.

A szerb, román és szlovák politikusok részvételével zajló budapesti nemzetiségi kongresszus a Millennium évében államalkotó tényezőként, voltaképp *társnemzeti* státust követelt a nemzetiségeknek. Mozgalmaik a magyarosító törekvések, valamint a megváltozott balkáni erőviszonyok hatására a politikai aktivitás útjára léptek, s immár az 1868-as nemzetiségi törvény maradéktalan végrehajtását követelve.

Kétségtelen, hogy a budapesti kormányzat nem tett meg mindent azért, hogy idegen ajkú polgárai természetes módon ragaszkodjanak a közös hazához (pl. fokozatosan csökkent a tisztán nemzetiségi nyelvű iskolák száma). Így szűkkeblű szociálpolitikáját a politikai harcokban a nemzeti elnyomás jeleként kárhóztathatták (noha az a magyar ajkúakat is hasonlóképpen sújtotta). Az is tény ugyanakkor, hogy a konzociációs (hatalom-megosztásos) állam alku-alapja részben a nemzetiségi politikusok hibájából nem teljesült. Azaz, hogy a többségi nemzet lemond az erőszakolt asszimilációról, amennyiben a nemzetiségek lemondanak az elszakadás jogáról. Egyes vezetőik (Aurél Popovici, Stjepan Radić, Milan Hodža stb.) taktikusan az állam *föderatív* átszervezésére dolgoztak ki terveket. Viszont a hazai nemzetiségek *szükséges állampolgári lojalitásának hiányát* jelezte, hogy 1910-ben még negyedük sem beszélte az államnyelvet (a románok esetében ez az érték 12%). Ezért is nehéz értelmezni az 1907-es Lex Apponyi (XXVII. tc.) elleni nemzetközi tiltakozást (amely – az európai gyakorlathoz hasonlóan – 10 éves korban magyar nyelvvizsgára kötelezte a nemzetiségi iskolák tanulóit).

A Liga Culturăla által szított irredenta törekvések sikerei, avagy a területcsonkítással tervezett nagy délszláv állam megalakítására irányuló szerb (horvát) törekvések indították Tisza Istvánt az 1910-es évek elején, hogy lépéseket tegyen a békés viszony helyreállítására. A tárgyalások azonban – mindkét fél hibájából – kudarcot szenvedtek. A román delegáció 1913-ban már 50 román választókerület kialakítását követelte, de a lényegyet Ioan Slavici, a Kultúrliga egyik alapítója, a Memorandum egyik szerkesztője mondta ki az író Herczeg Ferencnek: hogy ti. a román elit célja nem a megegyezés, hanem az ellentétek kiélezése, hogy nemzeti céljaikat beteljesíthessék. Mindezek katasztrofális következményei jól ismertek.

A kölcsönös tisztelet hiánya, a felek ezen rövidlátó, hibás hozzáállása teremtett alapot a *nagyhatalmi beavatkozásra*, ami az itt élő népek szembefordításával mindmáig gátolta/gátolja a régió harmonikus fejlődését, népeinek *közös felemelkedését*.

Székely János

Történelmi megbékélés – lehetőség vagy keresztény kötelesség?

Nagyon nagy örömmel, nagy szeretettel köszöntök mindenkit. A Biblia és Jézus maga arra tanít minket: legfőbb parancsunk az élet, legfőbb törvény a szeretet. Mégpedig azért, mert maga a teremtő Isten, aki alkotta az univerzumot és alkotta az embert, ő is Atya, Fiú és Szentlélek örök szeretete. Ez az élet forrása, ebből vannak a galaxisok, atommagok, ebből van az ember. Akkor lesz az életünk teljes, akkor tud kibontakozni, ha szeretetben élünk. Ez egy lét-törvény. Aki ezzel szemben él, az lassanként elpusztul, legalábbis lelki/szellemi értelemben.

Ez igaz a nemzetek életére is. Ha magyarságunk – pl. a Trianon miatti elkeseredésében – elkezd más népeket lenézni, elkezd gyűlöletben, bosszúvágyban élni, akkor a nemzetünk lelkileg elsatnyul, elpusztul. Az élet törvénye csakis a szeretet útján található meg és kereshető. A bibliai *szeretet-törvény nem valamifajta bárgyúságot jelent*. Nem azt jelenti, hogy a feketét is mondjuk fehérnek, a rosszat is mondjuk jónak, hogy mindenre kedvesen mosolyogjunk. Jézus például olyat is mond, hogy ha vét ellened a felebarátod, akkor fedd meg. Nem azt mondja, hogy nyeld le, hanem azt mondja, hogy szólj neki. Néha, amikor nem szólunk, nem mondjuk ki az igazságot, ez nem is annyira szeretetből fakad, hanem kényelmességből. Ha a másik élete számít, ha az igazság számít, akkor bátran, még akkor is, ha ez nehéz, az ember kimondja. Másutt Jézus azt mondja, hogy legyetek az emberekkel szemben óvatosak, legyetek szelídek, mint a galambok, de okosak, mint a kígyók. A szeretet-himnuszban azt olvassuk: a szeretet nem örül a gonoszságnak, hanem örömet az igazság győzelmében leli. A szeretet tehát nem bárgyúságot jelent. Jelenti például azt, hogy szabad magamat védenem, sőt néha kötelességem is magamat védeni. Ahogyan az emberi szívbe nem mindent kell beengedni, nem mindenfajta rágalmat, rosszindulatot, támadást, hanem csak azt engedjük be, aki minket ismer és szeret. A szívünk szentélyét védjük.

Éppen így egy népnek is szabad magát védenie, sőt kötelessége. Ahogyan ezt tette millió alkalommal az Ószövetség népe, vagy tette Kapisztrán Szent János Nándorfehérvárnál. Az evangéliumi szeretet tehát nem bárgyúságot jelent. Azonban az evangélium határozottan tanít arra, hogy *soha ne gyűlöljünk*. Az emberben a gyűlölet gyökerei lassanként elkezdenek növekedni, erősödni, ez egy mérgező dolog, ami minket is pusztít. Jézus ezért mondja, hogy az elenség felé sohase gyűlölettel fordulj, ne válj olyanná, mint ő, hanem mindig szeretettel. Vagy Pál apostol azt mondja: ne engedd, hogy legyőzzön a rossz, inkább te győzd le a rosszat jóval. Bőjte Csaba atyának nagyon híres mondata az, hogy ha egy helyen sötétség van, azt karddal nem lehet szétkasabolni, de

elég meggyújtani egy gyertyát, és a sötétség máris menekül. A rosszat jóval lehet legyőzni. Ezt teszi Jézus a kereszten: a világ gyűlöletét szeretettel győzi le. Bőjte Csaba atya gyakran mondta, hogy az ő egész élete egy kicsit nemes bosszú, azért, amit átélt az ő édesapja, azért, amit átélt az erdélyi magyarság. Nagyon sokáig forrt benne a fájdalom, a méreg. Egy idő múlva arra jött rá, hogy a legnemesebb bosszú, ha szebbé teszi a világot. A gyerekek szívébe szeretetet vitt, fényt vitt. Ne engedd, hogy legyőzzön a rossz, inkább te győzd le a rosszat jóval.

Két bibliai történetet emelnék ki. Az egyik az az eset, amikor azt halljuk, hogy valaki tartozik egy szolgatársának 100 dénárral. 100 dénár akkoriban egy elég jelentős összeg volt, 1 dénár volt egy szegény embernek egy napi keresete, tehát 100 dénár több mint 3 hónapi kereset volt, akár félmillió-egymillió Ft körüli összeg ez a tartozás. Abban az időben szokásos volt, hogy az ilyen adósokat börtönbe vetették, adósok börtönébe. Igen gyakran meg is ostromozták őket, hogy lássa a rokonság, megsajnálja és segítsen az adósságot kifizetni. Amit a szolga tesz, amikor börtönbe vetteti a szolgatársát, az teljesen normális. Abban az időben ezt így csinálták. Mi is igen gyakran azt gondoljuk, az, hogy haragszom, bosszút állok, veszekszem a családomban, békétlenségben élek, normális, mindenki így él. Mikor válik a szolganak a tette borzalmassá, szörnyűvé? Akkor, ha tudjuk, hogy előtte, egynéhány perccel azelőtt 10 ezer talentumot engedett el neki az úr. Ettől válik szörnyűvé, amit tesz. Jézus arra akar tanítani, hogy az életünket ebben a háttérben lássuk, abban, hogy én is kaptam 10 ezer talentumot. Ingyenesen kaptam az életemet. A Teremtő Isten hívott engem is létre. Ha nem akarta volna, hogy létezzen a világegyetem, és létezzek én is, akkor nem lennék. Ingyen kaptam a léteget, ingyen kaptuk ezt a gyönyörű világot, ingyen kaptuk Istennek a keresztig elmenő szeretetét. Ha ebben a háttérben látom az életemet, akkor nagyon természetes lesz, hogy bőkezű vagyok, hogy szeretek.

A másik történet pedig a konkoly és a búza története. Amíg a két növény kicsi, éppen csak kinő a földből, alig lehet őket megkülönböztetni. Éppen így van a nagyon bonyolult emberi életben is. Jót és rosszat nagyon nehéz elkülöníteni. Mi emberek képtelenek vagyunk rá, ezért az Isten az ítéletet nem bízza ránk. Nem sarlókat ad a kezünkbe, hanem csak magvetést. Ebben a világban teljes rendet tenni, teljes igazságot szolgáltatni nem lehet. Ebben a földi világban teljes igazság soha nem lesz. Az öröklét távlatában lesz valamifajta igazság, beteljesedés, de ebben a véges, gyarló földi világban soha teljes igazság nem lesz. Isten nem is bízza ránk az ítéletet, hanem a szeretet magvetését.

A Biblia ebben a keretben beszél a népek kiengesztelődéséről is. Például Izrael népének a két nagy ókori ősellensége, Babilon és Egyiptom, úgy jelenik meg a Bibliában, hogy ők is Isten népei lesznek. Békesség lesz a népek között. Izaiás könyvében ezt halljuk: nemzet nemzet ellen kardot többé nem emel, nem készülnek többé háborúra. Minden vérben forgatott ruhát elégetnek, sehol nem ártnak, és nem pusztítanak az én szent hegyemen. Isten álma a népek békéje, kiengesztelődése.

Mi következik ebből a Kárpát-medence népei számára? Úgy gondolom, következik az, hogy például a trianoni békediktátumot nem kell igazságosnak mondani. Nem kell elrejtenuünk ennek a fájdmát. Nem kell félnuünk kimondani

azt, hogy ez a fájdalom soha nem fog teljesen elmúlni. Nem kell megünnepelnünk Trianonnak az évfordulóját, sőt talán azt is kell kérnünk a Kárpát-medence többi népétől, hogy értsék meg a mi fájdalmunkat. A kiengesztelődés nem az igazságosságnak az eltüntetése, letagadása. Nagyon érdekes dolgokat mond Szent II. János Pál pápa a nemzetekről, a nemzetek kiengesztelődéséről. Például azt mondja, hogy a szabadság egy olyan dolog, amiért harcolni kell, és minden nemzedéknek fizetnie kell érte, és el kell azon gondolkodnia, hogy mi eleget fizettünk-e a népünk szabadságáért. Aztán azt is mondja, hogy egy elrabolt föld, amit egy nemzettől elvettek, az a népe után kiált, a népe pedig virraszt, várja a pillanatot, amikor itt a lehetőség, hogy a föld visszakapja a népét. Vagyis az egyház úgy gondolja, hogy *a népeknek is vannak jogai*. A nép nem mesterséges kreálmány, hanem a Teremtő Isten akaratából létezik, természetes képződmény. Abból adódik a nemzeti létünk, hogy az ember történelmi és társas lény, van anyanyelvünk, van anyaföld, amihez kötődünk. Ezt a kincset őrizni a hitünkéből is fakadó kötelességünk. Ugyanakkor nagyon fontos lenne arra figyelni, hogy ez a fájdalom soha ne váljék a szomszédos népek elleni bármifajta megvetéssé. Még kevésbé gyűlöletté, rosszindulattá. Sőt azt gondolom, meg kellene nekünk, magyaroknak tanulnunk őszintén örülni annak, hogy létrejött a független szlovák állam, létrejött a független horvát állam. Ezek a népek végre önrendelkezési jogokkal bírnak, végre kibontakoztathatják a kultúrájukat. Trianon kapcsán azt is ki kellene fejezni, hogy ennek őszintén örülünk. Nagyon fontos lenne őszintén szembenézni a múltunk botlásaival, gyöngeségeivel. Azzal együtt, hogy a magyarság sokat tett is a nemzetiségekért, de nagyon sokat vétett is ellenük.

Hadd idézzek föl egy talán meglepő dolgot Käfer István egyik nagyszerű könyvéből – *Magyar szlovákságismeret* –: egyik legnagyobb magyar költőnk, Vörösmarty Mihály egy eléggé provokatív és negatív szlovák újságcikkre, ami azt mondja: millió jövevényszó van a magyar nyelvben szlovák, illetőleg tót nyelvből, a tót nélkül meg se tudnánk szólalni, erre írt egy verset, amit nem teszünk bele a kötetekbe, mert eléggé szegénytelen és furcsa, amit ő ír:

Azt mondd: ha magyar szóból a tót kimaradna,
Szólani nem tudván, bőgene a' ki magyar.
Hogy lehet az, hogy te egészen tót csak bőgni tudsz, és
Medve hazádban nem hallani emberi szót. –
„Krk, Szmrt, prszt –“ Ne üvöls! mert elfúlsz tőle 's bőgyödből
A zab, melyet evél, – vissza bőfögve megöl.

Nem ritka sajnos magyar tollból ilyesfajta megjegyzés, ilyesfajta mentalitás szlovákok, románok és mások felé. Ezzel is fontos lenne szembenézni. Azzal, hogy 1874-ben a szlovák nyelvű gimnáziumokat bezárták, '75-ben a Matica slovenská kulturális egyesületet pánszlávizmus vádjával bezárták. De akár azzal is, hogy a második világháborúban Kárpátalján rengeteg nemzetiségi oktatási intézményt bezártak. Vannak bűneink. S ezzel fontos lenne őszintén szembenézni.

Hadd fogalmazzak meg egy-két javaslatot a témával kapcsolatban. Nagyon örülnék annak, ha a trianoni évforduló alkalom lenne a magyarságnak például

arra, hogy szembesüljünk azzal, milyen óriási kincseket kaptunk a nemzetiségeinktől is. Mennyi nagy költőnk, művészünk, építészünk, tudósunk, a történelmünk nagy alakjai közül hányan a nemzetiségeink közül valók. Sajnos rengeteg magyar fiatalnak erről fogalma sincs. Jónak látnám akár egy ilyen kislexikon kiadását ilyesfajta címmel, hogy *A Kárpát-medence közös kincsei*. Főlnyitni a szemünket arra, hogy mennyire összetartozunk, mennyit kaptunk egymástól. Beszélni arról, amit mi, magyarok tettünk a nemzetiségekért, de azt is, amit tettünk esetleg ellenük.

Nagyon örülnék annak, ha a középiskolai tankönyvekbe egyre inkább bekerülne a szomszéd népek irodalma, költészete, művészete, tudománya, híres emberei. A gimnáziumban egyébként mi rengeteget tanultunk erről – a ferences gimnáziumban olyan magyartanárnk volt, aki szlovák, szlovén, horvát stb. költőknek a verseit tanította nekünk.

Nagyon örülnék annak, ha az egyetemeken a Kárpát-medence nyelveinek, kultúrájának hangsúlyos helye lenne és maradna. Nemcsak gazdasági szempontból mérlegelnénk ezt, sokkal nagyobb ennek a tétje.

S egy utolsó gondolat: ami a Kárpát-medence népeit leginkább összeköti, az a hitünk. Nagyon sok ilyen élményem volt, ahol ezt átéltem. Például Erdélyben zarándokoltunk, és bementünk az egyik ortodox kolostorba, amit egyébként sajnos nagyon csúnya módon a görögkatolikus egyháztól vett át, vagy hát rabolt el az ortodox egyház, állami segítséggel. Szinte soha oda katolikus papot nem engednek be, de látták, hogy püspök jön, gondolták, mégiscsak illik a kapukat megnyitni. Bementünk a templomba, és a kolostornak a vezetője ott állt, látszott, hogy rendkívül ideges, nem tudja, mit csináljon, de végül is megengedte, hogy imádkozzunk, énekeljünk. S imádkoztunk, még hozzá egy-két szót, amit egy kicsit tudtam, románul is mondtam, egyáltalán, amit elmondtam, utólag kiderült, hogy teljesen jól értette – és lehetett látni, hogy az az ember, aki rettentő ideges, lassanként megnyugszik, a végére megszólalt magyarul, amit talán soha addig a paptársai előtt nem tett. Adott egy gyönyörű ikont. A *keresztény hitünk az egyik legerősebb kapocs*, ami összeköt. Talán mindannyian hallottuk azt, hogy a román parlament a család intézményét mint férfi és nő szeretet-szövetségét definiálta. Szövetségesek vagyunk, sokkal inkább, mint azt gondolnánk.

Azt kívánom, hogy ismerjék fel a testvériség útját, az élet útja az egyetlen járható út, amely előrevisz. Ez nem az igazság letagadását jelenti, hanem egy tágabb, mindent sokkal átfogóbb egységet, valóságot, amiben *helye van igazságnak is, de még főbb, első helye van a szeretetnek*.

Herczku Ágnes

Szomszédaink nyelvéről Bartók nyomában

Jó estét kívánok, Hölgyeim és Uraim!
Aj dobrí vecser! Și bună seara!

Kevésbé ismeretes, hogy Bartók Béla, a klasszikus európai műveltségű – németül, franciául és angolul társalgó, illetve levelező – polgár, saját népzenei gyűjtőmunkájának megkönnyítésére, illetve bontakozó barátságainak elmélyítésére, megtanult szlovákul, és még jobban: románul is.

Így ír 1910 áprilisában Dimitrie Georgescu Kiriác zeneszerző-folkloristának Bukarestbe:

„(...) Miután már sok magyar és szlovák népdalt gyűjtöttem, nekiláttam az erdélyi román népdalok gyűjtésének is... (...) Eleinte egy román diák volt a kísérőm, aki a szövegeket lejegyezte. Most azonban eljutottam odáig, hogy azokat magam is le tudom jegyezni, és azt hiszem, ami a népies kiejtést illeti, ezt a munkát sokkal pontosabban végzem; – kísérőmnél gyakran előfordult, hogy a kiejtést megváltoztatta (mint ahogyan azt azok az emberek teszik, akik minden áron ki akarják javítani a népet!).”

Ioan Bușiția, a belényesi gimnázium tanára volt Bartók segítőtársa az 1909-ben megkezdett bihari román népdalok felgyűjtésében. Három évvel később Bartók neki írt először románul levelet:

„Kedves Tanár Úr.

Köszönöm, hogy annyit fáradozott velem. Meg kell azonban mondanom: túlzásba vitte. Egy király sem

érezhette volna magát jobban Önök-nél; azt hiszem, feleségének nagy fáradságába kerülhetett olyan ebédeket készíteni, amelyeneket sohasem kapok otthon. Ilyet nem szabad tennie! (...)

Nevetni fog a sok hibán, amit elkövettem, de nem baj; ez az első kísérletem.

*Üdvözl
Bartók”*

Bușițiával kapcsolatuk később barátsággá nemesült, 1926-ban már így kezdte egyik levelét:

„Kedves Barátom!

Nagyon örültem ma kapott levelednek, már oly rég nem hallottam hírt rólad. (...)”

Szlovák népdalokat Bartók még korábban, 1906-tól gyűjtött, előbb lakóhelyén, Rákoskeresztúron, majd Hont megyében, Zólyomban és Nyitrában is. A honti szlovák népdalok gyűjtésénél Samuel Bobál, egyházmaróti evangélikus lelkész volt a segítségére, akit Bartók a lejegyzett dalok szövegének letisztázására, ill. javítására is megkért. Azért „csak” a korrekcióra, mert ekkorra (1913) már tudott annyira Bartók szlovákul, hogy a gyűjtés lejegyzését maga végezze.

Az a 80 éves Mária Čásárová, aki 1914-ben, 15 évesen énekelt Bartóknak, napjainkban így emlékezett vissza:

„Bartók becsületos ember volt. Gyenge alkatú. Tudott szlovákul is. Rendesen beszélt velünk szlovákul,

mert akkor nem mindenki tudott magyarul, csak akit tanítottak."

S végül még két adalék Bartók kíméletlen alaposságához.

Így mentegetőzik egy, a horvát népzene kutató Vinko Žganecnek írt levél zárszavában:

„(...) Magyarul írtam, mert úgy tudom, ért magyarul. De ha esetleg már nehezebbre esik magyarul írni, írhat németül, franciául, vagy angolul. Sajnos, horvátul csak a népi szövegeket értem meg, de már az irodalmi kifejezéseket nehezen!”

Raina Kacarovának, a bolgár folkloristának pedig így ír Szófiába:

„(...) Ami azt az összeget illeti, amelyet Ön nekem át akart utalni, arra kérem, hogy azért vásároljon és küldjön bolgár könyveket, ameddig az összeg ki nem merül (a postai költségeket is beleértve): például valamilyen középfokú nyelvtant, amilyent az iskolákban használnak, olvasókönyvet – mondjuk 2. vagy 3. elemi osztályosot (esetleg képekkel), továbbá, ha még marad pénz, képeslapokat, folyóiratokat. (...)

Szótárra nincs szükségem, mert van egy kitűnő szótáram, a Weigand-féle (bolgár-német). (...)”

Igen, kíméletlen alaposság, elkötelezett profizmus: Bartók Béla amilyen népzene kutató, annak a népnek beszélni, de minimum érteni akarja a nyelvét. A közvetlen szomszédokét: feltétlenül.

Milyen jó lenne eldicsekednem hasonló eredményekkel! És bár fellépéseim, illetve gyűjtéseim során sokszor tudtam volna hasznosítani ilyen nyelvtudást – egy kukkot sem beszéltek sem szlovákul, sem románul. Így ma

este én vagyok a legkevésbé hivatott prókátora annak, milyen komoly előnyökkel jár a közép-európai többnyelvűség. Hogy például milyen fantasztikus érzés úgy népdalokat gyűjteni, hogy az ember beszél a falvakban élő emberek nyelvét, legyenek azok románok, szlovákok, ruszinok vagy cigányok!

De részben felmentve magamat: nincsenek népzene kutatói ambícióim, így felhagyok az önostorozással. Bőven beérném a szlovákiai vagy romániai koncertjeimen, hogy – gesztusértékű – anyanyelvi konferálással rukkolhassak elő.

Addig maradok egyelőre úgy, mint Bartók Béla a horvát nyelvvel: a népi szövegeket – természetesen – értem, de már az irodalmi kifejezéseket nehezen...

Hangsúlyozom: egyelőre. Mert ha például a szlovák vagy a román nyelv tanulási lehetősége konvergálna az angolhoz, némethez, illetve franciához, és ezzel a lehetőséggel az önszorgalmam mint együtt ható tényező állna fenn, semmi sem tartana vissza egy nyelvtanfolyamra való beiratkozástól.

Maradok legnagyobb tisztelettel a ma este szervezői, résztvevői és az ösztönző elképzelés iránt! Beszéljünk egymás nyelvén, hogy igazán értsük egymást!

Felhasznált irodalom

László Ferenc, *99 Bartók-levél*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974.

Csáky Károly, *„Múltidéző” – Bartók honti szlovák gyűjtőtűjtáiról*, 2016. 04. 14.

<https://felvidek.ma/2016/04/bartok-honti-szlovak-gyujtoutjairol/>

Surján László

A Haza nemcsak magyar!

A Székely Hírmondóban B. Kovács András rámutatott: a Gyulafehérvári Nyilatkozat azt ígerte Erdély népeinek a Romániával való egyesítés esetén, amit az erdélyi románság a maga számára igényelt a 19. század végén és a 20. elején, amíg kisebbségi sorban élt.¹ Az érem másik oldala: ma a kisebbségbe szorult magyarság lényegében azt akarja elérni, amit a Magyar Királyság kisebbségei annak idején hiába követeltek.

A magyarországi szlovákok, románok és szerbek 1895. augusztus 10-én Budapesten nemzetiségi kongresszust tartottak.² Ennek kapcsán megpróbálom azt bemutatni, hogy a 19. század sajtója a nemzetiségi kérdésben miként befolyásolta a közvélekedést.³ Az előzmények 1893-ra mennek vissza, amikor az interparlamentáris konferencián Románia elérte, hogy a nemzetiségi kérdést a következő ülésen napirendre vegyék. Annak érdekében, hogy ott sikeresen képviselhessék elgondolásait, a következő (az 1895. évi) ülésének megnyitásához igazodva Budapesten egy nemzetiségi kongresszust akartak rendezni. Azt feltételezték, hogy a kormány nem fogja engedélyezni azt, és a betiltás miatti zajos tiltakozás nyomós érv lesz Magyarország ellen az interparlamentáris unió vitájában. (Azóta a szerepek felcserélődtek. Most mi próbáljuk a kisebbségek védelmét nemzetközivé tenni.) A Bánffy-kormány – az összehívók meglepetésére és mondhatni bosszúságára – engedélyezte a konferenciát, amely végül vita nélkül, közfelkiáltással egy határozatot fogadott el, amelynek főbb pontjai a következők voltak:

Szent István koronája integritását – azaz az ország területi egységét – meg akarják tartani.

Tiltakoznak az ellen, hogy az ország jellegét a kisebbségben lévő magyarság szabja meg.⁴

Követelik a választási törvény igazságossá tételét.

¹ <http://www.hirmondo.ro/velemeney/teved-pop-ur/> 2018. aug. 13.

² http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf9942.pdf

³ Az elemzés nem teljes körű. Elsősorban azokra a sajtótermékekre terjedt ki, amelyek elérhetők az Arcanum Digitális Adatbázisból. Támaszkodtam továbbá az Erdélyi Magyar Adatbankban található, Kemény G. Gábor által összegyűjtött *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában, II. 1892–1900* című kötetre. E korlát figyelembevételével is állítható, hogy a kor közvélemény-formálóinak a nemzetiségi kérdéshez való hozzáállását hitelesen mutathatjuk be.

⁴ Magyarország néprajzi viszonyaira és a történelmi fejlődésre való tekintettel, Magyarország nem lévén olyan állam, amelynek a nemzeti jelleget egyetlenegy nép adhatja meg, hanem olyan, amelynek állami jellege Magyarország népeinek csak egységessé alakult összességétől származhat, a Magyarországon lakó románok, szerbek és tótok az adott néprajzi viszonyokból és Magyarország történelmi fejlődéséből *Szent István koronája integritásának megóvása mellett* mindazt a konzekvenciát le kívánják vonni, amely Magyarország egyes népei fönntartása és fejlődése szempontjából az államkormányzatra nézve szükségesnek mutatkozik.

Céljaik elérése érdekében egymással összefognak, s körvonalazták ennek az összefogásnak a szervezetét is.

A határozat persze nem ilyen tömör. Terjedelmes, 21 pontból álló szöveg. Elfogadásával a rendezvény befejeződött, a résztvevők hazamentek, és a történetnek nem lett folytatása. Közvetlen folytatása semmiképp, de lehetetlen nem látni, hogy a részt vevő nemzetek a későbbi „kisantant” előfutárjai. Az, hogy az elgondolás hamvába holt, feltehetőleg azért történt, mert a kormányzat engedélyezte a rendezvényt, és így nem volt mi ellen zúgolódni.

Az esemény lefitymálását a Borsszem Jankó kezdte. Két változatban előre megírta az elképzelt tudósítást. A nemzetiségi szemüveggel írt szöveg szerint a fővárosi diákság megtámadta a kongresszust, ablakok és fejek törtek, s a külföldet hívták tanúbizonysággul, hogy milyenek a magyarországi viszonyok. A párhuzamos változat szerint: senki nem foglalkozott az összejövettel, ezért a rendezők hosszú orral, suttyomban elhagyták a fővárost.

A Kakas Márton utólag gúnyolódott: „A nemzetiségi agitátorok elhozták a kongresszusukra a pópájukat is, hogy könnyebben csinálhassanak dicső programjaiknak pópagandát.”

Voltak persze komolyabb publicisztikák is, bár például a Budapesti Hírlap meg sem emlékezett az eseményről. A Pesti Napló vezércikke viszont már augusztus 10-én beharangozta az összejövetet.⁵ Az 1848-as kudarcos prágai szláv kongresszus megismétlését várta. A hajdani résztvevőkre utalva – csehek, morvák, lengyelek, rutének, tótok, szlovének, dalmaták, illírek, horvátok, szerbek, bunyevácok és sokácok –, bábeli kongresszusra és eredménytelenségre számított. *„Ennyi széthúzó centrifugál erő közt kapcsolatot, összefüggést csak ama faj hegemoniája bír fenntartani, mely e hivatást ezer éven át teljesítette.”* E gőgös magabiztosság alapján a cikk helyeselte, hogy a kormány engedélyezte a rendezvényt: *„Miért nyomta volna el a kormány ezt a lapját a történelemnek? Ha elnyomja, zsarnok hírbe keveri a magyar uralmat Európa föllármázható részeiben, és megfosztja egy bábeli jelenet paródiájának furcsa látványától a komikum iránt fogékony világot.”*

Másnap ugyancsak vezércikkben számoltak be a rendezvényről,⁶ a sokatmondó *Kudarc* címmel. A határozattal érdemben nem foglalkoztak, csak abba kötöttek bele, hogy az országban nincs magyar többség: *„Ebben az országban mi magyarok vagyunk legtöbben; vagyunk többen, mint valamennyi nem-magyar együttvéve.”* Nem volt még az ötven százalékunk sem. Ezt eltagadni: önáltatás.

A Népszava is előzetest adott a kongresszusról, és érdektelenségét fejezte ki.⁷ *„Nem tudjuk, hogy micsoda levet fognak összeszűrni az antimagyar sovíniszták, azt azonban tudjuk, hogy nagyon kellemetlenek lesznek a magyar sovínisztákra. (...) A magyar haza soknyelvű proletáriátusa bizonyára békés kezet nyújt egymásnak e nemzetiségi cséphadarás fölött.”* Proletár internacionalizmus? Csak szavakban létezett. Sem ekkor, sem amikor nagy szükség lett volna rá – az első világháború előtt –, nem tudott békét teremteni. Az augusz-

⁵ Pesti Napló, 1895. augusztus 10. 217. szám.

⁶ Pesti Napló, 1895. augusztus 11. 218. szám.

⁷ Népszava, 1895. augusztus 10. 106. szám.

tus 11-i számban a lap közölte a kongresszus napirendjét is, amelyből kiténik, hogy a szervezők érdemi vitára nem számítottak.⁸

A kongresszusra vonatkozó főbb magyar kifogások:

1. A résztvevők magánemberek, nincs mögöttük szervezet, tehát senkitől semmire nincs felhatalmazásuk.

2. Vezető szerepre törek, de az történelmi jogon és képességek okán is a magyaroknak jár, hiszen a nemzetiségek műveltsége még regionális szintű kormányzásra sem elég.

3. Többségnek képzelik magukat, pedig kevesebben vannak, mint a magyarok.

4. A magyar állam egységére való utalás csupán álca, hogy a várható kritikákat elkerüljék.

Ma már nehezen eldönthető, hogy provokációnak szánták-e a rendezők a kongresszust, vagy sem. A határozat alkalmat adhatott volna, hogy érdemi tárgyalások kezdődjenek a kormány és a nemzetiségek között. Erről azonban szó sem esett. Bánffy miniszterelnök egy bécsi lapnak is eljelentéktelenítette az egészet: „Attól tartok, hogy a nemzetiségi kongresszust Párisban túlbecsülték. Az egész gyűlésen alig két ember volt komolyan számbavehető.” Az interjúban azután kitért arra, hogy „Bizonyára létezik ellenséges érzés a magyarok ellen, ha nem is a nép körében, de az intelligencia bizonyos köreiből, a melyek erőlködnek, hogy gyűlölködéseket a parasztságra is átvigyük, a mely különben békés és nincs semmi oka a panaszra. Tökéletes abszurdum a nemzetiségek teljes elnyomatásáról beszélni.” Kifejtette az is, hogy az oláh vagy tót faluban az iskolában s a templomban általában a nép nyelve dominál. Arra hivatkozott, hogy Magyarországon több mint háromezer elemi iskola van, ahol a tanítási nyelv román.

A konferencián történekről a nemzetiségi sajtó is részletesen beszámolt. Innen ismerjük a következő jelenetet. Jancsó Benedek, a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának tisztviselője is jelen volt, aki később *A román irredentista mozgalmak története* c. könyvében egy fejezetért szánt ennek a konferenciának.⁹ Ő a tudósítás szerint egyszer csak „izgatott lett, és látszott rajta, hogy valamire készül. Végül kiállt az emelvény elé, és szót kérve, a magyar sajtó nevében beszélt. Először mérsékelt és megnyerő hangon szólt, ami jó hatást váltott ki a hallgatókból, akik többször helyeselték is szavait. Egyszerre azonban sovíniszta hangnembe csapott át, és azt mondotta, hogy az ezen a gyűlésen kinyilvánított törekvések a magyar haza szétdarabolásához vezethetnek. Erre nagy zaj támadt, és ilyen felkiáltások hangzottak: **Ez a haza nemcsak magyar!**”

⁸ Napirend. „1. A kongresszus összehívói üdvözlők az összegyűlteket és felhívják az elnökség megválasztására és konstituálására. 2. Az elnökség: 3 elnök és 2-2 titkár megválasztása. 3. Az elnökség megnyitja a kongresszust. 4. Ő felségéhez intézendő hódolótávirat. 5. A közös program, politikai jogok elintézése céljából felállítandó program megállapítására szándékolt 45-ös bizottság alakítása, 6. E végből az elnökség felfüggeszti a gyűlést egy órára. 7. A gyűlés megnyitása. 8. A három előadó referálása a bizottság működéséről. 9. A határozat kimondása után a gyűlés berekesztése.” Népszava, 1895. augusztus 11.

⁹ <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=1184>

Szent István koronája alatt a magyarok mellett más, egyenrangú népek is voltak. Eleink tudták, hogy a nem magyar ajkúak is honfitársaink. Velük a feszültségek akkor jelentek meg, amikor erről megfeledkeztünk. A millennium kori magyarságnak nem volt sem szíve, sem esze ennek belátásához, de már 25 évvel Trianon előtt félt az ország szétesésétől. A kormány sajnós nem egy megegyezéstől, hanem az erőltetett asszimilációtól várta a megoldást.

Mindez már történelmünk lezárt, de máig megoldatlan fejezete. Trianonban még lehetett volna valamiféle megegyezés, de ez nem állt a győztesek érdekében. Most, száz év után idegen hatalmak bábáskodása nélkül talán egyezsége juthatunk. Az elmúlt száz évben a területvesztésen túl folyamatos vészőfutás, szenvedés a magyar kisebbségek élete. Le kell ülni és megegyezni azoknak a jogoknak a tényleges megadásában, amiket annak idején nemzetiségeink kértek, és mi nem adtunk meg. A közhangulat ma a határ egyik oldalán sincs erre felkészülve. Mi, a megbékélés hívei, arra törekszünk, hogy ez megváltozzék. Annak érdekében, hogy mindannyian aggodalom nélkül élhessünk, teremtsünk esélyt, hogy egymást határtalanul szerethessük.

KETTEN

Szentmártoni Szabó Géza

Tiszanagyfalu

A falu a nyíri mezőségen, Rakamaztól délre, a Tisza kanyarulatának nagy és kis morotvái mellett, Tokajjal átellenben fekszik, 95 méternyire a tengerszint felett. Először 1245-ben említik, amikor IV. Béla a tatárjárás után lakatlan, de korábban a szabolcsi várispánsághoz tartozó területet a Guth-Keled nemzetségbéli István comesnek adományozza. A tatárjárás után egy ideig néptelen, majd az egri káptalané. Az 1332-es pápai tizedjegyzék szerint temploma és papja volt. Egy 1364. május 19-én kelt oklevélben a Szűz Máriáról elnevezett parochiális egyház kegyuraságáról esik szó. Ugyanez a patrocínium 1428-ban is: „in eadem Possessione Nagyfalu est ecclesia parochialis in honorem B. V. Mariae fundata.” 1459-ben Egyházas-Nagyfaluként említik a leleszi konvent iratai. A XV–XVI. században a Téthy és Csomaközi család birtokolta. Az 1549. évi rovásadó-összeírás szerint Téthy Györgynek 12 jobbágyportája volt itt. 1556-ban 69 dézsmafizető jobbágya volt, ami 350 lakost jelent. Ebben az időben érkezett ide a reformáció. 1580. július 19-én a török Sásvár bég pusztítja a falut, amint arról Szepesi György Balassi Bálintot is említő históriás éneke tudósít:

Tizenhatodik napján júliusnak
Indulása lőn Szolnaktól töröknek,
Harmadnappal azután az faluknak,
Lőn veszése Nagyfalunak, Gávának.

1672-ben a falu Hartyáni Andrásnak (?–1676), a Szepesi Kamara tanácsosának tulajdonában volt. 1683-ban Thököly Imre Hatházi Gergely kuruc kapitányának ajándékozta. 1705. május 24-én a nagyfalui jobbágy-katonák sérelmeik orvoslását kérték Rákóczi fejedelemtől, mert otthon lévő családjukat szolgálattal, dézsmával és kilenceddel terhelik, jóllehet pénzükön szerzett paripájukon, a maguk fegyverével híven szolgálnak. A fejedelem csak a szolgálat alól való mentesítést hagyta jóvá.

A XVIII. század közepéig Nagyfalu nagyobb részét a református Bájai Patay család birtokolta és népesítette. A család birtokai a Tisza mindkét partjára kiterjedtek, ugyanis Szabolcs vármegye Dadai járása ekkoriban a Tisza jobb partján fekvő Taktaközt is magában foglalta. A birtokközpont a Takta vize menti Bájban volt, ahol 1726-ban idősb Patay Sámuel (1679–1749) és felesége, Udvarhelyi Mária, kastélyt épített. Fiuk, ifjabb Patay Sámuel (1709–1788) felesége Szuhafői Szuhay Erzsébet (1710–1765) volt. Ez a Sámuel arról nevezetes, hogy magyarrá fordította a *Pancsatantrát (A régi indusok bölcselkedések, azaz példákkal jó erkölcsökre tanító könyvecske, Eger, 1781)*. Ugyanő 1782–1784 között református templomot épített Bájban, amelynek csehsüveg-boltozatos belsejét Lieb Ferenc (?–1788 körül) ornamentális falfestményei borítják. A falakra a család címere, a kastély ábrázolása és az építésről szóló versek is felkerültek. Vélhetőleg ez a templom adhatta a mintát az öt évvel később felépült nagyfalusi templomhoz.

1751. október 28-án, egy Tiszaeszláron lefolytatott boszorkányper során, azzal vádolták meg az egykor Nagyfaluban lakozó Varga Miklósnét, hogy az asszony hét esztendővel korábban a Nagyfaluban lakozó, a per idején 74 éves Szakács János tehenét, másoknak pedig a lábát megrontotta. A sértettek az ügyben akkoriban a tiszttartónál, Ajtai Gábornál tettek panaszt. Az eszláriakon kívül két nagyfalusi tanú is akadt, Fejes János, a község csordása, és Czagány György, Báji Patay Sámuel úr megbízottja. Egy tiszalöki tanú azt vallotta, hogy Nagyfaluban laktában a vele veszekedő Varga Miklósné „háromszor megfenyegette, ilyenformán: Várj te, mert megtanítlak, hogy még akit az anyádból kiszoptál, az is keserű lesz!” A tanú lába másfél hét múlva megdagadt, s ezért azt követelte Vargánétól, hogy gyógyítsa meg. Az asszony azt üzenté neki, hogy „egy tölgyfa széket fordítson fel kegyelmed, és eleven szenet törjön rajta, a kegyelmed lába meggyógyul”. Az asszonyt a tehen megrontása miatt „megfenyegették, hogy majd az úrhoz mennek Bájra, mindjárt a tehennek semmi gondja nem lett”.

1755. augusztus 9-én, Tarcalon készítette el Kéghly Lipót, a királyi kincstár Tokaji uradalmának előljárója, Nagyfalú község rövid ismertetését (*Conscriptio Praedii Nagy-Falu in Comitatu Zabolcsensi, Anni 1755.*). A latin nyelvű irat szerint a falu a Bónis családé, de az „iure Hypothecario”, azaz zálogjogon, Patay Sámuelné tulajdonában van. Továbbá szó esik az ezer szarvasmarhát eltartani képes legelőkről, a jó kaszálókról és a morotva halbőségeről; a Vas-kapunak nevezett helynél, az országút mentén fekvő csárdáról és annak görög bérlőjéről.

1756-ban a református Tolcsvai Bónis család Báji Patay Sámueltól, birtokcserével, megszerezte Levelek, Tét, Dada és Vasmegyer falvakkal együtt Nagyfalut, amelyet ekkor újratelepítenek. A két családnak továbbra is maradtak közös birtokügyei a térségben. Erre utal az is, hogy Nagybányai Horthy László (1761–1806 után) zálogban lévő tiszadadai jószágát, osztályos atyafiaival együtt, 1784. június 10-én, Bájban, örökösen eladta Báji Patay Sámuelnek és Tolcsvai Bónis Lászlónak. A szoros családi kapcsolatot az is jelzi, hogy Bónis László és Losontzy Terézsia fiának, az 1780. április 16-án Nagyfaluban született Sámuelnek, Patay és menyé, Fáy Borbála lettek a keresztszülei.

A Bónis család a XVII. század során a Zemplén vármegyei Tolcsván volt birtokos, előnevét is innen kapta. A család nemesi oklevelét 1606-ban II. Mátyás királytól kapta Bónis György. A címerszerző Bónis unokaöccse volt az a Bónis Ferenc (1627–1671), akit 1671. április 30-án, a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétele miatt, Pozsonyban lefejeztek. Fennmaradt egy neki tulajdonított vers is, *Bónis Ferenc keserves éneke* címmel, amelyet kivégzése előtt két héttel írt börtönében.

1772. augusztus 24-én jegyezték fel a nagyfalusi úrbéres lakosok kilenc investigációra, azaz kilenc vizsgálati kérdésre adott vallomását, amely jól tükrözi a község akkori állapotát. Ezt a fontos dokumentumot Takács Péter (*1941) történész tette közzé (*Parasztvallomások a dadai járásból 1772*, Nyíregyháza, 1987, 127–130.). A vizsgálat első három kérdésére összefoglaló válasz született:

„Minthogy ezen helység nem régtől fogvást szálltatott meg lakás végett, és portiobéli adózások is csak attúl fogvást vagyon, semmi urbárium, vagyis contractusa nincsen, s nem is volt, hanem csak az tekintetes uraság akaratjátúl függtek minden adózásban, és most is attúl függnek.” Az irat a IV. kérdésben 14 pontban sorolja fel a falunak és határának haszonvételeit, és csupán 3 pont-

ban a kárait. A károk egyike az, hogy „az helységnek se kaszálója, se szántó földje, se korcsmája, azaz kántora különösön nem légyen”. Az V. kérdésre adott válasz szerint a szántóföldeket és a kaszáló réteket még nem osztották fel a telekméretek arányában. A VI. kérdés a jobbágyi terhekről, a robotolásról és a szolgáltatásokról szól, megállapítva, hogy „Ezen helységnek lakosai nem egyformán teszik jobbágyi kötelességeket.” A továbbiakban azt taglalják, hogy mivel tartoznak Bónis András és idősb Bónis László tekintetes urak örökös jobbágyai, valamint Bekény Sándor, ifjabb Bónis István és ifjabb Bónis László tekintetes urak szabad menetelű jobbágyai.

A VII–IX. kérdésekre adott válaszok: „VII. Ezen helységnek lakosai az uraság engedelmeiből mindenféle mezei veteményekből tizedet szoktak eleitől fogvást adni. Ezen helységhez közel lévő helységekben szokásban vagyon az kilenced. Egyéb féle adózás pedig sem pénzből, sem más egyébből ezideig szokásban nem lévén, nem teljesítettek. VIII. Ezen helység pusztából most kezdvén népesedni, egészen nem osztódott fel telekekre, kihez képest pusztá teleket sem tudnak az lakosok nevezni. IX. Ezen helységnek mostani lakosi rész szerint örökös, rész szerint szabad menetelű jobbágyok.” A vallomást a falusiak keresztvonással, az összeírók aláírásukkal hitelesítették: „Főbíró: Kelemen János +. Lakosok: Dankó Péter +, Kis Mihály +, Babótsy Mihály +. Összeírók: Csákányi József, Tőrös Ferenc, Molnár Ábrahám.”

A falu leomlott középkori templomának a maradványai még megvoltak a XVIII. század végén, amikor „az erdő alatt, a két morotva között, a régi templom fundamentomából kiásatott, mintegy 14 öl kő, melyek között találtatott a cathedra alatt lévő faragott kő is”. A községben ma is meglévő, torony nélküli református templomot, amelynek alapkövét 1788. június 3-án tették le, Szabolcs vármegye hites mérnöke, Sexty András (1759–1827) terve alapján, a falu birtokosa, Tolcsvai Bónis László (?–1794) építtette. Az 1789 szeptemberére elkészült templom bejárata felett, TBL betűkkel, az ő címere látható. A templom hajóját három és fél csehsüveg-boltozat fedi. A bái református templom hajója is hasonló szerkezetű. Elképzelhető, hogy az építetők talán a nagyfalusi templom falaira is szántak ornamentális festményeket. Bónis László, aki 1789–1793 közt a sárospataki református kollégium vicekurátora volt, Nagyfaluban halt meg, 1794. február 21-én.

Mikófalusi Bekény István (?–1754) és Tolcsvai Bónis Mária fia, Bekény Sándor (?–1799 előtt) földesúr 1774-ben Sajónémetiből költözött Nagyfaluba. A gyülekezet 60 fontos harangja először az ő udvarában volt felállítva. A Mikófalusi Bekény család egyik őse Bekény Benedek (1490 k. – 1544 e.) nádori ítélőmester, humanista író, aki 1514-ben Werbőczy Istvánnak írt ajánlást Janus Pannonius tíz elégiájának Johannes Camers-féle bécsi kiadásában. A Bónis és a Bekény család tagjai 1782-ben úrasztali terítőket és úrvacsorai edényeket is adományoztak a nagyfalusi református eklézsiának.

A református egyházközség anyakönyvei 1764-től kezdve maradtak fenn. Az 1779. évi visitatio szerint a faluban csupán egy sárból és vesszőből készült ima- és iskolaterem volt. Már akkor állt az a harangláb, amelyet 1974-ben lebontottak. Az 1784–1787 között tartott, első magyarországi népszámláláskor Nagyfaluban 77 házat, 127 családot és 565 lakost írtak össze. 1771. január 6-án az első, 1773. január 8-án a második tanítómaster érkezett a faluba a

Sárospataki Református Kollégiumból. Pénzbeli és anyagi juttatásaikat a földesurak és a köznép biztosították. A mindennapi tanítás mellett, imádkozniuk, énekelniük, harangozniuk és evangéliumot olvasniuk kellett vasárnaponként, illetve lelkész híján prédikálniuk is.

1784-től a sárospataki főiskoláról érkezett Balótzai Ferenc volt a falu levitája, azaz református lelkészi szolgálatot végző „oskolatanítója”. 1789-ben Bunyitai László, 1792-ben pedig Nemes Sámuel lett a tanítómester. A jegyzőkönyv szerint „1805. május 9-re készült el azon asztal és egy egyes karszék az oskolai házhoz, amelynek árát fizettük azon kegyes alamizsnából, melyet tett volt 10 levonás forintokig Tekintetes N. Márjásy Erzsébet asszony, a Tekintetes N. Toltsvai Bónis István úr kegyes istenfélő özvegye.”

1806-ra az új fiú- és leányiskola is felépült. 1804-től általában háromévenként kerültek Nagyfaluba a Sárospatakon végzett tanítómesterek. Ezek nevei sorrendben a következők: Koris János, 1804; Jakab György, 1807; Borsi Pál, 1810; Kalán István, 1812; Fejér József, 1813; Terjék István, 1814; Ferenczi János, 1814; Nagy József, 1814; Miklós László, 1816; Cseresnyés István, 1816; Papp István, 1817; Gyarmati Sámuel, 1820; Diós István, 1822; Nádaskai Gergely, 1823; Laskai Dániel, 1827; Dobos Imre, 1829; Pamlényi János, 1837; Béres Bálint, 1842; Márkus Ábrahám, 1849/50.

A falu tanítóinak köszönhető, hogy egyszerű családokból is kikerülhettek iskolázott emberek, miként Nagy József, aki saját feljegyzése szerint, 1778. augusztus 26-án született Nagyfaluban. Szülőhelyén kezdett tanulni, majd 1795-ben Sárospatakon lett deákká. Ott végezvén, 1803-tól három esztendeig tanítói hivatalt viselt Tokajban. 1807-ben, Zemplén vármegyében „a szomotori eklézsiának rendes prédikátorává rendeltetett”. 1810-ben a híres professzor, Kövy Sándor hűgát vette feleségül. Fiuk, ifjabb Nagy József (1811–1876) szintén e falu lelkésze lett.

1810–1821 között Terhes Sámuel (1783–1863) költő volt Nagyfalu református lelkésze, aki itt lakozván tűzött össze a Weöres Sándor *Psychéjében* (1972) szereplő Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820) orvos-poétával. Korábban mindketten Sárospatakon tanultak. Tóth 1808-ban kezdte meg tanulmányait, amikor Terhes Sámuel már utolsó éves teológiai hallgató volt. Ekkoriban jelent meg Csokonai Vitéz Mihály verseskötönyve, a *Lilla. Érzékeny dalok III. könyvben* (Nagyvárad, 1805), amely a költészettel próbálkozó pataki diákok körében is nagy tetszést aratott. Ekkor írogatta Tóth László *Niza, vagyis másképpen a zsenge szerelem dallokban* című, végül kéziratban maradt versciklusát (Nysa a hűtlen pásztorleány Vergilius VIII. eclogájában). A szentimentális hangvételű dalok közt a leggyakrabban előforduló versforma a Faludi Ferenc által és a *Lilla-versekben* is sűrűn használt, 8 és 7 szótagot váltogató, keresztrímmel kísért strófa. Terhes Sámuel olvashatta a *Niza-dalokat*, hiszen ő is hasonló versformákat választott, sőt a Nizából alakított egy nem klasszikus női nevet, a Zizát. A nagyfalusi lelkész vélhetőleg szatirikus céllal írta *Ziza, vagy az én tüzem* (Sárospatak, 1811) címmel, az Ifjú Erzéki álnévvel kiadott, népies hangvételű ötven szerelmes dalát. A szerző ironikus előszavában utal is erre:

„Édes olvasóm! Minap, éppen mikor asztalomra könyökölve ott búsultam, hogy engem Ziza nem akar szeretni, hát bétoppannak hozzám nagy lármával egynehány jóbarátok, s mondják, hogy hamar hamar mutassam nekik

dallaimat, mert ők hallották, mert ők tudják, hogy én írtam. Kéntelen voltam egynehanyat megmutatni, hát ők rákezdek a dicsérést; engem érzékenynek, természetesnek, poétának, mindennek mondanak. No, tudni való, a dolog bor közt esett; én őket csak nevettem, az ő beszédekre hát csak nem hittem el, hogy én oly Derékfi vagyok: mert ők engem igen szeretvén a csillagot is mind rám ragasztanák, ha lehetne, s azt is csak tüzességből és szeretetből mondták, meglehet; de nem is hiszem el soha, ha csak az egész világ nem mondja, vagy az egész világ helyett hat vagy hét nemes ízlők, kiknek lelkeket igen esmérem. Ott van köztök Kazinczy, ott van Rozgonyi, a magyar Rabner, akit hallgattam én Patakon tanulván, be felségesen beszélt a szépről s annak természetéről, de nem tudtam mind megtanulni.

Te Olvasó! ezen kisded munkámról, melyben mást senkit egy lelket se követtem; hanem csak tulajdon érzéseimet, ítélj amint tetszik, csak azt ne mondd, hogy én a magyar nyelvet, a magyar katonát, s a magyar bort és a magyar szépet nem szeretem; egyébért meg nem haragszom. – Légy egészségben. Érzéki.”

Rozgonyi József (1756–1823), a Kant nézeteit vitató professzor, 1798-tól Sárospatakon tanított filozófiát, esztétikát és görög nyelvet. A professzor néha pamflet jellegű előadásai némileg hajztak az akkoriban népszerű Gottlieb Wilhelm Rabener (1714–1771) szatíráira, amelyek 1786-ban magyarul is megjelentek. Terhes Sámuel előszava tehát azt sugallja, hogy a kötet verseit pamfletnek szánta a Tóth László által képviselt klasszicizáló líra lejáratására.

1816-ban a Nagyfaluban birtokos Mikófalusi Bekény János (?–1834) tábla-bírónak „böcsös” neve napját fia, ifjabb Bekény János (1801–1891) és a nagyfalusi iskola akkori praepceptora, Cseresnyés Sándor (1786–1854), valamint két barátjuk, Ungvárnémeti Tóth László és Rác Izván nyomtatásban kiadott versekkel köszöntötték (Pest, 1816). A könyvecske második verse latin nyelvű, és egy Cicero-idézettel kezdődik (*De officiis*, I. 7.5.): „Non nobis solum nati sumus” (Nemcsak magunknak születünk), ennek szerzője „Filius Joannes Bekény physicus in Regia Scientiarum Universitate Pestana”.

A könyvecske szerzői ekkoriban Pesten voltak orvostanhallgatók. Tóth László, a jobb érvényesülés kedvéért, 1816. október 16-án, Budán áttért katolikusnak. A János-napi köszöntővel egy időben jelentek meg Ungvárnémeti Tóth László *Versei*, mégpedig a szerző *Nárcisz, vagy a gyilkos önn-szeretet* című tragédiájával együtt (Pest, 1816). A Mayerffy Xavér Ferenc (1776–1845) tabáni serfőző- és borászmesternek ajánlott kötet végén, a *Romanze* című glosszában, egy Terhes Sámuel *Zizájára* és a bodrogkeresztúri Sas Mihály *Éti és Filis* (Kassa, 1809) című könyvére tett kritikus utalás olvasható: „Micsoda örömmel hallanám én azt, ha egy magyar vérből származott kisasszonyka Hunyadit vagy Kinyisit éneklene gitárja mellett, s Attilát, vagy Árpádot pengetné ujjain! Óhaj-tani lehetne, hogy feles versíróink holmi hitván, s fonóba való danáik helyett, milyenek: Ziza, Damét, Éti, Fillis, s a többi hasonlók, vagy undorító holmi üres ántalaghoz, s pipához iratott ódáik helyett, inkább egy szép románzéval, vagy balládéval köszöntenék meg szépeiket, s nemzetöket.”

A Jean-Pierre Claris de Florian (1755–1794) meséiből való fordításokat magyarázó glosszában Tóth ugyancsak utal Érzékire: „Sajnálom, hogy Florian meséiből hatnál többet nem magyarázhaték! Különbén, úgy hallom az Ifjú Érzéki fordítgatja, distrophákban-e, vagy rithmusokban, vagy Alexandrinuszokban,

nem tudom, annyit mindazáltal tudok, hogy rímes versekben. Legfeljebb sem várhatni többet tőle, mint a Gellért Medvéje magyarázójától!" Az utóbbi megjegyzés Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769) német író *Táncos medvéjére* utal, amelyet Lácza Szabó József alexandrinusokban fordította magyarra (Magyar Múzsza, 1767). A Ialemósz-név glosszájában azt veszi elő Tóth László, hogy *A halhatatlanság oszlopa, vagy halotti versek* (Sárospatak, 1813) című könyv írója, azaz Lácza Szabó azt mondja „valahol Előbeszédében, hogy tudniillik a metrumos ficzkó poéták csak azért nem szeretik a cadenciás verseket, mert olyanokat nem tudnak koholni.”

Terhes Sámuel olvasván Tóth László verseskötetét és a János-napi könyvecskét, egy névtelenül megjelent gúnyiratban csepülte le a költőt (*Tükröcske egy ficzkó-poéta számára*, Pest, 1816), tőle kölcsönözve a lekicsinylő ficzkó-poéta megnevezést. Terhes kifejti az antikizáló stílussal szembeni ellenérzését:

„Elhagyhatná már valaha a keresztyén világ nem csak a tragédiákban, de egyéb poétai darabokban is a sok görög s deák mythologiai haszontalanságokat; én ugyan testembe-lelkembe meguntam. Hiszen már annyira ment a visszaélés, hogy három-négy verset sem tud némely poéta írni, hogy tele ne legyen Vénussal, Cupidóval, Phébussal, sat. Miért ne lehetne az Isten hatalmáról beszélni szépen anélkül, hogy a Cyclopsokkal Jupiter számára menyköveket ne kalapáltatnánk? Miért kell a háromágú villás Neptunust először megharagítani, s vele a tengert felkavartatni, hogy a hajótörést szenvedők ínségeket leírhasuk? És miért kell mai időben Nárcziszról írni tragédiát, holott tele a história számtalan keserves történetekkel.”

Két évvel később jelent meg Ungvárnémeti Tóth László *Görög versei magyar tolmácsolattal* (Pest, 1818) című könyve, amelyet Almási Rudics Józsefnek (1792–1879), Bács-Bodrog vármegye aljegyzőjének ajánlott. A szerző Pesten, Tavasz havának huszadik napján írt előszavában megemlíti, hogy neki is van rosszakarója:

„A derékségnek két kísértete vagyon azt mondja egy költő, egyik jó, másik rossz: dicsőség, és irigység. Így, ha volt Homérnak Zoila; Hesiodnak Kerkopsza, Virgilnek Maeuiusza, Pindarnak Amphimanesze: nekem is vagyon Érzékim; s ha voltak tisztelőik amazoknak, vagynak nekem is barátim.” A célzás a Ziza-versek Érzéki álnévű szerzőjére, azaz a nagyfalusi lelkészre, Terhes Sámuelre utal. A könyv XX. görög epigrammája, és annak magyar fordítása ugyancsak Terhes Sámuelnek szól:

ÉRZÉKIHEZ

Ismerlek régóta ki légy! s ha megostorozálak
A' minap, elnyertem céloamat. Azt akarám:
Újra magát más is. Félhettem volna; de nyertes
Általam a' község: Szarvadon a' venyige!

A szerző egykori professzoráról, Rozgonyi Józsefről bezzeg dicsézően szól a neki címzett XXXI. epigrammában. A nagyfalusi Bekény Jánost köszöntő baráti társaság negyedik tagja, az orvos Rácz István kapta a XXXIV. elmés epigrammát. A kötet végén az epigrammákhoz magyarázó jegyzetek is kerültek.

A XX. magyarázatban a szerző ismét szóba hozta Érzékinek mérges epéjét, s újabb görög epigrammával veri el rajta a port; hozzátévéen magyarul, hogy „Ez az Érzéki született poétasággal dicsekszik, de poétának sem lehet mondani, csak rímelőnek. Aki az igaz költő nevét megérdemlenni akarja, sokat kell annak tudni, s tanulni.”

Tóth László és Cseresnyés, Terhes Sámuel gúnyiratára további válaszul, ifjúi pajkosságból egy merész csínyet eszelt ki. A Magyar Kurir című bécsi folyóirat 1818. évi, szeptember 1-jei számában, Terhes Sámuel nevében, egy olyan hirdetést adtak ki, amelyben a lelkész a következő könyveit ajánlja: „1. Magyar Árpádiás (kis alexandrin); – 2. *Flórian meséi* (nagy alexandrin); – 3. Ziza vagy az én tüzem. Foglal magában ezen kívül némely jeles észrevételeket Kazinczy, Vályi Nagy Ferencz, Berzsényi, Kölcsei, Szemere, Csokonai, Kis János újabb íróinkra nézve. (...) Találtnak ezen munkák nálam Nagyfaluban.”

Ugyancsak ők, a *Tudományos Gyűjtemény* 1818-as évfolyamában, a X. kötetben, az új könyvek rovatban is megjelentettek egy hirdetést: „101) Magyar Árpádiás, vagy is Első Vitéz Magyar Vezéreink életeknek 's viselt dolgaiknak leírása, kis alexandrin Cadenciás Versekben. *Terhes Sámuel Nagyfalusi* Ref. Préd. által 1818. 8. Sáros-Patakon, Nádaskay betűivel.”

A két hirdetés egyrészt azért volt kínos Terhes Sámuel számára, mert az felfedte valódi kilétét az addig álnéven vagy névtelenül megjelent munkái tekintetében, másrészt pedig azért, mert tervezett, de soha el nem készült munkáját, az *Arpadiast* is beharangozták. Jean-Pierre Claris de *Florian (1755–1794) meséiből való fordításai az Ungvárnémeti Tóth Lászlót névtelenül gúnyoló Tüköröcske függelékében jelentek meg*. Tóth vele szemben elkövetett „pajkosságára” és görög verseire válaszul, a még akkor is Nagyfaluban lelkészkedő Terhes Sámuel egy újabb, ismét névtelenül kiadott, héber epigrammákat tartalmazó könyvecskével felelt meg (ראי מוצק תניינות *vagy újra amalgamázott üveg-táblátska*, Buda, 1819). Különösen a honfoglalási eposz félrevezető emlegetése miatt orrolt, s Voltaire eposzaival példálózva oktatja ki Tóthot:

„Árpádiást írni egész életében elég egy költőnek. Szerencse még akkor is, ha a dicső *Henriás* és a gyáva *La Pucelle* közt középpútra találhat. Ha húsz esztendeig el nem készül is hát, várakozzon az Úr, s álljon addig Tótágast. – Tréfálódni, bohóskodni egy személlyel inkább lehet, de a közönség sérthetetlen, – ezt nem szabad ámítgatni s bolonddá tenni. A tisztelt Kurir írójának hitele is szenyved az Úr miatt, mert ha minden jelenteni valót hasonló hiteles kútfőkből merítene, kevés olvasókat kapna, s utoljára kenyerének botja is könnyen eltörhetne.”

Kazinczy Ferenc így összegezte a történeteket: „Terhes Sámuel és Cseresnyés Sándor közt, aki Nagyfaluban lakó Bekény úr mellett praeceptoroskodott, kedvetlenségek történtek. Cseresnyés barátja vala Ungvár-Némethinek, s midőn mindketten Bécsben tanultak, emlegették a Nagyfaluban történeteket. Gondolatlan pajkosságból egy hosszú »Új könyvekről való jelentés«-t nyomtattattak a Magyar Kurirban, Terhes Sámuel minden híre nélkül, amelyben Terhesnek egy sereg megjelenendő költői művét hirdetik, a könyvárusok jegyzékével együtt, akiknél kaphatók lesznek. Terhest már bántották az Ungvár-Némethi Tóth versei mellé tett jegyzések is. Minthogy Tóth László görög verseket is nyomtattata ezen kötet versei mellé. Terhes neki előbb a maga *Kis Tükörében*

felelt, azután zsidó epigrammjaiban. A két bántó nagyon megbáná meggondolatlan tréfáját.”

1813-ban Nagyfalu határában több darabból álló régészeti lelet, kard, dárda, bronzedény és kétkarú csákány került felszínre. Ezeket a tárgyakat a templomépítő Bónis László és Losontzy Terézia fia, idősb Bónis Sámuel (1780–1833) a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Nyomtatásban is megjelent az a két beszéd, amelyet az idősb Bónis Sámuel alispán mondott 1830. augusztus 1-én és 2-án, Szabolcs vármegye határszélénél és Nagykállóban, Teleky Józsefnek a vármegye főispánjává való beiktatásakor. 1833. június 9-én bekövetkezett halála után két héttel a Bétsi Magyar Kurirban nekrológ jelent meg róla.

Idősb Bónis Sámuel és Vargyasi Dániel Borbála (?–1851) két leánya: Terézia (1802–1836) és Mária (1804–1889), valamint Bekény János (?–1834) és Vatai Vattay Mária (1774–1812) két leánya: Mária (1803–?) és Borbála (1805–1865) Széphalmon, Kazinczy Ferenc házában tanultak. Kazinczy 1816. március 20-án arról írt Terhes Sámuel református lelkésznek Nagyfaluba, hogy „Bónis Teréz és Mici folyvást olvasnak, s folyvást fordítanak franciául, és ami több, feleségem fennszóval olvas, s Teréz alig talál valamit, ami iránt felvilágosítást s magyarázatot kívánjon. Hogy ezen az előmenetelen bámulhasson az úr, méltóztassék Tek. Bónis Sámuelné asszonyt kérni, hogy midőn áprilisban szerencsénk lesz itt tisztelhetni, az urat is magával hozza.” Ugyanő 1816. április 16-án Kölcsey Ferencnek is megírta, hogy „Bónis Sámuel és Bekény János úrnak két-két, öszveleg négy kisasszonykáik itt vannak, s feleségem a két Bónist annyira vitte, hogy már franciául folyvást olvasnak és értenek, s értenek, ha előttök sebesen olvastatik is a könyv.”

A falu urainak fiai a híres sárospataki tanárnál, Kövy Sándornál (1763–1829) tanultak jogot. Az Abaújszántóról származó Jászay Pál (1809–1852) történetíró ifjú korában gyakran vendégeskedett Nagyfaluban sárospataki iskolatársa, ifjabb Bónis Sámuel (1810–1879) szüleinél, s közben udvarolgatott a helybéli Bekény Katalinnak (1813–?), Bekény János (?–1834) és második felesége, Négyesi Szepessy Zsófia leányának. Jászay tudós érdeklődésből megtanulta Bél Mátyás könyvéből (*De vetere litteratura hunno-scythica exercitatio*, Lipsiae, 1718) az akkor hun-scytha írásnak nevezett, székely rovásírás jeleit, majd pedig *Mindennapi jegyzőkönyv*nek nevezett, titkos naplójában ezzel az írással jegyezte fel 1828–1835 közötti életének eseményeit. A napló Jászay Pál örökösétől a XIX. század végén jutott az abaújszántói evangélikus lelkészhez, Czékus Lászlóhoz (1854–1920), aki felismerte a rejtélyes írás mibenlétét, majd megtanulta a rovásjeleket. A lelkésznek eleinte nehézséget jelentett a rendkívül sűrű írás, az apró betűk és a jobbról balra haladó sorok olvasása, mégis sikerült átírnia az egész napló szövegét latin betűkre, majd 15 folytatásban kiadnia azt az Irodalomtörténeti Közlemények 1894–1897 között megjelent számaiban. A napló, amely 1926-ban Sárospatakra, a Tiszáninnen Református Egyházkerület Nagykönyvtára kéziratárába került, igen érdekes részleteket tartalmaz Nagyfalu lakosainak hajdani életéről. Jászay Pál 1828 és 1832 között sűrűn megfordul e faluban. Itt töltötte 1828-ban a karácsonyt, amelyről naplójának december 25-én kelt feljegyzése ekként beszél:

„25. Csütörtök. Karácson 1-ső napja. A karácsonyi sz. ünnep felvirradván reánk; reggel Istenem dicséretére templomba mentem, úrvacsorájával éltem. A nagyfalusi leányok mind sárga pántlikákkal voltak felékesítve. Minden áhíta-

tosságom mellett is sokat tekintgettünk Katalival egymás szemébe. A templomban Zsoldos Laci egy levelet adott kezembe az atyámtól. Délután mindjárt Bekényékhez mentünk. Az egész falusi ifjúság mind oda gyűlt öszve. Egész estig játszódtunk. Én többnyire Katalival beszélgettem. Egynehány kézszerításokat is kaptam. Feri észrevette, hogy szerelmes vagyok; s előttem egyszer megállván, nagyon konfundált ezen szavaival; midőn éppen a Kati keze kezembe volt: »Muszáj elmosolyodnom Pálom.« Én csak nevettem. Igen nagy sár volt.”

1830 januárjában Jászay Pál újra Nagyfaluban járt, s jelen volt Olchváry Ferenc (1803–1870) és Bónis Katalin lakodalmán, ahol igen sok vendég gyűlt össze, és ahol ő tovább udvarolt Bekény Katicskának:

„21. Csütörtökön. Reggel Sebes Rózsaéknál Török Józsihoz, onnan B. Istvánnéhoz mentünk, a Bónis Kati és Olchváry Feri lakodalmába. Nagy gyülekezet volt. A falubelieken kívül ott voltak: Darvasék, Máriaassy Zsigmondék, Pogányék, Boronkay V. ispán a mostohaleányával, Bay Ninával, Török Józsi, Csoma Samu, Szentimrey Miklós és Patakról 4 juristák, ú. m. Fáy Ábris, Borbély Dina, Recsky Bandi és Vizsolyi. Esketéskor a B. Katicska háta megett állottam, s a kezét megfogtam; ő is utána mondott mindent a papnak. Ebédnél egy kis rozmaringot adott. 6-kor kezdtük a táncot; tartott 3 óráig éjfélt után. Az egész tánc alatt többnyire mindég Kati mellett ültem, s szokás szerint nagyon megelégedve töltöttem véle az időt. A többiekkel jóformán nem is tudtam mi történt az egész bál alatt. Igen szép tiszta idő volt, a nap sütött.”

1832 májusában ismét azért ment Jászay Pál Nagyfaluba, hogy Bekény Katát láthassa:

„6. Vasárnap. Reggel, minthogy Nagyfaluban voltam, természetesen jókor is felébredtem, s látván, hogy az idő kitisztult, nagyon örültem, mivel már előre képzeltem azon boldog órákat, melyeket e mai napon Katicskám ölében (abban az esetben t. i. ha még szeret) tölteni fogok, s alig vártam az időt, hogy beharangozzanak, s így a még a Nagyfaluban létemről semmit nem tudó barna leányokat a templomba való belépésemmel véletlen meglephessem.” – Jászay július 19-én látogatta meg utoljára Nagyfaluban szerelmét, ám a több évig tartó udvarlás ellenére, nőtlen maradt. Bekény Katit végül Krasznikvajdai Szentimrey József vette feleségül.

Vári Szabó Sámuel (1813–1894) ref. lelkész és növénynevelő 1836-ban írt útinaplója szerint „Nagy-Faluban a több urak közt nevezetesebb a Bónis család s laka, sok citrom s egyéb nemesb ültetésekkel sűrűn hímzett kerttel”.

A Vay Sándor néven, férfiként élt, első magyar újságíró, Vay Sarolta grófnő (1859–1918) többször is írt az Új Idők című hetilapban és a Vasárnapi Újságban a nagyfaluban rendezett mulatságokról. Ő írt arról, hogy az egyik farsangon a híres cigányprímás, Boka Károly (1808–1860) húzta a talpalávalót a nagyfalui Bónis-kúriában. Recsky Bandi (1812–1886), az agarászó „nagyfalusi Adonis”, és majdani apósa, a rakamazi Mudrány András (1818–1895) három napon át kitaróan táncoltak. A kor mókamestere, a Petőfivel is barátkozó Bernáth Gáspár (1810–1873) pedig a húsvéti ünnepeken „Gazsiadáival” mulattatta a közönséget.

Vay elbeszélése szerint: „Nagyban megülték a húsvétot Bónis Sámuel Szabolcs megyei alispán házában, aki a húszas évek derekán messze földön híres nyílt házat tartott. Bónis Sámuel úgy maga, mint neje, Vargyasi Dániel Borbála,

rendkívül kiterjedt rokonsággal bírtak, s a Bónis-háznál tartatni szokott Sámuel- és Borbála-napok az egész országból gyűjtöttek vendéget Nagyfaluba. Derék, természetes épület volt a Bónisék nagyfalui kúriája, őszinte, becsületes, kőből rakott tömör falakkal, az ablakokat pedig vasrózsákkal ellátott, kiülő rácsok díszítették. Az ablakok mögött dupla muskátli, rezeda és mályva illatozott, de minden virágnál ékesebb volt Zsanét kisasszony, az alispán tizenöt esztendő unokahúga, akiért még a messze Biharból is eljöttek a gavallérok. A háziúr fiai, Samu és Barnabás, már jurátusok voltak, és a híres Kövy uramat hallgatva Sárospatakon, ilyen sátoros ünnepek alatt kerültek csak haza. [...] A táncterem maga nem volt más, mint a Bónisék óriási granáriumja, amely padlózva volt és ötszáz ember fért el benne, úgy, hogy ebben tartották rendszeren a nagy, restaurációs ebédeket is.” – A Bónis-kúria melletti, 1800-ben épült magtárát 2000-ben katolikus templommá alakították át.

Bónis Ferenc (?–1832) nagyfaluban nevelkedő leánya, Vay Sarolta anyai nagyanyja, Johanna (1813–1881) híres szépség volt, akit az 1820-as évek végén szép Zsanétnak hívtak, és akinek egy 1830-as pozsonyi bálon a reichstadti herceg, Napóleon fia is udvarolt. Jászay Pál naplójában megemlíti, hogy 1832. április 11-én, Tiszalökön értesült arról, „hogy szegény öreg Bónis Ferenc meghalt, s hogy Zsanét N. Faluba jön lakni”. Bónis Johanna hamarosan Beniczky Adolphoz (1807. k. – 1871) ment feleségül. Az ő leányuk, Beniczky Sarolta (1837–1913) volt Vay Sarolta anyja.

Ifjabb Bónis Sámuel Szabolcs vármegye követe volt a pozsonyi országgyűléseken, 1849-ben ő vitte a koronát Budáról, a Lánchídon át, Debrecenbe. Feleségének, Darvas Erzsébetnek (1813–1900) ajánlotta Jászay Pál nagy történelmi művét (*A magyar nemzet napjai a legrégebb időtől az Arany Bulláig*, Pest, 1855). A szabadságharc leverése után Bónis hét év fogságot szenvedett, a kiegyezés után pedig a balközép politikusa lett. Az idős korában naplóiíróvá lett Darvas Erzsébetről Eötvös Károly (1842–1916) írt elismerő szavakkal. Leányuk, Bónis Malvin (1841–1926), 1860-ban a híres orvos, Korányi Frigyes (1828–1913) felesége lett. A család Ligeti Miklós által készített síremléke Budapesten, a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben áll.

Tompa Mihály (1817–1868) az 1840-es években többször megfordult a faluban, ahol Bónis Barnabás (1814–1888) szabolcsi alispán művelt nejevel, a Szemere család révén megismert Csébi Pogány Karolinával (1821–1855) társalkodott, majd neki ajánlotta *Népregék, népmondák* című, 1846-ban megjelent első kötetét. Az akkoriban Bején élő költő, 1846. december 20-án verssel tisztelte meg „nemes barátnőjét”, többek közt ezt írván: „Hol a szép Gömör halmos képet ölt, / Csendes magányban él hű tisztelőd! / Lant és Biblia, e két szent barát / Karján ringatja boldogan magát” (*Levél Pogány Karolinához*, Honderű, 1846, 502–503.). A fiatalasszony, aki házasságkötése révén, 1839-ben költözött Nagyfaluba, Szabolcs tiszai vidékéről és Beregből való lakodalmi verseket és népdalokat küldött egy Erdélyi János (1814–1868) által szerkesztett kötetbe (*Népdalok és mondák*, 2. kötet, Pest, 1847). Ugyanő 25 eredeti oklevelet adott át közlésre a Kubinyi Ferencz és Vahot Imre által szerkesztett *Magyarország és Erdély képekben* (Pest, 1853) című könyv részére.

1853 januárjában, az Új Magyar Múzeum című folyóiratban tette közzé Kazinczy Gábor Zrínyi Miklós egyik, mindaddig ismeretlen prózai művét (Gróf

Zrínyi Miklós *Elmélkedései Mátyás király életéről*). A költő ezen írása és a többi, ugyancsak ismeretlen prózai műve Tiszanagyfaluból került elő, mégpedig Bónisné Pogány Karolina jóvoltából. Kazinczy Gábor csupán a *Pesti Napló* 1853. március 20-i számában írta meg azt, hogy Zrínyi Miklós prózai munkáinak szövegéhez miként jutott hozzá: „Hanem a legszivesebb tisztelet hálájával tartozom Bónisné Pogány Sarolta öngyáságnak, ki ez irodalmi kincs egykorú másolatát, kérésemre átengedni kegyeskedett. Szabadjon reménylenem, hogy tézve irántami kegyeit, megengedendi azzal n. múzeumunkat szerencsétetni.”

Pogány Karolina 1854-ben így invitálta Tompa Mihályt nagyfalui látogatásra: „nézze meg öreg barátnéját, csolnakázzunk a szép Morotván, írjon a sirályról, de ne akarja lelőni, mint mikor utoljára volt nálunk, emlékszik még?” Karolina 1855-ben juttatta el a Széchényi Könyvtárnak Zrínyi Miklós prózai műveinek a Bónis család által megőrzött kéziratát (Quart. Hung. 412). A 34 évesen elhunyt asszonyról Tompa Mihály verset írt (*Bónis-Pogány Karolina szellemének*), Erdélyi János (1814–1868) költő, sárospataki tanár pedig „Mit várhat a nőtől a ház, haza, egyház” címmel, emlékbeszédet tartott felette Nagyfaluban. A temetési prédikációt Fazekas György (1792–1865), a falu református lelkésze mondta. Karolinát a Bereg vármegyei Kovászón, a családi sírboltban temették el. Az asszony végrendeletében szép kis könyvtárát a nagyenyedi református kollégiumnak adományozta, 1000 forintot hagyott a nyírpazonyi és a nagyfalusi református eklézsiára; nyírmadai tagosított birtokából pedig száz holdat hagyományozott Tompa Mihály fiára, ám ennek birtokbavételét az örökösök megakadályozták.

Krúdy Gyula (1878–1933) *Ál-Petőfi* (1922) című kisregényében is szóba kerül a nagyfalusi asszony és a református költő-lelkész kapcsolata. Ott ezeket mondja az egyik szereplő: „Pogány Karolina, a későbbi Bónisné afféle költői szerelmet táplált nagyon régen Tompa Mihály iránt. Ártatlan érzemény volt, csillagsugár.” Maga Nagyfalu több XIX. században játszódó Krúdy-novellában előkerül: *A régi asszony varázsa* (1904) címűben a tiszadadai Zathureczky-kastély rejtélyes festménye kapcsán szerepelnek Nagyfalu harangjai; a *Gyertyaszentelő medvéje* (1929) címűben pedig egy nagyfalusi kúriába vitt, majd onnan eltűnt medvére vadásznak.

Két nagyfalusi földbirtokos, a fentiekben már említett ifjabb Bekény János (1801–1891) és Bónis Károly (1812–?) a szabadságharcban századosok voltak. 1849. március 13-án, a Tiszán való átkelést megelőzően, Görgei Artúr Nagyfaluban Bónis Barnabás kúriájában kapott szállást, s innen küldött levelet Aulich Lajosnak és adott ki hadparancsot. Az 1870-es években Bónis Barnabás alispán harcolta ki, hogy Szabolcs megye székhelye Nagykállóból Nyíregyházára költözzék.

Fényes Elek *Geographiai szótára* a következőket írta Nagyfaluról 1851-ben: „magyar falu, Szabolcs vármegyében, utolsó posta Tokajhoz ½ mérföldnyire: 206 római, 104 görög katolikus, 583 református, 18 zsidó lakossal, református anyatemplommal, részint fekete, részint fővenyes, de termékeny határral. Földesurak Balogh, Bekényi, Benyó, Bónis, Czékus, Csoma, Földváry, Homolkay, Klobusiczky, Kolosy, Kausay, Majos, Marjássy, Pap, Sebes, Szemere, Jármy, Bernáth, Korda, Zsoldos.” A falubeli közbirtokosok nyílhúzással döntöttek el, hogy melyik parcella kié legyen.

1853-ban 90 kg-os harangot készített Korrents Márk (1821–1868) egri harangöntő a református egyházközség részére. A templomot 1856-ban renoválták. 1870. szeptember 10-én készült, Dittrich Adolf segédmérnök szerkesztésében, Nagyfalu föld- és házbirtokosainak betűsoros névjegyzéke. 1870. október 20-án pedig Törös Ferenc esküdt és Vágó Mihály főbíró készítette el Nagyfalu község lakház-kivonatát. A 175 házhelyet tartalmazó listán Bónis Barnabás, Bekény Benedek, Csoma Sámuel és Miklós Ferenc nevéen szerepel a legtöbb tétel. A református parókia házszáma a 63-as volt, az iskoláé a 64-es. 1870-ben ugyancsak Dittrich Adolf készítette Nagyfalu község felvételi előrajzát, amely térképszelvényeken mutatja be a birtokokat a birtokosok nevével. A kataszteri térképeken a területek nevei közt szerepel: Nagy Nyilas, Vaskapu, Kis és Nagy Szöllős, Nagy Lapos, Szencsés, Sziget, Nagy és Kis Morotva. A K. oszl. XXII. 23 ah feliratú lapon látható a református templom és az iskola környéke. A faluban 1869-ben 1051 lakos élt.

1865. február 19-én tragikus esemény történt. Fazekas György (1792–1865), aki 1821 tavaszától kezdve, 44 éven át volt a falu református lelkésze, 74 esztendő korában lőfegyverrel öngyilkos lett. Utódja 1865-től, 20 éven át Héczei Szabó Lajos (1831–1884) volt, akinek a sírköve ma is áll a temetőben. A református iskola tanítója 1850-től a Sárospatakon végzett Márkus Ábrahám volt.

Bekény Benedek (1804–1875) Nagyfaluban apjától, Jánostól örökölt birtokán gazdálkodott. Fiát, Mikófalusi és Sajónémeti Bekény Pétert (1836–1908), Szabó Lőrinc (1900–1957) említi meg *Anyám mesélte* című versében: „Apánk ispán volt, valami Bekény Péter ispánja”. A költő anyai nagyapja Tiszalökön volt ispán, s egy hirtelen támadt tűzvész elől menekülve került családjával Miskolcra.

1875. április 11-én arról adott hírt a nyíregyházi hetilap, a Szabolcs, hogy „Báró Vay Henrik fia, Henrik, a közelebbi húsvéti ünnepekre Nagyfalu megyei községünkbe érkezvén, mint ünnepi követ, – ott typhusba esett ünnep másod napján, s ötöd napra, dacára a rögtön alkalmazott orvosi segélynek, meghalt”. A szerencsétlen ifjú az ünnepi követségből begyűlt pénzt előre az ottani református egyháznak ajándékozta. A 18 esztendő Vay Henrik (1857–1875) tehát, mint a sárospataki református kollégium ünnepi legátusa, április 1-én, kiütéses tifuszban hunyt el. Emlékére gyászünnepet tartottak a pataki kollégiumban. Az ott elhangzott beszédek nyomtatásban is megjelentek.

1882. május 21-én éjjel, ifjabb Recsky András (1842–1890) csendbiztos nagyfalui házában faggatta a 13 éves zsidó fiút, Scharf Móricot (1868–1929), a tiszaezlári Solymosi Eszter eltűnése ügyében a csendbiztos, Péczely Kálmán írnok és Bakó Ignác pandúr. Később Bary József (1858–1915) vizsgálóbíró is ideérkezett Tiszaezlárról. Az itt kicsikart tanúvallomás alapján zajlott egy év múlva Nyíregyházán a hírhedt nagy per, amelyben Eötvös Károly (1846–1916) sikerrel védelmezte meg a vádlottakat.

1884-től Nagy Lajos lett Nagyfalu református lelkésze. Az alföldi kisvizéken és a tiszai morotvákön terem a *csemege-súlyom*, amelynek tövises gyümölcse van, belseje, ha megfőzik, olyan ízű, mint a gesztenye. Nyersen, sütvé vagy megfőzve fogyasztották. A XIX. század végén Nagy Lajos református lelkész ebből a növényből küldött kutatási célokra példányokat a kolozsvári egyetem botanikus kertjébe.

A falut az 1888-as árvíz teljesen romba döntötte. 1908-ban kapta a Tiszára utaló előnevét. Az 1930. évi népszámláláskor a 2034 lakosból 991 római katolikus, 293 görögkatolikus, 699 református és 15 izraelita volt. 673-an laktak a faluhoz tartozó külterületi lakott helyeken, amelyek nevei a következők voltak akkor: Bekény-tanya, Csomata, Homorkai-tanya, Kauzsay-tanya, Kéki-tanya, Kis-tanya, Liptai-tanya, Meczner-tanya, Vaskapu és Pózer-tanya, Virányos. A legtehetősebb birtokosok nevei: Bekény Gyula (1875–?), Farkas Ábris, Farkas Géza, Farkas István, özv. Feldheim Emánuelné és Kéki László. A közbirtokosok nevei: Liptay Jenő, legifjabb Miklós Béla és Miklós Lászlóné. Az iparostevékenységek fajtái: ács, asztalos, cipész, kerékgyártó, kocsmáros, kovács, szabó és szatócs. Több cséplőgép-tulajdonos is volt: Bekény Gyula, Farkas Géza, özv. Feldheim Emánuelné, Lenkovics János, Lenkovics Miklós és Miklós Béla örökösei. Özv. Feldheim Emánuelné tulajdonában téglagyár is üzemelt. A faluban a Hangya Fogyasztási Szövetkezet hálózata is jelen volt. A községi bíró tisztséget Hesler István viselte.

Nagyfalu szülőltje volt Farkas Lajos (1867–1940) ref. lelkész, majd gimnáziumi tanár és zenei író, aki *Zsoltárköltészetünk Szenczi Molnár Albert előtt* című tanulmányában elismeréssel szól Balassi Bálint és Bogáti Fazakas Miklós zsoltárparafrázisairól. 1885-ben ugyanő jegyezte föl és közölte a *Kállai kettős* nevű régi magyar tánc zenéjét és koreográfiáját, amelyet Kodály is forrásul használt zenekari művének megírásához. Nagyfaluban született Liptai Lajos (1853–1910), a vidék egyik közismert komikus színésze is.

1911. augusztus 6-án adta hírül a Nyírvidék című napilap, hogy „A tiszánagyfalusi ref. templomnak, mint műemléknek fenntartása érdekében, Olchváry Pál főszolgabíró előterjesztése alapján, az alispán fölterjesztést intézett a műemlékek országos bizottságához, amelynek elnöke most értesítette az alispánt, hogy a templom megvizsgálásával Stehlo Ottó műépítész bízta meg.”

1916 áprilisában Csengery Károly, Tiszánagyfalu jegyzője, aki 32 évi szolgálatával egyike volt a vármegye legrégebbi jegyzőinek, nyugdíjaztatását kérte a törvényhatóságtól. Kérését június 1-i hatállyal teljesítették.

A Nyírvidék 1922. augusztus 4-i számában „Nagy tiszaparti nyári mulatság Tiszánagyfaluban, Kálmán cigány bandája muzsikált” címmel, ifj. R. S. szignóval, a következő érdekes tudósítást tette közzé:

„A Tisza partján levő kies erdőben a tiszánagyfalui intelligens ifjúság a szegény gyermekek felsegélyezésére Békessy Gyula és Vecsey Oláh Károly földbirtokosok és Nagy Sándor ref. lelkész védnöksége alatt magas nivójú, zártkörű, batus táncmulatságot rendezett szépségversennyel egybekötve. A jól sikerült mulatság gyönyörű lombsátorban reggel 7 órakor ért véget, ami a javarészt vidékről érkező vendégek vidám hangulatát bizonyítja.

A vidékről érkező vendégeket az állomáson bandaszóval kocsik várták. Jórészt Rakamaz, Tokaj, Tállya, Zalkod, Tímár, Bodrogkeresztúr intelligenciája vett részt a jól sikerült mulatságon, továbbá Nyíregyházáról, sőt Jászberényből is voltak vendégeink. Az agilis rendezők által készített s. lampionokkal feldíszított lombsátorban reggelig szólt a zene, melyet a rakamazi Kálmán cigány jó hírű bandája szolgáltatott. A közönség tetszését nemcsak a kies hely, jó cigány, de főleg a magyarosan elkészített halpaprikás nyerte meg! Sok szép asszony és leány volt jelen, akik a sok fiatal emberrel ki világos virradatig ropták a táncot.

Felülfizettek: Békéssy Gyula 1000, Vecsey Oláh Károly 1000, Borcsik Árpád 80, Gurbán Jenő 50, Berger Márton 50, Kiss István 50, Kéky László 180, László József 20, Zsencsák József 30, Illésy Albert 30, Illésy Ferenc 30, Parizsa József 50, Vattay Béla 50, Vattay András 50, Iván Lajos 240, Jármay József 50, Balog Zoltán 30, Feldheim Jenő 80, Princ Ignác 50, Liptay Jenő 250, Tóth Dezső 100, Pethő Gábor 100, Pózer Károly 100 koronát.

A rendezés sikerült szépsége és a sok meglepetés Borcsik Lajos Miklós s.-jegyző érdeme, ki fáradságot nem ismerve munkálkodott a mulatság sikerén. Szép, jól sikerült mulatság volt. Egy álló éjszaka szólt a Kálmán primás híres bandája, akik ott voltak azt mondják: Tiszanagyfaluban még sohase volt ilyen hangulatos nap.”

Olchváry Pál (1864–1951), a dadai felső járás főszolgabírója 1922–1938 között naplót vezetett, amelyben Tiszanagyfaluban tett látogatásait és ügyintézéseit is feljegyezte. Olchváryt 1924. október 16-án Tiszanagyfalu község közönsége, 25 éves jubileuma alkalmából, díszpolgárrá választotta. Az erről szóló okiratot Gurbán László tiszanagyfalui főjegyző és Liptay György nyug. honvédhuszár ezredes adták át üdvözlő beszéd kíséretében.

1924. november 13-án hatalmas tűzvész volt özv. Feldheim Emánuelné birtokán. Leégett a dohánypajta, és a benne tartott gépek is elpusztultak. A falu egész lakossága részt vett az oltásban, amelyhez vödörrel a Morotvából hordták a vizet.

1929. augusztus 25-én szentelte fel Papp Endre esperes-plébános az utolsó fillérig államsegélyből épült római katolikus elemi népiskolát.

1930. január 26-án a tiszanagyfalui Levente Egyesület búcsúzott el volt elnökétől, Gurbán Lászlótól (?–1942), aki ekkor nagy beszédet mondott. Utóda Bartos Pál, a község főjegyzője lett.

A református egyházközség 132 kg-os új harangját 1935-ben Slezák László harangöntő készítette. 1938-ban került a református templom karzatára a Demény Imre által épített, háromváltozatos orgona. Ekkoriban már jó ideje Nagy Sándor (1873–1954) volt a helybéli református lelkész.

1939 szeptemberében Virányos-tanyán avattak új állami iskolát, amelyet Barthos Pál, Tiszanagyfalu jegyzője vett át. Nagy Sándor helybéli ref. lelkész és Tassy Ferenc rakamazi róm. kath. esperes tartottak ünnepi istentiszteletet.

1945. március 27-én itt volt az országban először földosztás, amely az ünnepélyes pusztaszerit is megelőzte. Ekkor Kéki László földjeit osztották fel. A későbbi költő és műfordító, Rákos Sándor (1921–1999) számolt be erről a Magyar Nép című lapban. Ezt az eseményt elevenítette fel Tóth Béla *Tiszajárás* 74. című, Tiszanagyfaluról szóló írásában (*Tiszatáj*, 1986, 19–23.).

Szabó Géza (1920–1990) református segédlelkészként került Tiszanagyfaluba, ahol 1947. december 21-én iktatták be parókus lelkésznek, s itt kötött ugyanakkor házasságot Gönczi Erzsébettel (1924–2007). Ők építették a háborúban romba dőlt parókia helyett, a lelkészné tervei alapján, az újat, amelyben fiaik, jómagam, ifj. Géza (1950) és öcsém, László (1952) világra jöttünk. 1956 márciusában költöztünk el Tiszanagyfaluból, amikor apánkat cserével áthelyezték Békéscsabára.

Nagyfalva
katonai térképe
a XIX. század közepéről

A Nagy Morotva,
háttérben
a Tokaji hegyvel

A református templom hátulról és szemből az egykori haranglábbal

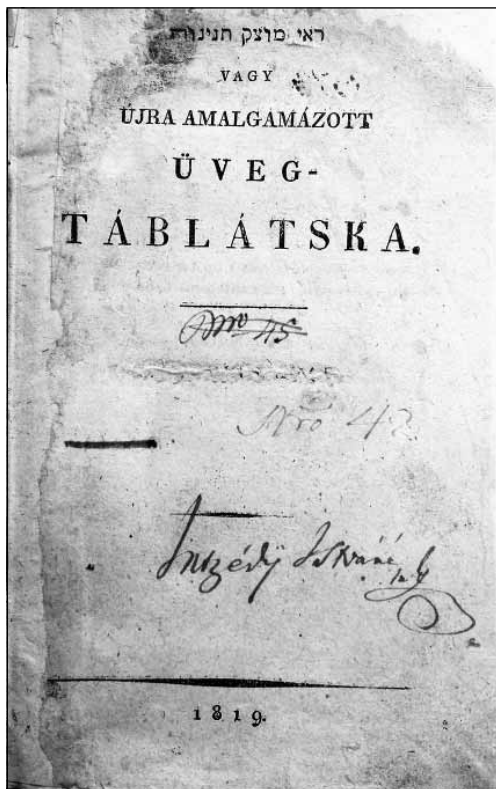
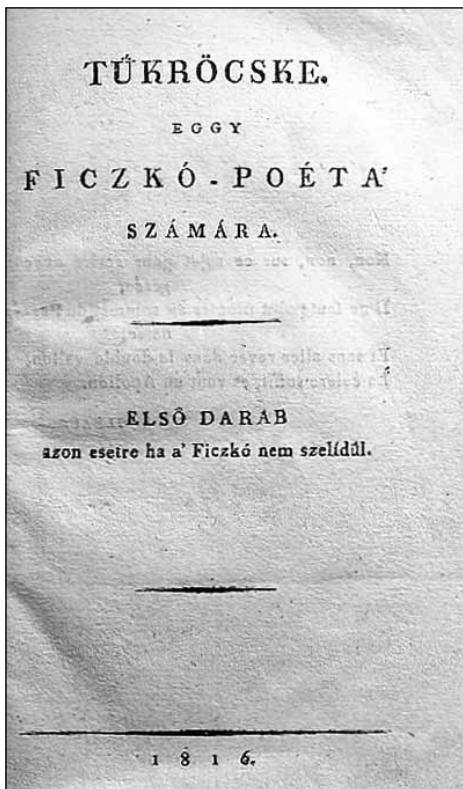
TERHES SÁMUEL

Terhes Sámuel arcképe
a Vasárnapi Ujságban (1863. június 7.)

Tompa Mihály

Tompa Mihály (Acélmetszet
Barabás Miklós rajzáról, 1847.)

Tolcsvai Bónis László kőcímere
a református templom homlokzatán

Tolcsvai Bónis Sámuel arcképe
(Franz M. Eybl litográfiája, 1848.)

Az egykori Bónis-kúria ma

Jászay Pál arcképe
(Rohn Alajos litográfiája
Darvas Erzsébet festménye nyomán, 1854.)

1832. május 6. vasárnap. Reggel, minthogy Nagyaluban voltam, természetesen jókor felébredtem" (Két lap Jászay Pál „hun-scytha” betűkkel írt naplójából, 1832. május 5–6.)

3

1832. május 6. vasárnap. Reggel, minthogy Nagyaluban voltam, természetesen jókor felébredtem" (Két lap Jászay Pál „hun-scytha” betűkkel írt naplójából, 1832. május 5–6.)

Éles és nem goromba elmével

Szentmártoni Szabó Géza köszöntése*

1992-ben léptem be a Bölcsészkar kapuján (még a Pesti Barnabás utcában), s nyomban a III. emelet felé vettem az utat, ott működött akkoriban a magyar szak. Nem volt kétséges, hogy a prozemináriumot kinél akarom felvenni. Szabó Géza nevét jól ismertem – ma már bevallhatom: jobban, mint bárkiét a szóba jöhető tanárok közül. Hat éve birtokomban volt ugyanis egy legendás verseskötet, a „piros Balassi”, amelyet Kószeghy Péter és Szabó Géza rendezett sajtó alá, s a Szépirodalmi Kiadó adta ki 1986-ban. Nemcsak szép kiállítású kötet, csinos reneszánsz metszetekkel és nyomdadíszekkel, hanem kották is ékesítik: a Balassi-versek biztosan vagy hipotetikusán rekonstruálható dallamai. Mint ifjú régizenesz (aki csakis azért akart irodalmár lenni, hogy egy másik tudomány hátterét is felhasználhassa a muzsikához) már megjelenése óta forgattam és kedvenceim közt tartottam a könyvet, s amikor lantozni kezdtem 1987 végén, ebből énekelgettem először. Oda, ahol csak egy versszakot nyomtattak a következő vagy az előző lapra, kézzel beírogattam, hogy ne kelljen annyit lapozni. Nemrég becserkészttem egy hibátlan antikvár példányt, hogy Anna lányomat megajándékozzam vele. Úgy érzem, nagy becsben tartja.

Akkor még nem tudtam, hogy e kottákért – amelyek maguktól értetődőnek tűntek – Szabó Géza hány csatát vívott a kiadóval és a „daloskönyv” hangulatát komolytalannak érző irodalmárokkal. Azóta is neki köszönhető, ha bekerül néhány kotta a kritikai kiadásokba. Legutóbb a Régi Magyar Költők Tára XVI. századi sorozatában Bogáti Fazakas Miklós históriáihoz állított össze zenetörténeléshez méltó dallamfüggelékét.

Azon a szeptemberi napon teljesen biztos voltam abban, hogy Szabó Géza lesz az én emberem. Valaki, akit nem szabad elszalasztani az egyetemen. Késve értem oda az első prozemináriumra a Múzeum körútról, s az óra már elkezdődött. Igyekeztem észrevétlenül belopózni, ami nem sikerült, ugyanis a tanár úr ez alatt az öt perc alatt már érezhetően közösséggé formálta a körben ülő diákokat. Szinte zavarba jöttem, hogy még én is oda akarok férközni. Sose felejtsem el: aznap mindenkinek a keresztnévéről és a családnévéről kellett valamit mondania, tudja-e az eredetét egyiknek vagy másiknak, viselt-e már a családban ilyen nevet valaki. Akkor mesélt nekünk először a Szentmártoni Szabó névről, meg arról, hogy a középkorban nem létezett Géza keresztnév: a hajdan a mongoloktól vagy a türköktől átvett, 'fény' jelentésű, talán tisztséget is jelölő Gyevicsát olvasták annak tévesen, a Nyugaton tisztelt Giso püspökök és főurak nevének mintájára.

Aznap megpecsételődött a sorsom, s kezdetét vette hosszú, közös történetünk, amely remélhetőleg még nagyon sokáig tart. Szabó Géza ugyanis nemcsak prozemináriumot tartott nekünk, hanem régi magyar szemináriumot is – erre hárman jártunk összesen, tehát kiválóan lehetett dolgozni. Rádásul

* Elhangzott a Napút-díj átadása alkalmából 2018. szeptember 27-én

utána már nem volt óránk, így mindig utolsóként, jókora túlórával hagytuk el a Bölcsészkar jórészt koromsötét és bezárt épületét, egyszer már a zseblámpás őrző-védő és a farkaskutya is szembejött a folyosón. Azóta eltelt egy bő negyedszázad, de ahányszor tanítani hívnak valahová, mindig ez jut eszembe. Hogy kell egy tanár, aki nem az óráját nézi. Aki kíváncsi a nevedre és a sorsodra, az ötleteidre és akár a tévedéseidre is, mert ezek jó és értő megbeszélésével valamennyien tanulunk. Nem *letanítani* kell az órát, hanem *tanítani* kell – még-hozzá személyesen – a diákokat. Nem káposztafejeket, nem Neptun-kódokat, hanem embereket, értelmiségieket, akik akárhová vetődnek később, valamit közvetíteni fognak abból, amit ma jól adunk át nekik.

Szabó Géza egy reggel váratlanul előkapott a táskájából tizenöt, gondosan (és abszolút korhű módon) összehajtott reneszánsz fénymásolatot. „Levelük érkezett” – mondta mosolyogva, s látta, hogy a társaság zöme ki se tudja hirtelen nyitni, nemhogy elolvasni. Szerintem egész este ezeket hajtogatta, hogy mindkét csoportjának jusson belőlük. Én most is őrzöm, gondosan visszahajtva, mert így az igazi.

Általa, sőt az ő kedvéért tanultuk meg örökre a régiek hangos olvasását, a naptárreformokat, a protestáns s-es ejtés rímformáló erejét és a hosszú a' szerepét az időmértékben, a „régí sirénnek szavát” és a Petőfi-dagerrotípiát. Szemléletes és szellemes volt, felszabadultunk, miközben olyan fogalomjegyzéket osztott ki (talán a könyvtár szakosoké volt), hogy a fülünk is kettéállt. Félgózzal azonban semmit sem érdemes csinálni, a langyosakat pedig az Úr is kiköpi, szokták mondani. Szabó Géza református lelkész őseihez méltó, szenvedélyes előadó volt, világos, szép zengésű beszéddel, érthető retorikával. Gólra játszott a focit, s nem azt sugallta, hogy „ezt a sok mindent ti, zsenge ifjak, soha az életben nem fogjátok megtanulni”. Épp ellenkezőleg: rávezetett, hogy a teljes művelődéstörténetet kell átlátnunk, ha érteni és élvezni akarjuk a szűken ránk maradt magyar irodalmi, netán zenei forrásanyagot. Ez a látásmód nagyon rokonszenves volt, mert eredetileg régész és képzőművész akartam lenni, úgyhogy egy hiányos mozaiknál nem volt izgalmasabb dolog a számomra. Szabó Géza jócskán tehet róla, hogy végül filológus, ha tetszik: kontextusvadász lettem a régebbi s valamivel újabb magyar irodalom világában. Még a későbbi doktori témám is ott született, az éjszakába nyúló szemináriumon: az ungarésca-forma, amelynek Balassi egyik verse volt a kiváltó oka, no meg kedves tanárunk biztatása. Ezt a habitust érdemes tőle eltanulni, ahogy sok minden mást is.

A tudomány egyik nagy csapdája, ha csak ötletekből áll. Ez gyakran az áltudomány melegágya lesz, amiből ma jókora választék kapható a délibábos nyelvészettől az összeesküvés-elméletekig, a barguzini Petőfitől a rohonci kódexig és vissza. A szigorúbb tudományosság gyakran úgy válaszol erre, hogy az ötletek terén aszkézist kényszerít magára. Az önuralom többnyire valóban előrevisz. Néha azonban igenis szükség van a szó művészi értelmében vett ötletre, a gondosan összerakott tények fölötti apró felvillanásra, amitől szervessé és értelmezhetővé válik az adathalmaz. Szabó Géza kivételes egyensúlyt tart a kétféle szempont között, s irodalomtörténészként vállalja kísérletező, ötletekből is gazdálkodó szakmai programját, amellyel nyilván sok vitát kiváltott már – ez az egyik kedvenc elfoglaltsága –, de rengeteg mindent megoldott. A leg-

ékesebb példa erre, hogy felfedezte a Janus Pannonius-életmű elveszettnek hitt darabját, az Anjou Renéről írt panegyricust (ezer kalandon át), s műfordításban is közzétette, épp a Napkút Kiadónál. Ezzel és a költő arckonstrukciójáról szóló írásával elsőként vívta ki szakmánkból, hogy érettségi tétel legyen – szövegértelmezési feladatként. Alig várjuk, hogy tanulmányaiból új kötetet rendezzen össze, s így többen megismerhessék munkásságát.

Szabó Gézára az Eötvös József Collegium jelmondata sokszorosán igaz: „Szabadon szolgál a szellem.” Ő, akit már negyed százada Szentmártoni Szabó Géza néven emlegetünk, szabad szellemmel és kimeríthetetlen ötlettárral segíti a régi kultúrjavak szabad áramlását. Ő rendezte sajtó alá még a nyolcvanas években Tótfalusi Kis Miklós zsebméretű Balassi–Rimay-kötetének faksimile kiadását – ezt az „útonjáró könyvecskét” kaptam ballagási ajándékkul az általános iskola végén a szüleimtől. S vajon ki járta ki 1994-ben, hogy Balassi Bálint arcmása ne csak új emléktáblákon, hanem bélyegen és telefonkártyán is megjelenjen? E közismert festmény restauráltatása, majd egy grafikus változat elkészíttetése (Meszlényi Attila munkája) szintén az ő nevéhez fűződik. A Vígadó dísztermébe ki álmodott sokórás Balassi-gálát, aztán tíz évvel később kitől eredt a Gyöngyösi Istvánnal közös sárospataki konferencia gondolata? S vajon ki találta ki, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum Balassi-kiállításán úgy lehessen megpillantani Losonczy Anna alias Julia arcát, hogy útközben térdet-fejet hajtsunk neki?...

Az irodalmárokon túl a történészekkel és a muzsikussal is jó barátságot ápol. Nemcsak a piros, majd kék Balassi-kötet, Bogáti Fazakas Miklós zsol-tárkönyve vagy a Tinódi-életrajz igazolja ezt. Oroszlánrésze volt abban, hogy a Magyar Régizenei Társaság létrehozta A Régi Magyar Vers Ünnepe, amely mindig Balassi születésnapjához, október 20-ához kapcsolódik. Ennek párja lett a naptárban a Szent Bálint-nap, amelyet a jeles társaság azért hívott életre, hogy ne csak a lufiszíves valentinozást vegyük át Nyugatról, hanem a tavaszi szerelemünnepek komolyabb, reneszánsz tónusát is. Ez az ünnep ugyancsak negyedszázados, ahogy a Tinódi-emléknap, január 20. (Sebestyén napja, ami feltehetőleg közel esett a költő születésnapjához). A magyar kultúra napjának így lett naptári ikerpárja a régi magyar epikus költészet emléknapja, sok éven át ilyenkor adták át a Tinódi-lantot. S ha már Kölcsey *Hymnusánál* tartunk, ne feledjük, hogy annak eredeti ihletőjéről és dallammintájáról, a CXXX. genfi zsol-tárról épp Szabó Géza kutatott fel perdöntő összefüggéseket.

A világ nem idegen neki, sőt minden érdekli, színesnek és összefüggőnek tartja. Erről rögtön meggyőződhet, aki kirándult már vele, legutóbb Szondi György, a Napút főszerkesztője győződhetett meg erről kolozsvári útjuk során. Az intézetünk Reneszánsz Osztályának régi országos konferenciáihoz Szabó Géza buszos kirándulásokat álmodott, felejthetetlen tájakon és utakon – persze mindig tovább tartott az út, mint az eredeti tervben állt, de a lenyűgözött embertömeg igencsak lelassul ilyenkor. E műfajra a koronát 2010-ben tette fel, amikor kora reggel Körmendről indultunk, bejártuk Vas és Zala megye határszéli műemlékeit, tettünk egy kört Ausztriában, Horvátországban és Szlovéniában, majd estére Körmendre jutottunk vissza. Hatszáz fotóval tértem haza az álmotázásról, közben persze Szabó Géza szuggesztív magyarázatai maradtak a fülemben.

2007-ben jelent meg az orosz nyelvű teljes Balassi-fordítás, amelynek zenés bemutatójára egy csapat magyar irodalmár utazott Moszkvába. Géza már előző nap útra kelt, s mire mi megérkeztünk, gyorsan bebarangolta a várost, hogy valamelyikünknek legyen helyismerete. Úgy mesélt róla, mintha húsz éve ott lakna – vétek lett volna elmulasztani a közös talpalást az amúgy dermesztő orosz tavaszi időben, aztán ugyanígy bejártuk Nyizsnyij-Novgorodot, ahol Géza ugyan nem járt még, de minden térkép és tudnivaló kész volt a fejében. Az ottani Kreml (vár) fokáról kipillantva aztán mindannyian felkaptuk a fejünket, mert a süvítő szélben tengernyi vizet láttunk mindenütt. Géza rögtön elmesélte, hogy a Volga és az Oka folyamok itt találkoznak, s épp a tavaszi áradások ideje volt.

Utas tehát ő, kedves tanárunk és barátunk, igazi naputas. Ha volna Nap-utazási Iroda, habozás nélkül rábízhatnánk a vezetését. A díj, amit most átvehet, e sokrétű és nemes világszépítést szeretné megköszönni. Nem vitás, hogy sokunk nevében.

Csörsz Rumen István

E számunk szerzői

- Babics Imre** (1961) – költő, szerkesztő, Bakonyszűcs
- Bogdán László** (1948) – író, költő, Sepsiszentgyörgy (Románia)
- Csáji László Koppány** (1971) – író, kulturális antropológus, Budapest
- Cserna Csaba** (1947) – mérnök, előadóművész, Frankfurt (Németország)
- Csörsz István** (1942-2018)
- Csörsz Rumen István** (1974) – irodalomtörténész, régizénész, szerkesztő, Budapest
- Gaál Zoltán** (1934) – zeneszerző, költő, műfordító, Ásarp (Svédország)
- Gráfik Imre** (1944) – etnográfus, muzeológus, Szombathely
- Hegy Zoltán Imre** (1967) – költő, kritikus, szlemmer, szerkesztő, Budapest
- Herczku Ágnes** (1975) – énekes, Budapest
- Karsai János** (1961) – harcművészet-oktató, író, Gyöngyöstarján
- Kovács katáng Ferenc** (1949) – író, műfordító, képzőművész, Oslo (Norvégia)
- Makkai Béla** (1961) – történész, Budapest
- Stanczik-Starecz Ervin** (1955) – író, műfordító, antropológus, tanár, Budapestény
- Surján László** (1941) – orvos, politikus, Budapest
- Szalai Lajos** (1947) – nyelvész, műfordító, Budapest
- Székely János** (1964) – megyéspüspök Szombathely
- Szentmártoni Szabó Géza** (1950) – irodalomtörténész, Budapest
- Sziklavári Károly** (1969) – kutató, szerkesztő, Miskolc
- Wehner Tibor** (1948) – író, művészettörténész, Budapest
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest

jámbornak feltűnő emberek. Aki nem volt eddig tahó mohó, innentől, saját érdekében, azzá mohó tahóvá. És igaza van. Ha már kifizette a százezreket, legalább lakjon jól érte. Vacsorakor is. Feleségemet feldúlják ezek a vacsorák. Én beletörődő gyávasággal viselem őket. Pedig nagyon szeretnék az asztalra csapni. De nem teszem. Félek, hogy eltörne az üveg. És nemcsak az üveg.

Zalán Tibor

Napút-díj 2018

A Napút-díj (Napút-levél és -érem) 2018. évi kitüntetettje Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész. Tóth Sándor érem- és Mészáros Róza festőművész alkotását tizenkettedik alkalommal ítéli oda a folyóiratműhely: szellemiségéhez közel álló szerzőnek több évtizedes irodalmi vagy tudományos életművéért. Az ünnepi eseményre szeptember 27-én került sor a Nádor Teremben. Laudációt Csörzs Rumen István mondott.

Tóth Csilla Ilona felvételei

A hossz a mérték?

„A *Gnózis* szinte építészeti konstrukció, szigorral megtartott rendje a szemünk láttára felépülő szöveg-piramissá összeállva egyértelműen beavatási céllal követeli: e piramis egyik élén járd a magad megértésig érő útját te is végig. A töredezettségéről lemondó *embernek*, akinek a megigazulását elmeséli, olvasóként válj az egyik elemévé magad is. Az antik mérték műveinek rilkei megidézése jegyében követeli: az elolvasása után nem maradhatsz ugyanaz.” (Hegyi Zoltán Imre Babics Imréről)

„Bágyadtan lerogyott egy cölöp tövébe. Az egyik ló fara alig egyölnyire volt tőle. Felemelte farkát, és néhány lócitromot nyomott oda mellé. A hűvös éjszakában gőzölgött ernyedten maga mellé ejtett kézfejenél gőzölgött. – Itt vagy hát? Igyál erre a vékony derekú, gömbölyű farocskájú vörösesszőkére! – Nem iszom.” (Csáji László Koppány)

„Harmadik faragásom egy baluba törzsfőnöki ülőke volt. Elmentem a hárosi fűrésztelepre, és vettem egy méternyi magas vörösbükk rönkvéget, amelynek az átmérője hatvan centi lehetett. Mindenkinek megvan az a mérete, ami hozzá a legjobban illik. Az aurája, nevezzük bárhogy. Nincs rá magyarázat. Valami belső vágy ez, amely nagyon sok áttételen keresztül érvényesül aztán – ha lehetséges. Ami többnyire az anyagtól függ.” (Csörsz István)

„Teátrumi helyzetéből adódóan Erkel évtizedeken át karnyújtásnyira élt s dolgozott a nemzet fő színpadának mindenkori újdonságaitól. Különösnek is tetszhetne, ha ezek lenyomatai nem köszönnének vissza magában az életműben, a folytonos zeneszerzői megújulásban, utkeresésekben.” (Sziklavári Károly)

„Igen, kíméletlen alaposság, elkötelezett profizmus: Bartók Béla milyen népzénet kutat, annak a népnek beszélni, de *minimum érteni akarja a nyelvét*. A közvetlen szomszédokét: feltétlenül.” (Herczku Ágnes)

Ára: 1200 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

